

The background of the entire page is a dramatic seascape. The sky is filled with heavy, dark clouds, with a bright light source (the sun) breaking through near the horizon, creating a golden glow. The sea is dark and choppy, with white-capped waves visible in the foreground. A small, dark silhouette of a sailing ship is visible on the horizon line, positioned towards the right side of the frame.

DE REIZEN VAN
ADRIAAN VAN BERKEL
NAAR GUIANA

INDIANEN EN PLANTERS IN DE 17DE EEUW

BEZORGD DOOR

MARTIJN VAN DEN BEL
LODEWIJK HULSMAN
LODEWIJK WAGENAAR

DE REIZEN VAN
ADRIAAN VAN BERKEL
NAAR GUIANA

DE REIZEN VAN
ADRIAAN VAN BERKEL
NAAR GUIANA

INDIANEN EN PLANTERS IN DE 17DE EEUW

BEZORGD DOOR

MARTIJN VAN DEN BEL
LODEWIJK HULSMAN
LODEWIJK WAGENAAR

© 2014 M. van den Bel, L. Hulsman & L.J. Wagenaar

Uitgegeven door Sidestone Press, Leiden
www.sidestone.com

ISBN 978-90-8890-269-7

Met dank aan Peter Richardus voor de vertaling van het oorspronkelijk Engelse
voorwoord door George Simon

Vormgeving binnenwerk en omslag: Sidestone Press

Foto omslag: Timhesterphotography | Dreamstime.com

Tekening schip omslag: naar replica van de Halve Maen door K. Wentink,
Sidestone Press

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Introductie	9
Deel I - Inleiding	11
1 De Guiana's in de Nederlandse krant, 1650-1700	13
Gedrukte informatie over de Nederlandse koloniën	13
Nieuwsberichten over Berbice en Suriname, geselecteerd uit de <i>Oprechte Haerlemse Courant</i> , de <i>Gazette d'Amsterdam</i> en de <i>Amsterdamsche Courant</i> , 1665-1688	16
Vroege informatie over Suriname, 1665-1670	18
Vergelijking van nieuwsberichten over Berbice en Suriname	20
Berbice, 1665-1688	20
Suriname, 1665-1688	22
Conflicten met Indianen	25
Berichten over de nieuwe gouverneur, Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck	27
Berichten over slavernij	29
Twee kleine Indiaanse koningen	30
De moord op van Sommelsdijck (19 juli 1688) en de Franse aanval (6-11 mei 1689)	32
Conclusie	36
2 Geschiedenis en receptie van de Amerikaanse Voyagien	39
Inleiding	39
Walter E. Roth en de eerste Engelse vertaling van Van Berkel's boek	40
Originele tekst of compilatie?	42
Wie was Adriaan van Berkel?	49
3 Historische context van de Amerikaanse Voyagien	53
Berbice en Van Pere	53
Berbice 1627-1665	56
Berbice 1665-1670	60
Berbice 1670-1674	64
Fort Nassau en zijn bevolking	65
Plantages, suiker en slavernij	68
Indianen, voedsel en orleaan	70
Suriname in het verzonnen verslag van Adriaan van Berkel, 1680-1689	73
4 Verantwoording van de editie	75

Deel II - Tekst, bijlagen & woordenlijst	77
Amerikaansche Voyagien naar Rio de Berbice	82
Reis na Suriname	152
Register der hoofdstukken deses boeks	176
Bijlage 1 - Brief van Johannes Heinsius aan de commandant van Essequibo	179
Bijlage 2 - Het verslag in de Hollandse Mercurius over de Franse aanval op Suriname, 6-12 mei 1689	181
Woordenlijst	183
Bronnen en bibliografie	199
Archiefbronnen	199
Bibliografie	200
Kaarten en illustraties	213

Voorwoord

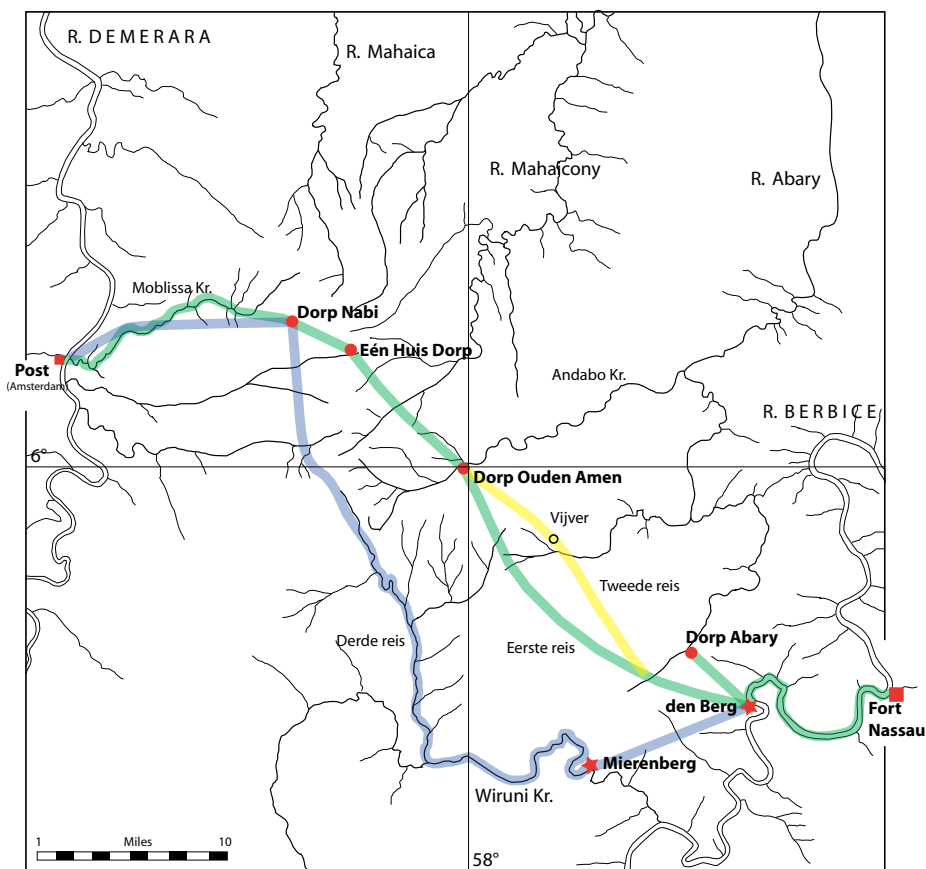
De huidige Lokono van Guyana wonen in het binnenland, zo'n 100 à 150 km van de Atlantische zee kust. Hun dorpen zijn strategisch gelegen op hoge zandrijke strandwallen aan de rand van de bossen, en deze zijn met elkaar verbonden door wegen die de bossen en savannes doorkruisen. De Lokono blijven dus in contact met hun verwanten in andere dorpen, die in de meeste gevallen niet meer dan een dag reizen uit elkaar liggen.

Geïnspireerd door Adriaan van Berkel's reis van de Demerara naar de Berbice, ging ik in 1986 van Georgetown op weg naar de Berbice. Mijn doel was niet alleen om de locaties terug te vinden van de Lokono dorpen die Van Berkel had aange troffen tijdens zijn tocht over de savannes, maar ook om aardewerk te verzamelen in de nu verlaten dorpen in het gebied van de rivier de Abary. Eerder al had ik met mijn ouders het gebied via verschillende routes over land en langs rivieren door kruist; nu besloot ik een bekend pad te volgen dat mijn voorouders eeuwenlang hadden gebruikt. Het verbond de Lokono dorpen aan de Demerara met die aan de Berbice en liep verder van de Berbice naar de rivier de Canje en vervolgens richting de Corentijn helemaal tot in Suriname.

Ik nam de bus van Georgetown naar Linden en stapte uit bij de splitsing waar de weg begint naar het dorp St. Cuthbert's Mission aan de rivier de Mahaica.¹ Die weg liep ik af, en bracht de nacht door in St. Cuthbert's Mission. Daar vond ik een dorpsbewoner die mij de volgende ochtend zou vergezellen. Wij vertrokken voor dag en dauw en volgden het pad naar Kibilery Creek. Na een bijna 7 uur durende wandeling, pauzeerden wij slechts heel kort om ons te verfrissen bij een beek, genoten van een snack en bereikten rond 3 uur het verlaten dorp Kibilery. Vandaar peddelden wij in een boomstamkano stroomafwaarts richting de rivier de Mahaicony om vervolgens de Captain Creek, een zijtak van de Mahaicony, op te varen naar Saint Francis Mission (nu Marikobai); daar werd de nacht doorgebracht. De volgende ochtend begaven wij ons naar de Andabo Creek, een zijtak van de Abary.

Toen we in Marikobai de weg vroegen naar de Berbice, hoorden wij dat het bovenstroomse gebied van de Abary onder water stond als gevolg van de dam die in 1970 in de Abary was aangelegd. De gehele savanne die de Abary en de Berbice scheidde, was nu één groot meer. Dorpelingen vingen vis in het gebied van de Andabo Creek, maar durfden niet verder richting Berbice te gaan uit angst voor de gevaarlijk ruwe "zee". Maar wij, vastbesloten deze rivier te bereiken, namen een kano en voeren over het gras van de ondergelopen savanne tot het donker werd; toen pauzeerden we om in onze kano een maaltijd te koken en uit te rusten. Omdat we niet konden slapen, vervolgden wij onze reis, voorzichtig de weg zoekend over de vroegere savanne, onder een zeer heldere maan. Rond 4 uur in de ochtend gingen we stil liggen, omdat wij in de buurt waren gekomen van een bosrijk eiland.

1 Linden ligt 90 km ten zuiden van Georgetown. Over de Soestdyke-Linden Highway is de afstand ongeveer 100 km; deze weg volgt op enige afstand de loop van de Demerara. Hemelsbreed is het dorp Hitia ongeveer 70 km ten oosten van Linden gelegen. Er is geen rechtstreekse verbinding over de weg.

Figuur 1: Kaart van het gebied tussen de Berbice en Demerara met de reizen van Adriaan van Berkel.

Gewekt door een luid gebons in de verte, voeren we opgewonden verder, want dat geluid betekende dat wij niet alleen waren. En ja, in de verte zagen wij een stel dat comfortabel in hun kano gezeten, bezig was vis schoon te maken. Wij voeren er naar toe en stelden ons voor; zij wezen ons toen de weg naar Coffee Landing aan de Abary en vertelden dat er van die aanlegsteiger een weg liep die ons 15 kilometer verder naar de Berbice zou brengen. En inderdaad, na een drie uur durende wandeling door de bossen, zagen we in de verte een huis opdoemen. Wij waren aangekomen in het dorp Hitia, vlakbij de voormalige Nederlandse plantage *Den Berg*, bezocht door Adriaan van Berkel. Dit dorp bleek een van de oudste Lokono dorpen in het gebied van de Berbice te zijn!²

George Simon, Lokono Archeoloog
Georgetown, 1 augustus 2014

2 Whitehead, N.L., M.J. Heckenberger, G. Simon, *Materializing the Past among the Lokono (Arawak) of the Berbice River*, Guyana, *Antropológica* 114, 2010.

Introductie

De voormalige Nederlandse gebieden in de Co-operatieve Republiek van Guyana zijn waarschijnlijk de minst bekende overzeese gebiedsdelen die tijdens de Nederlandse expansie in de 17e eeuw zijn gekoloniseerd. De vroege geschiedenis van de Nederlandse kolonies Essequibo, Berbice en Demerara is nog in nevelen gehuld.³

De Amerikaanse Voyagien naar Rio de Berbice en Suriname van Adriaan van Berkel bevat één van de eerste verhalen over de Nederlandse kolonies aan de rivieren Berbice en Essequibo in de twee helft van de 17e eeuw. Dit boek uit 1695 werd tot nu toe niet meer in het Nederlands herdrukt of opnieuw uitgegeven. Het werk bevat twee delen: het eerste deel beschrijft de reizen die Van Berkel tussen 1670 en 1674 ondernam in de kolonie aan de Rio de Berbice. Het tweede deel beschrijft Suriname in de vorm van een reis die door Adriaan van Berkel gemaakt zou zijn tussen 1680 en 1689. Zoals uit het vervolg van de inleiding blijkt is hier echter sprake van een fictieve reis, door de uitgever samengesteld uit bestaand materiaal.

Adriaan van Berkel was als ‘koopman en secretaris’ ingehuurd door de heren Van Rhee en Van Pere, de *patroons* van de Zeeuwse kolonie aan de Berbice. Tijdens zijn verblijf van ongeveer drie jaar maakte Van Berkel drie reizen te voet door de binnenlanden in het oosten van het huidige Guyana en één reis per kano over zee, naar gebieden gelegen tussen de rivieren Berbice en Essequibo. Zijn verhaal bevat de enige beschrijving van Berbice tijdens deze periode en is alleen al daarom van groot belang.

3 Vóór de overname door de Engelsen heette de kolonie Essequibo, door de Zeeuwen vaak Isekepe genoemd, zoals bijvoorbeeld in de naam ‘Directie der Nieuwe Colonie op Isekepe’, van 1657. De Engelsen gebruikten ook wel de naam Desseceeb. Sinds 1814 wordt het doorgaans aangeduid als Essequibo. De andere Zeeuwse kolonie, Demerary of Demerarie, wordt sinds de Engelse overname meestal Demerara genoemd. In deze uitgave worden steeds de na 1814 gebruikelijke namen gebezigd, tenzij ze in de geciteerde bronnen anders worden genoemd.

Met betrekking tot deze koloniën geeft de studie van Marinus Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën Essequibo, Demerary en Berbice, van de vestiging tot op onze tijd*, Den Haag: Martinus Nijhoff, 1888, nog steeds het beste overzicht. De laatste twintig jaar is er meer aandacht voor dit verwaarloosde hoofdstuk uit de Nederlandse geschiedenis. Zie bijvoorbeeld G.J. Oostindie, ‘British Capital, Industry and Perseverance’ versus Dutch ‘Old School’? The Dutch Atlantic and the Takeover of Berbice, Demerara and Essequibo, 1750-1815’, *BMGN*, 127(4), 2012; J.C. van Langen, *De Britse overname van de Nederlandse koloniën Demerary, Essequibo en Berbice (Guyana); van economische overvleugeling naar politieke overheersing (1740-1814)*, masterscriptie Universiteit van Amsterdam, 2004; M. Kars, ‘Policing and Transgressing Borders: Soldiers, Slave Rebels, and the Early Modern Atlantic’, *New West Indian Guide* 83, 2009; ‘Wij beleven hier droevige tyden’: Europeanen, indianen en Afrikanen in de Berbice slavenopstand, 1763-1764, *Geweld in de West: een militaire geschiedenis van de Nederlandse Atlantische wereld, 1600-1800*, Victor Enthoven, Henk den Heijer en Han Jordaan (eds.). In: Caribbean Series 33, Leiden: Brill, 2013, pp. 183–216; E.W. van der Oest, *The Forgotten Colonies of Essequibo and Demerara, 1700-1814, Riches from Atlantic Commerce: Dutch Transatlantic Trade and Shipping, 1585-1817*, Johannes Postma & Victor Enthoven (eds.), Leiden: Brill, 2003, pp. 343–346; L. Bosman, *Nieuw Amsterdam in Berbice (Guyana): de planning en bouw van een koloniale stad, 1764-1800*, Hilversum: Verloren, 1994. In Guyana is in 2013 de 250^e verjaardag van de Berbice Opstand herdacht; ter gelegenheid daarvan schreef Anna Benjamin onder haar meisjes naam A.J. McR. Cameron *The Berbice Uprising 1763*, Georgetown: Caribbean Press, 2007. Het National Museum in Georgetown besteedde aan de opstand aandacht met een tentoonstelling, samengesteld door Lodewijk Wagenaar.

Het boek vertelt in detail over het dagelijkse leven van de lokale Arawak (Lokono) bevolking met uitgebreide beschrijvingen van twee ceremonies: de eerste betreft een ceremonie waarin een indiaan tot kapitein wordt gemaakt en de tweede beschrijft hoe een gevangene wordt opgegeten. Nadat Van Berkel over zijn werk en observaties heeft verteld tijdens zijn reizen naar het fort Kyckoveral van de West-Indische Compagnie op de Essequibo, geeft hij een algemene beschrijving van de rivieren, de flora, de fauna, de handelswaar en de bevolking in Guyana; een groot deel hiervan is ontleend aan oudere literatuur over dit deel van de Nieuwe Wereld.

Van Berkel vertelt vervolgens over een muitерij die in 1673 plaatsvond en eindigt met het gevangennemen door de muiters van de commandeur van de kolonie Berbice. Na de aanstelling van een nieuwe commandeur werd Van Berkel naar de benedenloop van de rivier de Berbice gezonden om een dreigende aanval van de Kariben af te weren. In het jaar daarna, 1674, werd Van Berkel vervangen door een andere secretaris en voer hij met kapitein Adriaen de Vyver op de *Eendracht* mee terug naar Vlissingen.

In het tweede deel van het boek doet de uitgever het voorkomen dat Adriaan van Berkel in 1680 opnieuw naar Amerika zou zijn gereisd, nu naar Suriname. Adriaan van Berkel zou voor een periode van vier jaar als opzichter zijn aangesteld op een plantage, van de plantage noch van de eigenaar wordt de naam genoemd. In het eerste hoofdstuk wordt kort over de reis zelf verteld, waarna de hoofdstukken twee tot en met elf een landbeschrijving bevatten. De Engelse antropoloog en vertaler van de *Amerikaansche Voyagien*, Walter E. Roth zag dat deze hoofdstukken waren overgenomen uit *An Impartial Description of Surinam* van George Warren uit 1667.⁴ De onderzoeker Jan van Donselaar (1928-2013) zag ook nog eens dat deze hoofdstukken weer letterlijk waren overgenomen van de Nederlandse vertaling uit 1669 van George Warren's boek.⁵ Het laatste hoofdstuk wordt gepresenteerd als een ooggetuigenverslag van twee belangrijke gebeurtenissen: de eerste betreft de moord op de gouverneur van Suriname, Cornelis van Aerssen, Heer van Sommelsdijck; de tweede betreft de aanval van de Franse piraat Ducasse op het fort van Paramaribo in mei 1689. In het stuk 'Nieuwsvoorziening in de Republiek, 1650-1700' wordt aangetoond dat het grootste deel van dit hoofdstuk letterlijk is overgenomen van eerder gepubliceerde kranten en jaarboeken.

Na dit stuk van Lodewijk Wagenaar wordt de heruitgave van de publicatie uit 1695 ingeleid door een analyse van de tekstuele inhoud van het boek, gevolgd door een korte beschrijving van de vroege geschiedenis van de kolonie in Berbice. Tenslotte wordt nader ingegaan op de historische identiteit van Adriaan van Berkel; nieuw archiefonderzoek heeft onverwachte details boven water gebracht over de tot voor kort schimmig gebleven auteur.

4 A. van Berkel, *Adriaan van Berkel's Travels in South America between the Berbice and Essequibo Rivers and in Surinam 1670-1689*, Translated and Edited by Walter Edmund Roth (1925), The Guiana Edition 2 (3rd Impression) of reprints and original works dealing with all phases of life in British Guiana, Edited by Vincent Roth, Georgetown: The Daily Chronicle, 1948, p. ix.

5 Zie J. van Donselaar, 'De boeken van Warren (1667, 1669), Van Berkel (1695) en Herlein (1718) en hun onderlinge betrekkingen', *OSO Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied* 12(1), 1993.

Deel I

Inleiding

De Guiana's in de Nederlandse krant, 1650-1700

Gedrukte informatie over de Nederlandse koloniën

Voor schrijvers van reisverhalen was het een vaste formule hun lezers met klem te verzekeren dat ze slechts na lang aarzelen hun avonturen aan het papier hadden toevertrouwd. Adriaan van Berkel haakt in op deze traditie en zegt dat hij zijn verhalen zeker mee in het graf had genomen als niet 'de gestadige aanprikkelingen van goede vrienden' hem tot andere gedachten hadden gebracht. Bij anderen was dat maar een stijlfiguur, bedoeld om bescheidenheid voor te wenden, schrijft hij in zijn voorwoord *Aan den lezer*, maar bij hem was het ook écht zo gegaan: 'ik kan met waarheid zeggen, dat het zich in deze gelegenheid met my zodanig heeft toegedragen'. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat dit door de uitgever was bedacht om een betrouwbare indruk op de lezer te maken. In het verlengde hiervan lag het ook voor de hand Adriaan van Berkel te laten zeggen dat zijn boek geen roman was, maar een waarheidsgetrouwe weergave van de feiten, bedoeld om informatie te geven over de twee koloniën 'daar zich zo veele lieden van onze landaart onthouden'. Omdat er minder schepen naar Berbice gingen dan naar Suriname, zou hij onopvallend het verhaal over zijn eerste reis met fraaie verzinsels hebben kunnen opsmukken, maar 'de waarheid, gansch naakt, heeft altijd meerder bekoorlijkheden voor my gehad, dan de leugen opgetooid met alle de cieraaden waar mede men haar behagelijk tracht te maken'. Ook hier horen we de stem van de uitgever die er alle belang bij had zijn auteur als een betrouwbare verteller voor te stellen. Na deze en andere formules van het voorwoord kan dan eindelijk het eerste hoofdstuk beginnen waarin Van Berkel vertelt op 24 oktober 1670 naar Vlissingen vertrokken te zijn om scheep te gaan naar Rio de Berbice. 'Aangeprikkeld door een edelmoedige begeerte om vreemde gewesten en Landen te bezichtigen, vond ik gelegenheid om mijne lust voor een gedeelte hier in te voldoen', luiden de openingswoorden. De heren Van Rhee en Van Pere hadden weliswaar door Van Berkel's benoeming tot koopman en secretaris van de kolonie hem in de gelegenheid gesteld de reis ook werkelijk te ondernemen, maar drijfveer was zijn hoogstaande nieuwsgierigheid, benadrukt de uitgever. Zijn redenering was duidelijk: omdat het uitgangspunt van

de reis nobel was, móest het verslag ervan ook wel hoogstaand zijn. Kortom, de lezer kon ervan verzekerd zijn dat hij een goed boek had aangeschaft en dat hij vol vertrouwen in de kwaliteit zijn lectuur kon beginnen.⁶

Drie eeuwen na de publicatie in 1695 van *Amerikaansche Voyagien* is het goed opnieuw de inhoud van het boek tegen het licht te houden en te zien in welke mate Van Berkel de lezer van toen waardevolle en nuttige informatie bood over de landen die hij beweerde te hebben bezocht. Een manier om daar achter te komen is te kijken naar de informatie die geïnteresseerde mensen toen over de twee gebieden ter beschikking stond, en wel in de periode tussen het vertrek van Adriaan van Berkel in 1670 en de uitgave van zijn reisverhalen in 1695.

Over het algemeen kan gezegd worden dat er in de tweede helft van de 17^e eeuw een grote en gevarieerde hoeveelheid gedrukte informatie bestond over de Nederlandse overzeese ondernemingen. Tientallens titels verhaalden over de landen waar de Verenigde Oost-Indische Compagnie vestigingen had, al zal alleen de welvarende bovenlaag het zich hebben kunnen veroorloven de duurdere uitgaven met uitvoerige illustraties en kaarten aan te schaffen. Dat moge dan het geval zijn, literatuur over de nieuwe wereld in Oost en West was zeker ook bereikbaar voor mensen met een meer bescheiden beurs, want de uitgevers lieten ook goedkope uitgaven het licht zien, veelal over rampreizen en de spannende afloop waarin in die tijd vanzelfsprekend de goedertieren hand van God werd gezien. Een paar ervan zijn nog steeds beroemd, zoals het verhaal van schipper Bontekoe, dat opvallend genoeg pas ruim twintig jaar na de gebeurtenis in 1646 verscheen.⁷ De markt had behoefte aan dergelijke spannende verhalen en dat blijkt ook uit de vele tientallen herdrukken die er sindsdien van de rampreis van Bontekoe verschenen. De uitgave in 1647 van het verongelukken van de *Batavia* op de westkust van Australië, bevestigt het succes van dit literair ramptoerisme.⁸ Vergeleken met Oost-Indië was de informatievoorziening over West-Indië tamelijk beperkt en over Berbice en Suriname waren in de 17^e eeuw slechts een paar titels beschikbaar. Een uitzonderlijk voorbeeld van een werk waarin zowel reizen naar de Oost als ook naar de West waren opgenomen, was de uitgave uit 1655 met de reizen van David Pietersz. de Vries. Bij zijn zesde reis, 1634-1636, voer hij naar de Wilde Kust om kolonisten af te zetten; hij landde in Oyapock, het grensgebied van Brazilië en het huidige Frans Guyana, bezocht Cayenne en Suriname, voer weliswaar Rio de Berbice voorbij, maar bezocht wel de naburige Demerary rivier vóór hij via Barbados bij een aantal West-Indische eilanden langs ging.⁹

6 Zie R. van Gelder, *Het Oost-Indisch avontuur. Duitsers in dienst van de VOC, 1600-1800*, Nijmegen: Uitgeverij SUN, 1997, Hoofdstuk 4, Waarheid en fictie; hij gaat uitvoerig in op de bewijzen van betrouwbaarheid.

7 *Journal ofte Gedenckwaerdige beschrijvinghe vande Oost-Indische Reyse van Willem Ysbrantsz. Bontekoe van Hoorn*, Hoorn: Jan Jansz. Deutel, 1646.

8 *Ongeluckige voyagie, van't schip Batavia nae de Oost-Indien [...]. Vytgevaren onder den E. Francoys Pelsert*. Amsterdam: J. Jansz., 1647.

9 D. Pietersz de Vries, *Korte Historiæ ende Journaels Aenteykeninge van verscheyden Voyagiens in de Vier Deelen des Werelds-ronde, als Europa, Africa, Asia, ende Amerika gedaen door David Pietersz de Vries*, bezorgd door H.J. Colenbrander. In: *Werken van de Linschoten Vereniging* 3, Den Haag: Martinus Nijhoff, 1911.

Het verschil in aandacht voor de twee gebieden ligt voor de hand, want zeven jaar na de eerste vaarten in 1595 vond een fusie plaats tussen de diverse Nederlandse concurrenten en ging de Verenigde Oost-Indische Compagnie (1602) met volle kracht verder met haar expansie op het Aziatische tafereel. De ontwikkeling van de openlijke handel in het Caribische gebied en op het vasteland van Zuid-Amerika daarentegen was onmogelijk omdat bij het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) was afgesproken dat Nederland geen handel zou drijven met deze gebieden. Dat verbod werd echter regelmatig overtreden door schepen onder vreemde vlag te laten varen. Daardoor konden toch allerlei initiatieven worden voortgezet die aan het eind van de 16^e eeuw hadden geleid tot handelscontacten met Indianen in het gebied van de Wilde Kust. Niet lang na het verlopen van de wapenstilstand werd op 3 juni 1621 de Geoctroyeerde West-Indische Compagnie (WIC) opgericht. In de eerste jaren functioneerde de onderneming vooral als oorlogsmachine tegen de vijand Spanje en haar Iberische bondgenoot Portugal. Met enig succes, zoals het verhaal van de verovering van de Zilvervloot bewijst. In 1628 maakte Piet Hein bij de Cubaanse Baai van Matanzas zo'n kleine negentig ton aan zilver en een hoeveelheid van duizend parels buit; de opbrengst werd voor een deel besteed aan de financiering van het kostbare beleg van Den Bosch (1629). Omstreeks 1624 –de inname van Salvador de Bahia door de WIC– vonden de eerste aanvallen op het suikerrijke Brazilië plaats, geheel in lijn met de statuten van de WIC.

De ontwikkeling van kolonies aan de Wilde Kust bleef echter een particuliere zaak, waarbij de Kamer Zeeland van de West-Indische Compagnie namens de Staten-Generaal slechts de vestigingsbesluiten tekende. De eerste onderneming van Abraham van Pere ging in 1627 op zeer beperkte schaal van start, zonder ook maar enige zichtbare invloed op de economie van de Republiek te hebben. Ook de kolonie Suriname was in de eerste jaren na de verwerving op grond van de Vrede van Breda (31 juli 1667) nog een zeer bescheiden onderneming. In 1695, het jaar dat het boek van Adriaan van Berkel uitkwam, was het aantal plantages langs de verschillende rivieren (Suriname, Commewijne, Para) wel al stevig uitgebreid, maar de grote expansie van de 18^e eeuw zou nog op zich laten wachten.¹⁰

Hoe dat ook zij, het scheepvaartverkeer met Rio de Berbice en Suriname en de zich ontwikkelende plantage-economie had nieuwswaarde, en dat was voor de *courantiers* voldoende reden er in hun persorganen melding van te maken. Sinds de uitgave van de eerste nieuwsbladen in 1618 was het netwerk van correspondenten aanzienlijk uitgebreid. Gelijktijdig bevorderden de nieuw gegraven trekvaarten en de bestaande vlieten het snelle en regelmatige vervoer van post tussen de belangrijkste steden. Aanvullende diensten verbonden de verder weg gelegen havenplaatsen met de twee centra van de nieuwsjournalistiek, Amsterdam en Haarlem. De afstand tot Middelburg en Vlissingen in het zuidwesten of Den Helder in het noorden verhinderde niet dat de krantenuitgevers de berichten van hun correspondenten binnen één of twee dagen ontvingen. Correspondenten waren gevestigd in Den Haag, waar de Staten-Generaal en de Staten van het machtige gewest Holland hun kantoren en vergaderzalen hadden. In en bij de 'hofstad' hadden de Oranjes

10 George Warren noemt in zijn *Impartial description of Surinam* een aantal van 40-50 plantages.

een paar paleizen, en een deel van het Binnenhof was in gebruik als Stadhoudelijk Kwartier (al hadden de machtige gewesten Holland en Zeeland tussen 1650-1672 geen benoemde stadhouder). Den Haag was ook het centrum van de buitenlandse diplomaten, de vaste of tijdelijke vertegenwoordigers van vreemde mogendheden en steden, en daardoor was de plaats een belangrijke bron van nieuws. De *courantiers* hadden een uitgebreid netwerk van correspondenten dat zich uitstreckte over de hoofdsteden en voornamelijk handelscentra van heel Europa. Dankzij de uitstekende postverbindingen kon het actuele internationale economische en politieke nieuws binnen een paar dagen, of, afhankelijk van de afstand, binnen ongeveer een week aan de lezers van de nieuwsbladen doorgegeven worden. En natuurlijk waren bestuurders en ondernemers maar al te begerig om het laatste nieuws over oorlog en vrede, misoogsten en scheepsrampen, of over handelsverdragen onder ogen te krijgen. Bankiers, textielproducenten of scheepsbouwers, zij allen hadden dezelfde dorst naar nieuws, want voor hen waren de kranten een belangrijk middel om te leren waar interessante nieuwe markten waren, maar tevens kon het nieuws hen leren hoe risico's te vermijden. Overigens, naast de nieuwsbladen met hun politiek en economisch nieuws beschikten de ondernemers over nog een andere actuele bron van zakennieuws: de *cours van coopmanschappen tot Amsterdam*, de prijscourant van de belangrijkste goederenbeurs. Sinds 1609 verscheen deze elke maandag; later, in de periode 1686-1718, werd het nieuwsblad met de tot stand gekomen prijzen op zaterdag gepubliceerd. De goederen werden gerubriceerd naar soort, zoals 'peper en specerijen by het pond', 'boom-olie by het vat van 717 mengen', 'suykeren by het pond', etc. tot en met rubrieknummer 28 'saat, slag-olyen en seep'.¹¹ Rubriek 29 'assurantien' gaf per bestemming de kosten van zeeverzekering, terwijl de laatste rubriek, nummer 30, 'cours van wisselen' de prijs gaf van wisselbrieven getrokken op de belangrijkste Europese handelssteden.¹²

In 1665 werden er in verschillende steden nieuwsbladen uitgegeven die één, twee of drie maal per week uitkwamen. De expansie van de economie in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden vond zijn neerslag in de parallelle groei van de informatie-industrie; deze voorzag de elite van de informatie die essentieel was voor het nemen van bestuurlijke en commerciële beslissingen.

Nieuwsberichten over Berbice en Suriname, geselecteerd uit de *Oprechte Haerlemse Courant*, de *Gazette d'Amsterdam* en de *Amsterdamsche Courant*, 1665-1688

Amsterdam en Haarlem waren zeker niet de enige steden waar *courantiers* nieuwsbladen uitgaven, maar de eerste 'nieuwstijdingen' waren in Amsterdam verschenen. Het formaat was aanvankelijk heel bescheiden, soms was de krant maar aan één zijde bedrukt. Jan van Hilten en Broer Jansz. in Amsterdam waren de eerste uitgevers van nieuwsbladen; hun uitgaven verschenen vanaf het eind van de jaren

11 Het Amsterdamse pond staat gelijk aan 494 gram; een mengen; van lijn- raap- en hennipzaad werd in de molens olie geslagen.

12 Zie de verzameling gekopieerde prijscouranten IISG/NEHA, Bijzondere Collecties 674: AMS.1.01 fol. C 'Cours van Koopmanschappen tot Amsterdam', 1674 en 1683-1783.

1660 onder de gemeenschappelijke titel *Amsterdamsche Courant*, en wel drie keer in de week, op dinsdag, donderdag en zaterdag. De drie edities werden echter door vier verschillende drukkers bij toerbeurt uitgegeven. De Franstalige *La Gazette d'Amsterdam* verrijkte in 1663 het aanbod in Amsterdam. De tomeloze energie van Abraham Casteleyn (c. 1628-1681) maakte Haarlem tot tweede centrum van de informatie-industrie. Zijn eerste titel, de *Weeckelijcke Courante van Europa*, was vanaf het beginnummer van 8 januari 1656 zo'n succes dat het vanaf juni 1658 twee keer in de week verscheen. Omdat andere uitgevers zijn formule probeerde te kopiëren, veranderde Casteleyn in 1664 de naam van zijn *Haerlemse Saturdaegse Courant* en *Haerlemse Dinsdaeghse Courant* in *Oprechte Haerlemse Courant*, daarmee aangevend dat die krant de enige echte was.¹³

Adriaan van Berkel vertrok in 1670 naar de kolonie Rio de Berbice. Het is niet bekend of hij George Warren's *Impartial Description* (1667) over het buurland Suriname in handen heeft gehad. Evenmin weten we of hij de in 1669 verschenen Nederlandse vertaling ervan heeft kunnen gebruiken om zich op zijn reis voor te bereiden.¹⁴ In zijn woonplaats Leiden was de *Ordinaris Leidse Saturdagse Courant* in 1683 het eerste regelmatige uitkomend nieuwsblad. Het is heel goed mogelijk dat Leidenaren kranten uit Haarlem of Amsterdam hebben gelezen, maar we weten eenvoudigweg niet of we Adriaan van Berkel bij de schare lezers van die kranten kunnen rekenen. Desalniettemin is het goed een indruk te geven van de gedrukte nieuwsberichten die in die tijd beschikbaar waren, en die bovendien bijzonder waren omdat ze informatie boden over zaken die doorgaans besproken werden achter de gesloten deuren van de vergaderzalen van de directies van de Oost-Indische of West-Indische Compagnieën. Hoewel deze particuliere handelscompagnieën in veel opzichten afhankelijk waren van de staat en dus tegelijkertijd ook als semipublieke instellingen kunnen worden beschouwd, werd gevoelige bedrijfsinformatie door de Heren XVII (VOC) of de Heren XIX (WIC) geheim gehouden. De enige uitzondering was de bekendmaking door de directie van de VOC van de soort en hoeveelheid koloniale producten die door de VOC op de zesmaandelijksse veilingen werden aangeboden. Uitvoeriger was de informatie die de kranten boden over het vertrek van schepen naar de Oost en over de (verwachte) aankomst van de retourvloten; daarvan werden altijd de schepen en de gezagvoerders met name genoemd, en tevens werd er bericht over de meegevoerde lading. Zulk regelmatig en uitvoerig nieuws was over de koloniën in het gebied van de Wilde Kust niet beschikbaar. Het aantal schepen dat naar die contreien voer was gering en bovendien: de WIC hield geen veilingen. De door particuliere schippers aangevoerde producten werden direct uit de pakhuizen geleverd aan kopers die op de Beurs een bod hadden gedaan.

13 Zie M. Schneider en J. Hemels, *De Nederlandse krant 1618-1978. Van 'nieuystydninghe' tot dagblad*. Baarn: Het Wereldvenster, 1979.

14 G. Warren, *Een onpartydige Beschrijvinge van Suriname*, Amsterdam: Pieter Arentsz; 1669.

Vroege informatie over Suriname, 1665-1670

De geschiedenis van Suriname is sinds de in de 18^e eeuw geschreven studies goed ontsloten, en daarnaast staan ons tal van bronnen ter beschikking die in het Nationaal Archief en elders bewaard worden. Voor ons is het dus geen nieuws dat de Zeeuwse admiraal Abraham Crijnssen (?-1669) kort na zijn aankomst bij de Suriname rivier op 25 februari 1667 een aanval ondernam op het Engelse fort Willoughby. In de eindfase van de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) was hij door de Zeeuwse afdeling van de Admiraliteit met een squadron van drie fregatten en vier kleinere vaartuigen naar West-Indië gestuurd om te proberen met zijn bemanning van 500 matrozen en 200 soldaten de Engelse posities over te nemen. Op 6 maart 1667 kreeg Crijnssen de Engelse kolonie in handen, maar zes maanden later keerde het tij en werd het fort heroverd en herkreeg het zijn oude naam: fort Willoughby. Op 20 april temslotte keerde Crijnssen met een drietal schepen terug en een week later had hij de kolonie weer in handen.

De eerste krant in de collectie van de Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, met nieuws over de oorlog dateert van 22 december 1667.¹⁵ De *Gazette d'Amsterdam* rapporteerde toen dat een schip op de rede van Texel was aangekomen met brieven afkomstig van het Franse Guadeloupe. Daarin werd bericht dat Engelse schepen op 26 september Cayenne hadden ingenomen en dat deze daarna op weg waren gegaan naar Suriname 'sur la coste Sauvage'.¹⁶ Het ging kennelijk over de vloot die in oktober Suriname zou hernemen. Op 26 april 1668 schrijft dezelfde krant dat brieven uit Suriname –en weer wordt hieraan toegevoegd dat dit aan de Wilde Kust lag– meldden dat een vloot uit Zeeland de kolonie weer had ingenomen, maar dat de Engelsen het fort aan de Suriname rivier nog in handen hadden. Als verklaring werd genoemd dat de commandant nog geen instructie uit Londen had ontvangen het fort te ontruimen. De *Gazette* schreef ook dat uit Londen berichten waren ontvangen die een en ander bevestigden.¹⁷ Drie weken daarna berichtte schepen die in Vlissingen waren aangekomen dat de Engelse troepen nog steeds weigerden het fort over te dragen, hoewel zij van Londen hiertoe bevel hadden gekregen. Om korte metten te maken had de Admiraliteit van Zeeland een kleine vloot met troepen uitgerust, waarvan de krant op 17 mei 1668 berichtte dat op het zien naderen van deze vloot de bezetting van het fort zich wel zou overgeven.¹⁸ Drie weken later, 8 juni, schrijft de krant dat de koning, Karel II, eindelijk had toegegeven aan het

15 De krantencollectie van de Koninklijke Bibliotheek (KB) is via de website www.Delpher.nl goed in te zien; dankzij de software kan de onderzoeker met verschillende zoekvragen de kranten te lijf. De verzameling is echter niet compleet, daarom blijft raadpleging van bijvoorbeeld de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam (UBA), van het Stadsarchief Amsterdam (SAA) of bijvoorbeeld van het Noord-Hollands Archief in Haarlem (NHAH) onontbeerlijk. Voor dit hoofdstuk is dat steekproefsgewijs gedaan; op basis daarvan is besloten verder uit te gaan van de verzameling van de Koninklijke Bibliotheek.

16 Koninklijke Bibliotheek (KB), Den Haag, La Gazette d'Amsterdam (GA), 22-12-1667.

17 KB_GA, 26-04-1668: 'D'Amsterdam le 26 Avril. Les lettres de Surinam sur la coste Sauvage donnent avis que les Zelandois ont repris tout le païs sur les Anglois, mais que ceux-ci tiennent encore le Fort; parce qu'ils n'ont pas encore reçu l'ordre que sa M.B. leur a envoyé de le rendre. On écrit de Vlessingue qu'il y est arrivé divers bastiments de Londres qui confirment la même chose.'

18 KB_GA, 17-5-1668: 'D'Amsterdam le 17 May. '(..) on croit qu'ils l'aurons rendu dès qu'ils les aurons veu paroître'.

verzoek van de Nederlandse gezanten in Londen, en dat hij bereid was de bij de Vrede van Breda overeengekomen verdragsartikelen uit te voeren en bijgevolg het fort over te dragen.¹⁹ Berichten uit Londen meldde een maand later dat de koning instructies had gestuurd aan William Willoughby, gouverneur van Barbados en onderkoning van de Engelse bezittingen in West-Indië om het gezag over Suriname over te dragen.²⁰ Inmiddels had de Engelse commandant, majoor James Bannister, zich overgegeven aan Abraham Crijnssen, die daar met de bovengenoemde vloot was gearriveerd. Uit de *Gazette* blijkt dat majoor Bannister krijgsgevangen was gemaakt en meegevoerd naar Zeeland; daar was hij begin 1669 vrijgelaten en vervolgens vertrokken naar Engeland. Het bericht voegt daaraan toe: ‘Men is doende de affaires van deze kolonie op orde te brengen, om te voorkomen dat er dien-aangaande tussen de twee naties nog geschillen zullen rijzen’.²¹ Maar de oplossing van het conflict sleepte zich nog een tijd voort, blijkt uit een volgend bericht in de *Gazette*, verschenen op 13 juni. De ambassadeur van Engeland, Sir William Temple, had zich blijkbaar tot de Staten-Generaal gewend om te interveniëren ten behoeve van de Engelse inwoners van Suriname. De Staten-Generaal, die het oppergezag had over de koloniën, was op zijn verzoek ingegaan en had opdracht gestuurd aan de tijdelijke gouverneur van Suriname om de Engelsen toestemming te geven de kolonie te verlaten en hen bij hun vertrek zoveel mogelijk ter wille te zijn.²² De *Oprechte Haerlemse Courant* brengt op 10 augustus 1669 eindelijk het eerste ‘gewone’ nieuws over Suriname, namelijk over de aankomst in Vlissingen van een galjoet uit die kolonie; het was echter slechts voor de helft geladen ‘om dat aldaer soo weynigh ghemaecte Suycker was; want het alle Dagen niet deed als regenen, dat een quaet Gewas veroorsaecte’.²³ Het dispuut over de Engelse inwoners bleek inmiddels nog steeds niet opgelost en uit een nieuw bericht in de *Oprechte Haerlemse Courant* blijkt wat er eigenlijk speelde: op 5 november had de Engelse ambassadeur opnieuw een nota ingediend bij de Staten-Generaal met het verzoek de Engelse inwoners van Suriname toestemming te geven om te vertrekken met meeneming van al hun bezittingen.²⁴ De beslissing van de Staten-Generaal zien we

19 KB_GA, 14-6-1668: ‘De Londres le 8 Juin. Sur le memoire presenté à sa M. pas Messieurs les Ambassadeurs des Provinces Unies, le Roy a resolu de leur faire droit, & de faire rendre au plutôt aux Zelandois le chateau de Surinam sur la coste Sauvage que nos Gens tennent encore’. In het verdrag dat de Vrede van Breda (31 juli 1667) bezegelde, was afgesproken dat de vijandelijkheden in de West uiterlijk op 24 april 1668 zouden moeten stoppen; die datum was dus al overschreden.

20 KB_GA, 19-7-1668: ‘De Londres le 13 Juillet. Le Roy a dépeché de nouveaux ordres au Millord Willoughby Gouverneur & Viceroy des Barbados & autres terres que sa M. possede dans les Indes Occidentales, pour rendre Surinam aux Zelandois selon qu’il a esté stipulé par les articles du Traité de pax de Breda’.

21 KB_GA, 24-1-1669: ‘De Londres le 11 Janvier. (...) on travaille à mettre ordre aux affaires de cete Colonie en sorte qu’il n’y arrive plus de différens entre les 2 Nations’.

22 KB_GA, 13-6-1669: ‘De la Haye le 11 Juin. A la requeste de M. l’Ambass. d’Angleterre, on dit que Mess. les Etats ont envoyé ordre au Gouverneur de Surinam d’en laisser partir les Anglois qui y sont, & de les favoriser en tout ce qu’il pourra’.

23 Koninklijke Bibliotheek (KB), Den Haag, *Oprechte Haerlemse Courant* (OHC), 10-8-1669: ‘Vlissingen den 6 Augusti. Op Eergisteren arriveerden hier een kleyn Galjootje van Suriname, zynde maer half vol, om dat aldaer soo weynigh ghemaecte Suycker was; want het alle Dagen niet deed als regenen, dat een quaet Gewas veroorsaecte’.

24 KB_GA, 7-11-1669: ‘De la Haye le 5 Novembre. (...) Mons. Tempel Ambassadeur d’Angleterre a communiqué un memoire à Mess. les Etats touchant Surinam & les Anglois qui y sont’.

in extenso in het nummer van 24 december. Uit hoogachting voor de koning werd de Engelse inwoners toegestaan om te vertrekken ‘met hare Slaven en Meub’len die sy in de Colonie niet en willen verkoopen’, met uitzondering van de slaven die ze ná de verovering van Crijnssen in 1667 hadden verworven; deze zouden ze in de kolonie moeten achterlaten. Hiervoor zouden ze echter van de Nederlandse gouverneur een schadeloosstelling krijgen die de aankoopwaarde met 25-30 gulden zou overstijgen.²⁵ De *Gazette* van dezelfde dag geeft hetzelfde bericht waarin ook de internationale gemeenschap kon lezen dat de beslissing van de Staten-Generaal was genomen ‘uitsluitend uit hoogachting voor ZM de Koning van Engeland en om hem te bewijzen hoezeer men waarde hecht aan zijn vriendschap’.²⁶

Vergelijking van nieuwsberichten over Berbice en Suriname

Berbice, 1665-1688

In de jaren voorafgaande aan het vertrek van Adriaan van Berkel is er in de kranten geen enkel bericht te vinden over Berbice. Waarschijnlijk was hij voor informatie volkomen afhankelijk van zijn Zeeuwse broodheren die hem hadden aangesteld als koopman en secretaris van die kolonie, met standplaats Fort Nassau, stroomopwaarts aan de Berbice rivier gelegen. Een paar schepen per jaar zullen de Zeeuwse kolonies aan de Wilde Kust hebben aangedaan, en de zeelieden die in Vlissingen terugkwamen zullen stellig verhalen over het leven daar hebben kunnen vertellen. Hiervan is echter geen enkel weerslag in gedrukt materiaal terecht gekomen. Het eerste bericht over Berbice staat in het nummer van de *Oprechte Haerlemse Courant* dat uitkwam op 31 augustus 1684. Hierin geeft de krant een bericht van de correspondent in Vlissingen door over het aanstaande vertrek van het schip *Abraham en Isaac* naar de ‘Berbisjes’.²⁷ De kolonie speelt een bescheiden rol in de krantenverzameling van de Koninklijke Bibliotheek: tot 1695, het jaar van publi-

25 KB_OHC, 24-12-1669: ‘s Gravenhage den 22 december. (..) men verstaet mede, dat, op ’t aenhouden van den Heere Ambassadeur van Engelandt, by haer Hoog. Mog: is geresolveert in de saecken van Suriname, om te betoonen dat so veel wel willen defereren aen de vrientschap van sijn Majest. van Groot Brittagne, namentlijk dat aen de Engelse ingesetenen in Suriname toestaen haer Transport van daer, met hare Slaven en Meub’len die sy in de Colonie niet en willen verkoopen, uytgenomen alleen de Slaven, welcke na ’t veroveren van Suriname hebben gekocht, welcke van haer by den Gouverneur sullen overgenomen werden, voor 25 a 30 gulden meer, als die eerst hebben gekocht, &c.’.

26 KB_GA, 26-12-1669: ‘De la Haye le 24 Decembre. (..) ce qu’ils ont fait à la consideration seule de sa M. Britannique, & pour lui temoigner qu’on defère beaucoup à son amitié’. De term ‘Britannique’ verwijst naar Britain, dat is Engeland en Wales tezamen. Sinds 1603 waren Engeland en Wales in een personele unie met Schotland verbonden (Jacobus I van Engeland heette Jacobus VI in Schotland). In 1707 komt de formele unie tot stand tussen Britain en Schotland. Met de feitelijke inlijving van Ierland wordt dit Great Britain in 1801 uitgebreid tot het Verenigd Koninkrijk, de United Kingdom (UK). In Nederland spreekt men gemakshalve van ‘Engeland’ wanneer men over Engeland, Wales én Schotland spreekt.

27 KB_OHC, 31-8-1684. Naar de kolonie Rio de Berbice werd met verschillende naamvarianten verwezen: ‘Berbisjes’, ‘Berbicies’, ‘Berbisies’ en ook ‘Barbisjes’ en ‘Barbiches’. Er waren destijds geen gestandaardiseerde schrijfwijzen voor geografische namen en voor eigennamen, hetgeen onderzoek bemoeilijkt.

Figuur 2: Een driemast-galjoot op een woelige zee. Penschildering door Cornelisz van der Salm (1660-1720), ca. 1675.

catie van *Amerikaansche Voyagien*, komt de naam Rio de Berbice, of één van de naamsvarianten, negen maal voor; in de periode 1665-1695 wordt Suriname zo'n honderd maal vermeld.

In de meeste gevallen dat Berbice wordt vermeld betreft het schepen die op vertrek staan, of juist zijn aangekomen in Vlissingen, de thuisstad van de familie Van Pere. Rio de Berbice was een particuliere onderneming opgericht en geëxploiteerd door de *patroon* Abraham van Pere (zie het volgende hoofdstuk over de familie van Pere). De West-Indische Compagnie had de kolonie in leen gegeven, zodat Van Pere een soort feodaal 'heer van het land' was. In 1678 kreeg het leen een erfelijke status waardoor zoon Cornelis na de dood van zijn vader in 1683 automatisch de nieuwe *patroon* werd. Dat maakte verder niet zo veel uit, al mag ervan worden uitgegaan dat Berbice, evenals de buurkolonie Suriname, geprofiteerd zal hebben van de groeiende vraag naar suiker. Desalniettemin bleef de uitvoer gering, en in de periode dat er in de kranten van Berbice sprake is, gaat het om één of twee schepen per jaar die de kolonie aandoen. In 1685 wordt de *Abraham en Isaac* opnieuw in een bericht vermeld, naar aanleiding van de aankomst op 12 juni van het schip in Vlissingen. De tocht van Berbice onder schipper Pieter van Goethem had twaalf weken geduurd. Twee dagen later arriveerde het schip de *Klock van Suriname*; schipper Pieter van Hatte had er ook 12 weken over gedaan.²⁸ Op 5 maart wordt bericht dat de *Abraham en Isaac* op 24 februari opnieuw vertrokken was 'naer de Berbisjes'; hieruit kan worden geconcludeerd dat de eigenaar een min

28 KB_OHC, 19-6-1685.

of meer geregelde dienst onderhield tussen Vlissingen en Berbice.²⁹ Kennelijk was het schip niet betrokken bij de zogeheten ‘driehoekshandel’, Nederland-Afrika-Amerika. Schepen op deze route vervoerden eerst handelsgoederen naar West-Afrika, kochten daar slaven op die vervolgens naar Amerika werden vervoerd om op de plantages te werk te worden gesteld, en brachten vandaar suiker en andere koloniale waren naar Nederland. Tot 1730 had de WIC het monopolie op de slavenhandel, maar tegen betaling van *recognitiegeld* konden particuliere schippers in deze handel participeren.

Op 15 juli keerde de *Abraham en Isaac* uit Rio de Berbice weer terug in Vlissingen, na een reis van 8 weken. Ondanks de relatief korte duur van deze tocht mag men ervan uitgaan dat het schip tussendoor andere havens aan de Wilde Kust had aangedaan, want de eigenaar zal niet graag zijn kostbare investering ongebruikt hebben gelaten.

Op 30 maart 1688 kreeg de lezer van de *Oprechte Haerlemse Courant* voor het eerst kennis van ernstige problemen in de kolonie. Een schip uit Suriname berichtte ‘dat de Naturellen op de Berbisies deselve Colonie geruineert, al de Suycker-Molens, except 2, verbrant, menschen en vee omgebracht en een fort tegens ’t Fort, dat noch met eenige Christenen beset was, opgeworpen hebben’.³⁰ Met *Naturellen* werd hier verwezen naar de inheemse Indianen; met Christenen worden in het algemeen Europeanen bedoeld, in ander verband ook wel als ‘blanken’ betiteld. Dit schokkend bericht komt verder in de nieuwsbladen niet meer terug, de volgende vermelding, uit 1694, is een bericht over de gelijktijdige aankomst van drie schepen; dit uitzonderlijke geval wordt nog extra zeldzaam omdat er sprake is van de Surinamevaarder de *Son*, die vóór Suriname de kolonie Rio de Berbice had aangelopen –misschien was daar niet voldoende lading beschikbaar. Een vijfde Zeeuws schip kwam terug van Essequibo, een bestemming die hier voor het eerst in de krant voorkomt. Het is waarschijnlijk dat meer schepen gecombineerde tochten maakten langs de kolonies aan de Wilde Kust; dat wordt echter maar een paar keer uit de bronnen bevestigd.

Suriname, 1665-1688

De *Gazette d’Amsterdam* is de eerste krant die een vermelding geeft van Suriname. Het bericht stamt uit april 1667, de maand waarin in Breda de onderhandelaars van de Republiek en van Engeland hun besprekingen waren begonnen. Het is een merkwaardig toeval dat het om een bericht gaat uit Londen waarin gesproken werd over een door de Engelse gouverneur van Suriname uitgezonden expeditie naar een zilvermijn ‘zeven mijl buiten Thuian’,³¹ mogelijkwerwijs een verschrijving van Guiana. De mijn en opstallen zouden zijn verwoest, wapens en gereedschappen

29 KB_OHC, 5-3-1686.

30 KB_OHC, 30-3-1688: ‘Middelburg den 27 Maert. (...) een Schip van Suriname [is] gearriveert, ’t geen in Engelant niet heeft willen inlopen, maer 7 weecken oosten wint gehad en 3 Weken voor ’t Canaal gelaveert: de Schipper rapporteert, dat de Naturellen op de Berbisies deselve Colonie geruineert, al de Suycker-Molens, except 2, verbrant, menschen en vee omgebracht en een fort tegens ’t Fort, dat noch met eenige Christenen beset was, opgeworpen hebben’.

31 Een Hollandse mijl was ongeveer 5,5 km.

meegenomen en de slaven en de specialisten van de zilversmelterij opgepakt en weggevoerd.³² Nadere aanwijzingen over de locatie ontbreken, dus uit dit bericht valt niet op te maken waar de zilverbijlating was, in Cayenne, in de omgeving van de Corantijn of elders. Het nieuws is echter interessant omdat de Nederlanders bij de onderhandelingen in Breda weigerden Suriname en de andere vestigingen aan de Wilde Kust aan de Engelsen te laten in ruil voor Nieuw-Nederland met de hoofdplaats Nieuw-Amsterdam. Wat zat daar achter? Ging het om de gouden beloften van de suikerplantages of was er toch ook hoop op het vinden van edelmetaal in de regio? Want de verhalen over El Dorado die Sir Walter Raleigh in 1595 had gehoord van Indianen bij de Orinoco rivier hadden nog niet hun aantrekkingskracht verloren. Was er een verband tussen het bericht uit Londen en de vaste wil van de Nederlanders Suriname en de naburige bezittingen te behouden?

Ander nieuws uit de periode voor het vertrek van Adriaan van Berckel is al eerder ter sprake gekomen in bovenstaande paragraaf 'Vroege informatie over Suriname, 1665-1670'. De berichten uit de periode ná 1670 bevatten het gebruikelijke nieuws over de aankomst uit en het vertrek van schepen naar Suriname. Het commerciële nieuws echter voert niet de boventoon, want in 1672 raakte de Republiek opnieuw in oorlog, nu niet alleen met Engeland, maar ook met Frankrijk en de twee Duitse prinsbisdommen, Munster en Keulen. De Derde Engelse Oorlog eindigde met de ondertekening van de Vrede van Westminster op 19 februari 1674; Munster sloot vrede met de Republiek op 21 april, Keur-Keulen op 11 mei;³³ de Frans-Nederlandse Oorlog ging door tot het sluiten van de Vrede van Nijmegen op 11 augustus 1678.³⁴

Gezien de dreigende internationale situatie werd in de kranten van deze jaren veel plaats ingeruimd voor het oorlogsnieuws, begrijpelijk omdat de Nederlandse koopvaardij- en vissersvloot grote risico's liepen: niet alleen vijandelijke oorlogsschepen vormden een bedreiging, maar ook lagen er tal van Franse en Engelse

32 KB_GA, 14-04-1667: 'De Londres le 25 Mars. Les lettres de Surinam donnent avis du retour d'un Party que le Gouverneur avoit envoyé à 7 milles hors de Thuan; là où il a fait détruite une mine d'argent & emporter les armes & instruments, & emmener les esclaves & les Maitres de Fonte qui y travailloient'. Het gaat hier zeer waarschijnlijk om de Montagne d'Argent, een klein schiereiland langs de oostelijke kust van Frans Guiana, zie bijvoorbeeld M. van den Bel & L. Hulsman, *Une colonie néerlandaise sur l'Approuague au début de la deuxième moitié du XVIIe siècle*, *Bulletin de la société d'histoire de la Guadeloupe* 164, 2013.

33 De bisschop van Munster en de aartsbisschop van Keulen waren bekleed met wereldlijke macht, zoals tot 1528 ook met de bisschop van Utrecht het geval was geweest. De stad Keulen had zich eind 13e eeuw grotendeels losgemaakt van de heerschappij van de aartsbisschop, die nadien in Bonn bleef wonen; de status van Vrije Rijksstad werd bevestigd in 1470. Aartsbisschop Maximiliaan Hendrik van Beieren was tevens keurvorst van het Duitse heilige Roomse Rijk, daarom werd het gebied ook wel Keur-Keulen genoemd. De aartsbisschop probeerde in 1672 weer invloed in de stad Keulen te krijgen, maar dat mislukte. De bisschop van Munster, Bernhard von Galen staat in Groningen bekend als 'Bommen Berend' vanwege de artilleriebeschietingen tijdens het beleg van Groningen, 21 juli-28 augustus 1672.

34 De aanval van Frankrijk op de Republiek was een onderdeel van diverse oorlogshandelingen waarbij verschillende staten betrokken waren; tezamen worden deze ook wel de Hollandse Oorlog genoemd. Na de vrede tussen Frankrijk en de Republiek op 11 augustus 1678 werd ook in Nijmegen vrede gesloten tussen Frankrijk en Spanje (september 1678) en tussen Frankrijk en de koning van Zweden en zijn bondgenoot de Duitse keizer (februari 1679); in juni 1679 tenslotte sloot Frankrijk in Saint-Germain-en-Laye bij Parijs een vredesverdrag met Brandenburg-Pruisen.

kapers op de loer die officieel toestemming hadden Nederlandse schepen buit te maken en als *prijs* mee te nemen.³⁵ Vanzelfsprekend had het toenmalige lezerspubliek juist voor dat soort zaken belangstelling en daarom is het opvallend dat daarnaast ook heel andere Surinaamse zaken aan de orde komen, zoals berichten over de verhouding tussen de Surinaamse kolonisten en de Indianen. Voor de hedendaagse lezer is dat interessant omdat dit krantennieuws vergelijkbaar is met de informatie die de *Amerikaansche Voyagien* geeft over de relatie tussen de Indianen en de kolonisten in Rio de Berbice. Daarin verschilt de berichtgeving door Adriaan van Berkel en de Nederlandse kranten met het verslag van George Warren die het slechts zijdelings heeft over de contacten en conflicten tussen de twee groepen, en wel alleen wanneer hij spreekt over Indiaanse overvallen op Franse en later op Engelse kolonisten, wellicht omstreeks 1651. ‘Sy overvielen eens de Franschen in Suriname, end’ bezochten het ook met d’Engelschen, wanneer zy eerst daar quamen; maer zy wierden van deze laatsten zodanig bejegend, dat zy alsnoch berouw hebben van hare dwaasheid. Tegenwoordig, nu de Colonie machtig is geworden, durven zy niet wederkomen, maar dragen haar althans beleefdelijk’.³⁶

De eerste verwijzing naar Suriname in verband met de oorlog met Engeland staat in de *Oprechte Haerlemse Courant* van 18 juli 1673. Het is daaruit niet moeilijk te begrijpen wat voor barre ellende de gewone zeeman moet hebben meegemaakt, want midden op zee waren de kleine koopvaarders een makkelijke prooi, zelfs als ze waren bewapend. Soms liep een naar avontuur goed af, zoals het geval was met het schip *Maria*. Met nog een ander schip was de schipper het contact met het konvooi kwijtgeraakt en stond daardoor machteloos tegenover een Schotse kaper.³⁷ Een Zeeuws schip op weg naar Suriname kwam echter tussenbeide, bevrijdde de *Maria* en nog een tweede slachtoffer, een met graan beladen Zweeds schip, en bracht deze teruggewonnen prijzen veilig naar Durgerdam –de rede van Texel werd vanwege de rondzwervende buitenlandse kapers blijkbaar geen veilige ligplaats gevonden.³⁸ In februari 1676 schreef de Haarlemse krant over een gerucht dat bij Suriname zes

35 In de serie *Sailing Letters Journaal* (2008-), uitgegeven door de Walburg Pers in Zutphen, worden brieven gepubliceerd uit het Engelse archief van de High Court of Admiralty (HCA), bewaard in het National Archive in Kew. De *prize papers* bevatten unieke brieven, scheepsdocumenten en handelscorrespondentie die zich aan boord bevonden van vele honderden Nederlandse schepen die buitgemaakt zijn tijdens de verschillende oorlogen tussen de Republiek en Engeland.

36 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien naar Rio de Berbice en Suriname*, Amsterdam: Johan Ten Hoorn, 1695, p. 133. Afgezien van kleine verschillen is deze tekst gelijk aan de vertaling van George Warren, *An Impartial Description of Surinam upon the Continent of Guiana in America*, London: Nathaniel Brooke, 1667, uitgegeven als *Een onpartydige beschrijvinge van Surinam, gelegen op het vaste landt van Guiana in Africa: mitsgaders een verhael van alle vreemde beesten, vogels, visschen, slangen ende wormen [...]*, Amsterdam: Pieter Arentsz, 1669. Het ‘tegenwoordig’ in de tekst van Warren wordt in de uitgave van 1695 overgenomen, maar dat is dan inmiddels wel 30 jaar later.

37 Dankzij de personele unie met Engeland konden Schotse kapers profiteren van de oorlogen die Engeland voerde.

38 KB_OHC, 18-7-1673: ‘Amsterdam den 17 Julij. Het Scheepje de Maria, met de Hoecker de Elisabeth van Curassouw komende, van sijn Compagnie afgeraekt als gemelt, is door een Schotse Capen genomen geweest; maer een Zeeuws Schip, de wil hebbende nae Suriname, heeft gemelde Schotse Capen gerencontreert, hem meer gemelde Scheepje de Maria afgenomen, nevens noch een Sweets Schip met Graen, dat de Schotten hebben moeten verlaeten, soo dat sy niet een Mensch daer op gevonden hebben, en is gemelde Zeeuw, met de geseyde Pryszen op komende, al voor Durckendam [Durgerdam] gekomen’.

Franse schepen zouden zijn gesignaleerd. De oorlog met Frankrijk was toen nog steeds gaande, dus op zich was het bericht relevant. Dat was ook het geval met de mededeling een maand later dat het konvooi uit Londen veilig was aangekomen; onder de door de Admiraliteit begeleide schepen bevond zich ook een schip uit Suriname, dat dus veilig het riskante stuk Noordzee was overgestoken.³⁹

Conflicten met Indianen

Een paar weken na de ondertekening van de vrede van Nijmegen, was een schip uit Suriname in de recordtijd van vier weken en drie dagen in Plymouth aangekomen. De oorlog was voorbij, ‘eind goed, al goed’, zal men gedacht hebben. Maar op 4 april 1679 van het jaar daarop berichtte de *Oprechte Haerlemse Courant* over de miserabele situatie die de nieuwe gouverneur Johannes Heinsius (c. 1625-1680) in Suriname had aangetroffen, ‘alsoo d’Indianen in een oproer wel 100 Slaven en 40 Blanken hadden doodt geslagen, 5 Moolens verbrandt en verscheyde Plantagien geruineert’. Kort na zijn aankomst hadden een paar groepen Indianen zich losgemaakt van de hoofdmacht en hadden zelfs geholpen in de strijd tegen de ‘oproermakers’. Die waren daardoor, vervolgt het bericht, gedwongen om te gaan onderhandelen over vrede, ‘so dat men hoope heeft het weder tot ruste sal gebracht zijn’. Meteen na de uitspraak van deze hoopvolle verwachting bericht de krant over de aankomst uit Suriname van het scheepje *Maria*, wellicht hetzelfde waarvan al eerder sprake was. Schipper Joris Prijs had een rampzalige reis achter de rug, waarvan verder niet blijkt of de lange reis van zeven maanden veroorzaakt was door de inmiddels beëindigde oorlog.⁴⁰

De moeilijkheden in Suriname met bepaalde groepen Indianen begonnen in c. 1678, een tijd dat het aantal Europeanen was teruggelopen van ongeveer 1500 naar 500. Het hierboven genoemde krantenbericht van 4 april 1679 biedt op belangrijke punten dezelfde informatie als de brief van de nieuwe gouverneur Johannes Heinsius aan de commandant van Essequibo. Een kopie hiervan was naar Middelburg gestuurd, en hoewel het een officieel stuk was, is een deel van de inhoud kennelijk de correspondent ter ore gekomen. In de brief schreef Heinsius dat de succesvolle aanvallen door Indianen een gevolg waren van de vrede die de

39 KB_OHC, 4-2-1676: ‘Amsterdam den 3 Februari. (...) Daer heeft hier een Gerucht van Suriname gelopen, al of de Fransse met 6 Schepen daer geweest waren, maer sonder seeckerheyt, en heeft geen vervolgh; 10-3-1676: Amsterdam den 6 Maert. In Tessel is gearriveert het Convoy van Londen, ende met het selve verscheyde Koopvaerdy-schepen, daer onder het Gekroonde Radt, komende van Suriname’.

40 KB_OHC, 4-4-1679: ‘Middelburg den 31 Maart. Met de Schepen van Suriname gekomen, heeft men particulariteyt, dat den heer Heynsius als Gouverneur den 21 December aldaer was aengekomen, vindende die Colonie in een bedroefden staet, alsoo d’Indianen in een oproer wel 100 Slaven en 40 Blanken hadden doodt geslagen, 5 Moolens verbrandt en verscheyde Plantagien geruineert: doch met sijn komste, en dat eenige Indianen waren afgefallen, en by d’onse komende, de Oproermakers hadden helpen resisteren, waren sy genootsaekt geweest een Besending te doen, om van Vrede te tracteren, so dat men hoope heeft het weder tot ruste sal gebracht zijn. Sedert mijn laetste is hier noch gearriveert ’t Schip de Maria, Schipper Joris Prijs, mede van Suriname komende, doch heeft een seer lange reys en vol rampe gehad, want is wel 7 maenden dat men van daer vertrock’. Zie R. Buve, ‘Gouverneur Johannes Heinsius. De rol van Van Aerssen’s voorganger in de Surinaamse Indianenoorlog, 1678-1680’. *Nieuwe West-Indische Gids* 45 (1966), pp. 14-26.

twee voornaamste groepen hadden getekend. De Kariben van de Corantijn en de Arawakken uit het gebied van Berbice konden nu eensgezind tegen de kolonisten optreden. Heinsius vroeg zijn collega in Essequibo te proberen de Arawakken over te halen om weer partij voor de Zeeuwen te kiezen en met hen tegen de Kariben te strijden. De gevangen genomen Kariben zouden hen als krijgsbuit worden gegeven.⁴¹ Dat de nood inderdaad hoog was, blijkt uit een brief die de commies Nicolas Combé naar Middelburg stuurde. De Indianen waren de kolonisten fel aan het beoorlogden en twee plantages waren in brand gestoken en verwoest. 'Wanneer wij geen hulp krijgen en van Gods hulp verstoken blijven ben ik bang dat we Suriname moeten verlaten', schreef Combé, daaraan toevoegend dat de Indianen wilden dat 'wij zouden vertrekken uit het land dat hun toebehoorde'.⁴²

Het is jammer dat Adriaan van Berkel geen brieven naar Nederland heeft gestuurd die in handen zijn gekomen van de toenmalige correspondenten. Dan zouden zijn tijdgenoten al ver voor de publicatie van zijn *Amerikaansche Voyagien* in 1695 op de hoogte zijn geweest van de ingewikkelde en problematische relatie tussen de kolonisten en de Indianen. Van Berkel noemt de 'Caribissen' in Berbice 'de doodsvijanden van de Arawakken' en komt daar nog een keer op terug wanneer hij over de Indianen van de Corantijn rivier schrijft als 'onze vijanden'.⁴³ Zijn inlichtingen zouden in de jaren 1670 een welkome aanvulling zijn geweest op het krantennieuws dat zeer onregelmatig nieuws over de gespannen verhouding met de Indianen vermeldde. Het is in ieder geval duidelijk dat zijn in 1695 gepubliceerde informatie over de tegenstellingen tussen de Arowakken en Kariben een bevestiging geeft van de berichtgeving uit Suriname. De politiek van Johannes Heinsius om de Indianenstammen tegen elkaar uit te spelen en met hen beide vreedzame relaties aan te knopen, heeft kennelijk geen blijvend succes opgeleverd, want in begin 1680 is er wederom sprake van een gewapende botsing. Op 8 april schreef de *Oprechte Haerlemse Courant* dat er tijding was van 25 februari over 'een geluckige rescontre met de Indianen': onder leiding van de nieuw commandant waren 80

41 Zie transcriptie in Bijlage 1: Zeeuws Archief, Middelburg, toegang 2.1, Staten van Zeeland en Suriname, inv.nr. 2035, nr. 314: gouverneur Johannes Heinsius aan de Commandant van Essequibo, 31 December 1678, kopie.

42 Zeeuws Archief, Middelburg (RAZ), toegang 2.1, Staten van Zeeland en Suriname, Ingekomen stukken betreffende Suriname en omliggende kwartieren, 1667-1683, inv.nr. 2035, brief 332: commies Nicolaas Combé (?-1691) aan de pensionaris van de Staten van Zeeland, 29 mei 1679 [zie Gids 102]: '(...) s'il plaisoit a le bon Dieu nous donner la paix avec les Indiens, je m'en irois acheter un plantage et demeurer la a le faire cultiver en repos; les Indiens nous font encor fortement la guerre, ils ont bruslé et destruit entierement un des plantages de messrs. Munninc avec un autre plantage voisin, ayants tué quelques blancs des dits plantages; s'il ne nous vient du secours et Dieu nous ayde, je crains que nous serons obliger d'abandonner Suriname, les indiens menacent de brusler entierement les cannes de sucre en la seicheresse [= droge tijd], qui sont en ce temps la fort seiches [= droog] et fort faciles a brusler; et apres destruire les plantages, et nous massacrer, disants qu'ils veulent que nous sortions de leurs pays, qui leurs appartient, ayants estez violentez et maltraitez des nostres en leurs propre pays, s'estants plaints des torts [= onrecht] et injures faites a eux a nos commandrs, on ne leurs a iamais donné satisfaction ny maintenu dans leur propre pays, disants qu'ils sont las de souffrir davantage. Voila les fruits du mauvais gouvernement de Serename, et du peu d'ordre, qui y a regné depuis le despart de monsr. Lichtenbergh de bonne memoire, pourvue que les commandrs ayent fait leurs affaires, et espargné des biens en prenans des presents de corruption, ils ont negligé le bien public. (...)'.
(..)'.

43 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, pp. 41, 97.

Indianen gedood 'en 't sedert [van] geen andere meer hadden vernomen, soo dat men daer wat beter gemoedt was'.⁴⁴ Uit berichten van juni en september bleek dat ondanks de successen van februari de problemen nog niet voorbij waren. Schipper Adriaen Tant, op 12 juni in Vlissingen aangekomen, vertelde 'dat aldaer weder een nieuw Tumult met de Naturellen was ontstaan'.⁴⁵ Voorgaande rapporten vermeldten niet met welke stammen het leger in Suriname was slaags geraakt, maar dat de Indianen mogelijkerwijs over vuurwapens beschikten kan worden afgeleid uit een bericht van 16 september. De krant meldde toen dat in Suriname Franse kooplieden waren aangehouden van wie bleek 'dat sy een party Vuur-Roers in hadden, om aen de Indianen te verkopen'.⁴⁶ Een alarmerend bericht!

Voor de krantenlezer zonder eigen contacten met de West-Indische Compagnie of met schippers die op Suriname voeren, was het moeilijk een helder beeld te vormen van de situatie daar. Op 20 maart berichtte de *Oprechte Haerlemse Courant* dat er in het recente verleden geen schermutselingen met de indianen hadden plaatsgevonden, maar twee maanden daarna rapporteerde een andere schipper 'dat de Troublen met de Indianen in die Colonie noch blyven continueren'.⁴⁷ Een paar maanden later was die situatie nog niet veranderd, meldde een schipper die op 15 juni 1683 in Vlissingen was aangekomen.⁴⁸

Berichten over de nieuwe gouverneur, Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck

Op 22 juni 1683 berichten zowel de *Oprechte Haerlemse Courant* als de *Amsterdamsche Courant* over het aanstaande vertrek van de nieuwbenoemde gouverneur Cornelis van Aerssen, heer van Sommelsdijck (1637-1688). Aanvankelijk zou hij op 6 juli vertrekken met nieuw aangenomen militair personeel en 'heele

44 KB_OHC, 8-4-1681: 'Amsterdam den 7 April. Uyt Tessel heeft men, dat aldaer een Scheepje, van St Valery komende, was gearriveert: Als mede een Hoecker, genaemt de Gedion, komende van Suriname; met het selve heeft men Brieven van daer van de 25 February, waer in vermeldt werdt, dat die van die Colonie een nieuwe Commandant hadden bekomen, en onder deselve een geluckige rescontre met de Indianen hadden gehad, invoegen dat sy wel 80 van de selve hadden doot geslagen, en 't sedert geen andere meer hadden vernomen, soo dat men daer wat beter gemoedt was'.

45 KB_OHC, 21-6-1681: 'Vlissingen den 18 Junij. Voorleden Saturdag arriveerde hier Capiteyn Adriaen Tant, komende van Suriname; hy segt, dat aldaer weder een nieuw Tumult met de Naturellen was ontstaan'.

46 KB_OHC, 16-9-1681: 'Middelburg den 13 September. Met het Schip Suriname, komende van die Colonie, heeft men, dat met een Chaloup aldaer 9 Franssen waren gekomen, om te negotiëren, maer men bevond, als men haer aenhelde, dat sy een party Vuur-Roers in hadden, om aen de Indianen te verkopen, onder voorgeven, dat sy een ordre van den Koningh by haer hadden; doch na examinatie bevond men de selve vals te zijn'.

47 KB_OHC, 20-3-1683: 'Amsterdam den 19 Maert: Op gisteren arriveerde hier Schipper Paulus Jansz, manquerende 11 weecken van Suriname: met de Indianen was sedert laest geen Schermutseling voorgevallen; zijnde ons Volck thuy: de geweecken Indianen verkeerden met de Hollanders vreetsaem, en begonden haer met de Plantagie te bemoeien'; idem KB_OHC 17-6-1683: 'Londen den 11 Junij. Een Hollandts Schip, nu laetst tot Cowes [on the island of Whight] van Suriname gearriveert, rapporteert, dat de Troublen met de Indianen in die Colonie noch blyven continueren'.

48 KB_OHC, 19-6-1683: 'Vlissingen den 15 Juny. Op heden is hier gearriveert Pieter Roey, komende van Suriname in drie Maenden geseylt; het stont daer noch als voor desen'.

Familien' die met hem mee zouden reizen om Suriname te bevolken.⁴⁹ Interessant is een advertentie in de *Oprechte Haerlemse Courant* van dezelfde dag waarin belangstellenden om als soldaat naar Suriname te gaan worden uitgenodigd zich te melden bij de herberg *Plaets Royal* even buiten Amsterdam. Naast het dagelijkse rantsoen, laat de oproep weten, zouden de soldaten 5 stuivers per dag verdienen, en, om het dienstverband nog extra aantrekkelijk te maken, zij zouden op elk gewenst tijdstip hun contract kunnen verbreken –dat in tegenstelling tot de situatie bij de Verenigde Oost-Indische Compagnie waar de tekenaars pas na vijf jaar naar huis konden.⁵⁰ Dit laatste was blijkbaar nodig om mensen over te halen om een dienstverband aan te gaan.

Het vertrek van de nieuwe gouverneur werd een paar keer uitgesteld, eerst omdat van Sommelsdijck nog zoveel privé zaken moest afwikkelen, daarna omdat de schepen die hem, zijn manschappen en andere passagiers naar Suriname zouden vervoeren, niet snel het eerste stuk van de Zuiderzee konden passeren vanwege de verraderlijke ondiepte bij Pampus.⁵¹ Uiteindelijk vertrok hij op 3 september en arriveerde op 24 november in Paramaribo. Op 15 april 1684 berichtte de *Oprechte Haerlemse Courant* over zijn aankomst, zonder overigens de datum te noemen.⁵² Daar zal Van Sommelsdijck tot zijn opgeluchting hebben vernomen dat er 200 paarden uit Europa waren overgebracht, want deze dieren kwamen bij tal van gelegenheden zeer van pas.⁵³

49 Koninklijke Bibliotheek (KB), Den Haag, Amsterdamsche Courant (AC), 22-6-1683: ' 's Gravenhage den 20 Juny. (...) In de aenstaende maent, staet de Heere van Somelsdijck na de Colonie van Suriname te vertrecken, hebbende seer veel volck aengenomen, selve gaen veel heele Familien mede'.

50 KB_OHC, '22-6-1683. Also het vertrek van den Heere van Somelsdijck na Suriname blijft vastgesteld tegen den 6. July, staet sijn Hoog-Ed. sekerlijck op die tijd te vertrecken, met een considerabel getal Familien; en wert een yder geadverteert, die genegen zijn mede te gaen, hier noch aen te geven, op dat bequame commoditeteyt tot haer overbrengen genieten; en wie als Soldaet sig sal willen engageren, kan sig adresseren tot Amsterdam, in de Plaets Royal, sal boven sijn dagelijckse rantions, 5 Stuyvers 's daegs tot Soldy ontvangen, en daer afscheyt bekomen, als sy het sullen versoecken'. De herberg Plaets Royal lag buiten de stad, waarschijnlijk aan de weg naar Amstelveen. Een geschoold timmerman verdiende ruim twintig stuivers per dag, wat gelijk stond aan één gulden. Een gewoon soldaat bij de VOC verdiende f 9 per maand, dus per dag ongeveer 6 stuivers.

51 KB_OHC, 5-8-1683: 'Amsterdam den 4 Augusti. Sijn Excell: den Heere van Sommelsdijck onthout sig noch alhier; wachtende maer alleen, dat sijn Schip over 't Pampus sal zijn, om sig dan van hier te begeven, en sijn Reyse na Suriname voort te setten'. Andere vermeldingen van uitstel verschenen in KB_OHC 10-7-1683, KB_OHC 15-7-1683 en KB_AC, 27-7-1683.

52 KB_OHC, 15-4-1684: 'Amsterdam den 14 April. Volgens schryven van Zeelandt was de Heer van Somelsdijck tot Suriname gearriveert'.

53 KB_OHC, 29-2-1684: 'Amsterdam den 28 February. Tot Suriname waren wel 200 Paerden aengekomen. (...)'. Het schip met dit bericht moet op zijn minst een aantal dagen vóór 24 november 1683 uit Suriname vertrokken zijn, want het vervolg ervan luidt: 'Den Heer van Sommelsdijck was daer noch niet gearriveert'. De hiervóór gemelde paarden waren misschien afkomstig uit Ierland. Een bericht uit 1688 geeft Cork aan als haven waar paarden werden ingeladen, KB_OHC, 6-5-1688: 'Van Rotterdam is schrijven, dat men aldaer uyt Yrlant tyding heeft, dat een schoon Fregatje, van deze stad gekomen en door contrarie Wint tot Crookhaven ingelopen, op lichten dag in de brant geraeckt is en naderhant opgesprongen is: 't selve was te voren tot Cork met Vleesch, Speck en Paerden voor Suriname afgeladen en genaemt de Koopmans Wellust, Schipper Hendrick Jorisz'.

Berichten over slavernij

De hierop volgende jaren was het nieuws over Suriname beperkt tot de standaard berichten over vertrek en aankomst van schepen. Interessant is dat ook een enkele keer gesproken wordt over het transport van slaven naar Suriname. De slavenhandel en het systeem van slavernij was nauwelijks onderwerp van publiek debat, maar het blote feit van het vervoer van tot slaaf gemaakten helemaal van West-Afrika naar Zuid-Amerika (Suriname, de andere kolonies in de Guiana's en de Antillen) moet bij een breed publiek vaagweg wel bekend zijn geweest. Dat gold waarschijnlijk nog meer voor de wetenschap omtrent de slavenarbeid op de plantages, maar ook daarover waren in die tijd weinig schriftelijke bronnen voor handen, buiten de direct betrokkenen van de WIC en de plantage-eigenaren. Uitzondering was de in 1669 verschenen vertaling van het werk van George Warren. In het eerste hoofdstuk ('Van de Riviere') wordt kort iets over de ligging van de plantages verteld en in het zevende hoofdstuk ('Van de Bevolkinge') wordt kort over de groei en de oogsttijd van het suikerriet gesproken. Het achtste hoofdstukje, 'Van de Negros en de Slaven' wijdt uit over het leven en het werk van de slaven. Hoewel het niet bekend is hoeveel exemplaren in omloop waren van dit kleine geschrift –het telt slechts twintig pagina's–, en ook al beslaat het hoofdstuk over de slaven nog geen twee bladzijden, is het toch goed daarvan het begin over te nemen: 'Dese worden meest ghebracht uyt Guinea in Africa, en worden verkocht als honden, gelijk sy dan oock niet meer gheacht worden in haer werck. Waarmede sy de heele weeck besich zijn en daertoe gehouden worden met de grootste straffigheydt van de wereld, scherpelijcke ghetuchtighet wordende over de minste fauten die sy begaen'.⁵⁴ Erg veel meer kwam het publiek niet te weten, want de officiële berichten uit Suriname bleven grotendeels liggen op de kantoren van de West-Indische Compagnie, en wat er uit Suriname werd bericht over de slaven werd doorgaans niet van belang geacht om naar buiten te brengen. En dat geldt ook voor de informatie over de onophoudelijke stroom van tot slaaf gemaakten uit het gebied van de Goudkust (Ghana) naar de overkant van de Atlantische Oceaan, in de periode 1674-1689 ruim 800 mensen per jaar.

Heel af en toe valt er over dit onderwerp in de krant iets te vernemen. Op 5 maart 1686 bijvoorbeeld meldde de *Oprechte Haerlemse Courant* dat het schip *Johanna* in Vlissingen was aangekomen en dat volgens het bericht van schipper Cornelis Antheunisz. een ander schip dat slaven in Suriname had afgeleverd hem spoedig zou volgen.⁵⁵ In december van hetzelfde jaar meldt de krant dat volgens berichten van de Societeit van Suriname, die sinds 1683 het bestuur voerde over Suriname, de *Coning Salomo* in de Maas was aangekomen met suiker uit Suriname. Ook de schipper van dit schip wist te vertellen dat bij zijn vertrek net een schip met slaven was aangekomen. Een uitvoeriger versie van zijn bericht staat in de 'extraordinaire' editie van de krant, met het detail dat de betreffende slaven waren

54 G. Warren, *Een onpartydige Beschrijvinge*, 1669, p. 15.

55 KB_OHC, 5-3-1686: 'Vlissingen den 25 Februarij. Op den 24 desen is alhier gearriveert Schipper Cornelis Antheunisz., voerende 't Schip de Johanna, komende in 9 weken van Suriname, van waer 't Schip van de West-Indische Compagnie, voor de kamer van Enckhuysen, dat aldaer Slaven hadde gebracht, daegs daer aen stont te volgen (...)'.

aangevoerd uit Angola. Het artikel meldt ook de aankomst van een ander schip uit de Bocht van Guinee, dat 120 mark goud aan boord had. Hieruit blijkt opnieuw dat ook dit schip niet bij de zogeheten driehoekshandel betrokken was, althans niet bij deze tocht.⁵⁶ Het *Wapen van Englant* had stellig het (stof)goud aan de Goudkust ingekocht en was daarmee en met andere goederen waarschijnlijk direct naar Nederland teruggekeerd. Goud uit deze streken was toen nog steeds belangrijk, zoals ook de handel in olifantstanden waaraan de 'Ivoorkust' zijn naam heeft te danken.

Een volgend bericht waarin over slaven wordt gesproken, dateert van maart 1687. De correspondent in Vlissingen berichtte toen over de aankomst van schipper Jan Boom, die op zijn beurt wist te melden 'dat te Suriname Schipper Mouris van de Calbary met Negers aangekomen [was]'.⁵⁷ Mogelijkerwijs hebben deze vermeldingen te maken met het aantal plantages, in de tijd van George Warren slechts 40 à 50 in getal, dat in deze periode flink aan het uitbreiden was, en dat daarom de aanvoer van tot slaaf gemaakt arbeidskrachten relevante informatie was voor degenen die in de productie van suiker hadden geïnvesteerd. Overigens, de relatie met de Indianen lijkt in deze periode geen problemen meer op te leveren; volgens berichten van 4 maart 1687, meegekomen met de in Vlissingen aangekomen *Sara* bleek 'dat men seer goede Correspondentie met de Indianen had; dat het in 't Lant seer wel stont, en dat alles in rust en Vrede was'.⁵⁸

Twee kleine Indiaanse koningen

In de Amsterdamse en in de Haarlemse nieuwsbladen van 6 april 1687 staat interessante informatie over de aankomst en verblijf van twee 'Kleine Koningen', zonen van Indiaanse hoofden van de Arowakken stam. Eerst was gemeld dat ze uit Suriname afkomstig waren, maar in een tweede bericht werd dit gecorrigeerd: 'De twee kleyne Koningen (waervan wy op gisteren in onse voorgaende gewag gemaect hebben, zijn van de Naburige Landen van Suriname ende met onse Natie aldaer in

56 KB_OHC, 12-12-1686: 'Vlissingen den 25 Februarij. De Societeyt heeft Brieven, dat 't Schip de Coning Salomo, komende met Suyker van Suriname, alwaer noch een slave schip gearriveert was, in de Maes gekomen is'; KB_OHC, extra-ordinaire uitgave, 12-12-1686: 'Amsterdam den 11 December. (...) 't Schip de Coning Salomon, den 4 October van Suriname vertrocken, alwaer het Slaven van Angola had gebracht, is te Goeree binnen gelopen; en noch een ander schip, 't Wapen van Englant, te Rotterdam, dat van den 29 Augusti van Guinee manqueerde, 't welck 120 Marck Gout heeft mede gebracht; maar geen ander nieuws, als dat de saken van de Commerce alle wel stonden'. Marck: een mark van ongeveer 230,4 gram kan worden verdeeld in 8 ons van ca. 28.8 gram. In deze tijd waren er in de verschillende landen van elkaar afwijkende standaarden voor het wegen van goud in gebruik.

57 KB_OHC, 22-32-1687: 'Vlissingen den 18 Maert. (...) En heden [is gearriveert] Schipper Jan Boom, in 9 weeken van Suriname, na Middelburg gedestineert; welcke rapporteert, dat te Suriname Schipper Mouris van de Calbary met Negers aangekomen is'.

58 KB_OHC, 22-32-1687: 'Amsterdam den 28 Meij Met het Schip de Apolonia, 't welk in Zeelant van Suriname aangekomen is, zijn Brieven van den 4 Maert van die Plaets, dewelke adviserer, dat 't Schip de Sara daer in 6 weecken van hier gearriveert is; dat men seer goede Correspondentie met de Indianen had; dat het in 't Lant seer wel stont, en dat alles in rust en Vrede was'.

Alliantie'.⁵⁹ De bevriende Arowakken woonden waarschijnlijk in het gebied tussen de rivieren Coppename en de Corantijn. Het krantenbericht wekt de indruk dat dit gebied niet bij Suriname hoorde. Misschien ging het om indianen die leefden aan beide kanten van de grens tussen Suriname en Berbice. De twee Arowakkaanse stamhoofden hadden op aandringen van Van Sommelsdijck hun zoons gestuurd naar Nederland om zo het land van de Nederlandse bondgenoot te leren kennen. De twee kregen een compleet programma aangeboden, en maakten zelfs een rijtoer in Den Haag, de 'tour à la mode' over de Voorhout, de ontmoetingsplek bij uitstek van de *beau monde*. Na Den Haag gingen de twee naar Rotterdam, werden 'nevens andere Heeren door de Vrouwe van Sommelsdijck getraceert' –de vrouw van Van Sommelsdijck was niet meegereisd naar Suriname– en maakten vervolgens de lange rit naar 't Loo, het jachtslot van de Oranjes bij Apeldoorn. Daar zouden ze stadhouder Willem III en zijn vrouw Mary Stuart ontmoeten, een eer die weinige niet-Europeaanen zullen hebben gehad. Van de Veluwe voerde de reis naar Amsterdam en vandaar weer terug naar Suriname.⁶⁰ Niet wordt gemeld of ze van de rede van Texel zijn vertrokken, of helemaal zijn teruggereisd naar Vlissingen. Er vertrokken wel meer Amsterdamse schepen sinds de stad Amsterdam een deel had verworven in de beheersorganisatie de *Societeit van Suriname*.

Van de maanden daarna valt weinig te vertellen. Het nieuws uit Suriname dat op 9 oktober 1688 in de *Amsterdamsche Courant* wordt afgedrukt is echter dramatisch, hoe kort het bericht ook is. Het nieuws is afkomstig van Adriaan Dankers, schipper van het schip *Sommelsdijck* (sic!); hij was kort te voren in Middelburg aangekomen 'met de confirmatie van de rebellie en doot van de Heeren van Sommelsdijck en Verboom'. Ondanks het rampzalige bericht gaat de krant routineus verder met het 'gewone' nieuws, en meldt dat het schip de St. Andries eind augustus van Suriname zou vertrekken.⁶¹

59 KB_OHC, 6-4-1688: 's Gravenhage den 4 April. (...) Twee van de voornaemste Edelen van Suriname, welke gesegt werden, twee Heydense Koningen van die Quartieren te wesen, zijn alhier gearriveert ende van den Gouverneur, den heere van Sommelsdijck herwaerts gesonden, om dese Landen te besigtigen: Sy reden van de namiddag in 't Voor-Hout den Tour à la mode en waren alvorens in 't Bosch alles besien'; ibidem KB_OHC, 6-4-1688: 's Gravenhage den 5 April. De twee kleyne Koningen (waervan wy op gisteren in onse voorgaende gewag gemaect hebben) zijn van de Naburige Landen van Suriname ende met onse Natie aldaer in Alliantie'. Dit is een belangwekkende opmerking, want deze bevestigt dat het gebied tussen de Coppename en Corantijn niet als onderdeel van de kolonie werd gezien omdat zij daar vandaan kwamen.

60 KB_OHC, 8-4-1688: 's Gravenhage den 8 April. (...) De twee kleyne Koningen van Suriname, laest gearriveert, en na Rotterdam, om die Stad te besichtigen, vertrocken. Sy wierden gisteren nevens andere Heeren door de Vrouwe van Sommelsdijck getraceert ende staen in 't kort na hare Hoogheden tot Loo te gaen'; KB_OHC, 17-4-1688: 's Gravenhage den 15 April. (...) Ondertusschen zijn de twee kleyne Koningen van de gewesten van Suriname, na alles, wat besiens waerdig is, alhier besichtig te hebben, na Amsterdam vertrocken'.

61 KB_AC, 9-10-1688: 'Amsterdams den 8 October. (...) Tot Middelburg was van Suriname gearriveert het Schip Sommelsdijck, Schipper Adriaan Dankers, met de confirmatie van de rebellie en doot van de Heeren van Sommelsdijck en Verboom. 't Schip de St. Andries stont in 't laest van Augusti hem te volgen'.

De moord op van Sommelsdijck (19 juli 1688) en de Franse aanval (6-11 mei 1689)

De ‘bevestiging’ van het nieuws over de dood van de Surinaamse gouverneur verwijst niet naar een eerdere editie van de *Amsterdamsche Courant*, want het heeft er alle schijn van dat de Amsterdamse krant het bericht had overgenomen van de *Oprechte Haerlemse Courant*. De firma Casteleyn besteedde veel meer aandacht aan West-Indische zaken dan zijn Amsterdamse en andere *courantiers*. Kennelijk had Gerard Casteleyn (1665-1702) zijn vaders bestand van correspondenten in stand gehouden. Het netwerk strekte zich uit tot in Zeeland, en de nieuwsjagers daar moeten goede contacten hebben gehad met de kringen rond de Kamer Zeeland van de WIC. Het is niet bekend wat de achtergrond is van zijn bijzondere belangstelling, maar de veelvuldige en uitvoerige berichtgeving spreekt voor zichzelf. In het bericht over de ‘rebellie en doot’ van de gouverneur besteedt de Amsterdamse krant slechts 27 woorden aan de zaak, terwijl Abraham Casteleyn in zijn *Oprechte Haerlemse Courant* van 5 oktober 1688 er als eerste over had bericht in een artikel van 179 woorden. Daaruit krijgt de lezer een goede indruk van wat er zich in het verre Suriname had afgespeeld. Het ging om een heuse muiterij van soldaten die hun slechte behandeling beu waren en in actie waren gekomen voor een ruimer rantsoen. De beschikbaarheid van voedsel was een bekend probleem in Suriname en elders aan de Wilde Kust. George Warren schreef al dat de slaven zaterdags ná hun werk en zondags op hun kostgronden moesten werken, ‘want sy en hebben anders niet waer van sy souden leven konnen, behalve dat hare meesters haer eens of tweemaal ’s jaers met wat stinckende soute visch begunstigen ofte haer wat ghebraet gheven van een koey ofte paert die van haerselven zijn komen te sterven’.⁶² Land- en tuinbouw in Suriname was toen nagenoeg afwezig, zoals ook in Berbice het geval was. Door het maandenlang uitblijven van schepen uit Nederland was daar in 1673 zo’n tekort aan voedsel dat er op de rantsoenen van het garnizoen van Fort Nassau werd bezuinigd; de soldaten onder leiding van de konstapel Dirk Roosekrans begonnen in november te muiten en zetten de commandant gevangen. In 1688 gebeurde zo iets ook in Suriname. De ontevreden soldaten brachten de gouverneur zo in het nauw, dat hij met getrokken sabel naar voren stormde, een paar soldaten vuurden een schot en Van Aerssen van Sommelsdijck stortte ter aarde, maar was nog niet dodelijk gewond; het artikel in de krant bericht ‘dat hy, opstaende, de Rebellen met de Sabel in de Vuyst weder te keer ging; maer dat sy een geheele Charge op hem losten en hy daer door met in de 30 Wonden doot ter Aerde storte’. Commandeur Jan Verboom wilde te hulp schieten, maar moest dat ook met de dood bekomen. ‘Na dat dit volbracht was’, schrijft de krant verder,

62 G. Warren, *Een onpartydige Beschrijvinge*, 1669, p. 15.

‘heeft men 11 van de principaelste Belhamels gevangen gekregen, 8 gehangen en 3 gerabraecht: 20 andere zijn insgelijcks by de kop gevat en herwaerts overgesonden’.⁶³ Tot zo ver het nieuws in de *Oprechte Haerlemse Courant* van 5 oktober 1688.

De firma Casteleyn heeft indirect een grote rol gespeeld bij de tot standkoming van *Amerikaansche Voyagien* in 1695. Dat lijkt wel heel duidelijk bij lezing van het artikel over de mouterij in Suriname in deel 19 van de *Hollandse Mercurius*, de door Casteleyn uitgegeven reeks jaarboeken ‘verhalende de voornaemste saken van state, en andere voorvallen, die in en omtrent de Vereenigde Nederlanden, en elders in Europa, in het jaer 1688 zijn geschiet’.⁶⁴ Op bladzij 151 staat een uitvoerige rapportage over de gebeurtenissen van 19 juli in Suriname. Het eerste gedeelte is vrijwel gelijk aan het bericht in de *Oprechte Haerlemse Courant* van 5 oktober, maar is minder uitvoerig over de achtergrond van de mouterij dan het verhaal van Adriaan van Berkel die ook uitvoerig uitwijdt over een aantal details van de gebeurtenissen van 19 juli 1688. Over het vervolg is de *Hollandse Mercurius* wel weer heel uitvoerig. Het vertelt dat de 140-150 muiters hun eigen officieren kozen, met geweld de burgers van Paramaribo zo’n 3500 gulden afpersten en hoopten met twee gekaapte schepen het land te kunnen ontvluchten. Maar het liep niet zo als de muiters hadden gehoopt, de inwoners van de kolonie stelden zich te weer en het eind van het liedje was dat ze werden opgepakt, veroordeeld en gestraft.⁶⁵ We lezen hetzelfde verhaal in *Amerikaansche Voyagien*, want Adriaan van Berkel gebruikt dezelfde 113 woorden als de *Hollandse Mercurius*.⁶⁶

Om geen voorbarige conclusies te trekken is het nuttig eerst te kijken naar de Franse aanval op Suriname, die plaatsvond van 6 tot 11 mei 1689, en te zien hoe deze gebeurtenissen worden verslagen in de *Amsterdamsche Courant*, de *Oprechte*

63 KB_OHC, 5-10-1688: ‘Amsterdam den 4 Oktober. In Tessel is gearriveert ’t Schip Salamander van Suriname, en met ’t selve Brieven van den 7 Augusti, meldende, dat eenige Soldaten van ’t Guarnisoen den 19 July tegen den Gouverneur, den Heer van Sommelsdijck, hadden beginnen te rebelleren, uyt oorsaek, dat men haer Rantsoen trachtte te verminderen; dat dit ettelijcke dagen continueerde en eyndelick soo ver quam, dat de heer van Sommelsdijck selfe persoonlijk met de Sabel in de Hant nevens sommige assistenten de Rebellen mosten resisteren; dat hy in die ontmoeting door drie musquet-schoten, op hem gelost, ter aerde neder-viel; doch echter niet doot; dat hy, opstaende, de Rebellen met de Sabel in de Vuyst weder te keer ging; maer dat sy een geheele Charge op hem losten en hy daer door met in de 30 Wonden doot ter Aerde storte: desselfs Commandeur, Jan Verboom, die hem wilde assisteren, is oock doot geschoten. Na dat dit volbracht was, heeft men 11 van de principaelste Belhamels gevangen gekregen, 8 gehangen en 3 gerabraecht: 20 andere zijn insgelijcks by de kop gevat en herwaerts overgesonden’. Zie ook het uitvoerige verslag over de mouterij, de berechting en uitvoering van de vonnissen in: T. Pistorius, *Korte en zakelijcke beschrijvinge van de Colonie van Zuriname*, Amsterdam: Theodorus Craijenschot, 1763, pp. 100-157.

64 Zie G. Verhoeven en S. van der Veen, *De Hollandse Mercurius. Een Haarlems Jaarboek uit de zeventiende eeuw*. Haarlem: Bubb Kuyper Veilingen, 2011.

65 Universiteit van Amsterdam, Bijzondere Collecties, *Hollandse Mercurius*, Deel 39 (1688), Haarlem 1689, p. 151: ‘De soldaten bemachtigden het fort/ versterckten haer tot 140 a 150 man/ wierpen keur-overstens in plaats van de officiers van het fort op/ overweldighden twee schepen op de rivier/ voorsagen se met behoeften uyt het magazijn/ persten de burgers/ na haer ontwapent te hebben/ 3500 guldens af en vervaerdigden alles tot haer vertreck: de Politijcke Raetsheeren van het Lant deden haer weten/ dat de geene/ die wilden blijven/ quijtgescholden souden werden: 40 à 50 lieten haer geseggen: de overige raeckten t scheep; maer gaven haer, op het t’ samenrotten der gantsche Colonie en beloften/ dat alleen de schuldige gestraft souden werden/ over: 8 van de belhamels wierden opgehangen/ 3 gerabract en de rest ontslagen.’

66 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, pp. 136-137.

Haerlemse Courant, de *Hollandse Mercurius* en, tenslotte, in de *Amerikaansche Voyagien* van Adriaan van Berkel. De Haarlemse krant geeft een uitvoerig rapport gebaseerd op brieven van 27 mei, uit Suriname aangebracht door de schepen de *Kroon*, de *Juffrou Gordina* en de *Postellion*.⁶⁷ De Franse aanval met een kleine vloot onder leiding van de vrijbouter Jean Baptiste du Casse (1646-1715) en gecoördineerd vanuit zijn schip *Hasardeux* wordt in vrijwel dezelfde bewoordingen verslagen in de *Amerikaansche Voyagien*, alleen een paar woorden wijken af om de tekst aan te passen aan de stijl van de rest van het hoofdstuk. Het enig echte verschil zit in het einde van het verslag: Van Berkel vertelt over het ongeval van François, heer van Châtillon (1669-1740), de tweede zoon van de gouverneur.⁶⁸ Bij gebrek aan artilleristen probeerde hij op eigen houtje een kanon voor de tweede keer te laden en af te vuren, maar hij deed dat zo onhandig dat het kruidpoeder in het kanon, nog heet van het vorige schot, voortijdig ontplofte.⁶⁹ Een nauwkeurige vergelijking met de tekst over de Franse aanval in deel 40 van de *Hollandse Mercurius*, uitgegeven door Gerard Casteleyn, laat zien dat de *Amerikaansche Voyagien* precies dezelfde tekst afdrukt.⁷⁰ Daaruit kan men zonder al te veel speculeren opmaken hoe de teksten zich verhouden. De berichten uit de *Oprechte Haerlemse Courant* (1688 en 1689) en in de *Hollandse Mercurius* (1689 en 1690) verschenen zo'n vijf tot zeven jaar vóór het verschijnen van de *Amerikaansche Voyagien*, dat lijdt geen twijfel. Elders in deze inleiding wordt overtuigend aangetoond dat Adriaan van Berkel werkelijk heeft bestaan en dat hij inderdaad een reis heeft ondernomen naar Rio de Berbice. Een deel van dat reisverslag zal ook werkelijk van zijn hand zijn geweest, maar in Suriname is hij nooit geweest zoals ook nader wordt toegelicht. De uitgever Johan ten Hoorn heeft eenvoudigweg de Nederlandse vertaling van het kleine boekje van George Warren gekopieërd en daarbij de naam 'Adriaan van Berkel' gebruikt als *nom de plume*. Hij hoefde alleen maar de laatste paragraaf weg te laten en een paar nieuwe zinnen te bedenken als bruggetje met het verslag over 1688 en 1689 in het twaalfde hoofdstuk.⁷¹ Dat laat uitgever Ten Hoorn als volgt beginnen: 'Na den lezer aldus een beschrijving gegeven te hebben van al het voornaamste, 't geen

67 KB_OHC, 5-10-1688: 'Amsterdam den 5 Augusti. Amsterdam den 5 Augusti (...) De 3 Schepen de Kroon, Sipke Pietersz Blaeu; de Juffr. Gordina, Andries Martensz. en de Postellion, Jan Langman, in omtrent de 10 weken van Suriname gearriveert, brengen de volgende tyding (...)'; [volgt het rapport over de Franse aanval, gedateerd Suriname, 27 mei 1689].

68 François, de tweede zoon van Cornelis van Aerssen, Heer van Sommelsdijck, reisde met zijn vader in augustus 1683 naar Suriname, waar zij begin 1684 aankwamen. In 1687 keerde François terug naar Nederland in gezelschap van drie vrije en vier tot slaaf gemaakte Indianen. Na het nieuws over het overlijden van zijn vader keerde hij terug naar Suriname om daar de zaken van zijn vader af te wikkelen. Over zijn aanstaande vertrek naar Suriname werd bericht in de *Oprechte Haerlemse Courant* van 12 oktober 1688: 'Den Haag den 10 October. Men segt, dat de soon van wijle den overleden Heer van Sommelsdijck, Gouverneur van Suriname, in 't kort na Suriname staat te vertrecken'.

69 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, p. 138.

70 Universiteit van Amsterdam, Bijzondere Collecties, *Hollandse Mercurius*, Deel 40 (1689), Haarlem 1690, pp. 159-161. Zie Bijlage 2.

71 George Warren eindigt zijn verhaal met een schijnbaar overhaast toegevoegd verhaal over de opvallende groei van planten en bomen. Dat wordt letterlijk vertaald en overgenomen in de Nederlandse uitgave van 1669, *Een onpartydige Beschrijvinge van Suriname*, 1669, p. 20: 'Ick hebbe dit bovenstaende met sulcken haest gheschreven ende mijn memorie dient nog so weynigh dat ik vergeten hebbe gehadt een sekere aenmerckinge daer by te voegen die bedenckenswaardig is (...)'.

in de Colonie van Suriname aan te merken is', en hij heeft het hier dus over het verhaal van George Warren, 'zal ik overtreden tot andere zaken, welke by mijnen tijd aldaar zijn voorgevallen: want het contract, 't geen ik met mijnen Patroon gemaakt had, ten einde geloopene, en vervolgens vernieuwt zijnde, kan ik met een genoegsame zekerheid spreken wegens de dood des heeren van Sommelsdijk, Gouverneur der Colonie, als hebbende die met eygene oogen aangezien, mitsgaders wegens een aanslag der Franschen op Suriname, onder het Gouvernement van de Heer Scherphuizen;⁷² waarmede ik deze mijne voyagien zal afsluiten'.⁷³ Om het hoofdstuk over Suriname enigszins actueel in te kleuren maakte Johan ten Hoorn dankbaar gebruik van de verslagen uit de *Hollandse Mercurius*. Hij hoefde alleen maar het verhaal over de dood van de gouverneur met de Franse aanval van mei 1689 te verbinden. Veel werk was dat niet, slechts twintig woorden had hij daarvoor nodig. 'Negen a tien maanden daar na, wanneer wy nu weder in openbaaren oorlog met de koning van Vrankrijk waren geraakt',⁷⁴ liet hij voorafgaan aan het verslag uit de *Hollandse Mercurius*, 'Ettelijcke Fransse oorlogh-schepen bemachtigden in West-Indien St. Cristoffel van de Engelsse en waenden/ met Suriname kort na de aenkomst van den heer van Scherphuysen/ nieuwen Gouverneur/ eveneens te handelen'.⁷⁵

Nadat een wachtpost had gemeld dat er Franse schepen in aantocht waren, vaardigde de gouverneur de instructie uit dat alle officieren hun manschappen in het fort moesten samenbrengen, en dat gebeurde ook schielijk. Zelfs de burgercompagnie van de Joden gehoorzaamden, 'onaengesien de sabbath'. Dit detail is door Johan ten Hoorn weggelaten, ook al noemt hij verderop bij de vermelding van de Nederlandse troepen wel de Joodse eenheid. Ten Hoorn beëindigt de paragraaf over de mislukte Franse aanval met een eenvoudige, maar prachtige truc: 'Drie a vier weeken na dit voorval nam mijn verblijf in Suriname een einde: want hebbende mijn Patroon ongeveer een maand te vooren zelve zich weder daar vervoegd'.⁷⁶ De uitgever liet de opdrachtgever als een *deus ex machina* precies op tijd verschijnen om zijn *alter ego*, Adriaan van Berkel, naar Nederland te kunnen laten vertrekken, en zo kwam wel heel eenvoudig een eind aan het verblijf van Adriaan van Berkel. Deze hoefde door zijn uitgever alleen nog aan boord gebracht te worden van het eerste het beste schip dat naar Middelburg zou afvaren en Johan ten Hoorn kon daarmee zijn zelfbedachte reis afsluiten.

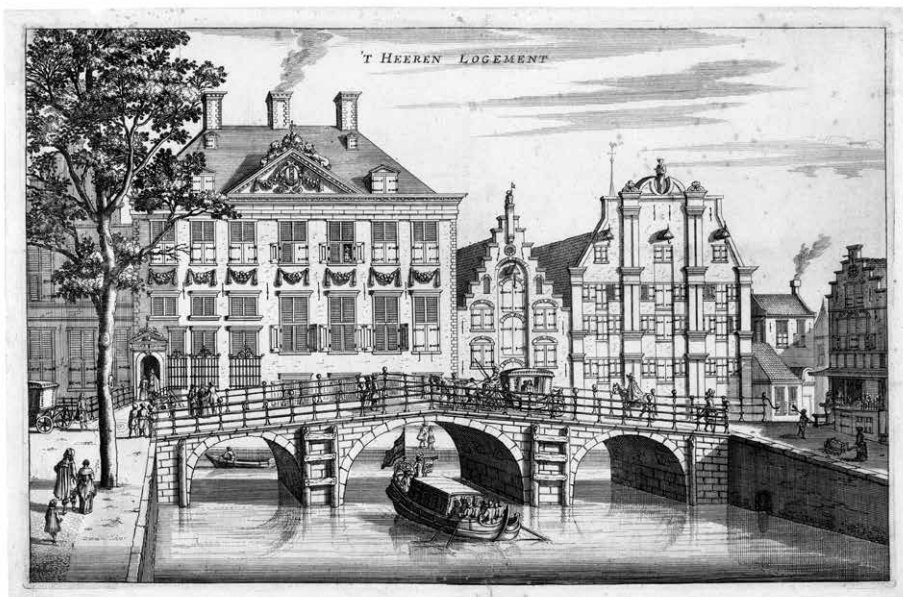
72 Johan van Scharphuizen (?-1699) [ook geschreven als: Van Scherpenhuizen, Van Scherphuizen] was gouverneur van 1689 tot 1696.

73 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, p. 135.

74 Na de vredesverdragen van 1674 en 1678 was Nederland zo'n tien jaar niet bij een oorlog betrokken, maar de vrede duurde niet lang. In november 1688 was stadhouder Willem III het kanaal overgestoken om zijn schoonvader Jacobus II te verjagen; het jaar daarop werden hij en zijn vrouw Mary Stuart tot koning en koningin van Engeland uitgeroepen. Daardoor was de Republiek direct betrokken bij de Negenjarige Oorlog (1688-1697), de krachtmeting tussen Engeland en Frankrijk. De slotjaren 1688 en 1689 van de Amerikaansche Voyagien spelen zich dus af in de eerste fase van deze oorlog.

75 Universiteit van Amsterdam, Bijzondere Collecties, *Hollandse Mercurius*, Deel 40 (1689), Haarlem 1690, 159-160.

76 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, p. 138.

Figuur 3: Het Oudezijds Heerenlogement in Amsterdam. Prent door onbekende maker, 1664.

Het is opvallend dat de uitgever geen enkele moeite heeft gedaan om nog meer tekst van de toenmalige kranten te gebruiken en daarmee de periode tussen 1689 en 1695 te overbruggen en met interessante gegevens aan te vullen. Hij had makkelijk het bericht uit de *Amsterdamsche Courant* van 29 augustus 1689 kunnen nemen waarin uit St. Christoffel gemeld werd ‘dat de Fransse schepen die de attaque op Suriname gedaan hebben, seer reddeloos aen Martinique gekomen waren, hebbende veel dooden over boort geset’.⁷⁷ Het nieuws was dramatisch genoeg, en het had ook nog enig vrolijk leedvermaak kunnen oproepen bij zijn lezers.

Conclusie

De informatie in het boek uitgegeven door Johan ten Hoorn in 1695 was al publiek gemaakt in tal van eerdere publicaties. Desondanks bevatte de *Amerikaansche Voyagien* ook nieuw en origineel materiaal, want men mag aannemen dat een deel van het verslag over Rio de Berbice op eigen waarneming berust. De uitgever had makkelijk nieuw materiaal kunnen toevoegen, want zowel de *Amsterdamsche Courant* als de *Oprechte Haerlemse Courant* berichtten van tijd tot tijd over de twee kolonies. De tweede reis naar Suriname was een verzinsel van de uitgever en Johan ten Hoorn had eigenlijk geen goed excuus om Adriaan van Berkel niet op een

⁷⁷ KB_AC, 29-8-1689: ‘Amsterdam den 29 Augusti. Brieven van St. Christoffel, melden dat de Fransse schepen die de attaque op Suriname gedaan hebben, seer reddeloos aen Martinique gekomen waren, hebbende veel dooden over boort geset’. St. Christoffel, in het Frans ‘Saint Christophe’ is later omgedoopt tot Saint Kitts, ook al is ook de meer formele naam ‘Saint Christopher Island’ in gebruik.

ander tijdstip te laten vertrekken en in Middelburg te laten aankomen.⁷⁸ Daarvóór had hij hem een getuigenverslag kunnen laten schrijven over de aankomst van de nieuwe gouverneur, Johan van Scharphuizen, over wie de *Oprechte Haerlemse Courant* verschillende keren berichtte, van zijn vertrek op 14 januari 1689 tot zijn aankomst in Suriname in februari van hetzelfde jaar.⁷⁹ De edities van 10 februari en 28 augustus rapporteerden beide over de werken die het fort beter verdedigbaar maakten en berichtten tevens dat alles ‘in goede staet’ was, al voegt het artikel van 28 augustus daaraan toe ‘dat er na meer Geschut en Volk groot Verlangen was’.⁸⁰ Ook andere nieuwtjes had de uitgever stof kunnen geven om door ‘Adriaan van Berkel’ te laten verwerken in zijn reisjournaal, want regelmatig wordt er in de kranten melding gemaakt van de veilige aankomst van schepen uit Suriname. Dat was overigens niet zonder reden, want door de Negenjarige Oorlog (1688-1697) tussen de Nederlandse Republiek en haar bondgenoot Engeland met Frankrijk, zowel in als buiten Europa, was het transport over zee niet zonder gevaar.⁸¹ Over deze oorlog wordt verder niets gemeld, anders dan de bovengegeven vermelding dat de Republiek in oorlog was met Frankrijk. Ook de aanvoer van slaven had toegevoegd kunnen worden in het onderwerp ‘negros en slaven’, want ook daarover berichtten de kranten, zij het schaars. Voor de plantage-eigenaren was de veilige overtocht over de Atlantische Oceaan van groot belang en daarom was de vermelding van de aankomst in Suriname van een slavenschip uit Angola stellig relevant.⁸² Zulk nieuws zou aan het in *Amerikaansche Voyagien* overgeschreven verhaal van George Warren wat meer economische en politieke actualiteit hebben gegeven, maar Johan ten Hoorn was er niet in geïnteresseerd om zijn uitgave naar een hoger plan te tillen. Gezien de beperkte nieuwsvoorziening over Suriname en de veel kleinere kolonie Berbice, zou zijn publicatie met de toevoeging van nóg meer gekopieerd materiaal een bredere lezerskring hebben kunnen aanspreken.

78 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, p. 139 schrijft dat hij ‘den 6 Augusti van den Jaare 1689 te Middelburg in Zeeland aan Land stapte’.

79 KB_OHC, 18-1-1689 (vertrek) en 7-6-1689 (aankomst).

80 KB_OHC, 10-2-1689: ‘Vlissingen den 4 February. (...) Alles was in goede Staet en men [was] doende, met het Fort te verstercken’; KB_OHC, 30-8-1689: ‘Amsterdam den 28 Aug. (...) De Vogel Phoenix, Gerrit Warnicker, van Suriname, in Tessel binnen, brengt Brieven van den 15 Juny, van inhoud, dat alles wel stont, de Fortificatien verbeterd werden, er na meer Geschut en Volk groot Verlangen was; en de Rotterdamse Koopman met een ander Schip na ’t vaderlant vertrocken’.

81 Het risico van verscheperen etc. komt duidelijk tot uitdrukking in de fluctuaties van de prijzen van suikersoorten ingevoerd uit West-Indië. De prijs van de in Amsterdam verhandelde ruwe suikers ging omhoog bij het begin van de Negenjarige Oorlog, om na afloop ervan weer te dalen. Als voorbeeld is genomen de prijscourant van 5 september 1693. Zie de verzameling gekopieerde prijscouranten, IISG/NEHA, Bijzondere Collecties 674: AMS.1.01 fol. C ‘Cours van Koopmanschappen tot Amsterdam’, 1674 en 1683-1783.

82 KB_OHC, 16-3-1690: Middelburg den 11 Maert. [aangekomen zijn diverse schepen] en schipper Tange van Suriname: met de laatste heeft men advys van Suriname, dat het schip de Europa met Negers van Angola gearriveert is’.

Geschiedenis en receptie van de *Amerikaansche Voyagien*

Inleiding

In de tweede helft van de 18^e eeuw wordt voor het eerst door de Nederlandse historicus Jan Jacob Hartsinck uit Van Berkel's boek geciteerd, maar delen van de uitgave van 1695 waren eerder al zonder bronvermelding door J. D. Herlein overgeschreven in zijn *Beschryvinge van de volk-plantinge Zuriname*, dat in 1718 was gepubliceerd.⁸³ Ook andere historici, zoals D. Nassy (1788) en A. Kappler (1854) hebben niet aan Van Berkel gerefereerd, terwijl C. van Sijpestijn (1854), J. Wolbers (1861) en P. Netscher (1888) het werk slechts vluchtig noemen.⁸⁴ Het leek erop alsof dit boek voor de eeuwigheid uit de Nederlandse geschiedenis zou verdwijnen.⁸⁵ In 1913 kwam het nog tot een zeer beperkte samenvatting van *Amerikaansche Voyagien* in een bloemlezing van reisverhalen uit de 17^e eeuw door J. Knuttel.⁸⁶

In het toenmalig Brits Guiana waren de Engelse historici H. Bolingbroke (1807), W. Brett (1851), J. Rodway & J. Watt (1888), D. Brinton (1871) of H. Dalton (1855) klaarblijkelijk nog niet bekend met Van Berkel, ondanks het feit

83 J.J. Hartsinck, *Beschrijving van Guiana of de Wilde Kust, in Zuid-America [...]*, Amsterdam: Gerrit Tieleburg, 1770, p. 280; J.D. Herlein, *Beschryvinge van de Volks-Plantinge Zuriname [...]*, Leeuwarden: Meindert Injema, 1718; J. van Donselaar, *Werken van Warren*, 1993, p. 87.

84 D. Nassy, *Geschiedenis der Kolonie van Suriname*, 1788 (fotografische heruitgave door S. Emmering, Amsterdam 1974); A. Kappler, *Zes Jaren in Suriname. Schetsen en taferelen uit het maatschappelijke en militaire leven in deze kolonie*, 2 delen, Utrecht: W.F. Dannenfelser, 1854; C.A. van Sijpesteijn, *Beschrijving van Suriname, Historisch-, Geographisch- en Statistisch Overzicht, uit officiële bronnen bijeengebragt*, Den Haag: De Gebroeders van Cleef, 1854, p. 267; J. Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, Amsterdam: De Hoogh, 1861, p. 178 (fotografische heruitgave door S. Emmering, Amsterdam 1970); P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën Essequibo, Demerary en Berbice, van de vestiging tot op onze tijd*, Den Haag: Martinus Nijhoff, 1888, pp. 80-82.

85 Er werd echter nog een uitgebreide samenvatting gegeven van zijn reizen in Deel 14 van de *Nederlandse Reizen, tot bevordering van den Koophandel na de meest afgelegen gewesten des aardkloots; Doormengd met vreemde lotgevallen, en menigvuldige gevaren, die de Nederlandsche Reizigers hebben doorstaan*, Amsterdam: Petrus Conradi/ Harlingen: Volkert van der Plaats, 1787, pp. 135-155.

86 J.A.N. Knuttel, 'Adriaan van Berkel, Amerikaanse Voyagien behelzende een reis na Rio de Berbice [...]', *Proza uit de 17^e eeuw, Verzameld en toegelicht door J. Knuttel, Redacteur van het 'Woordenboek der Nederlandse taal', met reproducties van Titelbladen en Titelprenten*, Amsterdam: S.L. van Looy, 1913, pp. 228-242.

dat Dalton zeer goed bevriend was met de Nederlandse historicus P. Netscher.⁸⁷ Tegen het einde van de 19^e en het begin van de 20^e eeuw hadden E. Im Thurn (1883), C. Harris & J. Villiers (1911) en ook W.E. Roth (1915) zelf nog niet naar het boek van Van Berkel verwezen.⁸⁸ Een kleine tien jaar later wordt het in 1924 voor het eerst weer vermeld in de bibliografie van Walter E. Roth's belangrijke ethnografische werk *An Introductory Study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians*.⁸⁹

Walter E. Roth en de eerste Engelse vertaling van Van Berkel's boek

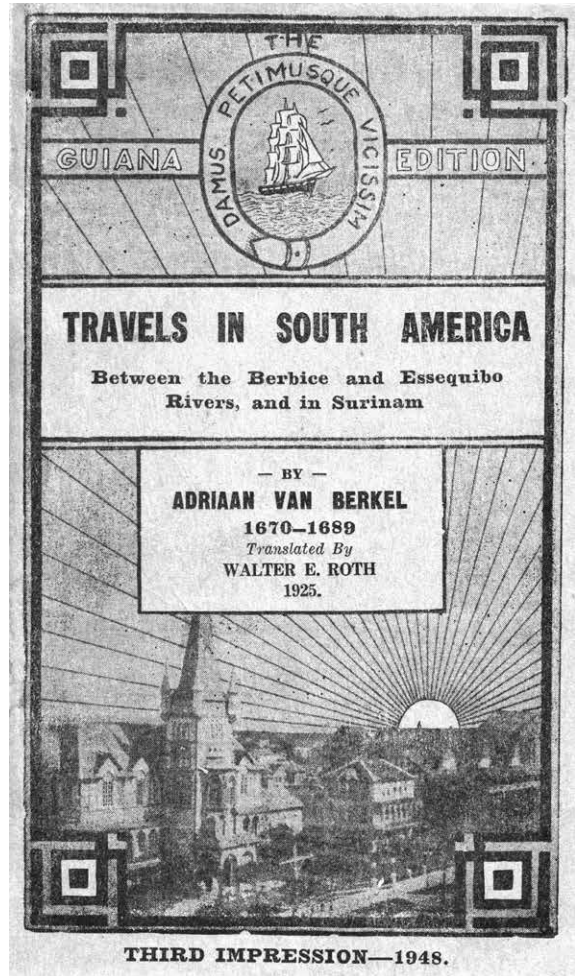
Voor zijn aankomst in 1907 in British Guiana had Roth uitvoerig studie gemaakt van de Aborigines in Australië. Zijn *Ethnological Studies Among North-West Central Queensland Aborigines* (1897) gaf hem brede internationale erkenning. Uit onvrede over de wijze waarop de regering omging met de Aborigines verliet hij in 1906 Australië om zich in Brits Guiana te vestigen. Daar werkte hij aanvankelijk als kantonnier en later ook als medewerker van de gerechtelijk geneeskundige dienst en *district commissioner*, bestuurder van een regio. Roth pikte zijn geliefde ethnografische veldwerk weer op en maakte drie uitgebreide veldexpedities die de basis legde voor verschillende wetenschappelijke artikelen en drie vuistdikke monografieën. Verder raakte hij ook geïnteresseerd in de geschiedenis van Guyana en begon met de vertaling van Duitse en Nederlandse boeken die betrekking hadden op deze regio waaronder de *Travels of Richard Schomburgk* dat in 1922 werd gepubliceerd.⁹⁰ Men mag aannemen dat Roth vóór de vertaling van Richard Schomburgk's reizen nog niet van Van Berkel had gehoord, omdat in dit boek nog niet naar hem verwezen wordt en de eerste vertaalde hoofdstukken pas in 1926-27 in de lokale krant *The Daily Chronicle* werden gepubliceerd, maar citaten uit Van Berkel wor-

87 H. Bolingbroke, *A Voyage to the Demerary, containing a statistical account of the Settlements there, and of those of the Essequibo, the Berbice, and other contiguous Rivers of Guyana*, Norwich: Richard Philips, 1807; W.H. Brett, *Indian Missions in Guiana*, London: George Bell, 1851; J. Rodway & T. Watt, *Chronological History of the Discovery and Settlement of Guiana, 1493-1668*, Georgetown: Royal Gazette Office, 1888; D.G. Brinton, *The Arawack Language of Guiana in its Linguistic and Ethnological Relations*, Philadelphia: McCalla & Stavely Printers, 1871; H.G. Dalton, *The History of British Guiana comprising a General Description of the Colony*, 2 Vols., London: Longman, Brown, Green & Longmans, 1855; P. M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, p. ix.

88 E.F. Im Thurn, *Among the Indians of Guiana, Being sketches chiefly anthropologic from the interior of British Guiana*, London: Kegan Paul, Trench & Co, 1883; C.A. Harris & J.A.J. de Villiers, Storm van 's Gravesande, *The Rise of British Guiana*, Vol. 1. In: Works issued by The Hakluyt Society, Second Series 26, London, 1911; W.E. Roth, *An Inquiry into the Animism and Folk-lore of the Guiana Indians, Extract from the Thirtieth Annual Report of the Bureau of American Ethnology*, Washington DC: Government Printing Office, 1915, pp. 113-116.

89 W.E. Roth, *An introductory study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians*. In: *Thirty Eighth annual report of the Bureau of American Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917*, Washington DC: United States Government Printing Office, 1924, p. 63.

90 Richard Schomburgk's *Travels in British Guiana, 1840-1844*, translated and edited, with Geographical and General Indices, and Route Maps by Walter E. Roth, Georgetown: Daily Chronicle Inc., 1922. Een paar jaar voor zijn dood in 1933 publiceert Roth ook *The History of the Colonies Essequibo, Demerary and Berbice from the Dutch Establishment to the present day* bij The Daily Chronicle (1929), een vertaling van het werk van P.M. Netscher.

Figuur 4: Titelpagina van Walter E. Roth's *Adriaan van Berkel's Travels in South America between the Berbice and Essequibo rivers and in Surinam, 1670-1689* (1948).

den uitgebreid verwerkt in zijn veelgeprezen studie over de 'Guiana Indians' uit 1927. Uiteindelijk werd de serie vertalingen posthuum door The Daily Chronicle in 1948 gepubliceerd onder de titel *Adriaan van Berkel's Travels in South America between the Berbice and Essequibo rivers and in Surinam 1670-1689*.⁹¹

De 'Translator's Preface' van Roth in de posthume publicatie geeft aan dat de vertaling in januari 1922 was voltooid.⁹² In deze inleiding wordt Mevrouw G. Wolff-Sybolts uit Suriname bedankt voor haar hulp bij de vertaling. De connectie tussen mevrouw Wolff en Roth kan mogelijk een aanwijzing opleveren voor het jaar waarin Roth op de hoogte kwam van het bestaan van het boek van Adriaan van Berkel. Mevrouw Wolff was getrouwd met J. W. Wolff die in 1921 als officier van gezondheid in Suriname werd gedetacheerd. Als bacterioloog-patholoog was

91 W.E. Roth, *Adriaan van Berkel's Travels*. Georgetown: The "Daily Chronicle", 1948. Er bestaat ook een oude Duitse vertaling, getiteld: *Adrian van Berkel's Beschreibung seiner Reisen nach Rio de Berbice und Surinam: Aus dem Holländischen übersetzt, Sammlung seltener und merkwürdiger Reisegeichten*. Memmingen: bey Andreas Seyler, 1789.

92 Idem, p. xi.

hij toen verbonden aan het Militair Hospitaal in Paramaribo en tevens was hij Geneeskundig inspecteur bij de Burgerlijk Geneeskundige Dienst.⁹³ Op 27 juni 1921 woonde Wolff een medische conferentie bij in Georgetown, de hoofdstad van Brits Guiana. Het is mogelijk dat Roth toen het echtpaar Wolff heeft ontmoet en dat mevrouw Wolff hem toen heeft gewezen op de *Amerikaansche Voyagien* –een exemplaar was aanwezig in de Bibliotheek van Paramaribo, waar mevrouw Wolff op dat moment werkzaam was (dit exemplaar ligt tegenwoordig in de bibliotheek van de Anton de Kom Universiteit). Het is natuurlijk mogelijk dat Roth al een exemplaar van Van Berkel in zijn bezit had vóór de aanvang van deze conferentie; in dat geval zou de veronderstelde ontmoeting tussen Roth en de Wolff's misschien aanleiding zijn geweest om zijn eerste opzet en de moeilijke passages te bespreken. Hoe dat ook zij, Roth was tevreden met de hulp die hij van Mevrouw Wolff-Sybolts had gekregen. Daardoor was hij in staat voor hem belangrijke passages beter te begrijpen; dat gold met name voor de beschrijving van de inwijding van een Indiaanse Kapitein en voor het stuk over de behandeling van slaven.⁹⁴

Ondanks deze interessante etnografische passages werd het boek van Van Berkel door Nederlandse historici hoofdzakelijk geraadpleegd vanwege de gedetailleerde beschrijving van de moord op Van Aerssen van Sommelsdijck in 1688.⁹⁵ Het waren uiteindelijk de Nederlandse archeoloog Arie Boomert en de Engelse antropoloog Neil Lancelot Whitehead die de etnografische inhoud van Van Berkel's boek weer onder de loep namen en zich respectievelijk richtten op de alliantie tussen de Arawakken en de Nederlanders en het oorlogzuchtige karakter van de Kariben en hun handel met de Nederlanders.⁹⁶ De tweede prent in *Amerikaansche Voyagien*, 'Wonderlyke Manier hoe een Indiaan tot Capitiyn gemaakt werd', gebruikt als illustratie in zijn later gepubliceerde dissertatie, beschrijft Whitehead als een 'whipping scene that van Berkel seemed to have witnessed', daarmee aangevend dat hij zijn twijfels had over de aanwezigheid van Van Berkel bij deze gebeurtenis.⁹⁷

Originele tekst of compilatie?

Zoals gezegd, had Walter E. Roth al gezien dat de beschrijving van Suriname in het tweede deel van *Amerikaansche Voyagien* letterlijk was overgenomen van George Warren's *An Impartial Description of Suriname*.⁹⁸ Dit plagiaat werd door de Nederlandse historicus J. van Donselaar verder in verband gebracht met teksten

93 Handelingen der Staten-Generaal (HSG) 1922-1923.

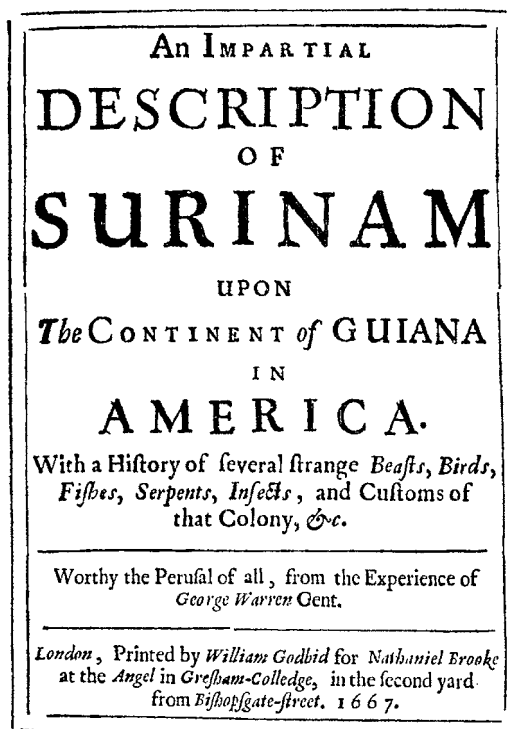
94 W.E. Roth, *An introductory study*, 1924, pp. 570-571, 593.

95 Zie bijvoorbeeld P. van der Meiden, *Betwist bestuur. Een eeuw strijd om de macht in Suriname 1651-1753*, Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 2008 [1987].

96 A. Boomert, The Arawak Indians of Trinidad and Coastal Guiana, ca. 1500-1650, *Journal of Caribbean History* 19, 1984, p. 137; N.L. Whitehead, *Lords of the Tiger Spirit: A History of the Caribs in Colonial Venezuela and Guyana 1498-1820*, Proefschrift Universiteit Oxford (1984); de handelseditie uitgegeven in KITLV Caribbean Series 1, Dordrecht: Foris Publishers, 1988.

97 N.L. Whitehead, *Lords of the Tiger Spirit*, 1988, p. ii.

98 W.E. Roth, *Adriaan van Berkel's Travels*, 1948, p. ix.

Figuur 5: Titelpagina van George Warren's *An Impartial Description of Guiana* (1667).

van verschillende 18^e-eeuwse Nederlandse studies over Suriname. Hij toonde aan dat deze op hun beurt passages bevatten die weer klakkeloos overgenomen waren van de *Amerikaansche Voyagien*.⁹⁹

De Nederlandse vertaling van Warren's boek was stellig niet gemaakt door Adriaan van Berkel, maar was een vrij letterlijke adaptatie door zijn uitgever Johan ten Hoorn van de eerdere Nederlandse vertaling van George Warren's boekje, in 1669 uitgegeven door Pieter Arentsz. (c. 1633-1688). Deze had overigens Guiana in Zuid-Amerika verward met Guinee in West-Afrika, waardoor hij Suriname plaatste op 'het vasteland van Guiana in Africa'.¹⁰⁰

99 J. van Donselaar, *De boeken van Warren*, 1993, p. 91.

100 G. Warren, *Een onpartydige beschrijvinge van Surinam, gelegen op het vaste landt van Guiana in Afrika. Mitsgaders een verhael van alle vreemde beesten, vogels, visschen, slangen ende wormen: gelijk mede van de gewoonteden ende manieren van deze colonie. Ende overgeset uyt het Engels*, Amsterdam: Pieter Arentsz, Amsterdam, 1669 (UBU T4°23013). Warren's publicatie en het manuscript van de Engelse gouverneur William Byam (zie ook V. Harlow, *Colonising expeditions to the West-Indies and Guiana, 1623-1667*. In: Works of The Hakluyt Society, Second Series 56, London, 1925, pp. 132-148), laten een florerende colonie zien op basis van een suikerproductie die is gebaseerd op de arbeid van Afrikaanse slaven (zie F. Oudeschans Dentz, 'Suriname vóór de verovering door Abraham Crijnsen', *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap* 39, 1918; J.A. Williamson, *English Colonies in Guiana and on the Amazon, 1604-1668*, Oxford: Clarendon Press, 1923, pp. 160-161), zoals we kunnen zien op de Blathwayt kaart die zich bevindt in de John Carter Brown Library, zie H.C. van Renselaar, 'Oude Kaarten van Suriname', *Nieuwe West-Indische Gids* 45 (1966), Fig. 2.

Zoals in het hoofdstuk ‘De Guiana’s in de Nederlandse krant, 1650-1700’ al is verteld, deed de uitgever Johan ten Hoorn weinig moeite om de Nederlandse vertaling van Warren uit 1669 te moderniseren. Hij haalde er zinnen uit, veranderde wat woorden (zoals de ‘Franse’ in plaats van de ‘Spaanse’ pokken), en voegde een paar zinnen toe om het relaas enigszins te actualiseren, zoals met een passage over de recente aankomst van de Labadisten in Suriname.¹⁰¹ Verder werd er een introductie geschreven die de twee reisverhalen met elkaar verbond. Zoals hierboven reeds uitvoerig beschreven is, werd aan de van George Warren overgenomen landbeschrijving een ooggetuigenverslag toegevoegd van de gebeurtenissen rond de gewelddadige dood van Cornelis van Aerssen, Heer van Sommelsdijck, die plaats vond op 19 juli 1688, en van de Franse aanval op Paramaribo in de periode 6-11 mei 1689. We weten inmiddels dat Van Berkel nooit in Suriname is geweest en dat deze verslagen overgenomen zijn uit de *Hollandse Mercurius* en de *Oprechte Haerlemse Courant*.

Waar het tweede deel slechts een compilatie is, zo lijkt het eerste deel toch te berusten op een ooggetuigenverslag door Van Berkel zelf. In dit deel staat de etnografische informatie over de Indiaanse gebruiken en hun rol in de koloniale samenleving van Berbice centraal, en het sterke vermoeden bestaat dat een groot aantal passages wel degelijk nieuw en origineel materiaal geven. Maar het is begrijpelijk dat de informatie hierin eerder door veel wetenschappers is gewantrouwd en omschreven als ‘the priestly ethnologies, understood as principally synthetic and second-hand’.¹⁰² Maar om de hele tekst af te doen als tweedehands materiaal is onjuist: zo worden er zeer interessante beschrijvingen gegeven door Van Berkel over de inwijding van een nieuwe kapitein en over de behandeling van gevangenen; het is niet voor niets dat Roth opgetogen was over deze passages. Het verslag van Van Berkel doet het voorkomen alsof de verschillende Indiaanse stammen in dit gebied constant op voet van oorlog met elkaar leefden. Het houden van strafexpedities om krijgsgevangenen als slaven af te voeren lijkt te horen tot de orde van de dag.¹⁰³

Om kapitein te worden moest men de vreselijkste pijnigingen doorstaan omdat toekomstige kapiteins bij gevangenneming geconfronteerd zouden kunnen worden met vergelijkbare folteringen. Het krijgen van schoppen, slagen en zweep-slagen, het worden gepookt met brandende toortsen of het worden uitgerookt boven een vuurtje zijn evenzovele tests opgelegd door leden van de eigen stam. Dat was waarschijnlijk kinderspel vergeleken met het lot van krijgsgevangenen, zo blijkt uit de beschrijving van de behandeling van Karibse gevangenen door de lokale Arawakken. Van Berkel vertelt over een gevangene die weliswaar eerst te eten kreeg, maar vervolgens smadelijk werd uitgelachen terwijl hij aan touwen om zijn benen door het dorp werd gesleept; bij deze gelegenheid verwondden de dorpelingen hem met brandende toortsen, waarbij de gevoelige delen geliefde

101 Met betrekking tot de Labadisten in Suriname, zie bijvoorbeeld L. Knappert, ‘De Labadisten in Suriname’, *West-Indische Gids* 8, 1926, pp. 193-218.

102 N.L. Whitehead & M. Harbsmeier, *Hans Staden’s True History: An Account of Cannibal Captivity in Brazil*, Durham: Duke University Press, 2008, p. xvii.

103 Over oorlogvoering en slavernij bij de Indianen, zie bijvoorbeeld F. Santos-Granero, *Vital Enemies: Slavery, Predation, and the American Political Economy of Life*, Austin: University of Texas Press, 2009.

mikpunten waren. Deze nachtelijke marteling ging vergezeld van de waarchuwing dat hij de zon de volgende dag niet meer zou zien opkomen, want vóór die tijd zou de gevangene al sterven. Tenslotte werd hij verlost door een klap op zijn hoofd met een hardhouten knuppel, waarna zijn lichaam aan stukken werd gescheurd, geroosterd en opgegeten. Aan het eind van deze beschrijving zegt Van Berkel dat dergelijke wreedheden het gevolg waren van de voortdurende wraakacties tussen de verschillende Indiaanse groepen. De beproeving door de eigen stamleden wordt ook beschreven door de Engelse reiziger John Wilson die in 1605 in de Oyapock verbleef:

They are armed in their warres with naked skins, and Indian Armes, their Artillery are Bowes and Arrowes, their Weapons woodden Swords and Bucklers. They choose their Captaines at their drunken Feasts; he is placed in the midst a patient of the whole company, holding his hands on his head. After they have made an Oration unto him to be valiant, and not to be treacherous unto them, with such like speeches: they whip him with a Whip which maketh the bloud spring out of his bodie at every stroke, and he never once mooveth thereat. By these meanes they try his patience and courage.¹⁰⁴

Het afranselen met zwepen blijkt een gebruikelijke test te zijn over Indianen van het Amazone gebied, zoals ook blijkt uit de beschrijving van de Kariben van Cayenne uit 1664 door de Franse Pater Antoine Biet.¹⁰⁵ Voordat de Kariben ten oorlog gaan, schreef hij, testen zij verschillende kapiteinen en kiezen de dapperste uit als hun krijgsheer. Vervolgens vertrekken zij in hun kano's, er voor wakend dat hun vloot niet vroegtijdig door de vijand wordt gezien; daardoor zouden ze niet meer kunnen profiteren van het verrassingseffect om zo een maximaal aantal gevangenen kunnen maken. Wanneer de hinderlaag was gelukt en het vijandige dorp omsingeld, volgt er een verschrikkelijke slachting waarbij vrouwen en kinderen worden vermoord, de mannen bewerkt met brandende toortsen, hun edele delen afgehakt, hun lichamen gerookt en dode lichamen met de kano door het water gesleept. Een krijger maakte een vijand tot krijgsgevangene door hem bij zijn haar aan te raken; vervolgens werd het slachtoffer mee naar het dorp van de overwinnaars genomen om te worden gevoed.

Estant de retour chez eux, ceux qui ont des prisonniers, si ce sont des femmes ou des enfans, ils les laissent aller & les traitent comme s'ils estoient leurs propres enfans. Pour les hommes, ils les lient & attachent bien soigneusement, les nourrissent tres

104 J. Wilson of Wansteed, The Relation of Master John of Wansteed in Essex, one of the last ten that returned into England from Wiapoco in Guiana 1606. In: *Purchas His Pilgrimes: In Five Bookes: The First, Contayning the Voyages .. Made by Ancient Kings, ..., Others, to and thorow the Remoter Parts of the Knowne World, etc., Part 4, Chapter 14*, London: W. Stansby for H. Fetherstone, 1625, p. 1262.

105 A. Biet, *Voyage de la France Equinoxiale en l'Isle de Cayenne, entrepris par les françois en l'année MDCLII*, Paris: François Clouzier, 1664, pp. 380-384.

Met betrekking tot zweep-scenes, zie ook bijvoorbeeld S. Fritz, *Journal of the Travels and Labours of Father Samuel Fritz in the River of the Amazons between 1686 and 1723*, Translated from the Evora Ms and edited by the Rev. Dr. George Edmundson. In: *Works issued by The Hakluyt Society, Second Series 51*, London, 1922, p. 61.

bien, leur faisant experimenter tous les plaisirs possibles jusqu'au jour de leur mort, qui estant arrivé selon le nombre de nœuds, qu'ils ont envoyez par les habitations, tous se trouvent à cette cruelle ceremonie bien ajustez de tous leurs plus beaux ornemens. Quand ils arrivent à la Case, ils font de grands cris & heurlemens allant comme en cadence au son de leurs instruments. Il faut sçavoir que pour faire ce massacre le Chef de l'habitation, où demeure celui qui a pris le prisonnier, a préparé un grand vin, car pour exercer cette cruauté il faut boire jusqu'à l'excez & s'enyurer.

Estans tous assemblez, on fait venir le pauvre miserable que l'on doit faire mourir, après l'avoir orné de tout ce qu'ils ont de plus beau, comme de rassade, de grains de [p. 383] cristaux, & d'un chapeau de belles plumes. Ils le tiennent droit au milieu d'eux, lié d'une corde aux deux poings, luy faisant étendre les bras en croix; puis celui qui l'a fait prisonnier sort du Carbet, & le voyant il prend sa course, pendant que ceux qui le tiennent le font baisser, afin que celui qui a pris sa course saute sur son dos; comme les enfans qui jouent au cheval fondu. Après quoy, on presente au patient un petit siege neuf & on le fait asseoir dessus bien lié & garoté. Les femmes commenent autour de luy une estrange danse, elle sortent toutes du Carbet comme des Furies, tenant chacune un baston à la main, elles dansent autour de luy avec un chant lugubre, elles pleurent, elles heurlent & font des cris épouvantables, en sautant & faisant trois tours à l'entour de luy, en luy baillant l'une du baston, l'autres des soufflets, une autre des nazardes, & luy disant: 'Tien, voila pourquoy tu as tué mon frere', l'autre dit, 'mon compere, mon amy', & choses semblables. Il ne leur dit rien autre chose, sinon qu'elles font bien de luy faire souffrir ce mal, que s'il estoit en liberté, & qu'il tint un des leurs, sa femme luy en seroit tout autant, & encore pis.

Cette danse estant achevée & ce premier Acte de la Tragedie estant finy, on remeîne le patient dans le Carbet, où chacun luy fait caresse, le mettant sur son lit, l'appellant son frere, son compere, l'autre son amy. On le fait boire & manger tant qu'il veut & tant qu'il peut, en quoy il ne s'épargne pas, pour faire voir qu'il le méprise tous; ils n'oublient pas aussi tous de bien boire. Environ sur les trois heures apres midy, on commence une grande danse qui environne le grand Carbet, où ils font des postures estranges; l'on fait danser ce pauvre miserable, & pendant qu'il danse, les jeunes Sauvages préparent des flambeaux d'un certain bois gommeux qui brusle comme un flambeau de cire, & quand il passe par un certain endroit, ils luy appliquent ce flambeau ardent sur diverses parties de son corps, par tout où ils peuvent, ce qui devient tout en grosses ampoules. Je laisse à pense quelle douleur souffre ce pauvre mal-heureux, sans se plaindre aucunement, taschant seulement de se conserver le visage. On ne laisse pas [p. 384] de le faire danser en cet équipage, ce qu'il fait avec un grand courage ou plutost de rage. Les Sauvages sont brusler de la cassave & appliquent toute bruslante contre ces ampoules, qui se crevent & humectent cette cassave, qu'ils mangent avec grand appetit, & boivent en la mangeant, recommençans la danse, pendant laquelle l'un luy coupe l'oreille droite, l'autre la gauche, un autre luy coupe le nez, un autre le membre viril, & font griller ces choses qu'ils mangent en sa presence. Ce miserable au lieu de se plaindre les anime encore davantage, leur disant: 'Tu ne me fais rien, que je n'en aye fait autant à un tel ou tel de tes amis, ou à ton père; si j'estois en liberté, & que tu fusses entre mes mains, je t'en ferois bien d'autres.'

La danse cesse pour un peu de temps, afin de se donner le loisir de boire & manger, pendant lequel temps on jette de l'eau fraische sur ses playes, pour en appaiser un peu la douleur, afin de le faire vivre davantage, & luy faire souffrir de plus grands maux. On luy en fait endurer d'étranges toutes la nuict. Comme il est à demy mort, & presque devenu insensible, celui qui l'a pris prisonnier de guerre, vient par derriere en luy donnant un coup de boutou sur la teste, duquel il tombe mort sur la place.

Quand il est mort, les Sauvages preparent des feüilles, sur lesquelles ils portent le corps, l'éventrent, & en tirent les entrailles qu'ils jettent au nez de leurs femmes. Chacun prend un morceau de la fressure, l'un du cœur, l'autre du foye, &c. Ils l'embrochent dans des brochettes de bois, & le font rostir, c'est le commencement de leur festin. Ils coupent en pieces, ostant les jambes, les cuisses, les bras, & le reste ils boucannent, & le mangent; cela dure deux jours, s'enyurant & saoulant comme des pourceaux. Celui qui l'a tué, en boucanne une partie de sorte qu'il le conserve pour le moins six mois, afin de le faire voir à ses amis.¹⁰⁶

In deze passage herkennen we duidelijk de beschrijving van Van Berkel. Het valt niet te achterhalen of Van Berkel gebruik heeft gemaakt van deze beschrijving door Antoine Biet. De twee vertellingen verschillen echter op een aantal punten. De gevangen Indiaan in het verslag van Biet zegt vóór zijn marteling, dat hij zelf al veel vijanden hetzelfde heeft laten overkomen en dat hij daarom vrede heeft met zijn eigen hachelijke situatie. De gevangene bij Van Berkel legt zich niet bij zijn lot neer en bijt zijn folteraars toe dat zijn familie hem op een dag zal wreken. Het tweede verschil is dat Van Berkel het Indiaanse woord voor toorts, 'maquary' aan het verhaal heeft toegevoegd, misschien om te laten zien dat hij er zelf écht bij was geweest en dat de beschrijving van dit ritueel waarheidsgetrouw was. Verwarrend genoeg geeft Roth een andere betekenis aan het woord *maquari*: volgens hem is dat geen toorts, maar een zweep zoals door de Indiaanse bevolking van Guiana gebruikt werd tijdens speciale ceremonies en dansen. Volgens hem was het woord 'probably connected with the Arawak *morakuyuha*, the white crane or stork, of which the Tupi term is *magoary* [...]'.¹⁰⁷ Een stuk verder citeert Roth uit de beschrijving door Adriaan van Berkel en zegt dan: 'Van Berkel applies the term maquary to the torch used in putting the prisoners to death'.¹⁰⁸ Desondanks is Roth overtuigd van de waarheidsgetrouwheid van deze passages in *Amerikaansche Voyagien*, maar hij spreekt zich verder niet uit over de punten waarin de beschrijving van Antoine Biet en Adriaan van Berkel verschillen of juist overeenkomen. Dat is opmerkelijk omdat Roth het boek van Antoine Biet kende, zoals blijkt uit zijn bibliografie.¹⁰⁹ Mogelijkerwijs wist hij alleen van het bestaan af van het werk van Biet en had hij het niet gelezen. Het blijkt dat Roth alleen citaten gebruikt van Engelstalige of in het Engels vertaalde werken. Franse bronnen zoals Antoine Biet,

106 A. Biet, *Voyage de la France Equinoxiale en l'Isle de Cayenne*, Chapitre IX, 1664, pp. 382-384.

107 W.E. Roth, *An introductory study*, 1924, p. 646.

108 Zie ook C. de Goeje, *The Arawak Language*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 161: 'van Berkel maquary, whip used in the whip ceremony (also: torch), Sm. makoali, a whip, S. a-makoaliti-, to whip (Karib languages: Cumanagota macuare, Kalina macoali)'.

109 W.E. Roth, *An introductory study*, 1924, p. 593.

César de Rochefort of Sieur De la Borde kon hij misschien niet in de oorspronkelijke taal tot zich nemen.¹¹⁰

We kunnen misschien concluderen dat het woord 'maquary' verkeerd was gebruikt door degeen die Bier's beschrijving heeft vertaald. Een andere mogelijke verklaring is dat Van Berkel schatplichtig was aan de beschrijving in Rochefort's publicatie *Histoire naturelle et morale des îles Antilles de l'Amerique*, of van de beschrijving van de brandende toortsen in Samuel Champlain's journaal; deze woonde in het begin van de 17e eeuw Indiaanse ceremonies bij in Québec!¹¹¹

Zulke ontleningen zijn zeker niet uitgesloten en ze komen ook elders voor in het eerste deel over Rio de Berbice. Goede voorbeelden zijn de 'waarnemingen' tijdens zijn oversteken over zee, wanneer hij vertelt over het Vredesvuur of over de vangst van de zeezwijnen.¹¹² Deze passages zijn echter ontleend aan Hans Staden en Jean de Léry, die beiden in de tweede helft van de 16e eeuw publiceerden. Het verslag over de vangst van de zeezwijnen luidt als volgt:

(...) *L'un d'entre eux, des plus stylez et façonnez à telle pesche, se tenant au guet pres du mats du beaupré, au devant de la navire, ayant en la main un arpon de fer, emmanché en une perche, de la grosseur et longueur d'une demie pique, et lié à quatre ou cinq brasses de cordeaux, quand il en void approcher quelques troupes, choisissant entre iceux celuy qu'il peut, il luy jette et darde cest engin de telle roideur, que s'il l'attein à propos, il ne faut point de l'enfermer. L'ayant ainsi frapé, il file et lasche la corde, de laquelle neantmoins retenant le bout ferme, après le marsouin, qui en se debattant et s'enferrant de plus en [30] plus perd son sang dans l'eau, s'est un peu affoibli, les autres mariniers pour aider à leur compagnon*

110 C. de Rochefort, *Histoire naturelle et morale des îles Antilles de l'Amerique [...]*, Rotterdam: Arnould Leers, 1658; Voyages curieux et nouveaux de Messieurs Hennepin & De La Borde [...], Amsterdam: Aux depens de la Compagnie, 1674.

Wat betreft P. Fermin, Roth gebruikte waarschijnlijk de Nederlandse versie, *Nieuwe algemeene beschryving van de colonie van Suriname. Behelzende al het merkwaardige van dezelve, met betrekkinge tot de historie, aardryks- en natuurkunde*, Harlingen: V. van der Plaats jr., 1770, in plaats van de iets oudere Franse versie *Description générale, historique géographique et physique de la colonie de Surinam*, 2 Vols., Amsterdam: E. van Harrevelt, 1769.

111 C. de Rochefort, *Histoire naturelle*, 1658, p. 482; F. Jameson, *Voyages of Samuel de Champlain 1604-1618*. In: *Original Narratives of Early American History* 4, New York: Charles Scribner's Sons, 1907, pp. 166-167, 184-185. Historische verbanden tussen de monding van de Amazone rivier en het noordoosten van Brazilië, de Guiana's en de Kleine Antillen zijn door vergelijkend linguïstisch onderzoek aangetoond, zie B.J. Hoff, 'Language contact, war, and Amerindian historical tradition: The special case of the Island Carib, Wolves from the Sea'. In: *Readings in the Anthropology of the Native Caribbean*, Neil L. Whitehead (ed.). Caribbean Series 14, Leiden: KITLV Press, 1995, p. 53, noot 14, maar het is ook mogelijk dat dit 'een product van de Franse etnografie' is, zie N.L. Whitehead, 'Ethnic plurality and cultural continuity in the native Caribbean: Remarks and uncertainties as to data and theory, Wolves from the Sea'. In: *Readings in the Anthropology of the Native Caribbean*, Neil L. Whitehead (ed.). Caribbean Series 14, Leiden: KITLV Press, 1995, p. 93, noot 4.

112 Deze natuurlijke verschijning is beter bekend als Corpo Santo of het Sint Elmsvuur. Dat werd door zeelui gezien als een teken van bescherming door Santo Elmo (Sint Erasmus), de vroeg-Christelijke martelaar and patroonheilige van de zeelui, zie ook N.L. Whitehead & M. Harbsmeier, *Hans Staden's True History*, 2008, p. 25, noot 19. Het verschijnsel kan in verband gebracht worden met de zogenaamde bolbliksems.

*vient avec un crochet de fer qu'ils appellent gaffe (aussi emmanché en une longue perche de bois) et à force de bras le tirent ainsi dans le bord: en allant nous en prisms environ vingt cinq de ceste façon.*¹¹³

De beschrijving van het Sint Elmsvuur door Hans Staden luidt als volgt:

*(...) Da begab es sich eyn nacht, das wir eynen grossen sturm hatten, ware in grosser mühe, da erschienen uns vil blawer liechter in dem schiff, dero ich nit mehr gesehen hatte. Da die bulgen vor ins schiff schlugen, da giengen der liechter auch. Die Portugaleser sagten, Das die liechter eyn zeychen gutes zukünfftigen wetters weren, sonderlich von Gott gesant in nöten zu trösten. Theten Gott eyne dancksagung darfür mit eynem gemeynen gebett, Darnach verschwunden sie wider. Und diese liechter heysse Santelmo, oder Corpus Santon.*¹¹⁴

Het ziet er dus naar uit dat Van Berkel of zijn uitgever zoals vroeger te doen gebruikelijk was verschillende stukken uit oudere landbeschrijvingen, reisverhalen en kranten heeft gebruikt om zo voldoende stof te kunnen toevoegen aan de aantekeningen van Adriaan van Berkel. Verder vergelijkend onderzoek moet uitwijzen wat er allemaal aan andere schrijvers is ontleend. Dat laat onverlet dat Van Berkel zelf ook zeer specifieke informatie heeft bemachtigd. Arawakse uitdrukkingen zoals *Bockja wattili*, de namen van zes verschillende soorten bier gebrouwen van manioc en maïs, zoals *payewar*, *beltieri*, *pernou*, *bassia*, *commany* en *cassyry*; de lokale namen van verschillende typische vissen of zelfs de naam van Kapitein Tomenaq, geven aan dat er een kern van ooggetuigenverslag moet zijn geweest. Dat valt echter moeilijk aan te tonen, omdat niet met zekerheid is vast te stellen of Adriaan van Berkel zelf inderdaad een journaal heeft bijgehouden.

De vraag of de *Amerikaansche Voyagien* een originele tekst dan wel een compilatie is, kan beantwoord worden met de stelling dat van allebei de vormen sprake is. Aan de basis van dit boek ligt zeer waarschijnlijk een oorspronkelijk maar verder onbekend gebleven reisverslag ten gronde welke door de uitgever is 'aangekleed' om het beter verkoopbaar te maken.

Wie was Adriaan van Berkel?

Het onderzoek naar de herkomst van de reisverslagen van Adriaan van Berkel roept de vraag op of hij werkelijk bestaan heeft. Is er wel een historische Adriaan van Berkel geweest? Het onderzoek naar zijn persoon wordt gecompliceerd door de verschillende schrijfwijzen van zijn naam. Het Nederlands van de 17^e eeuw kende geen uniforme spelling, dus naast Adriaan komen varianten voor als Adriaen, Adrijaen, Adrijaan etc., terwijl 'Berkel' ook als 'Berckel' wordt gespeld. De naam Berkel komt van een dorp in de buurt van Rotterdam. Leden van de familie van Berckel bekleedden in de 17e eeuw goede posities in Rotterdam, zoals een zekere Adriaen die wel eens genoemd is als mogelijke auteur van het boek. Deze Adriaen

113 J. de Léry, *Histoire d'un voyage fait en la terre de Brésil, autrement dite Amerique [...]*, La Rochelle: Antoine Chuppin, 1578, pp. 29-30.

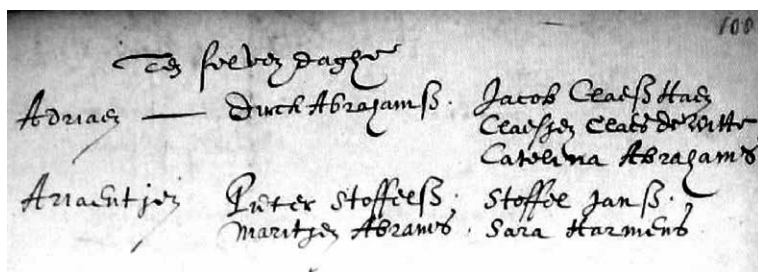
114 H. Staden, *Warhaftige Historia und beschreibung eyner Landschafft der Wilden Nacketen, Grimmigen Menschfresser-Leuthen in der Newenwelt America gelegen*, Marburg: Kolb, 1557, caput 2, a3.

had in 1640 een belangrijke functie bij de Admiraliteit van Rotterdam en het is daarom niet erg waarschijnlijk dat hij dertig jaar later als klerk naar Berbice zou zijn vertrokken.¹¹⁵ Een andere tak van de familie Van Berckel behoorde tot de sociale bovenlaag in Delft. De beroemde doctor in de medicijnen Abraham van Berckel die zich had onderscheiden aan de universiteit van Leiden, was lid van weer een andere tak.

Verskillende leden van deze families van Berkel droegen de voornaam Adriaan, maar de chronologie van geen van deze personen leek te passen bij de gebeurtenissen die in het boek beschreven worden. Tot er een notariële akte uit 1670 was gevonden, waarin een zekere Adriaan van Berkel de doctor in de medicijnen Abraham van Berkel machtigde om namens hem, Adriaan van Berkel, op te treden in zake de erfenis van wijlen zijn vader Dirck Abrahamsz van Berkel.¹¹⁶ Deze akte paste goed bij het profiel van de gezochte auteur, want het was gebruikelijk dat mensen die op reis gingen anderen notarieel machtigden om hun zaken waar te nemen.

Vader Dirck van Berckel was in Rotterdam geboren en verschijnt 1644 in de Leidse archieven als koper van een huis.¹¹⁷ Hij was getrouwd met Susanna Pieters van Maldegem van wie hij acht kinderen kreeg.¹¹⁸ Adriaen of Adriaan van Berckel was het vijfde kind en hij werd op 17 november 1647 in de Hooglandse kerk in Leiden gedoopt.¹¹⁹

Dirck Abrahamsz van Berckel maakte in 1661 een testament, waarschijnlijk omdat er toen een pestepidemie in de stad was uitgebroken. Hij woonde op de Coepoortsgracht en beschreef zichzelf als een handelaar in brandewijn. Adriaan (14) en zijn twee zusters Maria (12) en Anna (10) waren toen nog minderjarig. Vader Dirck en moeder Susanna stierven beiden in 1662, mogelijk als gevolg van

Figuur 6: Pagina van het doopregister van de Hooglandse kerk in Leiden met de naam van 'Adriaen', gedoopt op 17 november 1647.

115 E.A. Engelbrecht, *De vroedschap van Rotterdam 1572-1795*, Rotterdam: Gemeentelijke Archiefdienst, 1973, p. 138.

116 NL-LdnRAL_AR_506_1136_113.

117 NL-LdnRAL_0501A_6611_f. 134.

118 NL-LdnRAL_1004_235, 222.

119 NL-LdnRAL_1004_235_f. 108.

de eerder genoemde pest.¹²⁰ In 1665 werd voor een andere notaris door de voogden van de minderjarige kinderen Adriaen, Maria en Anna aanspraak gemaakt op de erfenis.¹²¹ Adriaan was het jaar daarna één van de getuigen toen zijn nicht Geertruid Pauw, dochter van Gerard Pauw en Hester van Berckel op 7 maart 1666 werd gedoopt.¹²² Adriaan verscheen in 1669 met een attestatie *Veniam Aetatis*, wat inhield dat hij wettelijk meerderjarig was verklaard.¹²³

Adriaan moet naar Berbice vertrokken zijn kort na 19 oktober 1670 toen de akte werd opgemaakt waarin hij zijn oom Abraham van Berckel machtigde; dat kan worden opgemaakt uit een andere stuk, gedateerd op 29 oktober 1670: daarin wordt verklaard dat hij 'uitlandig' is.¹²⁴ Adriaan van Berckel zien we jaren later weer terug in Leiden; hij komt dan voor in een document van september 1675 waarin hij als getuige optreedt. Dat komt overeen met de chronologie van de gebeurtenissen die beschreven worden in het eerste deel van het boek.¹²⁵

Het profiel van deze historische Adriaan van Berckel past wonder wel bij de Adriaan van Berckel die in 1670 naar Berbice vertrok. Hij was een jonge man uit een familie van stand en door de dood van zijn ouders was hij onafhankelijk. Door zijn contacten met mensen als zijn oom Dr. Abraham van Berckel was hij ook bekend met de intellectuele kringen in de universiteitsstad Leiden.

Heel veel meer documentatie over de historische Adriaan van Berckel is niet voor handen. Een laatste referentie is een akte van mei 1685, verleden voor de Leidse notaris Van Tielt; Adriaan was toen in Leiden in verband met de afwikkeling van de nalatenschap van zijn ouders. Deze referentie versterkt de gereede twijfel aan de authenticiteit van zijn rol als auteur van het tweede gedeelte van het boek, omdat deze datum niet overeenkomt met de chronologie van zijn Surinaamse reis.¹²⁶ Het eerste gedeelte van het boek is echter hoogstwaarschijnlijk en ook voor een belangrijk deel geschreven door de *historische* Adriaan uit Leiden. Deze was daar gedoopt en hij woonde in de buurt van het *Theatrum Anatomium* dat de *schrijver* Adriaan noemt als de plaats waar hij het skelet van een miereneter had gezien, een anekdote bij de beschrijving van het dier in zijn reisverhaal.¹²⁷

120 NL-LdnRAL_0501A_1323_f. 155.

121 NL-LdnRAL_0501A_6618_f. 81v.

122 NL-LdnRAL_1004_223.

123 NL-LdnRAL_0501A_6618_f. 81v.

124 NL-LdnRAL_0501A_6618_f. 81v; in het eerste hoofdstuk vertelt Adriaan van Berckel dat hij op 24 oktober op weg was gegaan naar Vlissingen.

125 NL-LdnRAL_1004_239.

126 NL-LdnRAL_0501A_6618_f. 81v.

127 A. van Berckel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, p. 81.

Historische context van de *Amerikaansche Voyagien*

De periode die in de *Amerikaansche Voyagien* beschreven wordt, werd gekenmerkt door grote veranderingen in de meeste kolonies aan de Wilde Kust, de Nederlandse naam voor de kust van de Guiana's tussen de Amazone en de Orinoco. Als het boek begint is dit gebied zich nog aan het herstellen van de gevolgen van de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667). De vroegste geschiedenis van de Nederlandse kolonie in Berbice is slecht gedocumenteerd, maar de bronnen die bekend zijn, wekken de indruk dat de kolonie nauw verbonden was met de Zeeuwse kolonie in Essequibo en later met de kolonie in Suriname.

Deze beschrijving van de historische context van de *Amerikaansche Voyagien* is gebaseerd op informatie uit de literatuur en op verspreide bronnen uit archieven, vooral de archieven van de WIC.¹²⁸ De administratie van de kolonie van Berbice werd gevoerd door een particuliere onderneming en voor wat betreft de beschreven periode is deze nog niet gevonden.¹²⁹ Naast het archief van de WIC is ook de collectie van bij de Staten van Zeeland in de periode 1667-1683 ingekomen brieven uit Suriname een belangrijke bron.¹³⁰ De gegevens in de hoofdstukjes hierna betreffen vooral het eerste deel van het boek van de *Amerikaansche Voyagien*. Het tweede deel over Suriname is hiervoor al uitvoerig aan de orde geweest; het voegt niets toe aan de boven besproken jaarboeken en kranten en evenmin aan de overvloedige documentatie over deze periode die vooral voorhanden is in het archief van de Sociëteit van Suriname.¹³¹

Berbice en Van Pere

Berbice was vernoemd naar de naam van de rivier waaraan het gelegen was, zoals de meeste kolonies op de Wilde Kust.¹³² Deze rivier bevindt zich in de tegenwoordige Co-operative Republic of Guyana, doorgaans Guyana genoemd. De rivier Berbice

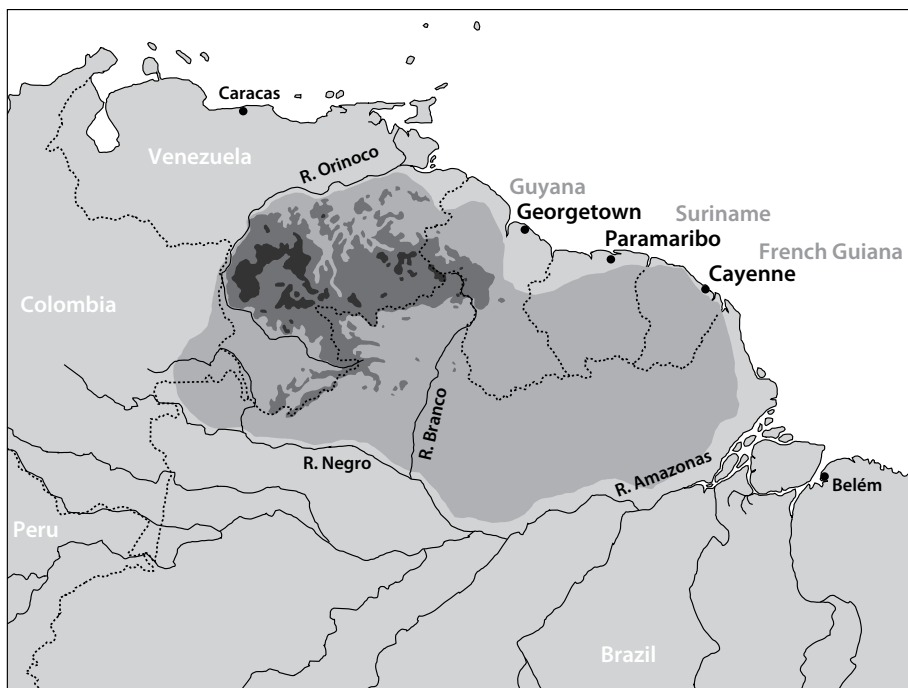
128 Er is dankbaar gebruik gemaakt van de volgende werken: J.J. Hartsinck, *Beschrijving van Guiana*, 1770; P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888; C. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild -sCoast, 1580-1680*, 1971.

129 Vanaf 1720 werd de kolonie bestuurd door de Sociëteit van Berbice, gevestigd in Amsterdam. Grote delen van de administratie van deze onderneming zijn bewaard gebleven en kunnen geraadpleegd worden in het Nationaal Archief, www.gahetna.nl.

130 Zie de onderzoeksgids Staten van Zeeland en Suriname op www.zeeuwsarchief.nl.

131 Dit archief is voor een belangrijk deel gedigitaliseerd. Zie voor een overzicht www.gahetna.nl.

132 Bijvoorbeeld op de oevers van de Pomeroon, Essequibo, Suriname, Sinnamary, Approuague en Oyapock rivieren.

Figuur 7: Kaart van de Guiana's.

ligt in oostelijk Guyana en ontspringt in de hooglanden van de Rupununi regio. Vandaar stroomt de Berbice door dichte bossen over een lengte van 595 km noordwaarts naar de kustvlakte. Aan de oostkant vormt de Corantijn de grens tussen Guyana en Suriname; in het westen ligt de rivier Demerara met aan de monding de hoofdstad Georgetown. Nog verder westelijk ligt de Essequibo, de grootste rivier tussen de Amazone en de Orinoco. De Essequibo ontspringt in het Acarai gebergte op de grens met Brazilië en stroomt vandaar naar het noorden over een lengte van 1010 km.¹³³

De vroege geschiedenis van Berbice is nauw verbonden met de familie Van Pere uit Zeeland. Abraham van Pere senior verhuisde van Sandwich in Engeland naar Vlissingen, waar hij in 1602 als reder betrokken was bij de vaart op de Wilde Kust.¹³⁴ Hij trouwde in 1603 met Agnieta Cornelisdochter van Couwenburchs van Duveland.¹³⁵ Hun zoon Cornelis werd in november 1606 gedoopt, Abraham van Pere junior in augustus 1609, het jaar dat de Noordelijke Nederlanden en Spanje

133 Op grond van de regelingen van het Congres van Wenen in 1814 werden de Nederlandse kolonies Essequibo, Demerary en Berbice afgestaan aan de Engelsen. In 1831 werden de drie kolonies samengevoegd onder één bestuur. British Guiana werd in 1966 onafhankelijk en heet sindsdien de Co-operative Republic of Guyana.

134 I. Beekman, *Journal tenu par Isaac Beekman de 1604 à 1634*, publication avec une introduction et des notes par C. de Waard, IVième Supplément, La Haye: Martinus Nijhoff, 2007, p. 286 [1953].

135 NL-VsGA_357_531_f. 62v.

een bestand sloten dat twaalf jaar zou standhouden –daarmee was Nederland in de praktijk als zelfstandige Republiek erkend.¹³⁶

Abraham senior werd een van de bewindhebbers, zoals de directeuren genoemd werden, van de Zeeuwse Kamer van de WIC. De Compagnie probeerde kolonisatie in haar octrooigebied te stimuleren door het uitgeven van patroonschappen aan particulier ondernemers.¹³⁷ De hoofddirectie van de WIC, de Heren XIX, gaven in 1627 Van Pere toestemming een kolonie te vestigen aan de rivier Berbice.¹³⁸ In het contract van het patronaat stonden de voorwaarden waaraan Van Pere moest voldoen gedetailleerd omschreven. Zo moest hij veertig kolonisten aanbrengen, maar hij mocht geen inbreuk maken op het grondgebied van de kolonie in het stroomgebied van de Essequibo dat echter niet gespecificeerd werd in het contract –deze onderneming werd bestuurd door de Kamer van Zeeland van de WIC. Alle handel werd gecontroleerd door de Compagnie, maar de kolonisten kregen de eerste tien jaar vrijstelling van sommige heffingen. De kolonisten waren verplicht om minstens zeven jaren in dienst te blijven en het contract bevatte verschillende artikelen waarin werd ingegaan op de relatie met de inheemse bevolking; de kolonisten moesten meewerken aan verspreiding van het Gereformeerde geloof en het was hun verboden zich te vergrijpen aan plaatselijke vrouwen en meisjes.¹³⁹

De kolonisten stonden overigens onder het gezag van de Staten-Generaal en moesten binnen de kolonie vertegenwoordigd worden door een raad die de commandant of gouverneur adviseerde, zoals ook door Van Berkel beschreven werd. Dit betekende dat ook al had Abraham van Pere het patroonschap over Berbice verworven, hij desalniettemin gebonden was aan de regels die de Staten-Generaal en de WIC voor de kolonies hadden vastgesteld.¹⁴⁰ Zo moest Van Pere bijvoorbeeld paspoorten kopen van de Zeeuwse Kamer van de WIC, de zogenaamde Hout- en Zoutbrieven, om schepen naar zijn kolonie te mogen equiperen. Het contract over het patronaat werd vernieuwd in juli 1632.¹⁴¹

Na het overlijden van Abraham van Pere senior in 1639 volgde Abraham junior hem zonder enig probleem op.¹⁴² Maar het nieuwe contract van 18 juni 1640 ging hij aan samen met zijn zakenpartner en zwager Pieter van Rhee.¹⁴³ Volgens de

136 NL-VsGA_387_5673.

137 C. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas 1680-1791*, Assen: Van Gorcum, 1985, pp. 89-94, 102-105. De Wilde Kust lag in het octrooi gebied van de West-Indische Compagnie (WIC), opgericht in 1621. De WIC bestond uit vijf kamers, te weten Amsterdam, Zeeland, Maze, Noorderkwartier, Stad en Ommelanden.

138 C. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean*, 1985, p. 102; G.J. Grol, *De grondpolitiek in het West-Indische domein der Generaliteit*, 's-Gravenhage: Algemene Landsdrukkerij, 1942, p. 25.

139 NL-HaNA_1.05.01.01_41_ff. 32-38. Het contract geeft geen nadere specificaties over de kolonie Essequibo.

140 De Zeeuwse Kamer had in 1628 een concept-reglement voorgesteld voor de kolonisatie van de Wilde Kust; dit voorstel werd door Heren XIX aangepast. In de akte waarin het patronaat verleend werd, stond de voorwaarde dat de kolonie metterdaad bevolkt werd en dat er een raad van kolonisten zou worden ingesteld; deze vormde de adviesraad van de commandant, die de kolonie voor de patroon bestuurd. Het patronaat van Van Pere kreeg in 1678 een erfelijke status, zie G.J. Grol, *De grondpolitiek in het West-Indische domein der Generaliteit*, 1942, pp. 28-29, 160.

141 NL-HaNA_1.05.01.01_41_f. 61-62.

142 NL-HaNA_1.05.01.01_41_f. 75.

143 P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, p. 60.

Zeeuwse wetgeving moesten de nieuwe patroons 20 gulden betalen voor het *heer-gewaad*, de erkenning van zijn feodale autoriteit.¹⁴⁴ Pieter van Rhee was getrouwd met Maria, een jongere zuster van Abraham junior; het was een duidelijk voorbeeld van de nauwe familiale banden of 'vriendschap' die families aan elkaar bonden.¹⁴⁵

Abraham junior trouwde op 13 april 1642 met Caterine Beeckmans uit Rotterdam.¹⁴⁶ Het echtpaar kreeg verschillende kinderen, van wie de doopdata alle bekend zijn: Angenita (18 januari 1643), een andere Abraham die we de derde zullen noemen (18 november 1646), Isaac (23 februari 1649), Johannes (11 oktober 1654), Susanna Maria (3 oktober 1658) en Cornelis (14 juli 1667).¹⁴⁷

Van Pere en Van Rhee tekenden een nieuw contract voor hun patronaat in 1660, toen de WIC vrijwel bankroet was als gevolg van de verloren strijd in Noordoost-Brazilië.¹⁴⁸ De Zeeuwse Kamer van de WIC had eerder in oktober 1657 haar kolonie aan de Essequibo overgedragen aan het consortium *Nova Zeelandia*.¹⁴⁹ De Van Pere's slaagden er in om hun patronaat te behouden toen in 1674 de oude WIC in afgeslankte vorm werd heropgericht. De positie van Van Pere en Van Rhee als patroons werd op 14 september 1678 bevestigd.¹⁵⁰

De leden van de familie Van Pere bewogen zich in de hogere kringen van de Zeeuwse samenleving en zij werden in de 18^e eeuw bekend als de 'Heren van het landgoed West-Souburg'. De juridische constructie van het patronaat over Berbice leidde tot herhaalde conflicten die voortduurden tot het begin van de 18^e eeuw toen de familie Van Pere afstand deed van haar rechten op Berbice ten gunste een groep investeerders die in 1720 de *Sociëteit van Berbice* oprichtten, zoals hierna beschreven zal worden.¹⁵¹

Berbice 1627-1665

De eerste expeditie vertrok in 1627 met de schepen *Swarten Arent* van schipper Jacob Bart en de *Hazewindt* van schipper Cornelis Cornelisz. Er waren twintig mannen en tien jongens aan boord, geen vrouwen.¹⁵² Het kwam in die tijd regelmatig voor dat regenten van Nederlandse weeshuizen werd gevraagd jongens uit hun tehuizen ter beschikking te stellen voor dergelijke ondernemingen.¹⁵³

Gelein van Stapels bezocht de kolonie in 1629 en hij beschreef het hoofdkwartier op de plaats waar de Wiruni uitmondde in de Berbice. Het houten huis van de commandant Cornelis van Pere, de oudste zoon van Abraham senior, bestond uit

144 NL-HaNA_1.05.01.01_23_, 2 augustus 1640.

145 I. Beeckman, *Journal tenu par Isaac Beeckman*, 2007, p. 286 [1953].

146 Ibidem.

147 NL-VsGA_387_5673.

148 NL-HaNA_1.05.01.01_41_76-78.

149 P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, p. 71.

150 Ibid., pp. 152-153.

151 Ibid., pp. 159-160.

152 Ibid., p. 59. De Swarten Arent was waarschijnlijk al in 1625 op de Wilde Kust geweest onder het bevel van Admiraal Lucifer, zie R. de Forest, *A Walloon Family in America. Lockwood de Forest and his Forbears 1500-1848. Together with A Voyage to Guiana being the Journal of Jesse de Forest And his Colonists 1623-1625*, 2 Vols., Boston/New York: Houghton Mifflin Company, Vol. 2, 1914, p. 268.

153 P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, pp. 345-354.

Figuur 8: Kaart van het stroomgebied van de Berbice, ca. 1625.

twee verdiepingen met dakpannen op het dak. Dit huis werd later waarschijnlijk verbouwd tot het latere plantershuis van de plantage *Peereboom* die bij Van Berkel *Mierenberg* heet. De Nederlanders hadden zich toen ook al gevestigd langs de smalere Canje, die in de Berbice uitmondt; Gelein van Stapels noemt daar een plantage van een zekere Buven Marijnsz.¹⁵⁴

Uit de beschrijving van Gelein van Stapels blijkt dat kleine groepen kolonisten in de inheemse dorpen woonden en daar tabak verbouwden. Volgens hem was de grond daar niet erg geschikt voor, en de meesten van hen verkeerden in een slechte conditie. De kolonisten hadden afgesproken met de gouverneur Cornelis van Pere dat zij van de verplichting vrijgesteld zouden zijn om voor de patroon te werken. Van hun oogst zouden zij een derde afstaan als belasting. De handel met de Indianen in de natuurlijke verfstof orleaan was het monopolie van de patroon, zo blijkt uit het wegens het Zeeuwse dialect lastig leesbare verslag van Gelein van Stapels:

Voort dese koloniers ziende dat dese rivier de proviten nit en gaf die sij in nederlant ziende gehoopt hadden en hier vel ongesontheit rapt en gen provit, soo waren sij samen bij haren commandeur gecomen versoken dat hem soude geliven dese volgende condisijen te confesskeren te weten dat enige partien op har selven tooback macken, sij souden hem geven van den toback een 1/3 en 2/3 soude voor heurlieden zien soo vel belande warren de verve [= de orleaan] dar wielden zij gen genot van hebben, allenelick dat den genderael heurlieden soude geven cergezoen voor har viefers [vivres = voedsel] te kopen, den ginderael alles wel offerwogen hebbende

154 M. van Wallenburg, 'Het reisverhaal van Gelein van Stapels', *Zeeuws Tijdschrift* 1995 (1), 1995, p. 12.

*en siende dat met alle het volck uit redenen voorschreven siende nit anders van provit sach dan enlick de verve dat hij genoch met 3 a 4 man doen kost en voort ock gen perickel hadde, heft het heurlieden geconstert.*¹⁵⁵

Gelein dacht dat de handel in orleaan meer zou opleveren wanneer de orleaan door de Indianen als half-fabricaat aan de Nederlanders zou worden geleverd. Op die manier waren er maar een paar man nodig om dit produkt te verzamelen en in vaten te verpakken. De orleaan kon wel met een goede winst in Nederland verkocht worden, maar dan moesten de kosten teruggebracht worden door onder andere personeel terug te sturen naar Nederland, schrijft Gelein van Stapels:

*De utterste middelen soude wesen miens bedenckkens om noch ennich provit van dese klonij te verwachten dat alle nodelose onch[ost]en gespart wierden die hier mar te vel gedaen zien en dat de meste part van dat volck die dar zien gelicht wierden (..) en dat dar 6 a 7 gode ionge mats gelaten wierden met een bequam perzooen die dar voor comies die als hij wat hervaren was in de tale de p[la]ts van den inderael mocht wesen, (..) het retooor soude belopen iarlies ruem 9000 lb verve (..) dit is miens bedunkens de beste middel om noch it ut dese rivier te criegen want dese rivier en kan niet vel volcks velen.*¹⁵⁶

Berbice was niet de eerste Nederlandse kolonie in deze regio. Bij de stichting van de WIC in 1621 was bepaald dat het bestuur over de bestaande kolonies overgenomen zou worden door de nieuwgevormde kamers van de Compagnie. Omdat Zeeuwen eerder al actief waren in het gebied van de Wilde Kust kreeg de Zeeuwse Kamer de vestigingen daar toegewezen, zoals onder andere de eerder genoemde handelspost Fort Kyckoveral aan de Essequibo.

De geschiedenis van de eerste vestiging van de Nederlanders in deze regio is omstreden en onderwerp van discussie. De meeste historici volgen de lijn dat de Nederlanders zich in 1616 hadden gevestigd in Fort Kyckoveral, op een klein eiland strategisch gelegen op de plaats waar de Mazaruni and Cuyuni rivieren uitkomen in de Essequibo.¹⁵⁷ De kolonie werd destijds vaak *Ysekepe* genoemd. Gelein van Stapels bezocht Essequibo in 1629. Hij maakte toen contact met Nederlandse handelaren in het Arawakse dorp van een zekere Kapitein Balliskus, gelegen tegen-

155 NL-MbgZA_MS_182_f. 4r. Dit citaat is ontleend aan de transcriptie van het dagboek van Gelein van Stapels gemaakt door M. van den Bel, M. van Wallenburg, A. Bright en L. Hulsman dat zal verschijnen in de Werken van de Linschoten-Vereeniging. Voor de leesbaarheid zijn de afgekorte woorden in dit en het volgende citaat uitgeschreven.

156 Ibid., ff. 4r-4v. NB: 'inderael' lees: 'ginderael' (= generaal).

157 Zie bijvoorbeeld, G. Edmundson, *The Dutch in Western Guiana*, *The English Historical Review* 16(64), 1901; H. den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, Zutphen: Walburg Pers, 1994; D. Roos, *Zeeuwen en de Westindische Compagnie (1621-1674)*, Hulst: van Geyt Productions, 1992; J.J. Hartsinck, *Beschrijving van Guiana*, 1770; P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888; L. Bosman, *Nieuw Amsterdam in Berbice (Guyana)*, 1994. De eerste betrouwbare bron over de Nederlandse kolonie aan de Essequibo rivier wordt gevonden in het verslag van Jean de Mousnier die de kolonie in 1625 bezocht, daaropvolgend komt de vermelding in de Resoluties van de Kamer van Zeeland van de WIC die vanaf het jaar 1626 bewaard zijn gebleven. In dat jaar keerde commandant Jan Canijn terug naar Nederland en werd Jan van der Goes in zijn plaats aangesteld, zie P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, p. 61.

over drie eilanden aan de benedenloop van de rivier, maar hij voer met zijn sloep niet verder stroomopwaarts naar Fort Kyckoveral.¹⁵⁸

Abraham van Pere senior nam de adviezen van Gelein van Stapels ter harte en de zaken in Berbice lijken in de periode 1630-1650 beter te gaan dan die in Essequibo, zo blijkt uit de verschillende equipages van schepen naar Berbice. Deze namen ook vracht mee voor de kolonie Essequibo en brachten vandaar eveneens orleaan, net als in Berbice het voornaamste uitvoerproduct, naar Zeeland.¹⁵⁹ De kleine kolonies langs deze twee rivieren waren de enige stabiele vestigingen op de Wilde Kust in de periode 1621-1650. Behalve de Franse vestiging van een kleine kolonie bij de samenloop van de Counamama en Sinnamari rivieren mislukten in deze periode alle andere Nederlandse, Engelse en Franse ondernemingen, vaak veroorzaakt door conflicten met de inheemse bevolking.¹⁶⁰

De Nederlanders waren er in Berbice in geslaagd om een goede verhouding te krijgen met de plaatselijke bevolking. Gelein van Stapels schreef dat er verschillende inheemse volken langs de Berbice rivier woonden, van wie hij de Arawakken als de belangrijkste noemt. Tegenwoordig worden deze Arawakken in de Guiana's meestal aangeduid met het etnoniem *Lokono*. Dankzij deze bondgenoten hielden de Nederlanders stand in de kleine kolonies van Berbice en Essequibo, terwijl andere koloniale vestigingen langs de kust door de inheemse bevolking werden vernietigd.¹⁶¹

De *conquête* van de WIC in Noordoost-Brazilië, soms aangeduid als *Nieuw Holland*, was in 1654 definitief ten onder gegaan als gevolg van een opstand van de lokale Portugese bevolking. Dit verlies leidde tot een hernieuwde belangstelling voor het koloniseren van de Wilde Kust. De Zeeuwse Kamer van de WIC verleende in 1657 een *patent* voor de kolonisatie van gebieden langs de Essequibo aan een consortium opgericht door ondernemers uit Middelburg, Veere en Vlissingen. Het hoofdoel van deze onderneming was het verbouwen van suikerriet bij de Pomeroon rivier. Hun kolonie met als centrum de nieuw gebouwde stad *Nieuw Middelburg* kreeg de naam *Nova Zeelandia*.¹⁶² Het contract met dit consortium bepaalde dat de handel in orleaan aan de WIC bleef voorbehouden en dat de kolonisten zelf ook geen orleaan mochten verbouwen.¹⁶³

158 NL_MbgZA_MS_182_f. 6r.

159 L.A.H.C. Hulsman, *Nederlands Amazonia. Handel met indianen tussen 1580 en 1680*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam, 2009, p. 133; P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, p. 60, noot 2.

160 J.A. Williamson, *English colonies in Guiana and on the Amazon*, 1923.

161 L.A.H.C. Hulsman, *Nederlands Amazonia*, 2009, p. 128. Gelein van Stapels schreef in 1629 dat de Nederlanders in Essequibo woonden in het dorp van de Arawak Kapitein Balliskus. In 1634 voer David Pietersz de Vries langs de Wilde Kust. Bij de Saramacca rivier in Suriname nam hij toen 150 Sapaye Indianen aan boord die op de vlucht waren voor hun Karibische vijanden. Zij vestigden zich de Demerary, waar zij door David Pietersz de Vries waren afgezet. Zie zijn *Korte Historiae*, pp. 207-208. De Sapaye of Shebayo bestaan niet meer, maar aangenomen wordt dat hun taal behoorde tot de familie van de Arawakse talen.

162 C. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean*, 1971, pp. 422-423.

163 L.A.H.C. Hulsman, *Nederlands Amazonia*, 2009.

De productie van rietsuiker aan de Poneroon had aanvankelijk enig succes, maar uit de resoluties van de Zeeuwse Kamer van de WIC blijkt dat het zich niet volgens de verwachting ontwikkelde.¹⁶⁴ Het fort Kyckoveral in de Essequibo rivier werd op oude voet voortgezet onder het bevel van Aert Adriaensz Groenewegel die die post sinds 1644 bekleedde.¹⁶⁵ Alhoewel ook hier geprobeerd werd om suikerplantages te beginnen, bleef de orleaan het voornaamste product.¹⁶⁶

Inmiddels leverde Suriname in deze regio de meeste suiker. Engelse kolonisten uit Barbados waren er in geslaagd om in 1650 met de lokale Karibische bevolking een verbond te sluiten waardoor het veilig was suikerplantages te beginnen. In 1665 had hun kolonie een bevolking van 1.500 Europeanen en 3.500 tot slaaf gemaakte Afrikanen.¹⁶⁷ De kolonie uit die tijd kennen we uit de beschrijving van George Warren (1667), die daarin spreekt over zo'n 50 plantages.

Berbice 1665-1670

De Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) had een grote uitwerking in Suriname en Berbice; informatie hierover komt vooral naar voren in Engelse bronnen. In het Caribisch gebied waren de Engelsen als eersten de oorlog begonnen. Hun aanval in 1665 op Berbice werd echter met hulp van de plaatselijke Arawakken afgeslagen.¹⁶⁸ Van Berkel refereert aan deze aanval in zijn verhaal over Kapitein *Kakkebareetje*, met wiens dapperheid hij de spot drijft. De Engelse strijdkrachten onder commando van majoor John Scott hadden meer succes in *Nova Zeelandia* en Essequibo. De oude commandant Aert Adriaensz Groenewegel heeft dat niet meer meegemaakt, want deze was op 19 augustus 1664 overleden. Zijn zoon en opvolger Adriaen Groenewegel gaf het fort over aan Scott.¹⁶⁹ William Byam schreef:

Door een combinatie van goed fortune en dapperheid, van verstand en vlijtig gedrag had hij zich in een paar maanden meester gemaakt van al de belangrijke provincies Nieuw Zeeland en Isekepe, hij sloot vrede met de Arrowaks en liet beide

164 C. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean*, 1971, pp. 424-425, meldt dat een groep joodse kolonisten uit Livorno per ongeluk op het eiland Tobago was afgezet; verschillende schepen die slaven uit Afrika zouden aanbrengen, kwamen niet aan. Uit de verslagen van de Zeeuwse directie van de WIC komt een constante stroom van klachten naar voren van mensen die bij de Kamer aankloppen om betaling te eisen voor diensten geleverd aan het consortium Nova Zeelandia.

165 P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, pp. 72-75. Er bestaat al lang discussie over de spelling van de naam, Groenewegel of Groenewegen. G. Edmundson, *The Dutch in Western Guiana*, 1901 suggereerde dat de door Scott genoemde Cromweagle Groenewegen heette en de zoon was van een Delftse regent. Goslinga, Den Heijer en Roos volgen Edmundson terwijl Netscher (ibid., pp. 68-69) juist betoogde dat de in de bronnen genoemde naam wel degelijk Groenewegel is. Harris is het met Netscher eens dat de Groenewegel die in 1664 overleed, niet dezelfde persoon als de stichter kan zijn (C.A. Harris & J.A.J. de Villiers, *Storm van 's Gravesande*, 1911, pp. 146-153). De Zeeuwse archieven documenteren dat er in Scherpenisse een familie was met de naam Groenewegel, een ongewone en daarom opvallende naam die goed aansluit bij Cromweagle in het manuscript van Scott: NL-MbgZA_995-SRP-01B Scherpenisse 1B NG trouwregister 1610-1684.

166 L.A.H.C. Hulsman, *Nederlands Amazonia*, 2009, p. 133.

167 C. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean*, 1985, p. 425.

168 Anoniem, *Een vertoogh van de considerable colonie, by de Staten van Hollandt uitgeset op de vaste kust van America [...]*, Den Haag: Jacob Scheltus, 1676, p. 67.

169 P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, p. 75.

*kolonies voor de Koning van England achter in bloeiende staat, met een sterk garnizoen. Nieuw Zeeland onder het gezag van Kapitein Boxlion en Isekepe onder het bevel van een zekere Kapitein Renn, allebei ervaren soldaten en nuchtere heren.*¹⁷⁰

De bevolking van de Engelse kolonie in Suriname was eerder in 1665 getroffen door een epidemie en men voelde zich, ondanks deze militaire successen in Essequibo en Pomeroon bedreigd door de Nederlandse aanwezigheid in Berbice. Dat blijkt uit Engelse notities uit 1665, waarin het plan van de Engelse expeditie werd besproken om de Franse nederzetting op de Wilde Kust te vernietigen:

*De vergadering waarschuwde mij en de raad dat het gevaarlijk was om zoveel van onze beste manschappen naar het oosten [namelijk Cayenne] te sturen terwijl we kwetsbaar waren voor de dreiging van een invasie uit het westen door Bergenaer, de gouverneur van Berbice, samen met de Arawakken (...).*¹⁷¹

De waarschuwing was terecht, want gouverneur Matthijs Bergenaer van Berbice had inderdaad een strijdmacht verzameld om de Engelsen in Fort Kyckoveral aan te vallen; vanuit het Engelse Suriname werden versterkingen gestuurd:

*Rondar had geen success in het westen. Hij bestormde twee opslagplaatsen van de Arawakken en in verschillende schermutselingen doodde hij zo'n 30 man en nam hij 70 man gevangen, maar hij kwam te laat om onze mannen in Essequibo te onttrekken. Ongeveer drie weken daarvoor waren zij gedwongen door gebrek aan ammunitie en een ondragelijke honger, zich, samen met twaalf honderd slaven, over te geven aan Bergenaer, de Nederlandse Generaal die hen belegerde. Maar op goede voorwaarden, waarover zij zich beklagden omdat hij die na afloop niet was nagekomen (...).*¹⁷²

De hoeveelheid slaven roept vragen op, omdat het eiland met Fort Kyckoveral te klein lijkt om plaats te bieden aan zoveel mensen. De herovering van Kyckoveral door Bergenaer in 1666 leidde echter wel degelijk tot onenigheid over de daar aanwezige slaven; dit punt komt hieronder aan de orde. Het Engelse garnizoen in *Nova Zeelandia* aan de Pomeroon en de Moruka rivieren werd aangevallen door Franse strijdkrachten en moest zich door gebrek aan voedsel eind 1666 overgeven.

170 British Library, Sloane MS 3662, ff. 27-37, over juli 1666: 'In few Months his great Fortune and Gallantry, prudent and industrious Conduct made him Master of all the great Provinces New Zealand and Desseceeb, settled a Peace with the Arrowayes, left both Colonies in a flourishing Condition and well garrisoned for the King of England, New Zealand under the conduct of one Captain Boxlson, and Essequibo under Captain Kenn, both old Soldiers and sober Gentleman'.

171 Ibidem, over juli 1666: 'At this time the Assembly presented to me and the Council the great danger of sending so many of our best men to Windward while we lay exposed to the threatened Invasion of Borganasy governor of Barboto and the Arwacas from Leeward'.

172 Verslag van Byam, geciteerd in V. Harlow, *Colonising expeditions*, 1925, p. 203: '(...) nor was Capt. Rondar unsuccessful at Leeward having stormed two Warehouses of the Arwacas and had other Rickornings with them wherein he slew about 30 Men and took 70 Captives. But for the Release of our Men at Dissekebo he came too late who about 3 weeks before thorough Want of Ammunition and irresistible Hunger were forced to surrender themselves and 12 hundred Slaves which they had taken to Burgunas a Dutch General who besieged them. But on good Articles which those complain he afterwards broke (...)'

In beide gevallen verbrak de lokale inheemse bevolking de handelsrelaties met de Engelsen, kort na het vertrek van de hoofdmacht onder leiding van Scott.¹⁷³

De Staten van Zeeland beantwoordden de Engelse acties met het sturen van een oorlogeskader onder bevel van Abraham Crijnssen met instructie om de Nederlandse bezittingen op de Wilde Kust te heroveren en de Engelse kolonie in Suriname aan te vallen. Crijnssen arriveerde in februari 1667 en slaagde er in om Suriname te veroveren. Tot zijn genoegen ontdekte hij dat Fort Kyckoveral inmiddels was heroverd door Matthijs Bergenaer, de gouverneur van Berbice. Deze legde in april 1667 de overdracht van het fort dat hij veroverd had, schriftelijk vast aan boord van het schip van Crijnssen die op het punt stond met zijn eskader door te varen om Tobago te heroveren.¹⁷⁴ Crijnssen keerde in februari 1668 terug naar Suriname en werd nu geconfronteerd met de gecompliceerde positie van Essequibo. Crijnssen handelde als militair commandant in opdracht voor de Staten van Zeeland; deze hadden eertijds, in overleg met de Zeeuwse Kamer van de WIC, Essequibo gegund aan het hierboven vermelde consortium met de naam *Nova Zelandia*. De Zeeuwse Kamer wilde nu haar oude kolonie terug. Crijnssen sloot op 20 juni 1668 met Bergenaer een contract over het voorlopig bestuur over Essequibo. In opdracht van de Staten van Zeeland moest de gouverneur van Berbice zorg dragen voor de belangrijke handel in orleaan.¹⁷⁵ Hierdoor kregen de patronen Van Pere en Van Rhee de effectieve controle over de handel in het gehele gebied tussen de rivieren Corantijn en Moruka.

Terwijl de feitelijke situatie omtrent Essequibo niet in details bekend was, had de directie van de Zeeuwse WIC in de zomer van 1667 Hendrick Rol als commandant naar Kyckoveral gestuurd om hun gezag over Essequibo te herstellen.¹⁷⁶ De positie van de Zeeuwse WIC was ingewikkeld want het *Nova Zeelandia* consortium was inmiddels failliet en de Staten van Zeeland hadden formeel het gezag over het gebied naar zich toegenomen; officieren van de uitgezonden macht van leger en vloot moesten dat effectueren. Sinds april 1667 echter werd op grond van het contract tussen Crijnssen en Bergenaer het gezag over Essequibo feitelijk uitgeoefend door de gouverneur van de kolonie Berbice en haar particuliere patronen.

Het bestuur door Berbice over Kyckoveral leidde al snel tot conflicten en Rol, die als nieuwe commandant voor de WIC in het voorjaar van 1668 was aangekomen, klaagde dat het door hem meegenomen cargasoen van handelsgoederen door medewerkers van Bergenaer was geroofd 1668.¹⁷⁷ Bergenaer kreeg in augustus 1668 ruzie met Cornelis Jolijt, de militaire commandant in Kyckoveral, over de inzet van slaven.¹⁷⁸ De Zeeuwse Kamer van de WIC stuurde in augustus 1668 een

173 C. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean*, 1971, p. 425.

174 Ibid., pp. 400-401; Anoniem, *Waerachtich Verhael van de heerlijke overwinning van Pirmeriba, Johannes Rammazeyn, boekdrukker, wonende op de Stadssingel over de nieuwe Haven, 1667*, A3-A4.

175 NL-MbgZA_2035_36, 20 juni 1668, Overeenkomst Bergenaer en Crijnssen.

176 NL-HaNA_1.05.01.01_29, 10 juli 1667.

177 NL-HaNA_1.05.01.01_29, 24 mei en 20 augustus 1668.

178 NL-MbgZA_2035_90, 8 augustus 1668, Verklaring van Lanslot Kraeckou, Laurens Woutersen en Lambert van Oserne op verzoek van Mathijs Bergenaer over het gedrag van commandant Cornelis Jolijt in het Fort Kyckoveral aan the Essequibo.

‘insinuatie’, een officiële aanschrijving door een notaris, aan twee patroons van Berbice omdat zij Kyckoveral onwettig bezet hielden. De Staten van Zeeland, de Admiraliteit van Zeeland en leden van het failliete *Nova Zeelandia* consortium begonnen onderhandelingen om het conflict op te lossen.¹⁷⁹

Het bleek erg moeilijk om tot een vergelijk te komen. De WIC wilde een voor hun gunstige beslissing over de slaven van de Compagnie die in Fort Kyckoveral aanwezig zouden zijn geweest. Groenewegel jr. was op 12 november 1668 door de Zeeuwse bewindhebbers over deze zaak ondervraagd. Hij verklaarde toen dat er 35 Afrikaanse slaven waren afgezonden naar Jacob Cools, zijn vader’s zwager, die op het Franse Martinique woonde. Cools had verklaard dat hij die slaven niet te werk had gesteld, maar dat deze het eigendom waren van schipper Jan Doense.¹⁸⁰

Crijnssen schreef in oktober 1668 vanuit Paramaribo dat Bergenaer de patroons en de Staten van Zeeland om toestemming had gevraagd naar Zeeland te mogen reizen om zijn zaak te bepleiten. Hij had bekwame personen aangesteld om tijdens zijn afwezigheid zorg te dragen voor de handel in orleaan.¹⁸¹ Blijkbaar kreeg Bergenaer zijn zin in het conflict over Kyckoveral want Crijnssen schreef op 6 maart 1669 aan de Staten van Zeeland dat hij een nieuwe commandant in Kyckoveral had benoemd.¹⁸² Gouverneur Lichtenberg, de opvolger van Crijnssen die plotseling overleden was, schreef in april 1669 dat hij Cornelis Jolijt en de soldaten had teruggehaald, op twaalf man na die onder het bevel waren gesteld van Lansloet Krakan (ook wel geheten Lanslot Kraeckau), die was benoemd op advies van Bergenaer.¹⁸³

De spanningen tussen de patroons van Berbice en de andere bewindhebbers van de Zeeuwse Kamer van de WIC werden opgelost door bemoeienis van verschillende politici, onder wie raadspensionaris Johan de Witt. De onderhandelingen over de teruggave van Essequibo aan de WIC resulteerden in maart 1669 in een concept akkoord met de afspraak dat de WIC zonder kosten bezit kon nemen van Essequibo, maar wel aan Bergenaer of zijn patronen compensatie moest betalen voor de kosten van de geleverde arbeid bij het herstellen van de verdedigingswerken van Fort Kyckoveral.¹⁸⁴ Het definitieve contract werd in mei 1670 getekend.¹⁸⁵

Voor de teruggave was een spitsvondige juridische redenering gevonden. Men ging er van uit dat de Staten van Zeeland in feite het gebied van Essequibo door de inzet van geweldsmiddelen hadden teruggewonnen. De staten hadden weliswaar over dit gebied een patent verleend aan het *Nova Zeelandia* consortium, maar de kolonie was verwoest door invasies van de Engelsen en de Fransen. Daardoor was de kolonie veranderd in *terra nullius* en als zodanig was het in bezit genomen door de Staten van Zeeland, die het op hun beurt weer afstonden aan de Zeeuwse Kamer van de WIC. Het contract van mei 1670 hield onder andere in dat er een garnisoen

179 NL-HaNA_1.05.01.01_29, 24 mei en 20 augustus 1668.

180 NL-HaNA_1.05.01.01_29, 12 november 1668.

181 NL-MbgZA_2035_076a en 77.

182 NL-MbgZA_2035_117.

183 NL-MbgZA_2035_128, 1 april 1669, Lichtenberg.

184 NL-HaNA_1.05.01.01_29, 12 maart 1669.

185 NL-HaNA_1.05.01.01_30, 24 mei 1670.

van tien soldaten in Kyckoveral gelegerd zou worden, betaald door de Zeeuwse Staten uit de opbrengst van haar aandeel in de kolonie van Suriname.¹⁸⁶

Hendrick Rol werd door de Zeeuwse WIC gecontracteerd en moest ook bakstenen meenemen.¹⁸⁷ Hij arriveerde in Essequibo een paar maanden voor de aankomst van Adriaan van Berkel in Berbice. Op 26 februari 1671 schreef Hendrick Rol aan de bewindhebbers in Zeeland met het verzoek de Heren XIX een schriftelijke instructie te sturen aan de commandant van Berbice met bevel om een einde te maken aan de onwettige bezetting en om het gebied te ontruimen.

In de *Amerikaansche Voyagien* staat dat Van Berkel op 20 januari 1671 was aangekomen. Hij maakt geen melding van de aanwezigheid van Bergenaer, maar schreef alleen dat zijn schipper het aanwezige opperhoofd verving. Netscher veronderstelde dat het om Bergenaer ging, maar het was waarschijnlijk de opvolger van Bergenaer, want die was overleden tussen 1670 en 1672 en was hoogstwaarschijnlijk tussendoor niet naar Nederland gereisd. De resoluties van de Zeeuwse Kamer van de WIC althans bevatten geen vermeldingen over zijn aanwezigheid, terwijl het vanzelfsprekend zou zijn geweest wanneer hij persoonlijk een beloning voor de verovering van Essequibo opgeëist zou hebben als hij in Zeeland zou zijn geweest. In de resoluties van mei 1672 komt de vermelding voor van de weduwe van Bergenaer die toendertijd het bewind voerde over een plantage in Essequibo en verwickeld was in een dispuut over slaven die door Hendrick Rol in beslag waren genomen –haar echtgenoot moet dus vóór die datum zijn overleden.¹⁸⁸

Berbice 1670-1674

Zoals hierboven verteld moest Van Pere aan de Zeeuwse Kamer van de WIC vergunning vragen voor elk schip dat hij wilde uitrusten naar Berbice, want zijn particuliere kolonie lag binnen het octrooigebied van de WIC. Zo kreeg hij in het voorjaar van 1669 toestemming voor het schip *Nassau* van schipper Cornelis Marinus, die met hetzelfde schip in het najaar van 1670 Adriaan van Berkel naar Berbice had gebracht.¹⁸⁹ Van Berkel beschreef de kolonie als een kleine onderneming; blijkbaar was de ontwikkeling sinds de stichting in 1627 van bescheiden omvang geweest.

*By mijnen tijd waren 'er vijf Plantazien, de Hoofdplantazie van het Fort 'er onder begrepen, welke 's Jaarlijks een schoone partij Suiker uitleverden; het voornaamste (benevens d'Oriane, waar af men omtrent honderd vaten overvoert) daar hier koophandel mee gedreven word. Zy zijn altemaal gelegen aan de kant van de Rivier, doch niet even vermaakelijk, en ook niet even bekwaam om 'er af en aan te komen.*¹⁹⁰

186 *Nederlandsch gedenckboek of Europische Mercurius*, Vol LXII, eerste deel van 't jaar 1751, s' Gravenhage: Frederic Hendric Scheurleer, p. 29.

187 NL-HaNA_1.05.01.01_30, 24 juli & 4 augustus 1670.

188 P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, pp. 359-360.

189 NL-HaNA_1.05.01.01_29, 1 april 1669.

190 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, p. 90.

Figuur 9: Kaart van het gebied tussen de Corantijn en de Essequibo.

Fort Nassau en zijn bevolking

Het middelpunt van de kolonie was Fort Nassau dat gelegen was aan een bocht in de rivier Berbice. Tussen 1629 en 1670 was het centrum van de kolonie verplaatst van de monding van de Wiruny stroomafwaarts aan de rivier de Berbice. Het fort lag veertien mijl, ongeveer 80 kilometer, van zee en schepen gebruikten het inkomende tij om het te bereiken. Helaas heeft Van Berkel geen duidelijke beschrijving van het fort gegeven en we weten weinig over de staat en afmetingen, maar waarschijnlijk bestond het verdedigingswerk uit opgeworpen aarde waarop houten palissades waren aangebracht; de binnen het fort gelegen gebouwen zullen van hout zijn gemaakt, naar de gewoonte op de Wilde Kust in die tijd.

De afbeeldingen van Fort Nassau die Hartsinck in de 18^e eeuw publiceerde geven niet het beeld van het fort zoals Van Berkel dat aantrof, want de patroons hadden het fort na 1678 ingrijpend laten vernieuwen, en Van Berkel was toen al uit Berbice vertrokken.¹⁹¹ Volgens het verslag van Van Berkel verbleven er in 1673 tijdelijk tachtig mensen in het fort, toen de kolonisten uit de buurt zich daar verzameld hadden uit vrees voor een vijandige aanval. Omdat het fort was gemaakt om slechts een kleine garnizoen en een beperkte staf kantoorpersoneel te huisvesten, moet het toen overvol zijn geweest. Van Berkel schrijft dat de vertrekkende van de commandant boven waren, waaruit blijkt dat er minstens één verdieping was. Van Berkel schrijft ook dat hij op een zeker moment iets door zijn raam aan iemand buiten overhandigde, zodat zijn vertrek op de begane grond moet zijn geweest.

Dicht bij het fort lag een plantage, maar Van Berkel geeft geen beschrijving van andere gebouwen in de buurt van het fort, zoals een kerk of huizen die we kennen uit de afbeelding die Hartsinck in 1770 publiceerde.¹⁹² Ook is er in *Amerikaansche Voyagien* geen informatie opgenomen over de inrichting van de plantage bij het fort of van de behuizingen van de slaven.

De staf van het fort bestond uit de commandant, het opperhoofd, en zijn secretaris, Adriaan van Berkel. Waarschijnlijk waren er verschillende vaklieden zoals een kok, een kuiper, een timmerman, een smid en andere werknemers, maar Van Berkel noemt ze in het geheel niet.¹⁹³ Er leefden ook een groep soldaten in het fort, die op de voorgrond traden toen ze aan het muiten sloegen en de commandant opsloten. Toch is Van Berkel ook hier zeer spaarzaam met informatie; hij vertelt niet hoeveel soldaten er waren en wie hun commandant was. Hij noemt alleen Dirk Roosekrans uit Vlissingen, de constabel, als de leider van de muiters.

De kolonie kon trots zijn op de aanwezigheid van een predikant; volgens Van Berkel was hij afkomstig van de *Église Wallonne* in Vlissingen, de Franstalige gereformeerde kerkgemeente. Deze predikant moet betrekkelijk recent zijn aangesteld, want de predikant Westhuijsen die Berbice in april 1667 bezocht, schreef dat zijn vertrek vertraagd werd omdat hij elf kinderen moest dopen bij gebrek aan een andere dominee.¹⁹⁴ Hij had blijkbaar een eigen woning buiten het fort, want Van Berkel vertelt dat er op een bepaald moment bij hem aan huis een vat bier werd bezorgd. Dominee Westhuijsen vertrok waarschijnlijk in 1671 met het schip van Cornelis Marinus.

Het opperhoofd werd volgens het reglement van de Staten-Generaal en de WIC bijgestaan door een Raad. Van Berkel laat in het midden hoeveel planters zitting hadden in deze raad, maar op grond van latere reglementen mag men aannemen dat het aantal beperkt was tot vijf of zes personen. De commandant of het op-

191 NL-HaNA_1.10.69_614_Rademacher, 18e eeuw.

192 Voor een discussie over Fort Nassau, zie M. van Wallenburg, 'Sites of Fortifications and Administrative Headquarters of Early Dutch Colonists on the Berbice River', *Archaeology and Anthropology* 10, 1995; A. Benjamin, 'Fort Nasau and the van Wallenburg Thesis: A Re-evaluation of the Evidence', *Archaeology and Anthropology* 12, 1998, maar ook L. Bosman, *Nieuw Amsterdam in Berbice (Guyana)*, 1994; D. Roos, *Nederlandse forten in Guyana*, Vlissingen: Stichting Menno van Coehoorn, 1996.

193 Zie ook Bosman's beschrijving van het fort in de 18e eeuw, L. Bosman, *Nieuw Amsterdam in Berbice (Guyana)*, 1994, pp. 16-21.

194 Anoniem, *Waerachtich Verhael*, 1667, A3-A4.

perhoofd van de kolonie was meestal één van de schippers die voor de patroons werkten. Van Berkel geeft meestal geen namen van functionarissen, bij uitzondering schrijft hij dat zijn schipper Cornelis Marinus heette en dat deze na aankomst op zondag 25 januari 1671 de functie van commandant op zich nam. Deze gaat hetzelfde jaar weer terug, in ieder geval na het tekenen van het definitieve akkoord met Essequibo. Mogelijkerwijs was dat ergens in het najaar van 1671 geweest, toen kwam een schip met een nieuwe commandant; op datzelfde schip voer Marinus terug; dit was het laatste schip dat de kolonie bezocht vóór juni 1673:

*In de Maand Juny van den Jare 1673 kreegen wy tijding over Ysekepe, met een Scheepje aldaar uit het Vaderland aangekomen, hoe het Schip d'Eendracht, volgens ouder gewoonte na ons toegezonden, een Engelsch Schip, komende uit Oost-Indiën, had veroverd, en met het zelve na Bergen in Noorwegen, en van daar na d'Elbe was gezeild. Wy hadden in zeventien Maanden geen tijding gehad.*¹⁹⁵

Indien het laatste nieuws zeventien maanden vóór juni 1673 was aangebracht door schipper Marinus, dus ergens in december 1671, dan roept deze chronologie een aantal vragen op. Marinus voer op 23 januari de Berbice op en werd twee dagen later na de kerkdienst officieel als commandant voorgesteld aan de Raad. Hoelang had hij deze functie uitgeoefend vóór hij weer naar Nederland vertrok? Uit de hiervoor behandelde scheepsberichten blijkt dat een overtocht uit Suriname of Berbice meestal acht tot twaalf weken duurde. Hoe lang het lossen, het uitvoeren van onderhoud en het laden vervolgens duurde, is niet bekend; maar een maand zal dat zeker hebben gekost. Dat zou betekenen dat Marinus niet later dan half april-half mei 1671 weer naar Nederland had moeten vertrekken om in december weer in Berbice terug te kunnen zijn. In dat geval zou hij maar zo'n drie maanden als commandant in Berbice gefungeerd hebben. Deze berekening houdt overigens geen rekening met het aandoen van Essequibo of andere kolonies aan de Wilde Kust, op de heen- of terugreis; uit de hiervóór besproken scheepsberichten bleek dat geen uitzondering.

Vanwege de Derde Engelse Oorlog (1672-1674) en de oorlog met Frankrijk (1672-1678) was scheepverkeer over de Atlantische Oceaan erg riskant, waardoor Berbice tijden lang niet bevoorrad kon worden. Voor de geduchte Engelse vloot hoefde na het sluiten van de Vrede van Westminster (19 februari 1674) niet meer gevreesd te worden. De overzeese verbindingen konden toen gelukkig weer worden hersteld, want de bevolking van Berbice had twee jaar moeten wachten op bevoorrading uit Nederland. Van Berkel schreef: 'Terwijl de saaken in desen staat waren, kregen wy in de Maand January van den jaare 1674 tijding van het Fort wegens d'aankomst van twee Schepen.'¹⁹⁶ De schepen waren vertrokken toen de onderhandelingen in Londen nog aan de gang waren.

Uit de resoluties van de Zeeuwse Kamer van de WIC blijkt dat Van Pere in september 1673 toestemming vroeg het schip de *Eendracht* van schipper Jan Laurens naar Berbice te laten varen; in 1674 vroeg hij twee 'commissiebrieven', dat wil zeggen een vergunning om schepen ter kaapvaart te sturen, één voor het

¹⁹⁵ A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, p. 94.

¹⁹⁶ *Ibid.*, p. 100.

schip *America* en een tweede voor het schip de *Eendracht* onder schipper Cornelis Marinus. Een ander stuk bevestigt dat er in 1674 inderdaad twee schepen Berbice zouden aandoen, want Van Pere verklaarde op 13 augustus aan de bewindhebbers van de Zeeuwse WIC dat één van de twee schepen een kapersbrief had en dus vrijgesteld was van het betalen van *lastgeld* omdat het geen goederen vervoerde.¹⁹⁷ Dit schip was waarschijnlijk het fregat *America* dat in 1674 buitgemaakte slaven naar Curaçao bracht.¹⁹⁸ Van Berkel schreef dat hij terugvoer met de *Eendracht* onder het bevel van Adriaen van de Vyver, wiens commissie voor een latere reis met het schip *Regenboge* op 12 september 1674 betaald werd door Abraham van Pere zoals geregistreerd werd op door de Staten van Zeeland.¹⁹⁹

Plantages, suiker en slavernij

In de buurt van het fort Nassau lagen, behalve de hoofdplantage, nog vier andere plantages, allemaal aan de rivier Berbice:

*Zy zijn altemaal gelegen aan de kant van de Rivier, doch niet even vermaakelijk, en ook niet even bekwaam om 'er af en aan te komen. De Plantazien, den Berg en Mierenberg geheeten, leggen vrij hoog; hebbende een lustig Weyland in 't rond; en een schoone uitzicht van achteren tegen het Bosch. De twee anderen daar en tegen op plaatsen het Bosch, ten groote streek in de lengte en breedte, gekapt is, doch lager, en op kleygrond; weshalven, wanneer het wat sterk geregend heeft, de regen, welke zich derwaarts strekken, onbruikbaar zijn. Aan de Savaanen, of Weylanden, in tegendeel heeft men zandgrond, en dien volgens altijd gebruikelijke wegen; langs de welken men van de twee eerst genoemde Plantazien na verscheidene Dorpen in het Land kan wandelen.*²⁰⁰

Als we de beschrijving van Van Berkel vergelijken met het verslag van Van Stapels uit 1629, zien we dat de Nederlanders nog steeds in dezelfde gebieden woonden waar zij veertig jaar eerder te vinden waren: locaties stroomopwaarts, meestal in de buurt van Amerindiaanse dorpen. Van Berkel schrijft dat er ook plantages aan de Canje River lagen, zonder daarover nadere details te geven.

Een paar keer wordt een plantersfamilie bij name genoemd. Zo was er Meester de Feer, eigenaar van de plantage *Den Berg*, vader van Matthijs, de latere commandeur (1687-1712).²⁰¹ Deze schreef in 1687 aan het bestuur in Essequibo dat Indianen en slaven een aanval hadden uitgevoerd op de kolonisten.²⁰²

Het plantersleven in Berbice was volgens Van Berkel comfortabel:

197 NL-HaNA_1.05.01.01, 32, 24 juli 1670. De patronen moesten in deze periode als belasting aan de WIC recognitie betalen over de goederen die zij vervoerden.

198 NL-MbgZA_2035_242, 7 juni 1673; 430, 2 mei 1680.

199 NL-MbgZA_2.1 Staten van Zeeland en Gecommitteerde Raden, inv. 1670, 12 september 1674, folio 160v. Registers van commissiën en instructiën 1578-1809: Adriaen van de Vijver, schipper op het schip genaamd de *Regenboge*, groot 140 lasten, varende van Vlissingen naar Suriname. Permissie verleend aan Abraham van Pere, betalende het lastgeld.

200 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, p. 90.

201 P. M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, p. 329.

202 Ibid., p. 154.

*Wijders leeft men 'er op een treffelijke manier; want men draagt zorg om alle dingen op de Plantazien te hebben, Hoenders, Kalkoenen, Endvogels, allerhande Groente, en wat meer toe nooddrift of wellust der Menschen van nooden is. De Koejen leveren er dagelijks varsche Melk, daar ook Boter afgemaakt word; d'Indiaanen die zich voor een kleinigheid tot den dienst der Heeren Planters laten gebruiken, jaagen voor hen veelerhande smaakelijk Wild. d'Anderen, welke zich op de naby gelegene Dorpen onthouden, voorzien hen van alles wat zy kunnen bekomen, enz.*²⁰³

Suiker was een belangrijk product:

Maar dewijl wy hier op het stuk van de Plantazien zijn, moeten wy niet vergeten te spreken van de toebereiding der Suiker, en wat daar verder aan behoort; een materie die bekwaam is om de nieuwsgierigheid van opmerkende Lezers te kitelen. Ziet hier dan, hoe zich van den beginne tot het einde daar mee toedraagt.

De suikerproductie in Berbice was toen nog in de beginfase; evenals in het buurland Suriname zou de productie ervan in de 18^e eeuw enorm toenemen.²⁰⁴ Door zijn functie als secretaris raakte Van Berkel goed op de hoogte van de bevolking en de plantages in de kolonie. Hij meldt kort na aankomst een inventaris te hebben opgesteld, maar die is niet bewaard gebleven. Van Berkel schrijft over Essequibo dat deze kolonie in 1671 drie plantages telde, waarvan die van 'Meester' de Graaf de grootste was met ongeveer dertig slaven. De andere twee plantages hadden elk twaalf slaven. Dit komt ongeveer overeen met de gegevens uit een inventaris uit 1686 waarin een vergelijkbaar aantal Afrikaanse en Amerindiaanse slaven geregistreerd staan op drie locaties in Essequibo, namelijk het Forteiland en op de plantages *West-Souburg* en *Nieuw Vlissingen*.²⁰⁵ Dit alles wijst op een kleinschalige productie.

Berbice was iets groter, want het telde vijf plantages van de patroons, naast de paar particuliere plantages aan de Canje. De bevolking telde waarschijnlijk niet meer dan 100 à 150 Europeanen met 150 tot 300 Afrikaanse en inheemse slaven.

Van Berkel besteedt weinig aandacht aan de Afrikanen. Hij vertelt over een ongeluk in een suikermolen waarbij twee mannelijke slaven omkwamen en merkt op dat de Europeanen op de plantage zich er niet druk om maakten.

De patroons van Berbice waren ook betrokken bij de bezetting van het eiland Arguin, een belangrijke haven voor de slavenhandel gelegen voor de kust van het tegenwoordige Mauretanië. Linguïstiek onderzoek naar de Creoolse talen in Berbice wijst op de aanwezigheid van het oostelijke Ijo gesproken in het gebied van de Golf van Biafra.²⁰⁶

203 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, pp. 90-91.

204 Over Berbice in de 18^e en 19^e eeuw, zie A.J. McR Cameron, *The Berbice Uprising 1763*, 2007, en A.O. Thompson, *Unprofitable servants: crown slaves in Berbice, Guyana, 1803-1831*, Barbados: University of the West Indies Press, 2002.

205 NL-HaNA_1.05.01.02_1025.

206 S. Kouwenberg, The invisible hand in Creole Genesis, Reanalysis in the Formation of Berbice Dutch, *Complex processes in New Languages*, Enoch O. Aboh & Norvan Smith (eds). In: Creole Language Library 35, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2009, pp. 120-121.

Indianen, voedsel en orleaan

Het verslag van Van Berkel documenteert de hechte relatie tussen de kolonisten en de inheemse bevolking van Berbice. In het boek is geen enkel spoor te vinden van spanningen die een voorbode zouden kunnen zijn van de opstand die De Feer in 1687 rapporteerde. De situatie bij Van Berkel lijkt meer op de vredige praktijk van 1629 toen de meeste Nederlanders zich vestigden in de nabijheid van inheemse dorpen. Weliswaar zijn de kolonisten uit de tijd van Van Berkel vooral woonachtig op de plantages en in de buurt van Fort Nassau, maar ze onderhielden nog steeds intensieve handelscontacten met de omliggende inheemse dorpen. De Amerindianen voorzagen de plantages van voedsel zoals cassave, fruit en verschillende soorten wild. Waar Geleijn van Stapels in 1629 verschillende inheemse volkeren vermeldt, spreekt Van Berkel hoofdzakelijk over de Arawakken en komen Kariben, Warao en Akowaios slechts terloops ter sprake.

Van Berkel gebruikt de denigrerende benaming *bokjes* voor de inheemse bevolking. Bokje is het Nederlandse woord voor een mannelijke geit of schaap en het is waarschijnlijk afgeleid van het Engelse woord *buck* dat op sommige plaatsen nog steeds gebruikt wordt om inheemse jonge mannen aan te duiden. Th. S. Schumann,²⁰⁷ die de missiepost 'Pilgerhut' van de Moravische broeders aan de Wiruni rivier bestuurdde, schreef in 1748 dat de term Bockjes voor de gehele inheemse bevolking werd gebruikt, zowel voor de Kariben, als voor de Warao en de Arawakken, die zichzelf Lukunu of Lokono noemden.²⁰⁸ Schumann publiceerde ook het verslag van Jephtha, een bekeerde *payé* of medicijnman waarin de toenmalige relaties van de Lokono in Berbice met achttien omringende volkeren werd beschreven.²⁰⁹ Het relaas van Van Berkel toont hoezeer de Lokono, die hem naar Essequibo vergezelden, vertrouwd waren met de situatie daar.

Van Berkel wordt vergezeld door een tolk, stellig iemand van Amerindiaanse komaf, gezien zijn vaardigheid in het vissen van *loulouw* tussen de 'Duizend Beenboomen'; dat het om een Arawak zou gaan is ook aannemelijk gezien zijn vertaling op bladzij 18 van de verzen van een lied dat door een meisje wordt gezongen wanneer ze rouwt om haar overleden vader: 'klein Vadertje, klein Vadertje: mijn oogjes, mijn oogjes als ik gestorven ben'. Ook geeft hij expliciete antwoorden op vragen die Van Berkel hem stelde naar aanleiding van het verzoek van de tolk en de Amerindiaanse dragers om 's avonds de rituele begrafenis in het dorp aan de Abary rivier te kunnen bijwonen. Van Berkel geeft dat soort inlichtingen van de tolk aan

207 Theopilus Salomo Schumann (1719-1760), stichtte na zijn aankomst in het gebied van de Arawakken de zendingspost 'Pilgerhut'. In brieven naar zijn medebroeders in Herrnhut (Saksen, Duitsland) vertelde Schumann over zijn werk en leven in Berbice. In 1758 keerde hij terug naar Europa om in 1760 naar Suriname te reizen. Hij was maar kort in de Surinaamse Broedergemeente; hetzelfde jaar keerde hij terug naar Berbice en overleed in de door hem opgerichte 'Pilgerhut'. Door zijn vroege dood kon hij zijn Arawak woordenboek en spraakkunst, en de geestelijke liederen in de taal der Arawak niet afmaken. Dat is later gebeurd door zijn in Berbice geboren zoon Carl Wilhelm.

208 F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice im achtzehnten Jahrhundert: eine Missionsgeschichte hauptsächlich in Auszügen aus Briefen und Originalberichten*, II. Teil: 'Die Mission unter den Indianern in Berbice und Suriname, 1738 bis 1765', Herrnhut 1918, p. 8.

209 Ibid., pp. 173-176; G. Bos, *Some recoveries in Guiana Indian ethnohistory*. Amsterdam: VU University Press, 1998.

Figuur 10: 'Le prisonnier est tué en la place publique'. Prent in André Thévet's *Cosmographie Universelle* uit 1575 met afbeelding van het executeren van een gevangene.

zijn lezers door en voegt daaraan zijn eigen observaties toe, over het dagelijkse leven van de Arawakken, hun manier van tellen en hun wijze van converseren, de opvoeding van kinderen, diefstal, godsdienst, het uiterlijk van mannen en vrouwen, oorlogsvoering, begrafenissen, lichaamsbeschildering, de bereiding van de dagelijkse feesten en sexualiteit.²¹⁰ Hoewel Van Berkel het gedrag van de Arawakken bij de begrafenisrituelen als dapper beschrijft, steekt hij ook de draak met hun

210 Familiezaken van Arawak Amerindianen zijn ook beschreven door Antonio Vázquez de Espinosa in *Compendio y Descripción de las Indias Occidentales* (c.1630). Zie: C. de Goeje, 'Een oud bericht over Arawakken en Karaiben', de *West-Indische Gids* 12 (1930-31), p. 485-491, aldaar p. 489. Vázquez geeft de Arawak woorden voor vrouw (soco), zoon (dadite), vader (dajuna) en vriend (dabuquei of tapane). Zijn manuscript, bewaard in de bibliotheek van het Vaticaan (Biblioteca Apostolica Vaticana) is in 1942 in vertaling en in 1948 in het Spaans gepubliceerd. Zie: Antonio Vázquez de Espinosa, *Compendium and description of the West Indies*. Translated by Charles Upson Clark. Smithsonian Miscellaneous Collection, Vol. 102. Washington: [Smithsonian Institution,] 1942. Hoofdstuk XVI, 'over riten, ceremonies en gebruiken van deze Aruaca Stam' beschrijft onder andere de gewoonten rond dood en begrafenis, en rond het hertrouwen van de weduwe (paragrafen 183-185), en beschrijft ook andere familiezaken (paragraaf 186), pp. 72-73. Voor de Spaanse editie, zie: [Antonio Vázquez de Espinosa,] *Compendio y Descripción de las Indias Occidentales por Antonio Vazquez de Espinosa*. Transcrito del manuscrito original por Charles Upson Clark. In: Smithsonian Miscellaneous Collections 108, Washington: Smithsonian Institution, 1948, aldaar hoofdstuk XVI, pp. 66-67.

angst voor Europese vuurwapens: zo vertelt hij met enige minachting het verhaal van de Indiaanse kapitein Kakkebarete die zich bij de Engelse beschieting van Fort Nassau in 1665 in een ton binnen het fort verstopte.

Het bezoek aan Abary was een onderbreking van de reis die langs plantage *Den Berg* naar Essequibo voerde. Van Berkel moest 's nachts alleen terug naar zijn gastheer De Feer, omdat zijn dragers ook 's nachts de ceremonies in Abary wilden bijwonen. Daar was weinig aan te doen schrijft Van Berkel: 'Deze Liederen kan men met geweld niet dwingen. Zy worden wel door de Christenen aangenomen om de reis te doen, de goederen te draagen, en hen by dag en nacht voort te voeren; waar voor ze ook op de wederkomst betaald worden; maar ze staan niet onder verband als Slaaven, en willen niet gedwongen weezen'.²¹¹ Het is niet duidelijk of het hier om een incident gaat. Dat lijkt historisch gezien niet erg waarschijnlijk, omdat uit de inventarissen van Essequibo duidelijk blijkt dat er daar wel degelijk inheemse slaven waren; daarom is er alle reden om aan te nemen dat er toen ook in Berbice inheemse slaven waren. Dat is in ieder geval later het geval, zo blijkt uit verschillende bronnen. Overigens noemt Van Berkel het verschijnsel van inheemse slavernij op verschillende plaatsen; zo noemt hij op bladzij 55 een Indiaanse slavin die als vroedvrouw optreedt en ook elders noemt hij Indiaanse slaven. Het is mogelijk dat Indiaanse slaven na een krijgstoct tegen een dorp van de Kariben door de geallieerde Arawakken aan de Nederlanders werden verkocht. Slaven kunnen ook uit het binnenland afkomstig zijn geweest en verhandeld door Akawaio die met de Nederlanders allerlei verhandelde, in dit geval ook slaven. Het begrip 'inheemse slavernij' in deze specifieke historische context behoeft meer studie, maar het is duidelijk dat dit verschijnsel niet eenvoudig te plaatsen is.²¹²

De handel in orleaan is een ander onderwerp dat verdere studie verdient. De kolonie exporteerde jaarlijks ongeveer honderd vaten door de inheemse bevolking verzamelde orleaan. Van Berkel beschreef hoe het er bij deze handel toeging:

*Terwijl ik bezig was met de gemelde Koopmanschappen gereet te maken, kwamen 'er eenige Indianen met hunne waren aan het Fort, welke mijn Tolk afvaardigde, en uit zijne notulen stelde ik de partyen te boek. 't Zijn onnozele menschen omtrent het tellen, gelijk ik in de verscheidene dusdanige gelegentheden heb aangemerkt: Want als ze met een party van dartig bollen verw, Oriane genaamt, te markt komen, weten zy die niet achtervolgens te tellen. Zy leggen vijf bollen by malkander, volgens 't getal van de vingeren der hand, en dan weder vyf anderen.*²¹³

Buiten het fort waren verschillende handelsposten om orleaan in te kopen. Eén daarvan lag aan de Demerara rivier; dit is opmerkelijk omdat later de grens tussen de kolonies Berbice en Demerara aan de Abary kreek kwam te liggen. Op de post aan de Demerara lagen volgens Van Berkel vijftien of zestien man om de 'verw' te kopen.²¹⁴ Een andere lag bij de Maikony, waarschijnlijk de Mahaicony rivier.

211 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, p. 27.

212 Over oorlogvoering en slavernij bij de Indianen, zie: F. Santos-Granero, *Vital Enemies*, 2009.

213 A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, p. 17-18. Vergelijk het turven in eenheden van 5.

214 Ibid., p. 30.

Amerindianen uit de omtrek bezochten de kolonie regelmatig om hun producten te verkopen. De Warao bijvoorbeeld kwamen elk jaar om vis te verkopen of verschenen wanneer er een schip de rivier opvoer. De Nederlanders onderhielden ook contacten met de Akowaio die verder in het binnenland leefden en goederen verkochten bij een post genaamd *Markaay* of de Akawaaise poort, hogerop de Berbice rivier gelegen.²¹⁵

De Arawakken worden in 1670 afgeschilderd als de doodsvijanden van de Kariben van de rivier Corantijne. Zij trokken echter in 1678 bij uitzondering eensgezind op tegen de Nederlanders.²¹⁶ De Nederlanders hadden niet alleen handelscontacten met de Arawaks, ze hadden ook een militaire band, zoals blijkt uit het versterkte Arawakse huis in het dorp Naby, dus niet ver van het Fort Nassau. De samenwerking werd uitgebreid toen de strijdkrachten van beide naties zich verbonden om de Engelsen uit Essequibo te verdrijven en gezamenlijk in 1667 in Suriname tegen de Kariben en Engelsen vochten.²¹⁷

Suriname in het verzonnen verslag van Adriaan van Berkel, 1680-1689

Het verbond van Nederlanders en Arawakken in Berbice was nog steeds een belangrijke factor, zoals bleek in 1678 toen de Nederlanders in Suriname verrast werden door een opstand van de inheemse bevolking. Lucas Caudri, de toenmalige commandant van Berbice, stuurde toen een strijdmacht om Suriname bij te staan. Gouverneur Heinsius was echter over deze steun niet erg te spreken, want hij beschuldigde de Arawakken ervan een verdrag te hebben gesloten met de Kariben van de Coppename rivier.²¹⁸

In het weinige overgebleven archiefmateriaal over het jaar 1680 zijn geen vermeldingen te vinden die melding maken van de aankomst van Adriaan van Berkel of van het schip de *Juffr. Sophia*, waarmee hij beweerde gereisd te hebben. Ook in de niet bewaarde bronnen zou zulke informatie niet te vinden zijn geweest, want wij weten inmiddels dat het hier een fictieve reis betreft die door zijn uitgever Johan ten Hoorn verzonnen is. Desalniettemin zal hier kort ingegaan worden op de situatie in Suriname ten tijde van het zogenaamde verblijf van Adriaan van Berkel. In de *Amerikaansche Voyagien* staat vermeld dat Van Berkel aankwam in juni 1680. Van Berkel voegt op beperkte schaal wat informatie toe aan de beschrijving van George Warren, zoals de aankomst van de Labadisten in 1684. De kolonie in Suriname werd toendertijd geplaagd door aanvallen van Indianen die ook Afrikaanse slaven bevrijd hadden waardoor het mogelijk werd dat de eerste gemeenschappen

215 Voor een historische beschrijving van de Akawaio, zie C. Carrico, *Akawaio-European relations during the Dutch colonial Era in Guyana, From Historical paths to the cultural processes between Brazil and Guyana*, Reginaldo Gomes & Ifill Melissa (Orgs.), Boa Vista: EdUFRR, 2011; A.J. Butt-Colson, *Land. Its occupation, management, use and conceptualization: the case of the Akawaio and Arekuna of the Upper Mazaruni District, Guyana*. Panborough: Last Refuge, 2009.

216 Zie 'Conflicten met Indianen' op pagina 16 van deze inleiding, en tevens Bijlage 1.

217 P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, p. 77.

218 R. Buve, *De positie van de indianen in de Surinaamse plantagekolonie gedurende de 17^e en de 18^e eeuw*, ms, 1962.

van Marrons ontstonden. In het fictieve verslag van Van Berkel wordt doorover niet gesproken, en hetzelfde geldt voor het overlijden van gouverneur Heinsius in april 1680, of de overdracht van de kolonie door de Staten van Zeeland aan de Sociëteit van Suriname in 1683; ook de aankomst op 24 november 1683 van de nieuwe gouverneur Sommelsdijck wordt niet genoemd.²¹⁹ Deze zaken zijn hierboven aan de orde gekomen in het hoofdstuk 'De Guiana's in de Nederlandse krant, 1650-1700'. Dat geldt ook voor de gebeurtenissen die in het laatste hoofdstuk van *Amerikaansche Voyagien* worden genoemd. De informatie over de muiterij van de soldaten op 19 juli 1688 en de dood van de Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck was grotendeels afkomstig uit de *Oprechte Haerlemse Courant* en uit de *Hollandse Mercurius*. Het is overigens interessant om de muiterij in Suriname te vergelijken met het oproer van soldaten in Berbice, want in beide gevallen ging het om de problematische aanvoer van fourage en de ontevredenheid over de beperkte rantsoenen. Ook de aanval op 6 mei 1689 door een vloot van tien schepen onder bevel van de Franse Admiraal Du Casse de kwam in het hoofdstuk, over de nieuwsvoorziening reeds aan de orde en hoeft hier daarom niet meer uitvoerig te worden behandeld. Het verslag van deze gebeurtenissen was door Johan ten Hoorn vrijwel letterlijk overgenomen uit de *Hollandse Mercurius*. Aangenomen kan worden dat de uitgever met het opnemen van dit tamelijk recente nieuws beoogde de belangstelling voor *Amerikaansche Voyagien* te vergroten. De beschrijving van de twee gebeurtenissen in het deel over Suriname is naar aller waarschijnlijkheid gebruikt door latere Nederlandse auteurs, zoals Herlein en Hartsinck.

De uitgever laat Van Berkel schrijven dat hij in juni 1689 uit Suriname vertrok en op 6 augustus 1689 in Zeeland aankwam. Uiteraard is in de lijsten van uitgaande personen in de administratie van de Sociëteit van Suriname, nu bewaard in het Nationaal Archief in Den Haag, geen vermelding te vinden over de uitreis van Adriaan van Berkel in 1680. Adriaan van Berkel is wel in Berbice geweest, maar de Adriaan van Berkel uit het tweede deel van *Amerikaansche Voyagien* was het *alter ego* van uitgever Johan ten Hoorn.

219 C. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean*, 1971, pp. 269-270.

Verantwoording van de editie

De teksteditie is gebaseerd op het exemplaar dat zich bevindt in de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam (OTM: O 60-5542).²²⁰ Een tweede exemplaar is met twee andere uitgaven samen in één band gebonden (OTM: O 629698).²²¹ De uitgever Johan ten Hoorn was met zijn drukkerij gevestigd in een pand geheten 'In de Historischrijver', tegenover het Oudezijds Heerenlogement te Amsterdam; hij verkocht de door hem gedrukte boeken ook in de boekwinkel 't Zinnebeeld' van zijn broer Timotheus ten Hoorn die om de hoek in de Nes was gevestigd.²²²

Om de authenticiteit van de tekst te bewaren is deze niet bewerkt, zoals volgens de regels van de 'gemengde methode' (vastgesteld door het Historisch Genootschap) wel geschiedt bij de editering van handschriften. Wél zijn naar analogie van deze 'gemengde methode' kennelijke zetfouten stilzwijgend verbeterd. Het cursief schrift is behouden. De samenvattende notities in de marges zijn weggelaten, in een enkel geval worden ze in een noot genoemd. Indiaanse namen zijn niet gehomogeniseerd vanwege het linguïstisch belang de oorspronkelijke schrijfwijze te behouden. In de tekst gebruikte hoofdletters bij zelfstandige naamwoorden zijn niet genormaliseerd, maar gehandhaafd, zoals ook het geval is met hoofdletters bij titels en namen van functies (Heer, Kapitein, Commandeur, enz.) en tevens ook gebruikt bij toponymen, hydronymen en ethonymen. De oorspronkelijke paginanummers van de uitgave zijn tussen vierkante haakjes aangegeven, steeds aan het begin van de desbetreffende bladzijde; de nummering van de katernen daarentegen, uitsluitend bedoeld als aanwijzing voor de binder, is niet opgenomen. Oud-Nederlandse woorden, namen en andere vreemde woorden zijn opgenomen in de woordenlijst achterin, met vermelding van de pagina's waar ze voor het eerst voorkomen.

220 Adriaan van Berkel, *Amerikaansche voyagien, behelzende een reis na Rio de Berbice, gelegen op het vaste land van Guiana, mitsgaders een andere na de colonie van Suriname, gelegen in het Noorder deel van het gemelde landschap Guiana. : Ondermengd met alle de byzonderheden noopende de zeden, gewoonten, en levenswijs der inboorlingen, boom- en aard-gewassen, waaren en koopmanschappen, en andere aanmerkelijke zaaken. / Beschreven door Adriaan van Berkel*. Tot Amsterdam: by Johan ten Hoorn 'tegenover het Oudezijds Heren Logement, in de Historischryver', 1695.

221 De convoluut bestaat uit drie uitgaven in de volgende volgorde: [Burg, Pieter van der] *Curieuse beschrijving van de gelegenheid, zeden, godsdienst, en ommegang van verscheyden Oost-Indische gewesten en machtige landschappen, en inzonderheit van Golkonda en Pegu: alles uyt de eygen ondervinding by een vergadert door P.V.D.B.* Rotterdam: I. Naeranus, 1677; A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, en Aletheus, Theophilus, *Discursus politicus de polygamia*. Friburgi: apud Henricum Cunrath, 1676.

222 Voor de drukkersfamilie ten Hoorn, zie H. Korten, *Boeckenijs zijn gaeuw in het schieten: Jan ten Hoorns uitgave Americaensche zee-roovers*, Masterscriptie Universiteit van Amsterdam, 2011.

Deel II

Tekst, bijlagen & woordenlijst

Figuur 11: Titelprent door Casper Luijken in Adriaan van Berkel's *Amerikaansche Voyagien*.

[i]

AMERIKAANSCHÉ VOYAGIEN
NAAR
RIO de BERBICE en SURINAME
Siet Fol. 64

[ii] [blanco]

[iii]

AMERIKAANSCHÉ
VOYAGIEN,
Behelzende een Reis na
RIO de BERBICE,
Gelegen op het vaste Land van GUIANA,
Aan de Wilde-Kust van AMERICA,
Mitsgaders een andere na de Colonie van
SURINAME,
Gelegen in het Noorder Deel van het gemelde
Landschap GUIANA.
Ondermengd met alle de byzonderheden noopende de Zeden,
Gewoonten, en Levenswijs der Inboorlingen, Boom-en Aard-
gewassen, Waaren en Koopmanschappen, en andere
aanmerkelijke zaaken.
BESCHREVEN DOOR
ADRIAAN van BERKEL
Vercierd met kopere Plaatén.

TOT AMSTERDAM,
By JOHAN ten HOORN, Boekverkooper tegen over
het Oude Heeren Logement, in de Historischryver 1695.

[iv] [blanco]

AAN DEN
LEEZER

Nooit zou ik gedacht hebben om deze mijne Americaansche Voyagien in 't licht te geven; en ongetwijfeld zouden ze wel met my ten grave zijn gedaald, indien niet de gestadige aanprikkelingen van goede Vrienden, met de welken ik menigmaal van deze mijne jeugdige Tochten had gesproken, my eindelijk het besluit hadden doen nemen van aan de Wereld mede te deelen, 't geen tot dus lang in mijne herssenen begraven was geweest. 't Is het gemeen zeggen der Auteurs, dat ze tot het uitgeven van hunne Werken gedwongen zijn geworden, om kwansuis een zekere soort van zedigheid te vertoonen: Doch ik kan met waarheid zeggen, dat het zich in deze gelegenheid met my zodanig heeft toegedragen. 'k Heb al over lang geweeten, hoe weinig eers men met dusdanigen arbeid kan behalen, en derhalven niet veel lust gehad om onder het [vi] getal der Boekmakers gerekend te worden: Maar men praatte my deze swaargheid uit het hoofd, en trachte my aan te wyzen, dat ik groot nut zou doen met een beschrijving van Landen uit te geven, daar tot noch toe niemand of had gesproken. Inderdaad, 't is een groote slofheid, de gantsche Wereld, om zo te zeggen, te beschrijven, en niet te reppen van twee Colonien, daar zich zo veele lieden van onze Landaart onthouden; van dewelken men licht genoeg zou hebben kunnen krygen, om zonder genoodzaakt te weezen zelve op de plaatsen te zijn, ten minsten een schets 'er af te geven. Ondertusschen heeft men dit verwaarloosd, en, na het schijnt, de moeite voor my overgelaten om de hand aan dit Tafereel te steeken. 'k Heb mijne vlijt aangewend, op dat het zelve zich eenigsints behaaglijk voor d'oogen zou vertoonen, doch daarom echter de waarheid nooit in het minste deel verkort. Deze is mijn voornaamste oogmerk geweest; [vii] en indien ik geen swarigheid had gemaakt van 'er zo los over heen te stappen, als veele Reizigers gedaan hebben, 'k zou den Lezers de vreemste dingen der Wereld hebben kunnen verhaalen, insonderheid wegens *Rio de Berbice*, als minder bevaaren, dan *Suriname*. Doch de waarheid, gansch naakt, heeft altijd meerder bekoorlijkheden voor my gehad, dan de leugen opgetooid met alle de cieraaden waar mede men haar behaaglijk tracht te maken. Hier durf en mag ik mijne Leezers af verzekeren, en dat ik, mijns weten, in het gantsche Werk niets en heb gezegt, 't geen ik niet ten allen tyde met het getuigenis van anderen zou kunnen bevestigen. Ontbreeken 'er nu cierlijke vertellingen en zeldsame voorvallen aan; zo denkt, dat het geen Roman, maar een ware beschrijving van zaaken is; waar af men overtuigd zal weezen, wanneer men anderen van dezelve dingen zal hebben hooren spreken. Hier mede stel ik my gerust tegens aller laster, en wensch den onzydigen Leezer wel te vaaren.

OP DE
VOYAGIEN
van
ADRIAAN van BERKEL

Hier ziet gy Leser, door *van Berkel* op 't papier;
De staat en handel van de wilde Amerikanen.
's Lands vrugtbaarheid en dracht, haar zeden en manier
Van godsdienst, trou en dood, rivieren, bosschen, banen.
Dus wort van *Hem* vertoont als in een tafereel,
Wat wonderen dat geschiên in 's werlds ander deel.
J. Schriek.

REIS
Na
RIO de BERBICE
Gelegen op het vaste Land van
GUIANA,
Aan de wilde Kust van
AMERICA

I. HOOFDSTUK

Den Auteur word aengenomen om na Rio de Berbice te gaan. Steekt, door storm terugh gedreven, tot verscheydene malen in Zee. Eigenschap van de Passaad-winden. Manier van de Zeeswynen of Bruinvisschen te vangen. Aanmerckinge omtrent de selven. Beschryving van de Haayen, Bonitos, en vliegende Visschen. Beschryving van een Hoos. Gevaarlijkheid van de Hoozen. Hoozen van een andere soort, Pypen geheeten. Komst in de Rivier van Berbice.

Aangeprikkeld door een edelmoedige begeerte om vreemde gewesten en Landen te bezichtigen, vond ik gelegenheid om mijne lust voor een gedeelte hier in te voldoen; also de Heeren *van Ree* en *van Peere*, Patronen der Revier en Colonie de *Berbice*, een Schip lieten uitrusten, 't geen sig eerstdaags derwaarts stond te begeven. De voorspraak van goe- [2] de Vrienden bragt zo veel te weeg, dat ik voor Koopman en Secretaris op het selve wierd aengenomen. Na dat ik dan mijne Equipagie voor af na *Vlissingen* had gesonden, begaf ick my op den 24 october des jaars 1670 in persoon mede derwaarts; alwaar vier weeken lange nae een goede wind gewacht hebbende, ende selve eindelijk beginnende te waayen, liet ik my aan boord voeren. Hier vond ik alles tot de tocht gereed, en den vier en twintichsten November staken wy met een Ooste wind in Zee; zijnde het schip, 't geen ses-tien stukken kanon voerde, genaamd het Fregat *Nassau*, en de Capitein *Cornelis Marinus*; maar des andren daags, zo als wy *Grevelingen* in 't gezicht hadden,²²³ keerde de wind, en wy met de selve weder na *Zeeland*.²²⁴ Doch eer wy de haven konden bereycken, maakte d'ongewoonte van de Zee, hoewel wy maar met een labber koeltje wierden voort gedreven, zulk een veranderingh in mijn ligchaem, en keerde alles sodanig het onderste boven, dat ik, wat moeite ik ook aanwendde om het te wederhouden, alle de spijs en dranck door den zelve weg, waar langs ze genuttigd waren, weder uitgaf. En deze moeilijkheid verzeld zijnde met een sware hoofd pijn en vreemde duyselingen, vond ik my gantsch onpasselijke; doch echter kort daar nae, stekende de neus in de wind, en siende de Zee in 't aanzicht, weder t'eenemaal hersteld.

223 Grevelingen: het huidige Franse Gravelines, tussen Duinkerken en Calais. Bij de Vrede van de Pyreneeën (1659) deed Spanje afstand van een deel van de Spaanse Nederlanden.

224 Meestal wachtten schepen op elkaar en vertrokken dan in vlootverband naar de westpunt van Engeland en vandaar naar de Canarische eilanden om zo met kracht van meer geschut kapers af te houden.

Na verloop van acht dagen bekwamen wy weer goede wind; weshalven men het anker begon te lichten: maar zo als wy nu haast klaar waren, kwam ons een Oost-Indischvaarder voor de boeg, die ons Galjoen kneusde,²²⁵ zulks dat wy, om de schade te herstellen, tot des anderendaags moesten blijven leggen. Den volgenden dag was het, zeilen by: en wy liepen op den namiddag ook weder in Zee.²²⁶ 's Avondts riepen eenige Gasten, die onder in 't Schip waren, dat wy zonken, op welk geroep ik, gantsch onwetende van dese streeken, en derhalven in een doodelijke verbaestheid, hervor kwam stuiven: maar Jan Hagel,²²⁷ ziende hoe seer de schrik my had ingenomen, lachte om mijne onnoselheid, seggende, dat het was om dat de Kluysen niet gestopt waren. Ik ging dan weer na de kooy, vry wat [3] geruster als ik er uit was gekomen, en sliep des nachts sonder eenige verhinderinge. 's Anderendaags, so als wy in 't Canaal by *Bevesier* waren gekomen,²²⁸ keerde de wind weder, wakkerde hand over hand, en liet sich des nachts met sulck een geweld gevoelen, dat het Schip uit malkander scheen te willen slingeren. Maar rampsaliger lot trefte den Oost-Indischvaarder, daar ik so even af gesproken heb. Hy stiet op een Zandbank, de *Gom* of *Gonje* geheeten, borst van een; en haalde in 't kort de neus onder: doch, op den Stuurman na, wierd al het Volck, en het meeste gedeelte der Goederen geborgen.²²⁹ Een ander Schip, komende van *Bilboa*, en geladen met Spaensche Wol en veertig duysent stukken van Achten, kwam by dese gelegenheid van gelijken te vergaan. Wy sagen het by ons leggen, eer wy gingen schaffen, en toen wy gegeten hadden, sei de Ketelwacht, dat het gesonken was: doch dat het Volk sich altemaal gebergd had op een Schip, 't geen aan ly van hen lag. Wat ons belangt, wy moesten het na den storm, die ons tusschen *Douvres* en *Calais* bracht, door tegenwind weder te rug setten, en kwamen op het vijfde etmaal weer voor *Vlissingen*; alwaar mijn Hospes, daar ik nu tweemaal huysvesting had gehad, my met groote blijdschap verwelkomde; also hy meende, dat wy verongelukt waren, ter oorszaak dat 'er omtrent *Zeeland* ook een Schip was gebleven.

Twée dagen daar na waaide de wind weder uit den oosten; weshalven wy des namiddags voor de darde maal onder zeil staken. Wij voorderden toen so sterk, dat wy in de Dagwacht de Vuuren van Engelandts Voorland sagen: en toen ik uit de slaap kwam, bevonden wy ons in 't gesicht van *Bevesier*, daar wy te vooren van den storm waren overvallen. De koude, die ons tot noch toe vry wat lastig was geweest, begon nu dagelijks te minderen; en de goede wind, die toenmaals bleef duuren, deed ons onse Reis dapper spoeden, en bracht ons tot omtrent op de hoogte van de *Canarische Eilanden*: maar hier ging ze leggen, en liet ons voor een wyl in stilte heen drijven.

225 Gajoen: galerijvormig uitstek aan de voorsteven van een schip waar de bemanning hun behoefte deed.

226 Terugtellend naar zijn aankomst in Vlissingen zal dat zondag 11 december 1670 zijn geweest.

227 Jan Hagel: het gewone volk.

228 Bevesier: Beachy Head, bij Eastbourne, East Sussex.

229 Het gaat hier om het *Wapen van Vlissingen*, in 1667 gebouwd voor de Zeeuwse Kamer van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Het schip van 725 ton, vertrok de 23 november 1670 van de rede op de Wielingen en verging drie dagen later bij de Goodwin Sands in de buurt van Dover, zie J.R. Bruijn, F.S. Gaastra & I. Schöffer, met medewerking van E.S. van Eyck van Heslinga, *Dutch-Asiatic Shipping in the 17th and 18th centuries, Vol II: Outbound voyages from the Netherlands to Asia and the Cape (1595-1794)*, 1979, p. 170.

Ondertusschen kregen wy kort daar na verandering: want zijnde in 't gesicht van het Eiland *Madera* gekomen, wierd [4] my gesezt, dat wy de Passaad hadden aangetroffen, tot groote blijdschap van al het Scheepsvolk. Dese winden waayen altijd uit een selven hoek, tusschen 't Noorden en 't Oosten; en behoeft men als dan sich met het Want en Zeilen niet veel te bemoeyen. Ten anderen, gelijk ze getemperd zijn, maatigen sy de hette van de *Zon*, welke sonder dat onverdraagelijk sou wesen. Men vind ze gemeenlijk omtrent de hoogte van het gemelde Eiland; en als men ze aangetroffen heeft, voordert men doorgaans 40 a 50 mylen in een etmael; sonder dat men byna de beweging van 't Schip, noch het stampen van de Zee gevoelt.

Middelwyl hadden wy over dag het vermaak van de Vischvangst: want wy sagen byna alle dagen een seer groote menigte van allerhande Visschen, insonderheid Zee-swijnen of Bruinvisschen, welke met gantsche benden rondom het Schip swommen. De vangst geschiedde op de volgende wijs. Daar stonden op eenige plaatsen van het Schip, en voornamentlijk voorin, ettelijke Matroosen, ieder met een Harpoen in de hand, aen welkers eind een touw, van dikte omtrent als een pink, vast was. Als nu de Bruinvisschen voorby hen heenswommen, smecten sy 'er den Harpoen met sulck een geweld in, dat sy ze by wijlen door en doorboorden. Sy lieten hem in de wond steken, houdende hem altijd by het touw, 't gene sy soo lang lieten schieten, tot dat de Visch, verswakt door het verlies van haar bloet, sich sonder eenige tegenweer liet inpalmen, en binnen boord halen. Daar wierden 'er ettelijken op dese manier gevangen. Sy waren vier of vijf voet lang,²³⁰ en dik na proportie. Dese Visch word te recht Zeeswijn geheeten, also ze seer wel na een Varken of Swijn gelijkt, niet alleenlijk wegens het Vleesch en 't Spek, maar ook noch wegens de gedaante van binnen en van buiten. 't Vleesch heeft echter gantsch geen lekkerheid, en smaakt wat traanachtich.

't Is een gemeen gevoelen by veele lieden, welke nooit Zeeswijnen gesien hebben, dat het bloed van dese Dieren niet warm is: maar ik heb het tegendeel onderhouden, en kan 'er met volkomene sekerheid af spreken. Want hebbende 'er een den buik doen opsnyden, had ik de nieuwsgierigheid van de hand in het ingewand te steeken, en vond [5] het bloed byna so warm als het van een Varken. Oock kon ik niet twijfelen of ze ademden, wanneer ik hunne longen so bekwaam sag tot de ademing als die der Dieren welke buiten 't water leeven. Zy hebben geen kieuwen, als d'andere Visschen, maar slechts twee gaten aan de zyden des hoofds, om de lucht te scheppen: en gewisselijk is het hierom dat ze van tyd to tyd het hoofd, en by wylen het gantsche lichaem, buiten 't water beuren, en altyd na de windzyde swemmen: waar van daan het oock komt, dat, als de Matroosen gedurende een stilte Zeeswijnen na eenige kant sien heen loopen, sy aanstondes seggen, dat de wind van die kant moet komen. Behalven de Bruinvisschen of Zeeswijnen, vingen wy ook noch veele Haayen. Dese Visschen zijn een soort van Zeehonden, hebbende een heel breed en plat hoofd, en een seer diepe keel, ter oorsaak van het onderste kaakebeen 't geen veel korter is al het bovenste; sulks dat, als ze byten willen, sy genoodsaakt zijn op de zyde, en somtijds selfs op den rug te gaan leggen. Een

230 De veel gebruikte Rijnlandse voet is, omgerekend, 31,4 cm, de Amsterdamse voet is 28,3 cm.

weinigje beneden het hoofd is hunne huid een soort van Segrein, waar af de korlen seer groot zijn, met ses openingen aan elke zyde, welke sich toesluiten door het middel van sekere seer dunne vellen, die hen voor kieuwen of wammen verstrekken. 't Zijn de gulsigste Dieren van allen die men kan noemen: want hoewel ze drie of vier maal achter malkander aan den hoek gevangen worden, en den bek gantsch in bloed hebben, komen sy 'er echter altijd met deselve gretigheid weder aan, tot dat ze gevangen zijn, of het aas weg hebben. Wijders, als ze iemand vat hebben gekregen, is 't met hem gedaan: want ze laten nooit los. d'Oorsaak van dese onge-meene gretigheid is de grootte van hunne lever. Sy hebben drie ryen tanden, waar af d'eene omgekromd, en d'anderen recht en van verscheidene gedaantens zijn. De derde ry is van driehoekigen, voor dun, en boven saagswijse toelopende. Sy zijn altijd verseld van sekere kleine Visschen, welke hunne stoet uitmaken, en zo onaffscheidelijk aan hen gehegt zijn, dat ze sich liever met hen willen laten vangen, als hen verlaten. Men noemt ze hunne Stuur- [6] lieden of Lootsen;²³¹ dewijl men beweert, dat ze hen tot leidsmannen verstrekken, om hen te brengen ter plaatsen daar aas te vinden is. Sy eeten d'overblijfselen van de vangst, en houden sich gehecht op de huid der Haayen, door het middel van een kraakachtig velletje van ovale gedaante, 't geen sy op het hoofd hebben, en dat met sleuven loopt.

Wy vonden ook hier omtrent een menigte van *Bonitos*,²³² d'onversoenlijke vyanden der vliegende Visschen, daar ze gestadig jagt op maken. Dese Visch is van grootte als de klokste Vaderlandsche Karpers, doch veel dikker; wyders sonder schobben, met een zilverachtich vel, en den rug getekent met lange dondere en vergulde strepen. De *Bonitos* zijn gemakkelijk te vangen: want gelijk ze geweldig heet zijn op de vliegende Visschen, bedient men sich van der selver gedaante, gemaakt van vederen, welke aan het eind van een lijn vast gemaakt word. Dit vederwerk doet men op het water voor hen heen en weder huppelen; daar ze terstond, bedroogen door de gelijkenis, met sulck een huppigheid na springen, dat er dikwijls, alleenlijk met twee of drie lijnen, in minder als een uur dartig of veertig gevangen worden. De Smaak is goed.

Wat de vliegende Visschen belangt, wy sagen 'er verscheidene scholen af sich in de vlucht opheffen, ter hoogte van omtrent acht of tien voeten, en 50 of 60 treden ver vliegen eer ze weder in 't water vielen om hunne vlerken nat te maaken, en nieuwe krachten tegens de *Bonitos* te nemen, welke hen somtijds in 't nedervallen betrappen, of uit het water springen om hen in de vlucht te vangen. Behalven de *Bonitos*, hebben de vliegende Visschen noch een anderen vyand, zijnde een seker soort van Vogelen, welke, als ze uit het water opvliegen om sich voor de *Bonitos* te bergen op hen nederschieten. Onse Konstapel bracht my de eerste vliegende Visch, welke, door een der gemelde Vogelen van

231 *Remora* sp.: geslacht van vissen van de familie Echeneidae uit de orde van de baarsachtigen (Perciformes). De vissen hebben een zuignap op de kop waarmee zij zich aan hun gastheer kunnen hechten.

232 *Bonito* (*Sarda sarda*): straalvinnige vis uit de familie van makrelen (Scombridae), orde van baarsachtigen (Perciformes).

naby vervolgd, in ons Schip was komen nedervallen. Sy was van gedaante, van koleur, en van grootte als een Haring, de rug een weinigje dikker, en het voorste van 't hoofd rondachtig gelijk een Zeebraassem, met vlerken bo- [7] ven de wammen, seer wel na die der Vleermuysen gelykende.

Wy seilden aldus voort tot den seventienden Januarij des jaars 1671 zijnde een Sondag,²³³ wanneer sich omtrent den middage een groote swarte wolk vertoonde, daar sich kort 'er na een gedeelte van afsonderde; en gelijk dit afgesonderde gedeelte door een geweldige wind wierd voortgedreven, veranderde het allengskens van gedaante, en nam die van een lange kolom aan, welke van de lucht af tot op d'oppervlakte der Zee nederdaalde. Wy, Kajuitsgasten, die nooit op Zee waren geweest, sagen dit verschijnsel, 't geen ver genoeg van ons was om 'er niet bevreesd voor te wesen, met verwondering aan, en verstonden van den Stuurman, die 'er met ons over zat te redeneeren, dat dese verschijnsels of Hoosen seer gevaarlijk zijn, niet alleen (wanneer men genoodsaakt is 'er in te zeilen, en dat ze door de reeën en masten van het Schip doorgesneeden worden) ter oorszaak van het water 't geen alsdan in het Schip komt te vallen; maar ook noch wegens het schielijk geweld en uytstekende swaarte van de dwarlwind, daar het door weg word gevoerd, en die bekwaam is om de grootste Schepen hunne masten t'ontrukken, en hen ook selfs in 't gevaar van vergaan te brengen. En dewijl hunne ontmoeting so gevaarlijk is, stelt men alles in 't werk wat men kan om ze te vermyden. Ondertusschen doet men ze dikwils sonder eenige uitwerking nederstorten; te weten, wanneer men de beweging van de wind, met de gebuurige lucht door Kanon-en Musketschooten te verdunnen, kom te verbreken: by welke gelegenheid het water, wijlde het als dan niet meer ondersteund word, in seer grooten overvloed nedervalt, en de gantsche Hoos aanstonds komt te verdwijnen. Dese Hoosen, hoewel ze sich van verre klein, en als kolommen van ses of seven voeten diametres, vertoonen, hebben echter een veel grooter uitgestrektheid: en onse Stuurman versekerde ons, dat hy 'er onder het bereik van een pistool van meer als hondert voeten inden omtrek gesien had.

Doch siet men op Zee een andere soort van Hoosen, bye eenigen *Pypen* genaamd ter oorszaak van hunne lange gedaante: [8] doch desen zijn niet gevaarlijk, en vertoonen sich alleenlijk in het benedenste gedeelte van de lucht; verschijnende met Zonnen op- en ondergang, ontrent deselve plaats daer de Zon als dan is. 't Zijn lange en dikke wolken, omringd van andere heldere en doorschijnende wolken. Sy vallen niet neder, maar verwarren sich altemaal naderhand door malkander, en verdwijnen allengskens; in plaats dat de Hoosen met geweld voortgedreven worden, langen tijd duuren, en altijd met regen en dwarlwinden verzeld zijn, welke de Zee doen kooken, en met schuim bedekken.

Den selven dag, te weten, den seventienden Januarij sag men de Zee geweldig branden, even of ze met vuur bedekt was geweest: weshalven wy onbevarenen, op het minste gesicht van ongewoone dingen of verwonderd of verbaasd, den Capitein en Stuurman na d'oorszaak vraagden; welke ons seiden, dat wy in twee a drie dagen wel land mochten sien. 't Lood kwam ook voor den dag, en wierd de diepte op drie en veertig vademen waters bevonden, de tweedemaal meer, en de darde reis veertig.

233 Dit is een vergissing; 17 januari 1671 was een zaterdag, zondag was 18 januari.

Thans riep de Capitein, dat de Stuurman twee strecken sou loeven; en des anderen daags, omtrent den middag, sagen wy land, 't geen sich donkerachtig opdeed, en, nader by gekomen zijnde, bevonden wierd de *Duivels-Eilanden* te weesen.²³⁴ Dien dag, namentlijk Maandag, gelijk ook Dingsdag, zeilden wy over land; een manier van spreken, by de Zeelieden gebruikelijk, die daar mee betekenen willen, dat men te hoog is, en voor de wind na het land toe loopt. 's Namiddags (na dat wy de Rivier *Suriname*, mitsgaders *Coppename* en *Suramkeka* gepasseert waren)²³⁵ wierd het anker in de grond geworpen, en de Rivier de *Correntijn*, behoorende onder *Suriname*, gesien. Ik, die de Zee niet gewoon was, verlangde nu uit al mijn hert om het vaste land onder de voeten te hebben; doch moest geduld nemen tot dat wy aan de *Rio de Berbice*, seven uren van daar gelegen, gekomen soudén wesen. 's Anderendaags wierd het anker gelicht, om bekwaamelijk met het hoog water binnen de Rivier te loopen; 't geen, na het vijf weeken over de reis bezig geweest, en de darde maal op een Woensdag namiddag in Zee gelo- [9] pen te zijn, op een Woensdags avond geschiedde, wordende het anker ene mijl binnen de Rivier uitgeworpen.

II. HOOFDSTUK

Den Auteur vaart de Rivier van Berbice op. Treed te land. Bedriegt sich door het eeten van Atty. Keert weder aan boord. Word na het Fort afgevaardigd. Drank van Kaauwsel van Wyven gemaakt. Vermaaklijkheid der Rivier van Berbice. Komst aan het Fort.

Dien avond, soo als wy in de Rivier waren gekomen, gelijk in 't voorgaande Hoofdstuk gesegt is, konden wy niet veel sien, als d'aangename groene Bosschen, war uit van tij tot tijd, en by wylen ook wel gestadig, een seer verward geluid van Aapen, en ander gedierte wierd gehoord. 's Morgens, met het krieken van den dag, stond ik al in de mars, om te sien hoe sich het Land opdeed; van waar my dogt dat de dofheid, op Zee bekomen, door een aangenaem gesicht der groene bomen en versche lucht, t'eenemaal verdreven wierd. Omtrent negen uren wierd het anker opgewonden; en wy dreeven met de vloed vast langhsaem voort. Daar was weinig wind; weshalven wy niet boven drie a vier mylen voorderden: wanneer wy het anker weder moesten laten vallen. Thans vernamen wy eenige Indiaanen, gemeenlijk *Bokjes* geheeten.²³⁶ Eenigen van het Scheepsvolk, die 'er meer geweest waren versochten met de Boot na land te mogen vaaren, om *Palmyt* te kappen;²³⁷ 't geen toegelaaten wierd. Ik, nieuwsgierig om dit slag van Menschen te sien, voer mede: en aan land komende, vond ick 'er Mannen, Vrouwen, Kinderen, altemaal moedernaakt, uitgesondert het geen haar sy hunne schamelheid mee bedekken, en daar wy hier na af sullen spreken. Ondertusschen, terwijl ik dese Menschen

234 Duivels-Eilanden: Îles de Diable, ook wel Îles du Salut, waarvan Île du Diable de grootste is, gelegen voor de kust van Frans Guiana.

235 Suramkeka: Saramacca rivier.

236 Bokjes: benaming voor de inheemse bevolking, waarschijnlijk afgeleid van het Engelse buck waarmee op sommige plaatsen inheemse jonge mannen worden aangeduid.

237 Palmyt: het eetbare hart van de meeste palmbomen, in dit geval van de 'podon' (Sr.) of 'manicole' (G.) palm (Euterpe oleracea).

met verwon- [10] dering stond aan te kyken, viel mijn oog op een swarte pot met roode Peper, een pottazie die tot allen tyde by hen gebruikt word.²³⁸ Gelijk de Vreemdelingen gemeenlijk groote nieuwsgierigheid hebben, en dikwils vry meer als van nooden is, kreeg ik aanstonds lust om 'er af te proven; nam een stuk van hun brood, en doopte het 'er in. Maar dit gesnoep bekwam my niet wel: want naauwelijks was het brood door de keel, of de mond begon my sodanig te branden, als of ze in vuur had gestaan. Ik vraagde derhalven aan de geenen, dier er meer hadden geweest, wat dit voor kost was; en bekwam tot antwoord, dat ze *Atty* geheeten wierd,²³⁹ en tot de gemeenste spijs der Indianen verstrekt, die 'er meestentijd hun maal mee deden: gelijk wy hier na breeder sullen verhalen.

Ondertusschen naderden wy vast boschwaart, alwaar een stuk wegs langs ongebaande paden in zijnde gevoorderd, wierd 'er door ons Volk *Palmyt* gehakt; waar af wy insgelijks hier na sullen spreken. Thans keerden wy weder na de Rivier, traden in de Boot, en deden ons na het Schip voeren. Hier wierden wy besocht door eenige Indianen, met Vrouwen en Kinderen. Ettelijken van ons Scheepsvolk, die 'er meermaals waren geweest, en iets van de Taal kenden, begonden 'er mee te spreken, en met eenige snuisteringen handel te dryven. Ondertusschen, terwijl d'Indianen noch aan boord waren, wierd 'er geroepen: een Zeil. 't Was de groote Boot van het Fort, die na Zee ging om te visschen. Onse Capitein seinde ze aan boord; en aldus bekwamen wy kondschap hoe het aldaar geschapen stond. Sekere Vriend, die 'er noch eens was geweest, kreeg, benevens my, order om met de selve na het Fort te zeilen, en, wanneer wy aldaar gekomen souden wesen, brieven na de Plantazien te sturen, ten einde onse komst bekend te maken. Wy stapten dan over, lichten het anker, en gaven malkander een eerschoot. Omtrent twee uren voort zijn de gedreeven, kreeg ik door de hette grooten dorst, en vraagde derhalven aan den Schipper, of hy ook iets te drinken had. Drinken genoeg, gaf my dese ten antwoord: en hier op aen een Neger, die den dienst van Kok waarnam, last gegeven [11] hebbende om my daar af te versorgen, waste dese sijne swarte handen; ging schoon water tappen; en kreeg ene hand vol van eenig goed, 't geen niet kwalijck na bry geleck, uit een Kweek. Dit vreef hy door de handen tot dat het water wit wierd; goot het in een Kalebas, daar te lande voor Bekers gebruikelijk; en reikte het my toe. Ik, sonder iets te vragen, sette de Kalebas aan den mond, en haalde daar wel een goede pint uit. Onder 't drinken sei de Schipper, dat ik de tanden wat van malkander moest houden, op dat de drank te gemakkelijker konde doorschieten. Ik bevond het ook in der daad also: want zijnde dese drank als een soort van bry, schiet het dunne door, en de krummelen blyven voor de tanden sitten. Midlerwyl kon de Schipper sich niet onthouden van te meesmuilen; waer af de reden willende weten, vraagde hy my, of ik wel wist wat ik gedronken had? 'k Zei neen; maar dat, vermits ik geweldig door den dorst geprangd was geweest, my de drank, ze mocht dan weesen wat ze wilde, redelijk en wel had gesmaeckt. 't Is kaeuwsel van Wijven, sey de Schipper, daer men sich, by gebrek van beter, hier te Lande mee moet behelpen. Ondertusschen dreeven wy al soetjes voort; by welke gelegenthey

238 De peperpot (Sr.) is nog steeds een nationaal gerecht in Suriname en Guyana.

239 Atty: Cayenne peper.

ik het vermaak had van de Rivier op mijn gemak te beschouwen. Sy is doorgaens seer lustig, en geeft door hare hooge groene boomen een heel aengenaem gesicht, verseld door een gestadig gekrieel van Aapen, Meerkatten, Bavianen, Papegaeyen, enz.,²⁴⁰ welke laetsten ons van tijd tot tijd met gantsche scholen over 't hoofd vloogen, en een geschreeuw maakten, dat men naeuwlijks een kanonschoot sou hebben kunnen hooren. Toen wy omtrent op twee uren na aen het Fort waren gekomen, wierden riemen te boord gelegd, dewijl wy anders noch de naeste vloed soudon hebben moeten afwachten. Midlerwyl, alsoo den avond op hand begon te schieten, en dat derhalven mijn gesicht niet meer door d'aengenaemheid der voorwerpen verlustigd kon worden, lei ik my te rust: maer ik had niet lang geslapen, of werd gewekt, vermits wy ons voor het Fort bevonden. Twee uren te voren hadden wy ons Kanon gelost, om de komst van ons Schip bekend te maken; 't geen daer ter plaet- [12] se gemakkelijk gehoord kan worden, ter oorsaak dat de Rivier met groote bochten loopt, en de nadering aen het selve aldus voor een wijl verachttert. Wy stapten dan over in de kleine Boot; wierden na land gevoerd; en kwamen des nachts tusschen een Vrydag en Saturdag op het Fort, *Nassau* geheeten,²⁴¹ alwaer men een groote blijdschap over onse komst vertoonde, en wy van het Opperhoofd met alle bedenkelijke minnelijkheid ontvangen wierden; van wien ons, na dat wy eenige vermakelijke redenvoeringen met malkanderen hadden gehouden, ieder een hangmat werd aangewesen, om 'er het overige van de nacht in door te brengen.

III. HOOFDSTUK

Brieven door den Auteur na de Plantazien gesonden. Schoone Dreef van Oranje-en Limoenboomen. Komst van het Schip voor 't Fort. Aanstelling van een nieuwen Commandeur, of Opperhoofd. Vertrek van het Schip na de Plantazien. Den Auteur gaat derwaarts om te inventariseeren. Doet het selfde aan het Fort. Uitdeeling van Linnen aan de Slaven. 't Schip met sijne laading weder voor het Fort. Komst van een Engelsch Schip in de Rivier. Geschil over een pul Ael tusschen Vrouwen ontstaan. Den Auteur gaat na den mond van de Rivier. Vreemde soort van Pleisterhuisjes. Vertrek van het Schip. Onderneming van een handel in de Rivier Bourum.

Hoewel ik redelijke vaek had, kon ik die nagt echter weinig slapen, also ik nooit in een hangmat had gelegen. Ook wist ik, dewijl ik 'er niet na had gevraagd, de manier van leggen niet: want in dat soort van hangmatten, die acht, tien, en ook wel twaelf voeten [13] wijd zijn, legt men over dwars. Zo haast dan als het dag was, stond ik op, en maakte mijne Brieven gereed, welke aanstondts na de Plantazien wierden gezonden. Thans kreeg ik lust om te zien waar ik was. Alles stond my wel aan. Niet ver van het Fort vertoont een Dreef van Oranjeboomen, waar af ieder zo groot is als een gemeene Lindeboom in 't Vaderland, en aen de welken altijd blossom, groene en rijpe Appelen in overvloed gezien worden. Deze Dreef is omheind met Limoenboomen, die in schoonheid voor d'Oranjeboomen niet gehoeven te

240 Meerkatten en bavianen komen in Zuid-Amerika niet voor; bedoeld worden andere apen, wellicht de brulaap (*Alloutta* sp.).

241 Dat was dus in de nacht van vrijdag 23 januari, eigenlijk in de vroege ochtend van zaterdag 24 januari 1671.

wijken, en gezamentlijke met de zelve een seer lustig gezicht en aangename reuk geven. Hier ging ik een uur of anderhalf wandelen; waar na weder in het Fort gekomen zijnde, wier my mijne kamer aangewezen, welke ik groot en ruim genoeg bevond voor 't geen dat ik 'er te verrichten zou hebben. Omtrent den middag kwam ons Schip voor het Fort; waar op aanstonds van wederzijde eenige kanonschooten werden gedaan: en traden vervolgens de Passagiers altemaal te land, gevolgd door den Capitein, die de laatste was, en gekomen om het Opperhoofd af te lossen, wiens plaats hy voortaan stond te bekleeden.

Ondertusschen vervoegden zich de Heeren Planters, welke Raaden van de Colonie zijn, hebbende de Brieven, daar wy hier voor eenige melding af hebben gedaan, ontfangen, des Saturdays nachts en Zondags morgens aan het Fort; en wierd door den Predikant een fraaye Predikatie gedaan: waar na zich ieder na zijne rang aan tafel ging zetten. Daar was deftig opgedischt: maar naauwelijks waren wy een half quartier gezeten geweest, of ik moest opstaan; alzo ik zeer misselijk wierd. In de lucht komende, braekte ik een weinig; waar door ik groote pijn in 't hoofd kreeg. Ik ging dan in een hangmat leggen; doch wierd door den Lieutenant, of tweede Persoon, daar uit gehaald, die my sei, dat ik niet moest leggen, maar het op de been houden, of dat ik anders aan de Land-ziekte kon raaken. Ik stond dan weder op; nam mijne plaats aan de tafel, at noch iets onder het storten van een braven beker; en bevond my een uur of twee daar na geheel hersteld. 's Namiddags wierd de [14] klok geluid, en vervolgens in de tegentwoordigheid van alle de Raaden de nieuwe Commandeur, of Opperhoofd, dien zijne Commissie door my wierd voorgelezen, voorgesteld: waar na het overige van den dag, en ook zelfs een goet gedeelte van de nacht, in vrolijkheid wierd doorgebracht.²⁴²

's Anderendaags morgens wierd 'er een aanvang met het lossen van ons Schip gemaakt, en eenige kisten en vaatjes aan Land gebracht, welke ik onder mijne bewaring moest hebben, mitsgaders eenige andere goederen voor de Bedienden van het Fort. Vervolgens ging het Schip na boven, na de Plantazien. Het Opperhoofd en ik volgden met een Kanoo vol naakte Indiaanen, alzo wy op de zelve moesten gaan inventariseeren, en de Slaaven monstren, om te weten hoe veel 'er gestorven en geboren waren. Hier had ik op d'eerste Plantazie, een bezigheid van drie a vier uren; waar na wy treffelijk met eeten en drinken onthaald wierden. Over-al daar wy kwamen, was de wijn al ontsteken; weshalven wy des nachts het byten van de Musschieten niet veel en voelden. Kort om, 't was een Heeren leven; en ik wenschte wel, dat het wat langer had mogen duuren.

Na dat wy hier eenige dagen mee hadden toegebracht, keerden wy weder na het Fort, daar het zelfde voor eerst omtrent de Koopmanschappen, en vervolgens omtrent de Slaven, wierd gedaan; welke wijders Saturdays daar aan volgende ter zelve plaatse moesten komen, wanneer men volgens de Jaarlijksche gewoonte, Linnen voor Mannen, Vrouwen, en Kinderen zou uitdeelen, te weeten, voor ieder Man zo veel als hy tot een broek van nooden had, de Wijven tot een rok die omtrent de

242 Deze commandeur is Cornelis Marinus, de kapitein van het arriverende fregat Nassau. Tussen 1671-1683 fungeerde hij commandant wanneer hij in Berbice aanwezig was, zie P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, p. 391. Zijn introductie bij de Raad vond plaats op zondag 25 januari.

kniën gelijk hangt; en de Kinderen op de zelve wijs. Dit was mijn werk, en gaf my voor ettelijke dagen bezigheid.

Maar een andere, en gewichtiger, kreeg ik, wanneer drie weeken daar na ons Schip, 't geen aan de Plantazien zijne laading had ingenomen, weder voor het Fort kwam om het zelfde ook aldaar te doen; by welke gelegenheid, behalven d'andre bezigheden, ik met het Opperhoofd ten minsten twee maalen daags aan boort ging, om de bezorgen dat de Colonie niet benadeeld mocht worden. [15]

Midlerwyl ontvingen wy bericht van eenige Indianen, die van beneden kwamen, dat 'er een Engelsch Schip in de Rivier was gekomen. Aanstondds wierden ettelijke Indianen, benevens drie Christenen, derwaarts gezonden, ten einde te zien hoedanig het hier mee geschapen mocht wezen, hoewel wy toenmaals met die Natie niet in oorlog waren. Dezen, terug gekomen, brachten den Schipper van het Engelsch Schip mede, die verlegen was om varsch water. 't Scheelde, volgens het verhaal van den zelve, geen twee dagen, dat wy te gelijk in zee waren gesteken; maar hy was door storm en onweer vry wat verhinderd geweest: en, 't geen vreemd is, ter zelve tijd als wy omtrent de Canarische Eilanden eenige dagen in stilte hadden leggen drijven, had hy by na op de zelve hoogte zulk een kwaad wêer gehad, dat hy geen andere gedachte maakte of hy zou 'er met man en muis gesneuveld hebben. Vyf a ses bouteljes Sek,²⁴³ voor den Schipper medegebracht, benevens belofte van een ton Ael, verkreegen hem het verlov van met zijn Schip tot in het varsche water te mogen komen. Ondertusschen bleef de Schipper by ons op het Fort, en wierd wel onthaald, tot dat hy bericht kreeg dat alles klaar was; wanneer door eenigen van ons Volk aan zijn boord gebracht zijnde, gaf hy hen, na dat ze heerlijk getraceerd waren, de beloofde ton Ael mede. Doch het was een appel van tweedracht, en die by naer een groot onheil te weeg gebracht zou hebben. Het Opperhoofd liet de gemelde Ael aan boord van ons Schip brengen, om, wanneer men na ouder gewoonte met de Heeren Planters voor het vertrek op het zelve stond te gastereeren, onder de vrolijkheid genuttigd te worden: en willende noch een zonderlinge beleefdheid aan den Predikant van de Colonie, en aen zekeren andere Heer, betoonen, liet hy een pul van dit Engelsch Bier door een Jongen voor hunne Vrouwen weg dragen; en wierd tot alle ongeluk de Ael ten huise van den gemelden Heer gebracht. Zijne Vrouw, natgieriger als ze wel behoorde te wezen, en smaak in het Bier krijgende, dronk het gantsch en al uit, zonder aan de Vrouw van den Predikant haar portie uit te deelen. Deze hier over geweldig te onvreede, liet zich sommige woorden [16] ontvallen, die met de beleefdheid niet al te wel over een kwamen. d'Andere daar wêr tegen aan; zulks dat 'er in 't kort een vervaarlijk geweld ontstond: en gelijk ieder, meenende verongelijkt te wezen, aan haren Man klachtig viel, rees 'er ook wel haast een swaar geschil onder dezen, en zou tot arger uitgeborsten hebben, indien het Opperhoofd my geen order had gegeven om te trachten en de Vrouwen, en de Mannen, te bevreedigen. 'k Had het geluk van gehoor te krijgen, en mijn oogmerk te bereiken; waar over ik door alle de Heeren Planters wierd bedankt: want gelijk ze beyden Persoonen van aanzien waren, stond het geschapen, dat dit kleine

243 Sek: wijn uit gedroogde druiven geperst, met een hoog (suiker- en) alcoholgehalte. De term, afkomstig van *vinho secco* (P.) of *vino seco* (Sp.), werd gebruikt voor bepaalde soorten wijn uit Spanje of van de Canarische eilanden.

vonkje, indien het niet by-tijds gedempt was geworden, de gantsche Colonie in brand gezet zou hebben. Doch de vrolijkheid, welke wy hadden toen het Schip onder zeil meende te steken deed deze ongeneugte welhaast vergeeten. Wy banket-teerden dien dag helder uit de borst, en des anderendaags wierd het zelve op het Fort gedaan: Want de Heeren Planters wilden niet scheiden voor dat de Ael, waar af een klein gedeelte veel meer geweld had gemaakt als het geheel deed, in vreugde en gejoel tot de laatste druppel toe uitgedronken was.

Twee dagen daar na trad ik met het Opperhoofd in een Kanoo, overdekt met een tent van bladeren, ten einde ons na den mond van de Rivier, daar het Schip zeilree lag, te vervoegen. Dien avond lei ik my voor d'eerstemaal aan land, in 't Bosch, met de hangmat aan twee boomen vast gemaakt, te slapen. Het Opperhoofd bleef ondertusschen in de Kanoo op kussens leggen. Even voor dat ik my te rust wilde begeven, hadden onze Slaven een Pleisterhuisje,²⁴⁴ onder de Christenen en Indianen alzo geheten, voor my opgerecht, ter plaatse daar de hangmat gespannen moest worden. 't zijn vier stijlen, de voorsten wat hooger als d'achtersten, overdekt met ene dak van bladeren, ongemeen groot, zijnde doorgaans vier a vyf voet lang en wel twee voet breed. Zon noch regen kan hier hinder doen: Want de bladeren leggen zo dicht op en over malkander, dat 'er de stralen van dat groot Licht niet door kunnen dringen. Dusdanige Pleisterhuisjens ziet men langs de gantsche Rivier; en men [17] laat ze in een oogenblik oprechten waar men wil: Want een Indiaan is gelijk de Schildpad, overal t'huis. 's Anderendaags kwamen wy aan het Schip, 't geen omtrent een quartier uurs van den mond der Zee af lag. Hier maakte ik de laatste depesches gereed, en nam, in twee etmalen dat wy 'er ons onthielden, het vermaak van met d'Indianen na strand te vaaren, en in 't Bosch uit schieten te gaan. Eindelijk stak het Schip in Zee; en ik keerde met het Opperhoofd, na de nacht nochmaals in een Pleisterhuisje doorgebracht te hebben, weder na het Fort.

Twee a drie dagen na dat wy weder aan het Fort waren gekomen, wierd het Opperhoofd aangesproken door een zekeren Planter uit het Gouvernement van *Canje*, die onze Heeren Patroonen wonderlyke dingen had weeten wijs te maken, wegens de groote progressen welken hy met een tamelijk Cargesoen in de Rivier *Bourum* zou kunnen doen.²⁴⁵ Het Opperhoofd was er alreeds af verwittigd, en had 'er, niet tegenstaande alle zijne voorzichtigheid, veel grooter gevoelen af, als het naderhand wel quam uit te vallen. Ondertusschen was 'er groot overleg toe van nooden; en ik verstond my de zaak niet. 't Most 'er echter mee door; en ik kreeg order om eenige Koopmanschappen gereed te maken, waar mede deze Windbuil met onze Boot zich na de gemelde Rivier op reis begaf: Doch hoe slecht die onderneming kwam af te loopen, zullen wy den Leezer in 't gevolg mede deelen.

244 Pleisterhuisje: tijdelijke rustplaats.

245 Rivier Bourum: de Poomeroon rivier; Bourum is het Arawakse woord voor de zand-vlo waarvoor deze rivier bekend staat.

IV. HOOFDSTUK.

Onnozelheid der Indianen in het tellen. Langwyligheid in hunne redenvoeringen. Tucht omtrent de Kinderen. Haating van Diefstal. Godsdienst. Beschrijving van d'Indiaansche Mannen en Vrouwen. Manier van te Trouwen, en Vrolijk wezen.

Terwijl ik bezig was met de gemelde Koopmanschappen gereet te maken, kwamen 'er eenige Indianen met hunne [18] waren aan het Fort, welke mijn Tolk afvaardigde, en uit zijne notulen stelde ik de partyen te boek. 't Zijn onnozele menschen omtrent het tellen, gelijk ik in de verscheidene dusdanige gelegentheden heb aangemerkt: Want als ze met een party van dertig bollen verw, *Oriane* genaamt,²⁴⁶ te markt komen, weten zy die niet achtervolgens te tellen. Zy leggen vijf bollen by malkander, volgens 't getal van de vingeren der hand, en dan weder vyf anderen. Toen ik dit d'eerstemaal zag, vraagde ik 'er aan mijnen Tolk de reden af; die my zei, dat hun getal zich niet verder uytstrekke als tot vijf. Als ze ook tien willen wijzen, toonen ze alle de vingeren; en twintigh word door de vingeren ende de teenen beduid. De wilde Indianen zijn noch ruim zo onnozel, en betoonden een groote verwondering wanneer ze my zagen schrijven: Want zy konden niet begrijpen, dat men op deze manier zijne gedachten aan een ander, die afwezig is, kan mede deelen.

d'Indianen hier te lande zijn zeer langwijken in hunne redenvoeringen. 't Geen wy in een half quartier uurs zouden verhaalen, daar hebben zy ten minsten een halven dag toe van nooden. Ondertusschen gebruiken zy by alle deze langwijligheid het geduld van nooit in malkanders redenen te vallen: en den aanhoorder, zo hy al iets wil zeggen, vernoegt zich met den spreker te gemoet te voeren *wa*, 't geen in onze taal *wel* betekent. 'k Heb eens, zoals wy elk in zijne hangmat lagen, een Meisje hooren zingen; en hoorende gestadig de zelve woorden, zonder eenige verandering, vraagde ik aan mijnen Tolk, wat dit gezang, 't geen zo meenigmaal herhaald wierd, doch behelsde. Niet anders, gaf hy my ten antwoord, als *klein Vadertje*, *klein Vadertje: mijn oogjes, mijn oogjes als ik gestorven ben*. Dit had wel een half uur geduurd, wanneer de Moeder haar toegerauwde: *Dat je Vader hier was, hy zouje wat anders zeggen*. Want de Man zou met den naam van klein Vadertje geaffronteerd geweest zijn.

²⁴⁶ Oriane: rode kleurstof, gemaakt van de vrucht van de kusuwe of roucou (*Bixa orellana*). De oriaan of annatto (Eng.) was een belangrijk product tijdens de vroegste handel in de Guiana's en het Amazonegebied in de late 16e en vroege 17e eeuw, samen met tabak, katoen (in de vorm van hangmatten) en hardhout. Vanaf ongeveer 1650 neemt de productie van suiker met behulp van Afrikaanse slavenarbeid een vlucht in Suriname en Cayenne, en in mindere mate langs de Berbice, Essequibo, Cayenne en Approuague rivieren waar door de Nederlanders slechts een paar suikerplantages waren gevestigd, zie M. van den Bel & L. Hulsman, 'Une colonie néerlandaise sur l'Approuague au début de la deuxième moitié du XVIIe siècle', *Bulletin de la société d'histoire de la Guadeloupe* 164, 2013. De handel in annatto met de Indianen blijft in deze gebieden echter de meest belangrijke tak van de handel.

Wat de tucht omtrent de Kinderen belangt, zy slaan de zelve nooit, wat zy ook begaan mogen hebben, maar bestraffen wel de fouten en mislagen, op dat zy 'er zich in 't toekomende voor mogen hoeden [19].

Diefstal word onder hen zeer gehaat, en nooit begaan als uit groote luiheid: Want wy hebben kist noch kas, en zouden derhalven het gestolen niet wel weten te verbergen. Zelfs hebben de Vrouwen niets om hun Cieraden in te bergen, als alleenlijk een Doosje of Korfje, 't geen zy *Pagale* noemen.

Godtsdienst heeft 'er gantsch geen plaats. Ook maken ze geen onderscheid in dagen of tijden. Maar om ook van het uitwendige dezer menschen te spreken. d'Indianen zijn van een gemeene gestalte, roodachtig van koleur, en Swart van hair; 't geen wanneer ze tot de waardigheid van Capiteyn worden verheven, tot aan de ooren afgesneeden word. Anders hangt het gemeenlijk tot de Schouders. In 't middenschot van de neus hebben zy een gat, daar een zilver plaatje, van grootte als een dubbelde stuiver, vast word gemaakt, 't geen hen tusschen den mond en de neus hangt, en in het drinken, op dat het hen tot geen beletsel zijn, opgelicht, werd. Zy trekken het hair uit de baerd en de wijnbraauwen; willende gantsch geen ruigte aan eenig gedeelte van hun lichaam lijden. Dit word van tijd tot tijd met roode verw bestreken; welke koleur een groote bevalligheid in hunne oogen heeft. 't Koraal, zo hoog by hen geacht, ziet men van de Mannen weinig tot cieraad gebruiken, 't en zy in sommige gelegtheden van vrolijkheid. Midden om het lijf hebben zy een bandtje, daar hun mes insteekt. De lap, om hunne schamelheid mee te dekken, word hier ook van voor en achter doorgesteken, en hangt ruim een half el over de billen nederwaarts. 't Hoofd word omvangen met een bandtje, daar velerhande soort van vederen aan vast zijn: doch dit vind men meest by de jonge Indiaanen.

Men heeft er ook een soort van Indiaanen *Aquewyen* genaamd.²⁴⁷ Deze wonen hooger op in het land, en in 't gebergte; van waar ze zeer zelden omtrent het Fort komen, maar wel op een plaats *Markaay* geheten, zijnde de hoogste handel plaats. Zy vallen veel jalourser als d'andere Indiaanen; weshalven zy de Vrouwen ook zorgvuldiger bewaren. Omtrent de gemelde Handel-plaats begint het land allengskens hooger te worden; en loopt de Rivier daar noch [20] ongevaar vyf a zes uren boven. Hier heeft men het Gebergte, en den oorspronk der Rivier, mitsgaders

247 Aquewyen: Akawaio.

veel Steenklippen, waar op als noch de merken der Spanjaarden, die de kust eerst ontdekt, en de gantsche Rivier doorgesnuffeld hebben, gezien worden.²⁴⁸

Als d'Indiaanen ten Oorlog zullen gaan, bereiden ze veelerhande soorte van Pijlen, waar onder eenigen zo vergiftig, dat 'er weinige, die 'er mee gekwetst zijn, van opkomen. Ook hebben zy 'er met ijzere en beene punten, met weerhaaken, enz. welken zy 'er met hunne messen zodanig toe bekwaam weten te maken. Zy schieten alle hunne Pijlen in de hoogte, met zulk een nette raaming, dat zy ze den geen daar ze 't op gemunt hebbe, in 't lijf weten te doen vallen.

d'Indiaansche Vrouwen zijn insgelijke van een matelijke gestalte, en, hoewel niet schoon, echter ongemeen hovaardig. Hunne voornaamste Cieraden bestaan in *Orewebbe*,²⁴⁹ zijnde een zeker soort van been, 't geen plat geslepen word, omtrent ter dikte van een Ryksdaalder, en in de rondte als een bezemstuiver.²⁵⁰ 'k Heb Vrouwen of Dochters gezien, die ik geloof dat vyftien a achttien pond van deze beentjes om den hals hadden.²⁵¹ Ook draagen zy 'er korte trosjes af in d'ooren, aan welker einde koper-plaatjes hangen: doch deze zijn op drie deelen na zo groot niet, en dun na advenant. Van wederzyde onder de armen, op de wijs van bandeliers, slingeren veelerhande soorten van Koraal, waar af de groenen en de geelen voor de besten gehouden worden, en een trosje van twaalf a zestien strengetjes genoeg is om het best Vrouwmensch tot zijne wil te krijgen. Deze Cieraden van Koraal hebben zy ook op drie plaatsen om d'armen gewonden, te weten aan de hand, boven den elleboog, en aan de schouders. Een lap, op een zeer geestige wijs van het zelve Koraal

248 Of deze rotstekeningen of petroglyfen door de Spanjaarden zijn gemaakt, zoals door Van Berkel wordt voorgesteld, is onbekend. In Guyana bestaan echter petroglyfen gemaakt door Spanjaarden en Indianen, zoals op de kaart van de Duitser Nicolas Horstman, bewaard in de Bibliothèque nationale van Parijs (CPL GE DD-2987 (9612); deze kaart toont bij de bovenloop van de Essequibo duidelijk een meer tussen de Boven Rupununi en de Mahò rivieren –een zijtak van de Parima die zich in de Rio Negro stort. Deze kaart, de 'Carte de la Route de Nicolas Horstman, natif d'Hildesheim en Westphalie depuis Rio Esquibe jusqu'à Rio Negro', werd opgetekend door Horstman nadat hij een reis had gemaakt van de monding van de Essequibo door de binnenlanden naar de delta van de Amazone, zie H. Bolingbroke, *A Voyage to the Demerary, containing a statistical account of the Settlements there, and of those of the Essequibo, the Berbice, and other contiguous Rivers of Guyana*, Norwich: Richard Philips, 1807, pp. 154-155. De Franse naturalist C. de La Condamine nam deze kaart mee naar Frankrijk, C.M. de La Condamine, *Relation abrégée d'un voyage fait dans l'intérieur de l'Amérique méridionale, depuis la Côte de la Mer du Sud, jusqu'aux Côtes du Brésil & de la Guyane, en descendant la Rivière des Amazones [...]*, Maestricht: Jean-Edme Dufour & Philippe Roux, 1778, pp. 127- 128. Een deel van de kaart is gereproduceerd in het eerste deel van C. Harris & C. Villiers (eds.), *Storm van 's Gravesande*, 1911, pp. 167-174. Ongeveer 20 jaar eerder was Horstman's reis voorafgegaan door twee reizen vanuit Parimaribo naar de Parimé, zie J.W. Yzerman, 'Twee reizen van Paramaribo, een naar de Parima in 1718 en een naar de Boven-Corantijn in 1720', *Tijdschrift Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap* 28, 1911; L. Hulsman, *Routes of the Guianas*, 2011.

249 Orewebbe: kettingen of armbanden gemaakt van schele zoals die tegenwoordig nog door de Akawaio gemaakt worden van de uruabi schelp. Deze schelpen kettingen werden ook tussen Indiaanse dorpen onderling verhandeld, zie R. A. Gassón, 'Quirípa and Mostacillas: The Evolution of Shell Beads as a Medium of Exchange in Northern South America', *Ethnohistory* 47(3-4), 2000.

250 Ryksdaalder: de rijksdaalder was net als de gulden een rekenmunt; de eerste had een waarde van 48, de tweede van 20 stuivers. Doorgaans werd onder de rijksdaalder de real de ocho verstaan, in Nederland 'Spaanse mat' genoemd, de meest gangbare zilveren munt van die tijd. De bezemstuiver ontleende zijn naam aan de afbeelding van een bundel van zeven pijlen, symbool voor de Zeven Verenigde Provincieën.

251 Pond: een Amsterdams pond weegt, omgerekend, 494 gram.

gemaakt, bedekt hen de schamelheid.²⁵² Onder de knie ziet men het zelve Cieraad, gelijk ook boven den enkel, daar het zich als een soort van een kous, omtrent drie vingeren breed, vertoont. Deze verlaaten zy niet, voor dat ze t'enemaal versleeten is. Als de dood iemand van hunne Bloed verwanten heeft weggerukt, [21] leggen zy hunne Kleinoodien af, en gaan voor een korten tijd gantsch naakt; zijnde dit de manier van over d'afgestorven rouw te draagen. d'Ouwe Wijven vercierden zich niet meer, en draagen ook zelfs geen zorg om de schamelheid te bedekken, gaande t'enemaal naakt, met lange hangende borsten, die hen voor het lijf heen slingeren. Veele zouden zich mogelijk inbeelden, dat men in den rouw tijd d'oogen wel elders sou kunnen laten weiden: maar 't is mis. De jonge Vrouwlieden zijn zo gewoon de beenen geslooten te houden, dat, in wat gestalte zy zich ook voegen, men 'er niets ter wereld af kan zien, zelfs ook niet de minste tekenen wanneer ze onpasselijk zijn: ende als ze, volgens hunne gewoonte, op de grond nederzetten, weeten ze 't eene been op een aardige manier onder 't lijf te leggen; invoegen dat, al bukken ze ook voor over, het oog niet gegerd kan worden. Alle morgens gaan ze in 't water, en neemen 'er ook zelfs de zuigende kinderen mee, om het hen van jongs aan gewoon te maken: want alles wat 'er is kan Swemmen. Zy beschilderen zich dikwijls het aanzicht met roode verw, en trekken, even als de Mannen, de wynbraauwen schoon uit, daar ze dan een streek van bruine veruw, met gom gemengd, geven. Sommigen laten zich met water een gedeelte van 't lijf beschilderen, nu het bovenlijf, dan het onderlijf, enz. dit water droogt inkt Swart op, en is zo bestandig, dat, al gaat iemand zich ook dagelijks wassen, het in de tijd van drie weeken niet af zal gaan.

Ziet daar wat d'uiterlijke gedaante en gewoonlijke cieraaden belangt. Noopende hunne bezigheden en diensten in de huishouding: d'Indiaansche Vrouwen moeten brood maken, de Tuin schoon houden, brood tot den drank kaauwen, en *Karsy* raspen,²⁵³ 't geen op een steene rasp gedaan word. Indien den man iets gejaagd, of geschooten heeft, is het hun werk het gejaagde of geschootene te bereiden, en op te disschen. Is 't een Haas, Konijn, Varken, Hert, enz. word 'er het hair afgebrand, 't ingewand gewasschen, en het vleesch op een *berbekot* gelegd. 't Is een Indiaansche Rooster, van houten stokjes, omtrent twee voet hoog. Hier leggen zy hunne spijs op, vleesch en visch, zonder te zouten; [22] en half gaar gebraden zijnde, kruimelen zy ze in de Peperpot, 't zy om terstond te eeten, of tot een ongelegener tijd te bewaren: want de Peperpot is d'eenigste toevlucht. Zy weeten van geen banketteren, of overdaad in spijs bedrijven. 't Best, 't geen ik ooit by hen heb gevonden, was een stuk van een Haas: anders Krabben, Aapen, Baviaanen, *Ytoeriës*,²⁵⁴ Miereeters, ja zelfs Krokedillen. Vogels vind men 'er niet, en Visch zelden.

Hoewel d'Indianen noch Politie, noch Wetten hebben, trouwen ze echter onder malkander zo wel als de geciviliseerde Natien : 't geen zich aldus toedraagt. Wanneer de jonge Lieden zich onderling verstaan, en dat de wederzijdsche Ouders met het huwlijk te vrede zijn, komen de Bloedverwanten by een, waar na een van 't geslacht het woord neemende, recommandeert hy den Bruidegom by geene andere te loopen, zorg voor zijn Wif te draagen, naarstig te weezen om een Broodtuin

252 Lap: de rode lendedoek of camisa.

253 Karsy: cassave.

254 Bavianen, ytories: met het woord 'bavian' en het inlandse woord 'ytorie' wordt de brulaap bedoeld.

te maken, dagelijks voor zijne keuken uit Visschen en schieten te gaan, Krabben te helpen haalen, enz. en aan de Bruid, dat ze met niemand anders te doen moet hebben, haaren man de behoorlijke getrouwdheiden en eerbiedigheid bewijzen, hem t'elkens als hy t'huis komt spijs en drank voorzetten, met de kinderen niet meer spelen, Etc. In-der-daad, zy hebben gelijk in haar dit laatste aan te beveelen: want de Dochters trouwen 'er ter ouderdom van elf of twaalf jaren, wanner men 'er noch zelden zo veel bezadigdheid in weet te vinden, als het huwelijk wel vereischt. En noopende de Mannen; indien ze zo werksaam waren, als hen wel word voorgehouden, zouden ze spijs en drank in overvloed hebben; want het land is vol van wildbraad, Gevogelte, en Visch: maar hunne aangeboorene luiheid doet hen zich dagen lang met de Peperpot behelpen, verzeld met een dronk *Payewar* of *Beltiery*; van welke dranken wy hier na gelegentheid zullen hebben om te spreken.²⁵⁵

Hunne speeltijden, of vrolijkheden, zijn ook aanmerkens waardig. Wij hadden op zekren tijd, om ons wat te verlustigen, een kaart afgezonden. 't Is een touwetje, met ettelijke knopen 'er in gelegd, na het getal der dagen [23] waar tegen men de vrolijkheid heeft beraamd. d'Indiaanen, die het ontfangen snijen 'er alle morgens een knoopje af; en het laatste afgesneeden sijnde, begeven ze zich op weg. Daar kwamen 'er omtrent veertig a vijftig, Jong en Oud, Mans- en Vrouwspersoonen. De drank, die tot de vrolijkheid, of joeling, bereid was, word *Graaf* geheeten,²⁵⁶ en is gemaakt van Siroop en Water, 't geen in den tijd van drie dagen genoeg gegest heeft om 'er zich dronken in te drinken. Op een geven teken vielen d'Indiaanen aanstonds aan 't dansen, zingen, en spelen; gebruikende daar toe een zeker soort van Dwarsfluyten, welke een vreemd geluit van zich geven. Die hier te land Turf heeft zien trappen, verbeelt zich een ronde dans, daar men malkander niet vast houd, met een groot vuur in 't midden.²⁵⁷ Zy zijn altemaal beschilderd, ieder op zodanig een wijs als hy de bevalligste oordeelt, doch meestendeel met swarte gom, de wijnbraauwen met bruine, en de wangen met roode verw. En waarlijk, deze verscheidenheid van koleuren vertoont iets aan het oog, 't geen niet onaangenaam is. 't Hair word ook geestig gehuld en gevlochten, vermengt met strengen koraal, aan welker einden beeldtjes en plaatjes hangen, welke hen langs den naakten rug slingeren. Dit dansen duurt tot aan den dag, wanneer ieder zijne hangmat gaat ophangen, en een poos slapen. Ondertusschen bevond ik hier het spreekwoord waarachtig, dat een dronke Vrouw een opene deur is: want niet zo haast waren de herssenen door den drank beneveld, en den avond gevallen, of alle schuilhoeken wierden paarhokken; waar na ze zich stilletjes weder aan den dans voegden, even of 'er niets was omgegaan.

Saturdays heb ik ook de Zwarten dikwijls zien dansen. Dezen spelen op een hol stuk houts, even als een pomp, hebbende een gat onder en boven, daar een lap leer op is gespijkerd. Op 't geluid van dit instrument maaken ze zulke wonderbaar-

255 De Nederlandse historicus Jan Jacob Hartsinck, *Beschrijving van Guiana*, 1770, pp. 24-25, geeft een goed overzicht van de verschillende soorten cassava, zoete aardappels en maïs dranken die ook door Van Berkel word genoemd.

256 Graaf: het gegiste sap werd door de planters aan de Amerindianen verkocht; de huidige naam in het Lokono en Creools is warrap.

257 Het gebruik van het woord 'turftrappen' is hier op zijn plaats omdat het plattrappen van de turf ook zijdelings gebeurt wat overeenstemt met het langzame Indiaanse rij- of rondedansen.

lijke figuren, dat men zich niet van lagchen kan onthouden; en die het ligchaam in de vreemste postuuren weet te draaijen, is de beste danser. [24]

V. HOOFDSTUK.

Den Auteur krijgt ordre om na Ysekepe te gaan.²⁵⁸ Manier van d'overgehoudene Beentjes der afgestorvene Capiteinen te verbranden. Flauwhertigheid van een Indiaanschen Capitein. Beschrijving van het Dorp Ouden Amen, mitsgader van der Indiaanen Oorlogs Huisen. Komst van den Auteur aan een Huis der Westindische Compagnie van Zeeland. Wedertocht na Berbice. Beschrijving van een Indiaansch Dorp. Wederkomst aan het Fort.

Terwijl men nu met ongeduld verwachtte, wat de Planter uit het Gouvernement van *Canje*, daar wy aan het eind van het darde Hoofdstuk af hebben gesproken, in de Rivier *Boirrum* zou uitgerecht hebben, komt 'er een Indiaan met een Brief van *Ysekepe*, waar af den inhoud behelsde, dat hy met Boot en Cargesoen in verzekering was genomen. Hier was goed raad duur. Men ontbood de Heeren Planters, om te raadpleegen wat men in dezen verwarden staat van zaaken zou doen. Na lang overleg, wierd ik de bekwaamste geoordeeld om als Gezant derwaarts te gaan. 'k Had 'er weinig lust toe; doch wetende dat ik den last niet wel van den hals zou hebben kunnen schuiven, vervaardigde ik een Commissie, die door het Opperhoofd en alle de Raaden ondertekend, en met het Zegel van de Colonie *Berbice*, gezegeld wierd. 'k Had maar twee dagen tijd, om my tot de reis gereed te maken; welke verstreeken, en ondertusschen alles in behoorlijke order gebracht zijnde, begaf ik my omtrent den middag op weg, doch kon dien dag niet verder komen als op de Plantazie, genaamd, *den Berg*, bewoond door *Mons[ieu]r de Feer*, zijnde met de vloed op te vaaren omtrent twee uren boven het Fort gelegen.²⁵⁹ Hier wierd ik wel onthaald, en het [25] verblijf met vrolijkheid doorgebracht. 'k Had zes Indiaanen meegenomen, om de Bagazie te draagen. Dezen lieten aan my verzoeken, dewijl ik doch den nacht daar moest blijven, of ze ondertusschen wel na een zeker Dorp, *Abary* geheeten, mochten gaan. Ik vraagde mijnen Tolk na de reden, die my ten antwoord gaf, dat 'er ter gemelde plaatse over drie a vier weeken een Capitein was komen te sterven, van wien, om zijne dapperheid, volgens gewoonte eenige beentjes waren gehouden, welk nu verbrand zouden worden. Deze beentjes van deze of geene afgesneden ledemaaten, 't zijn vingers, toonen, enz. welke, na dat 'er het vleesch schoon afgeschraapt is, drie a vier weeken boven in het dak van 't huis te droogen worden gehangen. Dit is het eenigste, 't geen ze zo lang behouden, wordende anders alles, 't geen den overleeden heeft nagelaten, als bijl, kapmes, mes, houweel, Etc. Te gelijk met hem in het graf gesmeten: alzo ze zich inbeelden, dat hy het op de reis van nooden zal hebben. Als men nu de gemelde beentjes zal verbranden, word man en Maagd genoodigd om deze plechtigheid by te wonen. Hier is dan overvloed van drank, by d'Indiaanen *Bassia*, en by ons *Pernou* geheeten. De nieuwsgierigheid, alzo ik my de saak met alle omstandigheden door mijnen Tolk had doen verhalen,

258 Ysekepe: Essequibo, in het Nederlands toen Essequibo geheten.

259 Matthijs de Feer, de zoon van de eigenaar van Den Berg, wordt in 1687 commandeur van Berbice; zie P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, p. 329.

drong my aan om mede derwaarts te gaan, en als ooggetuige te zien, 't geen ik van hooren, naauwelijks kon gelooven. Mijne Indiaanen voegden zich aanstondts in de ry, bestaande uit omtrent veertig Persoonen; en dez ry was omvangen van een andere, ruim zo sterk. Ieder had iets in de hand gelijk een lange sweep, daar ze malkander beurt om beurt een vervaarlijke slag mee om de beenen geven. Die geslagen zal worden, staat in 't midden van de ry; en den slag verduurd hebbende, treed hy, in de plaats van den geenen die ze hem gegeven heeft. Dit geschied onder een afgrijselijk geroep en geschreeuw, als of ze malkander tarten, zeggende den een *Bockja watilly* (ik ben een man) en den ander *Dackje wathia* (ik ben ook een man) en die dit streelen niet tot des anderendaags morgens kan verdraagen, word als een lafhertige uitgekreeten, en durft nooit in eenig [26] gezelschap komen. Die een oogenblik tijd heeft, gaat ondertusschen eens drinken: want daar is zulk een meenigte van drank, dat ze niet geconsumeerd kan worden. Onder deze dappere actie hebben de Wijven mede het hunne te doen, te weten, zy maaken een naar geschrey en gejammer, roepende midlerwijl al snikkende en zuchtende, wie dat nu voor de Weduwe, hunne Zuster, (want zy noemen zelfs de Christenen hunne Broeders en Zusters) Brood zal Planten, uit Jagen en Visschen gaan, Krabben vangen, enz. ondertusschen leggen de beentjes van den overleedenen in het vuur, om tot asch verteerd te worden; daar ook de Wijven op moeten passen; terwijl de Mannen malkander buitens huis zo treffelijk met Sweepslagen begroeten, onder het geflikkere van ettelijke vuuren dien hen tot toortsen verstreken. Ziet daar, hoe zeer de dapperheid onder deze Natie geëerd word. Ondertusschen betoonen ze zich flauwhertig genoeg omtrent hunne Vyanden, ten minsten omtrent de Christenen, waar af wy hier een voorbeeld te berde zullen brengen.

Op dit zelve Dorp *Abary* woonde een Indiaansche Capitein, by de de Christenen in de wandeling *Kakkebarete* geheeten. 't Gebeurde in den Jaare 1665 wanneer wy met *Engeland* in Oorlog waren, dat eenige Roovers de Rivier *Ysekepe* zonder slag of stoot kwamen in te neemen.²⁶⁰ Dit goed gevolg deed hen ook een onderneeming op *Rio de Berbice* ter hand slaan; geloovende, dat ze aldaar de zelve flauwhertigheid zouden ontmoeten.²⁶¹ De tijding hier af kwam wel haast aan het Fort; weshalven men zich aanstondts tot tegenweer bereide. Ondertusschen waren eenige Indiaanen aldaar gekomen, om hunne Waaren te verhandelen. d'Engelschen vertoon den zich met een Bark van acht a tien stukken op de Rivier, en Schooten door het dak van het Fort heen. d'Indiaan, die dit gedonder in hunne ooren niet konden verdraagen, wisten niet waar ze zich van angst zouden bergen, en kroopen hier en daar in 't kreupelbosch, en elders daar ze zich veilig achten. De Christenen, die van hunne kant mede dapper vuur gaven, trachten hen wel te wederhouden; maar het was te vergeefs. By ongeluk bevond zich daar ook de Capitein *Kakkebarete*, [27]

260 De Essequibo en Pomeroon koloniën werden aangevallen door een Engelse vloot onder bevel van majoor John Scott; deze was door Francis Willoughby, de gouverneur van Barbados en Onderkoning van de Engelse West-Indsche gebieden naar de Guiana's gestuurd; zie P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën Essequibo*, 1888, pp. 76-77.

261 Van Berkel draait de zaken hier om zoals aangegeven door P.M. Netscher, *Geschiedenis van de Koloniën*, 1888, p. 76 en J.J. Hartsinck, *Beschrijving van Guiana*, 1770, p. 28. Een anoniem pamflet uit 1676 stelt dat er 60 Nederlandes in de Berbice waren die door 500 Arawakken werden geholpen toen de Engelsen aanvielen, Een vertoogh, 1676, pp. 66-67.

welke, willende kwanswijs noch eenige moedigheid betoonen,²⁶² by de Christenen in het Fort bleef; doch het was 'er van binnen wel anders geschapen: want latende zich gantsch en aldoor de vrees verwinnen, en niet wetende waar hy zich best zou verschuilen, kroop hy in een leedige Suikerketel, die aan het Magazijn stond, welke hy niet weinig bevuidde. De torn duurde omtrent een half uur; waar na d'Engelsche afgeweeken zijnde, liepen eenigen den Capitein *Kakkebarete* zoeken, dien zy eindelijke in dusdanig een postuur in de Suikerketel vonden zitten, bevende noch van angst. Over dit geval ontstond een groot gelag; en niemend was 'er die dezen dapperen Krijgsheld niet kwam bezichtigen. Ondertusschen, niet tegenstaande deze uiterste lafhertigheid, was hy niet zo haast weder by zijne Medgezellen gekomen, of hy verhaalde hen met groot pogchen en snorken, hoe kloekmoedig hy benevens de Christenen tegens d'Engelschen had gevochten, met byvoeging, dat zy 't voor een groot gedeelte aan hem verschuldigd waren, dat het Fort niet door hunne Vyanden was ingenomen geworden; verwijtende hen met eenen hunne verwijfdheid, als die niet moedts genoeg hadden om het gedonder van het Kanon te komen aanhoren, enz.

Maar om weder tot het Sterfhuis te keeren. Nadat ik dit slaan met de sweepen, en d'andere grollen die daar uitgerecht wierden, een tijd lang had aangezien, keerde ik des nachts, gelicht met een kleine waskaars om in het Bosch niet te verdwaalen, omtrent elf tot twaalf uren weder na de Plantazie; konnende mijne dappere Indiaanen niet mee krijgen, welke de plechtigheid tot den einde tot wilden bywoonen. Deze Liederen kan men met geweld niet dwingen. Zy worden, wel door de Christenen aangenomen om de reis te doen, de goederen te draagen, en hen by dag en nacht voort te voeren; waar voor ze ook op de wederkomst betaald worden; maar ze staan niet onder verband als Slaaven, en willen niet gedwongen weezen. 's Morgens omtrent ten acht uren kwamen mijne Indiaanen weder te rug, sodanig geslagen, dat men tusschen de knien en d'enkels geen duim gezet zou hebben, daar zich geen bloedige streepen [28] vertoonden. 't Waar noch tijds genoeg geweest om ons op reis te begeeven: maar d'Indiaanen dronken zijnde, en niet geslaapen hebbende, moest ik dien dag daar verblijven. Over de maaltijd vraagde my de Juffer van de Plantazie, of ik wel wat mondkost had mee genomen, alzo ik onder d'Indiaanen niet veel zou vinden. Ik zei, dat ik my eenigsins verzorgd had, en dat, ten kwaadsten genomen, ik my licht een dag of drie zou kunnen behelpen. Zy liet dan een doesijn Kalkoen-eyeren voor my kookken, aan de harde kant, en ley 'er een stuk vleesch, en een boutje van een Hoen by. Ik verbeelde my d'Indiaansche Dorpen even als die van ons Vaderland, daar men voor de betaaling altijd spijs kan bekomen, mitsgaders dat ik 'er om de twee a drie uren een zou ontmoeten: maar dit geloof bedroog my geweldig. 's Anderendaags morgens sloegen wy op weg: maar naauwlijks hadden wy de Plantazie uit het gezicht verlooren, of wy bevonden ons by een Kreek, welke zich ten minsten dartig roeden verstrekte, en tamelijk diep was. De Bagazie werd voor afgeschikt, en eindelijk van my, door d'Indiaanen gedragen, gevolgd. Omtrent den middag kwamen wy aan een Bosch waar in een goed stukwegs gevoorderd zijnde, werd de Bagazie van den hals gelegd, en plaats

262 Kwanswijs: quasi, schijnbaar.

gekoozen om wat te rusten en te eeten. Ik sloot de korf open, en ging met goede appiteyt aan de Eyeren, terwijl d'Indiaanen zich met wat slechter spijs behielpen. Na verblijf van ruim een uir, togen wy weder voort, en kwamen omtrent vier uren aan een Dorp, *Ouden Amen* geheeten: Aanstondts zocht ik na 't een of 't ander, om dien avond te nuttigen, en onze kost ondertusschen te spaaren; doch kon 'er niets vinden 't geen my behaagde. Hier begon ik dan t'overdenken, hoe bezorgd de Juffrouw van de Plantazie was geweest, en hoe grooten dienst zy my had gedaan met de korf te voorzien; die nu weder tegen den avond, alzo ik goeden honger had, dapper moest aanhouden. Na de maaltijd begaf ik my in mijne hangmat: maar het gehuil van de Kinderen, en het gesnork van d'Indiaanen, die vast ieder om 't zeerst op hunne manhaftigheid, in het verduuren der Sweepstagen op het Dorp *Abary* getoond, roemden, [29] hield my de slaap voor een goede wijl uit d'oogen: doch ik verzette die schade met een braaf gat in de morgenstond te rusten. Thans kwam de Vrouw van de huise met een *wyda* dikke *Payewats*, een korfje met Brood, en de Peperpot, om onzen ontbijt te doen; waar voor, gelijk ook voor de huisvesting, wanneer wy weder vertrokken; ik haar een bosje Koraal van veertien a zestien strengetje vereerde, 't geen zy met groote blijdschap en dankbaarheid aannam. Zy zou ook wel zin ander soort van goed gehad hebben: maar alzo 'er niets en was 't geen my behaagde, sloot ik de *Pagaal*, en wenschte haar welvaren.

Dit Dorp *Ouden Amen* legt op een gemakelijke plaats in een Bosschazie, en heeft zestien a achttien Huizen, welke zodanig gebouwd zijn, dat men door Laanen van geboomte moet heen gaan om van het eene aan het ander te komen. Onder de zelve waren 'er welke door vier, ja vijf en zes Huisgezinnen, bewoond wierden. 't Huis, daar wy des nachts hadden geslapen, was een van de geen, daar d'Indiaanen zich by vyandelijke overvallen in verweeren; gelijk zodanige vyandelikheden by mijnen tijd op verscheidene Dorpen zijn gepleegd. 't Had de langte van ongeveer 120 a 130 voet, en de breedte van tusschen de dartig en veertig, en was rondom bezet met pallissaden, zo dik als een gemeene spar, van plaats tot plaats met eenige openingen om daar te kunnen schieten²⁶³; waar toe ze Pijl en Boog gebruiken, zonder dat ze weten van zich op eenige andere wijs te verdedigen. 'k Zag 'er ook niets ter wereld in, als eenige Boogen en Pijlen. Deze Huizen, welke van de gezamentlijke Inwoonders der Dorpen onderhouden worden, zijn gedekt met bladeren van een ongemeene grootte, welke onder vast gehegt, en met verscheidene partyen, in malkander gerold, naboven gevoerd, en wijders met banden, by hen voor touw gebruikt, zodanig vast gemaakt worden, dat men, by gelegentheid van brand, het gantsch dak metter haast kan los snijden.²⁶⁴ d'Indiaanen van een en het zelve Dorp leeven anders zeer vreedzaam onder malkander. Daar kan ook niet wel twist ontstaan: want elk Jaagt, Vischt, en Schiet na zijn welgevallen. Geen land of Bosch is [30] verboden, geene wateren verpacht, enz. ondertusschen is 'er weinig,

263 Er is slechts één voorbeeld van een gepalisadeerde houten bouwwerk, namelijk het centrale huis van de Macusi, genoemd in Richard Schomburgk's *Travels*, 1922, p. 289. Dit type huizen lijkt een antwoord te zijn op de toegenomen spanning tussen de Europeanen en de Indianen maar raakt klaarblijkelijk later weer in verval, zie N.L. Whitehead, *Lords of the Tiger spirit*, 1988, pp. 58-59.

264 Volgens Roth wordt het rieten dak van durabanno bladeren zodanig geconstrueerd dat het snel kan worden verwijderd, zie W.E. Roth, *Adriaan van Berkels Travels*, 1948, p. 31.

of niets, te bekomen; alzo ze maar voor de tegenwoordige nooddrift zorgen, zonder eenige bekommring voor de toekomstende te hebben.

Na dat wy den ontbijt genuttigd hadden, begaven wy ons weder op weg, marcherende dan door Bosch, dan door Veld, dan door Kreupelbosch, enz. omtrent een uur namiddag kwamen wy aan een Dorp, daar maar een huis stond, zonder eenig mensch 'er in. d'Indiaanen noement het echter een Dorp, en zeggen, dat 'er wel eer eenig Volk gewoond heeft. Zy gaan 'er noch hun brood plukken, en logeren als dan in dit huis²⁶⁵. Wy bleeven daar een goed uur, om te eeten en te rusten; en kwamen wijders tegen den avond, na een weg van omtrent vier uren afgelegd te hebben, aan een Dorp, waar af my de naam vergeeten is. Hier namen wy huisvesting by een Capitein *Tomenaq* geheeten; hebbende d'Indiaanen die eerbiedigheid voor de Christenen, dat ze hen aanstonds een gedeelte van hun huis inruimen. De vermoeidheid benam my de lust om te eeten: en in tegendeel d'Indiaanen, die zulk een last op de schouderen hadden, en welker beenen zo jammerlijk gesteld waren, scheen 'er niet van te weeten. Ik gaf dan aanstondts order om een vuur nevens de hangmat te stookken, volgens de gewoonte, en leidde my tot de rust: dog den honger, alzo ick des avonts niet gegeten had, wekte my ter middernacht. Ik ging by het vuur zitten, en nuttigde 't geen my noch van spijs en drank overig was, waar na ik my weder te kooy begaf. 's Morgens wierd ons hier weder door de Vrouw den ontbijt gebracht, bestaande in het gewoonlijk Indiaansch tractement, te weeten, een *wyda* met *Payewar*,²⁶⁶ zo dik van kaauwsel als pap, een bennetje met Brood, en de Peperpot om het Brood in nat te maaken. Nu waren wy noch omtrent drie goede uren van de Rivier *Tannerary* genaamd,²⁶⁷ behoorende aan de West-indische Compagnie van Zeeland. Hier hadden wy vyftien a zestien man leggen, om de verw, *Oriane* geheeten, van d'Indiaanen in te handelen. Wy begaven ons dan weder op weg, gaande gestadig door Boschagie, hoog en laag, tot aan de Waterplaats, daar wy een [31] grooten Hoorn vonde. Op het geblaas, 't geen van ons Volk gehoord kon worden, wierden wy met een vaartuig afgehaald. 't Huis, daar de onzen op lagen, was gemaakt van een zeker soort van hout, *Mannekole* geheeten,²⁶⁸ 't geen heel draadig is, en zich wel laat klieven. Dit hout word by de Christenen meest gebruikt om dat het zeer gemakkelijk te bearbeiten valt. De voorraadkorf was nu leedig, en hier vond ik niet om te eeten. Thans zagen wy malkander zeer droevig aan, en moesten altemaal, niemand verschoond, jammerlijk byleggen, tot des anderendaags, wanneer de Commandant van die Bende zelve na d'Indiaanen ging, en eenige spijs en drank besprak, die hem, alzo hy alreeds vyftien a zestien jaaren onder hen had gewoond niet geweigerd kon worden. Hier by kwam noch het geluk, dat 'er een Haas wierd gevangen; die daar zo delikaat zijn, dat ze het beste Vaderlandsch Kalfsvleesch beschaamen. Hier daatelijk mee te vuur. Onderstusschen wier 'er ook Visch gebracht, welke eenigen hadden weeten

265 Verlaten dorpen nemen een belangrijke plaats in binnen het territorium van een bepaalde groep, omdat deze voormalige dorpen nog steeds worden bezocht om er fruit te verzamelen of om de daar begraven doden te herdenken; zie: W. Balée, 'The Culture of Amazonian Forests', *Advances in Economic Botany* 7, 1989.

266 In de marge staat bij *wyda*: ' 't Is een Dop van een Kalbas'; *payewar*: drank gebrouwen van cassave.

267 De zetter gebruikte voor de eerste letter van het woord ten onrechte een 'C'.

268 *Mannekole*: *manicole* (Euterpe oleracea).

vangen; en door d'Indiaanen Brood, benevens een *Commodityen*, of groote pot met drank, *Pernou* geheeten. Men viel dan wel haast met graage tanden aan 't schaffen; en de vrolijkheid, veroorzaakt door de *Pernou*, duurde tot laat in den avond, wanneer men zich te rust schikte. Ik was in de wil om des anderendaags mijne reis te water na *Ysekepe* voor te zetten: maar tegen den avond kwam 'er een expresse, over land na *Berbice* afgevaardigd, om de tijding te brengen, dat de Planter van *Canje* met de bark ontslaagen was; maar dat het Cargesoen noch onder den Commandant van *Ysekepe* beruste. Ik gaf dan order aan mijne Indiaanen, dat ze zich tegen des anderendaags gereed zouden houden, om my weder na *Berbice* te geleiden. Dien dag hadden wy ons zeer sober moeten behelpen, ter oorzaak dat 'er met Jagen en Visschen heel weinig was opgedaan. s'Anderendaags, zo als wy op ons vertrek stonden, en ons door de behulpzaamheid der Indiaanen van eenige weinige spijs hadden verzorgd, kwam een Indiaanse Vrouw my een Vischje brengen, even als een bleytje, zijnde omtrent vier duym lang, na 's Landts wyze gebraden, met een stukje brood [32] toe. Ik zou haar, tot teken van dankbaarheid, wel gekust hebben: en nooit heeft een gansche Kabeljaauw my in het Vaderland zo veel blijdschap aangebracht, als wy nu dit kleine Vischje deed. Omtrent den middag traden wy gezamenlijk in de *Coriaar*. 't Zijn kleine vaartuigen, van een Boom gemaakt, gemeenlijk in zestien a zeventien voet lang en drie voet breed. Men ziet er grooter, doch zelden. Hier kwamen wy mee tot aan het Dorp, daar de Capitein *Tomenaq* woonde, in wiens huis wy weder inkeerden. 'k Had goeden appeteyt, en ging derhalven alles doorsnuffelen, doch vond 'er niets als eenige Hoenderen, waar af ik 'er een den hals afsneed, 't geen ik met een mes betaalde, en aanstondts plukte, kookte, en met wat peper ging zitten op eeten.

Dit Dorp is niet minder vermaakelijk als *Ouden Amen*. 't Schijnt by na onmogelijk, hoe de natuur alles zodanig geschikt heeft. Men gaat niet van 't eene huis na 't ander, of men heeft 'er zeer lustige gezichten, even als perspectiven, welke de vernuftigheid der menschen heeft weeten 't ordineren. Daar de Huizen op staan, is zandgrond; en dat zo dicht aan de Bosschen, daar men niet als kleygrond heeft. Ik telde 'er zeventien, groot en klein. Daar was ook een Krijgshuis, even als in het Dorp *Ouden Amen*: maar het verviel, ter oorzaak dat 'er de Christenen zo dicht omtrent woonden, op welker zorg en wakkerheid d'Indiaanen zich verlaaten. Zij zijn ook van natuure gantsch niet zorgvuldig, noch werkzaam; waar uit het dan voorspruit, dat men zich zo bekrompen moet behelpen; daar meen anders in weelde zou kunnen leven: want het land is vruchtbaar genoeg; en indien 'er de behoorlijken arbeid toe aangewend wierd, 't zou allerhander nooddruft in overvloed voortbrengen. Maar een Indiaan plant omtrent zijn huis niet anders als een Katoenboom, of een Boom die *Oriane* voortbrengt: want de Wijven zijn 'er zodanig van aart, dat ze altijd wat van deze verw in hunne *Pagaal*, of korfje hebben, om er de wangen mee te koleuren. Met andere nootzakelijkheden, daar ze meerder nut of zouden ko[m]nen en genieten, zijn ze niet gewoon zich te bekommeren. [33] 's Morgens, zo haast als den dag aanbrak, waren wy al aan den ontbijt; en een uur of anderhalf daar na wierd de reis weder voortgezet. d'Eerste rustplaats was aan het leedige Huis, daar wy hier voor af hebben gesproken, alwaar wy omtrent een half uur vertoefden. s' Namiddags ten drie uren bevonden wy ons in een Bosch, 't geen

zich van verre en naby even vermaakelijk op deed. Hier rusten wy weder wat by een Beekje, en kwamen wijders ongeveer een half uur voor den avond tot *Ouden Amen*. Een Hoen, 't geen ik in 't naauw maakte te krijgen, verstrekte my nu weder, hoewel wat sobertjes toegemaakt, voor een uitsteekende lekkerny. 'k Had 'er ook gaarne een stuk of twee voor mijn Volk willen hebben, en 'er dubbelde betaaling voor geeven; maar d'Indiaanen, en voornamentlijk de Wijven, zijn zo krengig, dat zy ze bewijlen voor een zes dubbelde waardy niet zouden willen missen: en de Christenen moeten zich wachten van hen te vyand te maaken. Voor malkander in tegendeel hebben ze alle dingen over; en al blijft een vreemde Indiaan een maand of twee by den eenen of den anderen t huis leggen, daar word niet op gezien.²⁶⁹

's Anderendaags morgens, na den ontbijt op de gewoonlijke manier genuttigd, en met een boschje Koraal betaald te hebben, ging de reis weder aan, en met zulk een luchtigheid, dewijl wy, om zo te spreken, de kreb nu al begonden te ruiken, dat wy ons des namiddags omtrent ten twee uren op de Plantazie *den Berg* bevonden; alwaar weder helder goede cier gemaakt hebbende, om de moeyelijkheid van de Reis te vergeeten, trad ik met mijne Indiaanen in een Vaartuig, en deed my na het Fort voeren, daar wy met het vallen van den avond aankwamen. [34]

VI. HOOFDSTUK.

Den Auteur krijgt order om ten tweede maal na Ysekepe te gaan. Bestelling tot de Reis. Vreemde manier van Visch braaden. Komst aan het Huis in Tarnerary, en vertrek van daar. Gedaante van de Duizend Been-boomen. Komst in de River van Ysekepe, en beschrijving van de zelve. Komst aan het Fort Ysekepe, en treffelijk onthaal aldaar. Beschrijving van het zelve. Gastery op een Plantazie. Wedertocht na het Fort van Berbice.

Na een zo moeyelijke Reis afgelegt te hebben, wierd ik heel minnelijk door het Opperhoofd ontfangen: doch weinig dacht ik om een tweede tocht derwaarts te zullen moeten ondernemen; en ondertusschen was het echter noodzakelijk; dewijl men geen andere kans zag om het Cargesoen weder onder handen te krijgen. Ik kreeg dan order om Brieven aan de Heeren Raaden af te vaardigen, behelzende, dat ze zich des anderendaags aan het Fort zouden laten vinden, ten einde middelen te beraamen om alle dingen weder in de rechte plooy te brengen. Dezen ter bestemde tijd verscheenen zijnde, wier de zaak in beraad gelegd. De Commandant van *Canje*, die door zijne onvoorzichtigheid het werk in d'asch had gebrouwen, was 'er tegenwoordig, en zoekende als noch met eenige halsterrigheid de zaak te verdedigen, wierd hem door de Heeren Raaden te gemoet gevoerd, dat ze lange jaaren voor hem in het Land waren geweest; dat hy 'er ook aan hen volkomene kennis af had behooren te geeven; en dat zy 'er met goede redenen niet toe verstaan zouden hebben. Niettemin, dewijl men hoopte, dat alles noch wel te recht gebracht zou worden, indien 'er een bekwaam Persoon na toe wierd gestuurd, staakte men het geschil; en alzo ik een maal derwaarts was [35] geweest, wierd ik eenmondig genoemd om 'er my ook de tweede maal heen te begeeven. 'k Had 'er niet veel tegen

269 Misschien heeft Van Berkel zelf geen voorbeelden van dergelijke wederzijdse diensten gade geslagen, maar reciprociteit is een belangrijk aspect van de Indiaanse samenleving.

in te brengen, als dat ik beter geproviandeerd moest zijn; dewijl 'er onder wege by d'Indiaanen niets en was te vinden. Men zy my, dat ik my van alles, 't geen ik oordeelde tot de Reis van nooden te zullen hebben, zonder eenige verhindering mocht verzorgen. Maar waarlijk, die zich in 't Vaderland alzo tot een tocht gereed moest maaken, zou reden hebben om zeer misnoegd te weezen: maar 't was 'er niet breeder. 'k had maar twee dagen tijds om alles klaar te maken; doch zijnde de toerusting van geen grooten omslag, bevond ze zich wel haast gereed. Midlerwyl had onze Predikant, zo als ik bezig was met hem de voorgaande tocht te verhaalen, my te kennen gegeven, dat hy wel mee van de party wilde weezen : maar alzo hy oordeelde, dat het hem niet en zou passen zulks te vraagen, zag hy geen gelegenheid om zijn nieuwsgierigheid hier in te voldoen. Ik, verheugde dat hy my deze voorslag deed, sei hem, dat ik wel middel wist om te maaken dat het hem gevraagd zou worden: waar op afgesproken zijnde, vervoegde ik my weder na het Fort, en ging in mijne hangmat leggen. Een oogenblik daar na komt het Opperhoofd boven, en vraagt my, of ik slaap. Ik antwoord neen, maar dat ik in gedachte was wegens de reis, welke ik moest onderneemen. 't Zal alles wel gaan, zei de Commandant, stelt u maar gerust; en komt het al te mislukken, zo is er maar omtrent zes honderd guldens verlooren. Ook twijfel ik niet, of ik zal het wel kunnen verantwoorden; dewijl 'er de Patroonen kennis af hebben gehad. Laat ons de swarigheid eens van het hert spoelen. Onder het drinken zei ik: daar komt my iets te binnen, 't geen zekerlijk by uwe Edelheid goed gevonden zal worden. De Predikant is een gaauw man;²⁷⁰ en indien hy de tocht met my wilde waagen, men zou 'er een goeden uitslag af mogen verhoopen. De swarigheid was, dat hy het zou weigeren. Ik zei, dat ik hem de pols zou voelen, en als ik met hem boven kwam, dat hy dan van zijne toestemming verzekerd mocht weezen. Dit wierd in 't werk gesteld, en hy nevens my boven gekomen, [36] met alle minlijkheid door den Commandant ontfangen. Hy maakte zich dan gereed, om des anderendaags, zijnde Maandag, met my op reis te gaan. De voorraad bestond in raauw gerookte Spek, gekookte Eyeren, en een brave boutelje met Brandewijn. Midlerwyl verzochten noch drie Christenen aan den Commandant, dat ze mee mochten gaan, ten einde het Gezantschap aanzienlijker te maken; 't geen met mijne bewilliging wierd toegestaan, doch onder voorwaarde dat ze hunne eigene Indiaanen zouden bezorgen, om hunne Goederen te draagen. Met de vloed wierd onze Bagazie ingescheept, benevens tien Indiaanen; en hebbende daar op afscheid van het Opperhoofd genomen, wierden wy na de Plantazie *den Berg* gevoerd. Hier verdeelde d'Indiaanen de Goederen, die zy zouden draagen. Ondertusschen, alzo ik overdacht, dat 'er by ons Volk op het Huis te *Tamerary* niet veel te eeten zou vallen, oordeelde ik het raadsaam twee Indiaanen voor af te schikken, ten einde mijne komst te laten weten, benevens order dat ze tegen Donderdag een Canoo gereed zouden houden, overdekt met een tent, daar twee a drie menschen onder konden zitten; mitsgaders dat ik twaalf a veertien scheppers moest hebben. Een uur of twee na het vertrek van dezen, die met het kriecken van den morgenstond op weg waren geslagen, namen wy onze afscheid van de Vrienden, zijnde ons gezelschap nu vermeerderd met een zesden Man, te weeten

270 Gaauw: vaardig, behendig; vgl. het woord in de samenstelling 'gauwdief'.

den Swager van den Predikant, die op de Plantazie *den Berg* woonde. Tegen den middag hielden wy halte in het Bosch, by een schoone Kreek daar wy hier voor af hebben gesproken. 't Was een verbeelding van een kleine *Karvaane*, die door de Wildernissen reisde. Ik liet aan ieder Christen twee Eyeren uitdeelen, en een teugje Brandewijn toe drinken. d'Indiaanen hadden twee kerven of kweeken met Brood, daar ik hen Zout toe liet geeven; en wierd de dorst met water uit de kreek gelescht: waar na weder op weg zijnde geslagen, deden d'Indiaanen ongeveer twee uren aan deze zijde van *Ouden Amen* door den Tolk aan my verzoeken, dat men aldaar halte mocht houden, niet om dat ze door den last vermoeid waren, maar [37] alzo ze eenige Visch meenden te gaan haalen. Ik vraagde den Tolk, of ze van zinnen beroofd waren, dat ze Visch wilden halen op een plaats daar men met meerder reden viervoetige Dieren verwacht zou hebben: want het was een streek Landts, vlak en effen, die men naauwlijks overzien kon. En als ze nu al Visch mochten bekomen, kon ik niet begrijpen, waar men vuur mee zou maken, dewijl zich geene brandelijke stoffen vertoonden. Mijn Tolk voerde my te gemoet, dat ik daar niet voor bekommerd behoefde te wezen als 'er Visch kwam, dat 'er dan ook wel vuur zou komen. De Predikant en ik gingen in het gras nederzitten, om met geduld af te wachten wat d'Indiaanen zouden uitrechten, dezen naauwlijks een klein uur uitgeweest, kwamen te rug met een brave Zoo van een zekere soort van Visch, by d'Indiaanen *Louwkiddy* geheten, en van gedaante eveneens als de Puitaal in het Vaderland:²⁷¹ en indien wy deselve met saus hadden kunnen bereiden de smaak, gelijk in 't eeten bevonden, zou ook 't eenemaal eveneens zijn geweest: 't geen my doet gelooven, dat het deselve Visch is. Men heeft 'er ook een soort van Visch van gedaante als Baars; doch de smaak verscheelt eenigsins: en zy is zo harig, dat ze naauwlijks gegeten kan worden. Maar om weder tot onze Indiaanen te keeren. De gemelde Visch (die gevangen was in een klein Watertje, 't welk, gelijk wy naderhand gingen bezichtigen, geen uitgang had), schoon gemaakt zijnde, sloeg een Indiaan vuur aan een katoene lont. d'Andere plukten ondertusschen Gras, en staken dat door middel van blaazen in brand. Dit smeten ze in het ander gras, 't geen hand over hand voortbrande: en aldus brachten ze de Visch te vuur, en kregen ze eindelijk gaar. De Predikant en ik proefden 'er van, en vonden ze van een tamelijke smaak: doch op deze wijs toegemaakt, kon ze ons niet genoeg behaagen om 'er den honger mee te verzaden; daar ons ten anderen de nood noch niet sterk genoeg toe aandrong. Wy lieten ze derhalven aan d'Indiaanen, die ze met een zonderlinge gratigheid op aten. Thans nam elk zijne dracht op de schouderen, en stapte weder voort, tot dat wy aan het Dorp *Ouden Amen* waren gekomen, alwaar wy den nacht meenden over [38] te brengen. Wy logerenden weder in het Krijgshuis, daar ruimte genoeg voor een honderd man of twee was. Hier wierd my eerst gezegt, dat ik *Zieken*, by d'Indiaanen *Mebyky* genaamd,²⁷² in de voeten had. Ik geloofde het niet, ter oorzaak dat ik altijd de kousen aan hield, en dat ik my derhalven inbeelde die kwaal niet onderworpen konnen wezen. Ondertusschen bevond ik naderhand, dat

271 Louwkiddy: antenne meervallen (Pimelodidae) of ook laukidi in het Arawaks. Puitaal: geen familie van de aal; de puitaal (*Zoarcis viviparus*), ook magaal of moeraal genoemd, is een straalvinnige vis.

272 Mebyky: zandvlooi of jigger (*Tunga penetrans*); de zwangere wijfjes van de vlo dringen de huid binnen en veroorzaken de huidziekte tungiasis.

't geen ik, willende niet na mijne voeten laten zien, voor vermoedigheid had genomen, inderdaad de kwaal was, daar men my voor had gewaarschouwd, en hier na breder afgesproken zal worden. Des morgens kwam de Peperpot voor den dag, mitsgaders een bennetje met brood, en *Payewar* om te drinken; 't geen met een voddery van Koraalen betaald zijnde, begaven wy ons weder op weg. Omtrent elf uren hielden wy halte in een Bosch, by een Kreek; alwaar, behalve eenige weinigen, de laatste Eyeren moesten aan houden. Midlerwyl wierd het Spek, daar wy noch geen mond aan hadden gezet, gemist: en een van ons Volk wist te zeggen dat 'er des nachts twee a drie Honden waren geweest, welken hy had zien eten, doch met meening dat ze iets anders onder de kluiven hadden. Hier zag men malkander bedroefd aan; en de schade kon niet hersteld worden. 't Stond ons schoon noch zulk een weg te moeten afleggen, alleenlijk met droog brood en zout. Doch het was geschied, en kon niet verhoppen worden: de Bottelier had beter op de *kweek* mogen passen. Wy namen dan weder moed, en gingen voort tot aan het alleen staande Huis, daar wy nochmaals halte hielden: en met den avond brachten wy 't aan Dorp, door ons *Naby* geheeten, daar Capitein *Tomenaq* woonde. Hier hielden wy onze nachtrust; en hebbende vervolgens den ontbijt genuttigd en betaald, gingen wy weer voort: maar eer wy aan de Waterplaats kwamen, sloeg de Predikant voor, dat wy eerst het restantie behoorden op te eten, om den Indiaan t' ontlasten: want hy liet zich voorstaan, dat wy 't met ons zessen in 't lijf konden draagen, als deze alleen op de schouderen. Men hield dan weder halte, en consumeerde de rest van onze spijs en drank; waar na met een frisschen moed weer voorstappende, kwamen wy 's morgens [39] omtrent ten elf uren aande Waterplaats, en vervolgens aan het Huis in *Tamerary*. Hier vond ik alles, 't geen ik door de voor uit gezondene Indiaanen had laten weten, gereed, en gaf order om de Bagazie, benevens een partij schoon water, zijnde van brood en zout noch genoegsaam voorzien, in de Canoo te brengen, terwijl men ondertusschen de ebbe afwachtte, en een Indiaan met een Brief na het Fort in de *Berbice* afgevaardigd wierd, behelzende het ongeluk 't geen de Honden ons omtrent het Speck hadden toegebracht, mistgaders den soberen staat daar wy ons in bevonden, met verzoek dat de Commandant ons een boutelje Brandewijn, benevens twee a drie stukken Spek, aan het Huis van *Tomenaq* beliefte te stuurén, op dat wy 'er ons op onze wederkomste af mochten kunnen bedienen. Dit alles besteld zijnde, liet ik door een Indiaansche Vrouw mijne voeten wasschen, met last om te zien of er ook doornen in waren. Zy vond 'er zeven stuks *Zieken*, of *Mebyky* in, waar af wy hier na zullen spreken. 's Namiddags ten drie uren ging de reis weder aan, drijvende wy met de ebbe de Rivier af. Deze Rivier van *Tamerary* is zeer plaazierig, en omtrent van de zelve wijdte als de Rivier van *Berbice*; wijders aan wederzijde voorzien met hooge Boomen, doch weinige of geene *Savaanen*, of Weylanden. 's Avonts omtrent ten acht uren kwamen wy aan een Waterplaats, daar wy te land traden, om 'er, terwijl de vloed ging, onze nachtrust te neemen. Straks tegen d'Indiaanen aan het hout hakken, en vuur maken, gelijk daar te Lande gebruikelijk is. 's Morgens voor den dag gingen wy weder voort, en bevonden ons tegen den avond omtrent de Zee, blijvende ongeveer ter verte van een half uur binnen de Rivier. Hier moesten wy weder opleggen, om 's anderendaags met de ebbe langs de Zee heen te steeken. Doch de meeste swarig-

heid was om aan Land te komen; want men moest over een zeker soort van Boomen, *Duizendbeenen* geheeten,²⁷³ heen klimmen. Deze Boomen groeijen aan de kant van 't water, ongeveer vijf a zes roeden van 't vaste land; schieten hunne takken omtrent anderhalve a twee vademen uit; en vatten dan weder wortel in de grond: invoegen dat ze zich als een [40] lange reeks van boogen vertoonen. Hier moet men met gevaar over heen klauteren; want zijnde glad van slijm en slik, weet men naauwelijks waar men zich aen vast zal houden: en Ondertusschen heeft de gewoonte zodanig een Macht dat 'er Indinaanen by nacht veel gemakkelijker over heen klauteren, als de Christenen by dag. Wy geraakten 'er echter altemaal zonder ongeluk over; waar na een sobere maaltijd gehouden hebben, zei my mijn Tolk, dat hy wat met de lijn wilde gaan visschen. 't Docht my vreemd, alzo het heel donker was: en ik beeld my in, dat hy, ter oorzaak van de gladheid der gemelde Boomen, aan d'andere Indiaanen wel werk zou kunnen geven om hem te vangen. Midlerwijl kwam hy na een klein half uur weder te rug met een Visch van grootte als een gemeene Kabeljaauw, by d'Indiaanen *Loulouw* genaamd.²⁷⁴ Wy hadden den Tolk al vergeten, en ons tot slaapen geleid: maar verstaande zijne goede vangst, sprong ieder ter hangmat uit; en 't liet zich aanzien of men de Visch leevendig verslonden zou hebben. Men gunde zich ook naauwelijks den tijd om ze te kooken; en binnen ene uur zag men 'er niet meer als de graaten af. 's Anderendaags morgens voeren wy me de ebbe weder voort, blijvende gestadig omtrent op twee a drie voeten waters, alzo ze sich niet dieper in Zee durven begeeven. Naauwelijks ware wy ter halver weg gekomen, wanneer d'Indiaanen zeiden, Vaartuigen te zien. Dit ontzette ons altemaal geweldig; dewijl wy ons inbeelden, dat het wel licht *Caribischen* konden weezen, de doodvyanden van *d'Arrewakken*, of d'onzen; in welk een geval zy zich zeekerlijk met de vlucht gebergd, en ons verlaten zouden hebben. Wy gaven hen moed, en lieten door den Tolk zeggen, dat wy voor hen zouden vechten. Maer het was ons geluk, dat het 'er niet toe kwam: want zy laten sich met deze woorden wel een weinigje paaijen; maar als de nood aan den Man komt, doen zy evenwel hunne zin. De vrees voor de wreedheden, welke op d'overwonnenen gepleegd worden, doet hen, zo 't maar eenigsins mogelijk is, de vlucht kiezen, en in der daad, ze zijn afgrijzelijk; gelijk wy in 't gevolg, wanneer wy van hunne Oorlogen spreken, [41] aan den Leezer bekend zullen maken. Ondertusschen voeren wy vast langzaam voort; en zijnde wat nader gekomen, riepen onse Indiaanen, dat ze Christenen zagen: waar mede alle bekommring en angst in een oogenblik ophield. Wy telde vier Canoos, en in de zelve ettelijke Christenen en Indiaanen, waar af de laatsten bezig waren met Visch te vangen, 't geen met pijl en boog gedaan word. Zy waren van Ysekepe, en verkochten my voor de waardy van vyf a zes stuyvers een goede Zoo *Quereman*,²⁷⁵ zijnde een delikaate Visch. Onze *Bokjes* haasten zich om in de Rivier van *Ysekepe* te komen, op dat de pot te vuur mocht gaan: want die arme menschen hadden sedert Donderdag, en 't was nu al Saterdag, niet veel gehad. Eindelijk kwamen wy in den mond van de gemelde Rivier; alwaar, vermits de ebbe noch ging, wy ons aan Land lieten pagaijen. Straks wierd hier vuur gemaakt, de

273 Duizendbeenen boomen: mangrove (*Rizophora mangle*).

274 Louwlouw: *Piratinga* sp., volgens W.E. Roth, *Adriaan van Berkel's Travels*, 1948, p. 42.

275 Quereman: *Mugil* sp., volgens W.E. Roth, *Adriaan van Berkel's Travels*, 1948, p.43.

Visch gesneeden en na 's Landts wijze met *Atty* of peper gekookt. Ieder verzadigde zich nu ten vollen; waar na wy met de vloed weder voort gingen, tot des avonds laat, wanneer wy na een goede Waterplaats lieten om zien.

Deze Rivier van Ysekepe is in haar inkomen omtrent drie mijlen wijd, maar zonder diepte na proportie; hebbende op haar diepst, als het hoog water is, niet boven de tien a elf voeten waters. De mond is met veele droogtens van Zandbanken belemmerd, mitsgaders met drie Eilanden, begroeid met Boomen; waar af 'er ook een meenigte binnen in de Rivier geteld word, altemaal met Boomen bezet. d'Aankomst aan Land is 'er gemakkelijker als ik ooit elders heb gezien, zijnde van den beginne af zandgrond; 't geen ik nergens in eenige Rivier heb ontmoet. Ondertusschen heeft men echter aan het vaste Land kleygrond, gelijk omtrent andere Rivieren. Zy blijft doorgaans wijd, en lustig in 't aanschouwen, ter oorzaak van het Geboomte der gemelde Eilanden, mitsgaders de Bosschazien die zich zeer vermakelijk voor het gezicht op doen. Het Fort legt omtrent twaalf uren van de Zee, op een Eiland; een weinig boven het welk aan de kant van het Bosch Steenklippen, en meerder diepten, gevonden worden. Ziet daar, wat het voornaamste dezer Rivier belant. [42]

's Morgens, met het kriecken van den dag, zettende 't wy met de vloed weder voort, en kwamen eindelijk aan het Fort, daar men al na ons stond te zien, also men 'er een Gezantschap verwachtte, waar af ons Vaartuig met een Tent tot een genoegzaam teken verstrekte. Wy lieten ons op een bekwame plaats aan Land zetten. De Commandant *Hendrik Rol* genaamd, kwam my, benevens den Predikant, met de degen in de hand verwelkomen, en deed ons door een dubbelde ry Soldaten heen geleiden, onder het lossen van hunne Musketten. Boven wierden wy ontfangen door den Secretaris, en noch drie schooten met licht Kanon gedaan. Waarlijk, deze eerbewijzingen brachten ons als buyten ons zelve; en wy verbeeldten ons, eenige Europische Vorsten te weezen, die ergens een openbaare intrede deden. Vervolgens wierden wy in de Kamer van den Commandant gebracht alwaar ik mijne Commissie wilde openen; doch hy verzocht my vrindelijk, dat ik 'er noch een dag of vier mee wilde wachten, en eerst wat uitrusten. Mijne andere Stoet van Christenen bleef onder de Soldaaten logeren. Ondertusschen wierd 'er sterke drank van boven gehaald, benevens een pul Wijn, aan de Commandant vereerd om ons te tracteren. Wy zaten 's avonds treffelijk aan, en wierden onthaald met vyf schotelen gebraden en gezooden; waar na met een dicht ligchaam ons te rust gelegd hebbende, sliepen wy tot 's morgens ten negen uren: wanneer mijne Indiaanen my verlof kwamen vragen om voor eenige dagen na hunne Vrienden te mogen gaan. Ik gaf hen een Kaart (waar af wy elders d'uitlegging hebben gedaan) mede voor den tijd van acht dagen. Vervolgens ging ik alles bezichtigen; 't geen haast gedaan was: want het Fort *Ysekepe* legt op een Eilandtje, niet grooter als dat men het met een steen over zijne langte kan overgooijen. Het Fort zelve is vier kantig van gedaante, hebbende onder het Magzijn, en boven drie vertrekken, en daar de Soldaten in huis houden, een Kamer voor den Commandant, en een voor den Secretaris, welke met een en dient om de Cargesoenen in te plaatsen. Het Eiland heeft veele Klipsteen. Rondom het Fort gaat men gemeenlijk jaagen, [43] hoewel 'er geen Wild is als 't geen 'er komt aanzwemmen, zijnde dit overvloedig genoeg. Tegen den middag,

wanneer ik mijne wandeling had afgelegd, kwam 'er een Christen van de Plantazie van den Heer de *Graaf* (die de goedheid had gehad van de gemelde Wijn tegen onze komst aan den Commandant te sturen) met verzoek dat de Commandant, benevens zijne Gasten, hem des anderendaags geliefde te komen bezoeken, tegen welken tijd men een goed maal zou bereiden. 't Wierd zonder veele complimenten aangenomen; en wy traden 's anderendaags morgens met de vloed in de *Coriaar*, zijnde ene bekwaam Vaartuig, om na de Plantazie van den gemelden Heer te vaaren, welke omtrent een uur boven het Fort gelegen was. Hier vonden wy alles zo wel gereguleerd, als of wy in 't Vaderland waren geweest. 't Onthaal was ook treffelijk, en bestond in gebrad van vyfderhande soorten, als Hartevleesch, Hoenders, Kalkoenen, Endvogels, en Duiven; mitsgaders drie schotelen, Pottazie van Harte-Haaze-en Kalkoenevleesch. De drank was Dortsche Mom,²⁷⁶ Wijn, en Brandewijn; waar mede wy de Vrolijkheid tot aan den avond gaande hielden: komende wijders vol en zoet weder aan het Fort. Daar waren in 't geheel drie Plantazies, zijnde die van den Heer *de Graaf* de grootste, en van acht-en-twintig a dertig Slaaven. d'Andere twee konden 'er ieder niet boven de twaalf a veertien uitmaken. Men voert 'er een Prinsen leven, voor zo veel de Spijs en drank belangt: maar die van een gezelligen aart is, en gaarne met menschen verkeert, behoeft zich derwaarts niet te begeeven. En in der daad, behalven dit gebrek, hebben de warme Landen voor een groot gedeelte niet al het gemak, 't geen men 'er zich uit de vertellingen van dezen en geenen wel af verbeeld. De brandende Zonnestraalen vallen lastig genoeg te verdragen; en het mangel van veele dingen, welke tot het leven noodzakelijk zijn, geeft een zekere wanlust, daar men zich niet wel af kan ontslaan. Doch om weder tot onze stoffe te keeren. Na dat wy ons nu genoegsaam hadden uitgerust, zijnde alreeds Vrijdag, verzocht ik den Commandant, dat wy doch eens mochten spreken van de zaaken, [44] waarom men my derwaarts had afgevaardigd. De pretentie was, dat wy de Rivier *Tamerary* zouden verlaten zonder daar ooit meer in te handelen, en dan zou men het aangehaalde Cargesoen wardeeren, en met *Balsamum Copeira*, in de wandeling Maraan geheeten, betalen. Deze Balsem word d'Indiaanen gehaald omtrent de Rivier *Aernocque*, aan welkers mond het Fort *Trinidad*, den Koning van Spanjen toebehoorende, gelegen is. Zy druipt uit een seker soort van Boomen, daer met een bijl ingehouwen en wijders een kalbas aangehangen word, om de vocht, zijpelende allengskens uit de kloofs, daar in 't ontfangen. 't Is een heilzame remedie voor 't Graveel, de Steen, en varsche Wonden. Mijne Commissie strekte zo ver niet; weshalven de Conferrentie gestaakt wierd: onder beding, dat ik met nader last derwaarts zou keeren. Ik verzocht dan, binnen ene dag a twee te mogen vertrekken; 't geen my wierd toegestaan: maar de Predikant moest altoorens des zondags een Predikatie doen, en twee Kinderen Doopen; daar hy zig gemakkelijk toe liet gezeggen. Dit was oorzaak, dat wy 'er tot 's Maandags omtrent den middag bleeven; wanneer, redelijk wel geproviandeerd zijnde, en met eenige schooten begroet, wy de reis weder aannamen; komende na de Zee gepasseerd te zijn, met de voorvloed aan den mond van de Rivier *Tamerary*. Hier liet ik door d'Indiaanen

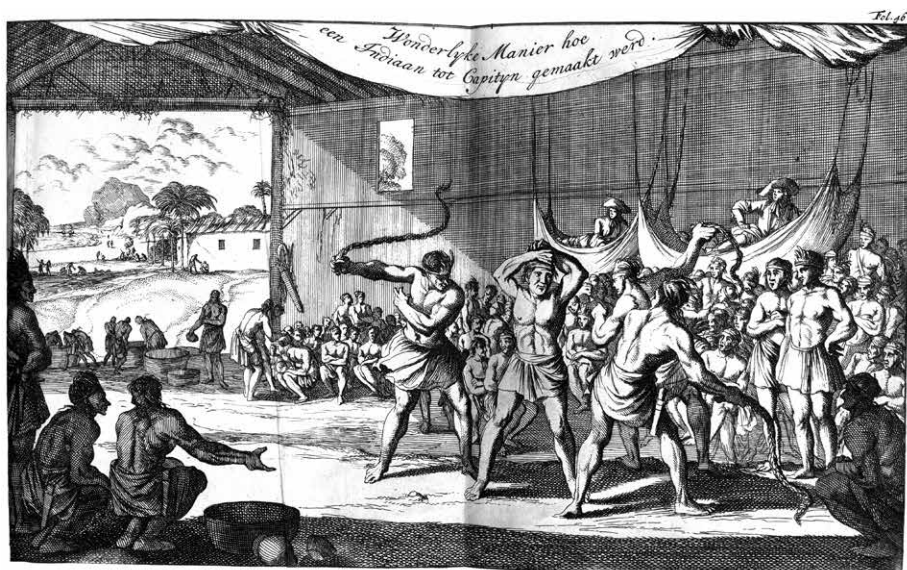
276 Mom bier is een dik en sterk hopen-vrij bier dat is vernoemd naar de legendarische brouwer uit het Duitse Braunschweig, Christiaan Mumme. Van Berkel refereert hier aan de Nederlandse variant die in Dordrecht werd gebrouwen.

een party Krabben vangen, om 'er ons op de tocht te water af te bedienen. Deze Krabben, welke ook met meenigte in de Rivier van *Ysekepe*, aan de klippen worden gevangen, werden Zoetwaterkrabben geheeten, en zijn veel smaaijker als die in de Zee gevangen worden, doch niet wel zo groot. Vervolgens kwamen wy weder by ons Volk in *Tamerary*, daar wy zeer welkom waren, ter oorzaak dat wy noch ettelij-ke Krabben hadden overgehouden. Hier bleven wy tot des anderendaags middags wanneer ons aan de Waterplaats hebbende laten brengen, was onze rust plaats in het Dorp *Naby*, ten huize van de Capitein *Tomenaq*, daar wy tot onser aller onge-meene blijdschap provisie van Spek en Brandewijn vonden, waar mede wy ons dien avond helder vrolijk maakten. 's Anderendaags morgens, met den dageraad, toogen [45] wy weder voort, en kwamen des avondts aan het Dorp *Ouden Amen*; alwaar den nacht overgebracht hebbende, en des morgens weder op zeg zijnde geslagen, vervoegden wy ons 's namiddags omtrent ten vier uren op de Plantazie *den Berg*, en van daar wijders des anderendaags aan het Fort, alwaar wy minnelijk van den Commandant ontfangen wierden.

VII. HOOFDSTUK.

Darde tocht van den Auteur na Ysekepe. Schrikkelijke manier van een Indiaan tot Capitein te maaken. Komst aan het Fort Ysekepe. Geschil wegens d'aangehaalde Koopmanschappen beslecht, en accoord met den Commandant van Ysekepe geslooten. Wederkomst aan het Fort van Berbice.

Na dat ik een wijdloopig verhaal van mijne verrichting aan den Commandant had gedaan, wierd 'er weder een Vergadering met de Raden van de Colonie belegd, die wel niet gaarne de Rivier van *Tamerary* verlaten zouden hebben; doch over-

Figuur 12: 'Wonderlyke Manier hoe een Indiaan tot Capityn gemaakt werd'. Prent in Adriaan van Berkel's *Amerikaansche Voyagien*.

denkende met wat recht wy die bezaten, resolveerden zy, dat men my nochmaals met een nieuwe Commissie zou voorzien, benevens een volkomene autoriteit om met die van de Compagnie zodanig te accorderen, als ik 't het best raadsaam zou oordeelen. 'k Had twee weeken tijds om my uit te rusten, en alle noodwendigheden tot de aanstaande tocht gereed te maken, op de welke de Predikant my weder gezelschap stond te houden. Wy begaven ons dan, verzeld van ettelijke Indiaanen, op ene Vrijdag weder na de Plantazie *den Berg*, daar wy den nacht overbrachten. 's Anderendaags toogen wy voort tot aan het Dorp *Ouden Amen*: alwaar ons gevraagd wierd, of wy des Zondags over wilden blijven, alzo 'er een Indiaan tot Capitein gemaakt zou worden.²⁷⁷ De reis was [46] zo haastig niet, of wy konden wel een dag tot ons vermaak neemen: weshalven wy, heel nieuwsgierig om deze plechtigheid, daar ons vreemde dingen af verhaald wierden, met eigene oogen aan te schouwen, ons 'er licht toe lieten beweegen. Zondags morgens vervoegden wy ons dan na de plaats, daar de Ceremonie stond te geschieden, zijnde het Huis van een particulieren Indiaan. Aanstonds wierden onze hangmatten vervaardigd; want men vind 'er stoel, noch bank, noch tafel: zittende d'Indiaanen altijd op de hucken. Men zag 'er een meenigte van *Pernouw*, zijnde een soort van drank, waar af een ieder by deze gelegenheid zo veel mag drinken, als 't hem belieft. De drank word omgedeeld door een van de mooyste jonge Dochters, die drie of vier vingeren in de kalebas, de duim 'er buiten, heeft, en zo wel den Christenen, als den Indiaanen, op die manier te drinken geeft, zonder dat men er niet de hand of vinger mag aanraken, als alleenlijk wanneer men genoeg heeft, en de kalebas van zich afweert. Zo het gezelschap groot is, zijn de Dochters, die den drank omdeelen, ook meerder in getal: en by gebrek van dezen, worden 'er ook wel Vrouwen toe genomen. Omtrent den middag, terwijl de Dochters en Wijven noch al bezig waren met den Gasten hun bekomst van drinken te geeven, verscheen den Indiaan, die tot de waardigheid van Capitein verheven zou worden. Hy wierd geleid door drie Capiteinen, die hem met wonderlijke gebaerden tot dapperheid aanmoedigden; en zijnde in het midden van het Huis gekomen, bleef hy staan, verheffende d'armen boven zijn hoofd. Ondertusschen maakten de gemelde drie Capiteinen zig gereed, hebbende ieder een *Maquary* in de hand, zijnde een soort van een gevlochtende sweep, omtrent vyf voet lang, onder dik, en boven smal toeloopende. Hier sloegen ze, beurt om beurt, den armen Indiaan zo deerlijk mee om het lijf, dat 'er van d'oxelen af tot aan den buik weinig heel vleesch overbleef, zijnde alles op een schrikkelijke wijs aan flarden geslagen. Men kon het geklets van de sweepen tot buiten het huis hooren; en echter toonde de Patient niet het minste teken van pijnlijkheid. Kort hier na, wanneer hy nu [47] zo goed als gevild was, wierd hy op een houte rooster, by d'Indiaanen *Berbekot* geheeten, gelegd, en met bladeren overdekt. Onder deze rooster was een klein vuur gestookt, 't geen meerder rook als vlam van zich gaf. Midlerwijl wierden 'er nu en dan eenige bladeren opgelicht, om te zien of hy ook gevaar liep van te beswijmen: 't geen na een korte wijl bemerkt zijnde, namen zy hem van de *Berbekot* af; gooten hem omtrent een emmer vol water over 't aanzicht; en spraken hem op nieuws, zijnde nu weder tot zich zelven gekomen, met vreemde

277 De plantage Den Berg had ogenschijnlijk een goede relatie met het Indiaanse dorp Ouden Amen.

gebaarden moed in. Thans wierd zijn gebroken huilt weer van ieder der gemelde Capiteinen met acht a negen sweepstreeken begroet; zulks dat hy 'er uit zag als een bedelaar, dien de lappen en vellen by hangen. Deze plechtigheid moest na twee a drie weeken weder geschieden, eer hy tot de waardigheid van Capitein verheven kon worden; by welke gelegenheid, zo hy een Vrouw heeft, zy mede een steek twee drie krijgt, op dat zy ook aan de glorie van haren man deelachtig mag weezen: doch zy verwacht geen meer als twee a drie slagen, en loopt aanstonts weg. Na alle de gemelde tormenten, wierd de Patient weder in zijn quartier gebracht, zijnde een klein vierkantig vertrek, in het huis afgeschooten, even zo groot dat 'er zijne hangmat kon hangen. Ondertusschen ging het drinken gestadig zijn gang: en de Wijven vetoonden zich zeer vrolijk, dat ze zulke dapperen Mannen hadden, die niet en zouden schroomen, om wraak van hunne Vyanden te neemen, voor hen in de dood te gaan; zingende liederen tot roem van der zelve Heldendaaden. Wy zullen, wanneer wy van hunne Krijgstochten spreken, gelegenheid hebben om met eenen te verhandelen, wat daaden zy verricht moeten hebben om de waardigheid van Capitein te kunnen bekomen. Wat den geen belange, daar wy zo even af hebben gesproken, hy had in zeker Oorlogsactie een oude Vrouw half dood geslagen, wijders in het water gesmeeten, haer in het zelve met duizend tormenten gemartilariseerd, en eindelijk met onuitspreekelijke pijnigingen om 't leven gebracht. Ziet daar, waar hunne dapperheid in bestaat, te weten, in slagen te verduuren, en de gruwelijkste wreedheden [48] der wereld te verrichten. Anders zijn ze lafhertige guilen, die op het losbranden van Kanon, of miskettery, naauwelijks weeten waar ze zich zullen bergen; gelijk wy 'er hier voor ene exempel af hebben verhaald.

Met het kriecken van den volgenden dag begaven wy ons weder op de been, en kwamen eindelijk, na een weg van elf mijlen afgelegd te hebben, by onzen ouden Capitein *Tomenaq*, en van daar wyders des anderendaags in *Rio de Tamarary*. Hier rusten wy tot des Vrijdags, wanneer wy ons weder in een Vaartuig, overdekt met een goede tent, inscheepten; met het welk wy, langs de strand heen gevaaren, des anderendaags in de Rivier van *Ysekepe*,²⁷⁸ en vorders aan het Fort kwamen; alwaar wy op dezelfde manier, als de voorgaande reis, wierden ontfangen, en nochmaals met alle beleefdheid van den Heer de *Graaf* getraceerd. Na eenige dagen vertoevens, gedurende de welken wy den tijd met jaagen en andere vermaakelijkheden doorbrachten: geraakte ik met den Commandant in onderhandeling wegens onze aangehaalde Koopmanschappen; welke, na dat wy inder minne met malkander over een waren gekomen, gewaardeerd wierden, en binnen zekeren tijd met *Balsamum Copeïva* betaald moesten worden: waar en tegen wy gehouden zouden weezen de Rivier van *Tamarary* te verlaten. Hier wierden wederzijdsche Geschriften af gemaakt, en getekend: waar op wy Dingsdags daar aan volgende met den Commandant van *Ysekepe* na *Tamarary* voeren, ten einde met mijne komst het accoord te volbrengen, en ons Volk van daer te doen vertrekken. Vier dagen waren wy onder weg eer wy aan het Huis in *Tamarary* kwamen; alwaar dien nacht geslapen hebbende, lieten wy ons des anderendaags middags altemaal na de Waterplaats brengen, en de Koopmanschappen en Kisten van het Volk te water na *Rio de Berbice* voeren :

278 De zetter heeft hier de letters 'p' en 'e' vergeten.

waar na wy in vriendschap afscheid van malkander namen. De nachtrust wierd vervolgens weder op het Dorp *Naby*, ten Huize van den Capitein *Tomenaq*, genomen. Hier vonden wij weer provisie van kost en drank, door onzen Commandant op mijn verzoek derwaarts gezonden. Ik commandeerde veertien man om [49] zich 's morgens gereed te maken, en hunnen weg over *Ouden Amen* te nemen. Wy met ons vieren namen dien op een Dorp, *Woeroenje* geheeten, een goeden dag gaans van het Dorp *Naby* gelegen. Nooit heb ik daar te land vermaakelijker weg bewandeld. Men heeft 'er Bosschazien, daar het geboomte zo regulier in staat, als of 't 'er met handen geplant was. In dit Dorp *Woeroenje* hadden wy drie man leggen, om met d'Indiaanen te handelen. Zy onthaalen ons met Spijs en Drank in overvloed, en lieten des anderendaags een *Coriaar* voor ons gereed maken,²⁷⁹ waar mede wy des middags aan de Plantazie, de *Mierenberg* geheeten, ongeveer acht uren te water van het Fort van *Berbice* gelegen, kwamen. Ik vond dezen weg vrij gemakkelijker; doch willende nochmaals een nacht op de Plantazie *den Berg*, daar ik altijd een zeer vriendelijk onthaal had genooten, over brengen, stapten wy op onze voeten weder voort, en bevonden ons binnen den tijd van drie uren op de gemelde Plantazie: van waar des anderendaags omtrent den middag vertrokken zijnde, kwamen wy na twee uren vaarens weer aan het Fort.

VIII. HOOFDSTUK.

Komst van eenige Indiaanen, die een Krijgstocht zouden gaan onderneemen, aan het Fort. Bereidselen tot dezelve. Schrikkelijke handeling omtrent de Gevangen, enz.

Kort na dat ik de laatstemaal van Ysekepe weder terug was gekomen, en van den Gouverneur benefens de Heeren Raaden, voor mijne moeite bedankt geworden (want daar was weinig aan de Rivier *Tamerary* verlooren ter oorzaak dat men ze, om door die van *Ysekepe* niet verdreeven te worden, met geweld van Volk moest beleggen) vervoegden zich eenige Indiaanen aan het Fort; [50] welke ons, volgens gewoonte, kwamen bekend maaken, dat ze over acht-en-twintig dagen tegens hunne Vyanden, woonende in de Rivier de *Corentijn*, zeven mijlen bezuiden de Rivier van *Berbice*, ten Oorlog meenden te trekken. 't Is te verwonderen, hoe zeer zy zich by deze gelegenheid uytloooven om hunne Vloot, bestaande uit omtrent zestien a achteen Kanoos, klaar te maken: want het is de luiste Natie, die men ergens kan aantreffen: en men zou in het Vaderland al zo gaauw een diergelijk getal van Oorlogschepen vervaardigen. Als ze zich deze gedachten van tegens hunne Vyanden te willen optrekken in 't hoofd brengen, stuuren ze eenige Manschap uit na verscheidene Dorpen, aan de Capiteinen die zich aldaar onthouden. Al wie men wil, neemt een Kaart, van riedtjes gemaakt, waar van alle morgen een afgesneden word. 't Is, gelijk wy elders gezegt hebben, hunne tijd rekening. Straks valt de jonge Manschap aan 't arbeiden, zoekende ieder om 't eerst eer in te leggen; doch het gaat, om de waarheid te zeggen, langzaam genoeg toe: want ze werken pas een uur of twee daags aan hunne Vaartuigen, brengende den meesten tijd door met zich te

²⁷⁹ Coriaar: een korjaal wordt gemaakt door het branden en uitbuigen van een boomstam.

verheugen wegens het ingebeelde gevolg van de toekomende tocht. Wanneer nu de Kanoos klaar, en van alle noodwendigheden voorzien zijn, maken ze zich eens gantsch etmaal vrolijk, en begeven zich wijders na de vergader plaats. Hier raadpleegen de Capiteinen met malkander over hunne onderneeming; en het besluit genomen zijnde, is het zelve terstond aan een ieder openbaar, zelfs ook de Wijven niet uitgezondert: doch men weet 'er van verraad, noch verraders. Thans komen 'er de Helden op afzakken, en leggen altemaal aan 't Fort, den een om een karabijn te leenen, den ander om kruid, een darde om kogels, enz. 't geen alles, zonder dat men 'er iets voor vordert, aan hen gegeven word; en bestaat de grootste gift in drie schooten kruid, en zo veel kogels. Belagchelijk zijn de gebaarden en postuuren, welken zy by deze gelegenheid maken, om ons te beduiden, hoe zy hunne Vyanden zullen slaan, en der zelve Dochters tot Slaavinnen maaken; verkoopende, volgens het spreekwoord, aldus den [51] huid, eer zy den Beer hebben gevangen. In elke Kanoo ziet men ook twee a drie Wijven, welker werk is den drank te maken, en de Mannen te dienen. De gantsche tocht duurt gemeenlijk twintig a twee-en-twintig dagen. In twee ebben komen ze aan de Zeekant; en ondertusschen zijn ze hier gemeenlijk twee a drie dagen mee bezig; want ze zien niet een Vogeltje zitten, of ze knippen op de vingers, en vertellen malkander daar iets af. Als ze nu aldus met horten en stooten gezamenierhand aan de Zeekant zijn gekomen, word 'er weder Krijgsraad gehouden, en vervolgens met de gantsche Vloot in Zee gesteecken, voorderende ieder dag omtrent drie mijlen: doch wanneer ze zich in de Rivier van de Vyanden bevinden, vaaren ze niet als by nacht, neemende ten dien einde de Maan tot hun voordeel. By dag versteeken ze zich diep in de Bosschen, en verbergen de Kanoos, op dat men hunne aannadering niet gewaar moge worden, onder eenige afgehakte groene takken, welken zy zo natuurlijk weeten te schikken, dat 'er het gaauwste gezicht mee misleid zou kunnen worden. Midlerwijl gaat 'er by nacht een uit verspieden, of hy ook ergens eenigen van hunne Vyanden weet aan te treffen; in welk ene geval hy 'er metter haast kondschap af gaat geven aan de Vloot. Hier op worden alle de Vaartuigen bezorgd: d'Indiaanen treden te Land; en alles gaat zo stil toe, dat de Vyanden overrompeld zijn, eer ze den tijd hebben om zich met de vlucht te kunnen redden. Doch wat deze stilte belangt, die duurt niet langer als tot dat ze hunne Vyanden hebben omcingeld: want als dan maken ze een afgrijzelijk getier en slaan in die eerste woede dood alles wat ze ontmoeten. Maar als ze zich nu volkomen meester zien, en dat de wederstand geen baat meer kan doen, beginnen ze gevangen te maken. Die 't ondertusschen kan ontvluchten, mag zich overgelukkig rekenen. Indien ze Vrouwlieden krijgen, die niet jong en mooy zijn, zulks dat zy ze bekwaam oordeelen om 'er hunne lust mee te kunnen boeten, hoewel ze daarom evenwel Slavinnen blijven, die slaan ze aanstonts dood: doch zijn ze wat goetlik, worden ze aan andere Vrouwen, te weten van de geenen die met hen vaaren, in [52] bewaring gegeven. Met de Kinderen, 't zy Jongens of Meisjens, leven ze na dat ze hen aanstaan. Zijn ze bevallig van weezen, mogen ze een harde dienstbaarheid te gemoet zien, doch blijven in 't leven: maar hebben zy 'er wat veel gevangen gekregen, zo worden 'er wel eenigen om koxswil gedood. Maar ongelukkig is hy, 't zy Man of Vryer, die geen kans vindende om 't ontvluchten, of zich dood te vechten, levendig in de handen zijner Vyanden komt te vallen: want

daar konden geene wreedheden bedacht worden, welken zy niet in 't werk stellen om hem te tyrannizeren, en op een schrikkelijke wijs aan hun eind te helpen. Doch gelijk ze niet altijd op dese manier hunne Vyanden konden verkloeken, vaaren ze de Rivier hooger op en de Kanoos bezorgd zijnde, trachten het een of ander Dorp t' overrompelen. Dit geschied al mede met het aanbreeken van den dag, en met een getier dat 'er de lucht af wedergalmt. Maar alzo het geluk van den Oorlog niet alijd even wel wil dienen, gebeurt het ook wel, dat ze zodanig een wederstand vinden, dat ze genoodzaakt zijn hol over bol de vlucht te nemen, en zich uit de Rivier voort te pakken. By deze gelegenheid, te weten als ze onverrichter zaake weder 't huys komen, word er drank gemaakt; en zijnde op hunne hucken gaan neder, zeggen ze, dat ze pijn in de buik hebben, en drinken zo veel dat ze moeten braaken: waar na ze kwansuis weder gezond worden. Ziet daer hunne manier van oorlogen, en verwacht nu hoe ze zich omtrent den gevangenen dragen.

De Vloot, daar wy zo even af hebben gesproken, bragt op hare wederkomst twee Jongelingen, op de Vyanden onverrompeld mede. Zy voeren by nacht stil voor by het Fort heen, en hadden de zelve zo wel bezorgd, dat 'er niet de minste kans was om t' ontkomen. Deze rampzaligen, die aldus op een Krijgstocht gevangen worden genomen, zitten omtrent drie weeken opgesloten, en geboeid; geduurende welken tijd zy hen van goede spijs en drank verzorgen. Ondertusschen houden ze zich gemeenlijk bezig, om in deze bekommerlijken staat wat tijd verdrijf te hebben, met een *Pagaal* of bennetje daar te lande voor een doos gebruike- [53] lijk, te maaken. By nacht worden de Gevangen bewaakt; en tegen dat 'er iemand van de zelve verbrand zal worden, bereiden de Vrouwen een menigte van drank, *Pernou* genaamd, waar af wy elders hebben gesproken, en van welkers hoedanigheden wy hier na een omstandige melding zullen doen. Daags voor dat hy zal sterven, heb ik met eigene oogen meer als een maal gezien, ze hem deftig met kost en drank onthaalden, op dat hy doch frisch ter dood mocht gaan. Na den middag word hy als tot een spot van het eene huis in 't ander te zien gebracht, by welke gelegenheid hy wel onverwacht een slag op 't hoofd krijgt, dat 'er het bloed by nederloopt, bijtende hem toe : *uwe Vrienden hebben 't aan de onzen ook wel gedaan*. Als de Zon aan 't ondergaan is, vraagt een Capitein, of hy de Zon wel ziet; waar op *ja* geantwoord hebbende, zegt de Capitein: *gy en zult hem niet weder zien*. Dit is zijn vonnis. 'k Heb 'er een ter dood zien brengen, die moedig genoeg zijnde om zich door geenige dreigementen, of de schrik voor d'aanstaande pijningen te laten verflaauwen, den Capitein, die hem zijn vonnis velde, met een heldachtig en versmaadend gelaat te gemoet voerde: *'t is waar, het lot is tegenwoordig op my gevallen: maar myne Vrienden zullen ook wel 't eeniger tyt by u lieden komen, en rekenschap eisschen van de tormenten die gy my staat aan te doen. Het leven is my niet zo aangenaam, of ik kan het lichthelijk verlaten: doch dit moeit my dat ik sterven moet sonder wraak over mijne dood te kunnen neeme, etz.* Met den avond geven zy hem te eeten en te drinken, zo veel als hy begeert; brengende een tegelijk het hem al eens toe. Thans binden zy hem de handen achter den rug, en aan ieder voet een lang touw. Ondertusschen hebben zich de genoodigden aldaar vervoegd, elk voorzien met eenige *Maquarijs*, een soort van toortsen, bestrecken met een zekere goed 't geen de hoedanigheid van pek heeft, op dat ze te beter mogen branden. 's Avonts omtrent ten zeven

uuren begint men rondom, en binnen 't huis, vuuren te stookten; waar na de gevangen in het midden zijner Vyanden gesteld zijnde, word 'er door den oudsten Capitein een groot misbaar bedreven, schreeuwde luidskeels: *u Volk heeft van myne Vrien- [54] den gekregen, en hen zodanig gehandeld.* Hier op stoot hy hem met de brandende *Maquary* in de huid; waar na een ieder, die hem maar kan bereiken, op hem aanvalt. d'Een stoot hem in 't aanzicht, d'ander omtrent de manlijke deelen, een darde op een andere van de gevoeligste plaatsen; terwijl hy ondertusschen met de gemelde touwen gints en herwaarts word gesleurd. Ondertusschen, indien hy door al dit martelen te flauw begint te worden, geven ze hem van tijd tot tijd een korte verpozing, om zijne tormenten aldus te langduriger temaken: want zy willen 'er een volkomene vernoeging af hebben. Midlerwijl drinken ze weder met malkander, even of ze goede vrienden waren; en de lyder aldus wat verfrist zijnde, word het werk weer aanvangen. Dit duurt tot aan den morgen, ongeveer een uurtje voor Zonnen-opgang;²⁸⁰ want als dan moet 'er een eind af gemaakt worden; 't welk geschied door een Capitein, die den rampzaligen gevangen met een houte swaard de kop in slaat. Thans valt 'er een ieder met het mes op aan: den een snijdt hem een stuk uit de bil, den ander uit de dy, een darde tornt hem op een andere plaats: kort om, elk past wat te raaken. 't Afsneeden vleesch word, gekookt zijnde, in de peperpot gedaan, en voor goede spijs gegeten. Ik heb twee Christenen gesproken, die 'er af geproefd hadden, en verklaarden, dat het heel lekker smaakte. 't Gebeente word in d'aarde begraven, behalven eenige beentjes daar ze fluiten af

Figuur 13: 'Schrikkelijke Handeling omtrent de gevangenen die in de Krygstogt gevangen werden'. Prent in Adriaan van Berkel's *Amerikaansche Voyagien*.

280 Zonnen-opgang; op 21 juni gaat in Guyana de zon op om ca. half zes en weer onder om kwart over zes; op 21 december gaat de zon op om zes uur en onder om kwart voor zes.

weeten te maken. Onder al dit gedoente zitten de Wijven te zingen; bestaande het gezang in het ophaalen van de tormenten, door eenigen hunner Vrienden, in der Vyanden handen gevallen, geleden, mitsgadders den lof van deze dappere Mannen welke op de gemelde wijze wraak van hunne dood haalen. 't Is een schrikkelijk ding om aan te zien: behalven dat de reuk van het vleesch, 't geen onophoudelijk met de *Maquerys* gebrand word, en daar het ziedende vet tappelings by neer loopt, bekwaam is om een Christen niet alleen een braakdriftige walging aan te brengen, maar ook zelfs by na te doen stikken. Ondertussen moet men zich onder alle deze pynigingen verwonderen over de kloekmoedigheid van de gevangenen, die zo ongemeen groot is, dat ze zich aldus op [55] gruwelijkste en gevoeligste manier ter dood laten brengen, zonder de minste laf-hertigheid te betuigen; troostende zich daar mee, dat ze t'eeniger tijd door hunne Vrienden gewroken zullen worden.

IX. HOOFDSTUK.

Den Auteur doet weder een tocht na Ysekepe. Gevaar van schipbreuk. Komst aan het Fort van Ysekepe. Vertrek van daar. Vreemde manier der Indiaansche Vrouwen omtrent het baaren van Tweelingen. Wederkomst aan de Berbice, enz.

De tijd, aan die van *Ysekepe* tot de betaling van onze aangehaalde Koopmanschappen gegeven, waar af wy omtrent het eind van het zevende Hoofdstuk hebben gesproken, verstreeken zijnde, wierd ik gecommandeerd om noch maals derwaarts te gaan, en de bark ten dien einde van alle noodwendigheden voorzien. Daags voor het vertrek waren wy, volgens gewoonte, helder vrolijk; waar na te scheep zijnde getreden, wierden de zeilen opgehaald: maar naauwelijks waren 'er twee uren, geduurende de welken wy gestadig hadden moeten laveeren, verloop, of wy hadden het ongeluk dat de Gijk quam te breeken.²⁸¹ De Stuurman van het Schip, daar wy hier voor af gesproken hebben, die by deze gelegenheid de plaats van Schipper bekleedde, moest derhalven weder na het Fort keeren, om een nieuwe Gijk te haalen; terwijl ik hem ondertusschen aan boord bleef leggen wachten. Hy kwam des anderendaags weder te rug, en bracht, gehalven de Gijk, een groote pul Wijns mede, lekker met dooyers van eyeren en kruid toegemaakt. Ondertusschen was het getal der Menschen van onze bark met een Jongen-zoon vermeerderd geworden, en dit zo stil in zijn werk gegaan, dat 'er by na niemand kennis af had gehad. Een Indiaansche Slaaf had het ampt van Vroedwif waar genomen. 'k Stuurde aan [56] de Kraamvrouw, zijnde een Indiaanin daar onze Jager de vriendschap aan had gedaan van haar te beswangeren, een pot met kandeel; waar af men my wist te berichten, dat ze haar niet kwalijk was bekomen: doch 't was eens voor al; want de smaak van de Wijn wierd al te goed bevonden om aan die wankoleurige menschen weg geschonken te worden. s'Anderendaags, tegen den avond, kwamen wy aan de Zee; liepen 'er ten negen uren in; en zeilden de gantsche nacht met tamelijke koelte. s'Morgens kreegen de Rivier *Majeyke* in 't gezicht, en kort na den middag de Rivier *Tamerary*. Maar terwijl wy aldus met redelijke spoed voortzeilden, stiet

281 Gijk: giek.

de bark omtrent ten vier uren, niet ver van de Rivier *Ysekepe*, op een Zandbank, daar wy ongeveer een half uur op zaten, stootende vast op en neer; zulks dat 'er het water van alle kanten kwam in schieten, en ons moeite genoeg maakte om het met alle man met hoozen boven te houden. En naauwelijks waren wy dit gevaar ontworsteld, of wy wierden zo onzacht op een andere bank neer gezet, dat men niet anders docht, of de bark zou tot spaanderen gestooten hebben: en waarlijk, zo ons niet een holle baar van daar had gevoerd, wy hadden het uiterste gevaar van Schip-breuk geloopt. Thans moesten wy quartier maken, om te pompen en te baalien,²⁸² waar mede wy eindelijk des avonts in de Rivier *Ysekepe* geraakten, alwaar het anker in de grond wierd gesmeeten. Hier waren wy genoodzaakt, ter oorzaak dat 'er niet gekookt kon worden, ons, benevens Jan hagel, met een stuk raauw Pekelspek te belijden, doch echter met dit onderscheid, dat 'er de Stuurman en ik een goed glas Brandewijn op zetteden. Omtrent ten tien uren kreeg men twee a drie swaare lekken gestopt; 't geen een groote gerustheid baarde. Met de vloed zeilden wy weder voort, en kwamen met de daar aanvolgende aan het Fort, wanneer van wederzijde eneige eerschooten gewisseld wierden. Thans trad ik met den Stuurman te land, daar wy zeer minnelijk van den Commandant wierden ontfangen, en getraceerd; en hebbende vervolgens na verblijf van een dag of twee wegens de zaak gesproken, en voldoening bekomen, gaf ik order aan die van de bark, dat ze weder terug [57] zouden keeren: want vermits ze zo deerlijk gehavend was, wilde ik liever mijnen ouden weg nemen. Na zes a zeven dagen nam ik afscheid van den Commandant, en tot medenmakker op mijne reis een zekeren Vriend die te *Tamarary* iets te verrichten had. Wy namen weinig of geen Proviand mede; alzo mijn Reis-Broeder my wijs maakte, dat het onnodig was ons daar mede te beladen ter oorzaak dat wy op een na by gelegen Dorp, alwaar een joeling van Indiaanen zou wezen, alles in overvloed zouden vinden. Maar in plaats van dat, vonden wy ons deerlijk bedroogen: want toen wy aan dit Dorp kwamen, 't geen seer fraay was, en wel uit in de twintig huizen bestond, vernamen wy niet het minste teken van de gemelde joeling, alzo ze, om eenige reden gestaakt was geworden. Wy moesten ons dan weder 's Landtswijze behelpen, sober genoeg, en gantsch niet na mijne zin. 's Anderendaags 's morgens, zo als wy meenden te vertrekken, toonde men ons een Indiaansche Vrouw, redelijk fraay van gelaat en gestalte; welke voor omtrent een maand of anderhalf twee voldraagene Kinderen te gelijk ter wereld gebracht hebbende, het eene met eigene handen had gedood, en in d'aarde gesteecken. Want het dunkt hen een onnatuurlijkheid in een Mensch: en zy willen, zeggen zy, hier in met de Honden, en andere zodanige vruchtbare Dieren, niet gelijk wezen. Ik bezag haar met aandacht, gelijk ook het overgebleven Kind; 't geen, hoe jong het ook noch mocht zijn, na 's Landts manier, dicht by haare Wooning in 't zand lag te vroeten: want daar word zo veel werks niet van de Kinderen gemaakt, als wel in 't Vaderland, en elders. Wy toogen dan weer voort; en hebbende op het overige van deze te rug reis geene wederbaaringen van belang meer, zal ik den Leezer alleenlijk zeggen, dat ik gezond en behouden, hoewel met zeer zeinig vermaak, weder aan ons Fort kwam. [58]

282 Baalien: het met een balie (kuip of tobbe) water uit een vaartuig scheppen.

X. HOOFDSTUK.

Komst van een Schip uit het Vaderland. Twist tusschen het oude Opperhoofd en den Predikant. Verbranding van een Handelhuys door de Karibische Indiaanen. Tocht van den Commandant en den Auteur derwaarts, enz.

Nu was 'er een algemeen verlangen na een Schip uit het Vaderland, alzo men in een lange wyl geen tijding van daar had gehad. Eindelijk kwam 'er een opdaagen, en met het zelve een nieuwe Commandant, of Opperhoofd. Met dezen, na dat wy volgens ouder gewoonte eenige dagen met gasterijen en vrolijk wezen hadden doorgebracht, vond ik my gehouden weder na de Plantazien te gaan, ten einde te gaan bezichtigen hoe de zaken aldaar geschapen stonden. Ondertusschen, terwijl wy hier mee bezig waren, kwam 'er twist t'ontstaan tusschen het oude Opperhoofd en den Predikant; die, als de swakste zijnde, zo haast wy weder te rug waren gekomen, tegens alle recht en reden order kreeg om zich, benevens zijne Vrouw en Kinderen, tot zijn vertrek na het Vaderland gereed te maken. d'Oude Commandant was een haatdragende man, die al over lang getracht had den goeden Predikant de voet dwars te zetten: doch hy had 'er geen gelegenheid toe kunnen vinden. Nu was 'er by een voorval van vrolijkheid een onstaan; welke by 't hair gegreepen hebbende, liet hy voor een dronk Brandewijn eenige Atestatien maken, waar in de waarheid op een schrikkelijke wijs geweld werd aangedaan. 'k Had mijnen Vriend, dewijl ik al overlang te gemoet had gezien dat hy hem t'eeniger tijd den voet zou lichten, menigmaal genoeg gewaarschouwd; doch het scheen, dat hy dit ongeluk niet kon vermijden. Midlerwyl, alzo ik hem gaarne met raad en daad wilde helpen, voorzag ik hem heimelijk met een Brief aan de kerkenraad van de Fransche gemeente tot Vlissingen; waar mede gelijk [59] ik naderhand verstond, alle de Atestatien van de ouden Commandant gedood wierden.²⁸³ Maar hoe vriendelijk hem deze ondertusschen op de reis gehandeld heeft (want ze vertrokken kort daar na gezamennerhand met het gemelde Schip, doch den een in vry beter qualiteit als den ander) kan van den Leezer lichtelijk afgemeeten worden. Ik deed hen uitgeleid tot aan de Zee, en bedankte den Commandant, wanneer wy afscheid van malkander namen, voor het goed onthaal, 't geen ik ten allen tijde van hem had genooten. 't Was in der daad waar: doch ik kon echter niet na laten hem te gemoet te voeren, dat het my van herte leed was, dat de Predikant mee moest gaan; en dat meer met my gaarne gezien zouden hebben, dat hy daar had mogen blijven. De Commandant bracht hier eenige redenen tegen in, zo vol van bezadigheid als geveinsdheid: maar indien hy had geweten, dat ik den vroomen Leeraar den gemelden Brief had mede gegeven, wy zouden zulke Vrienden niet gescheiden hebben. Zijn onverstandinge haat was zo groot, dat hy alle middelen in 't werk meende te stellen, om te weeg te brengen, dat den Predikant de Stoel werd verboden: doch, tot genoegen van veele eerlijke lieden, mislukte hem zijne onderneeming; waar af hy my naderhand, gelijk in het volgende Hoofdstuk gezegt zal worden, het loon betaald dacht te zetten.

283 Gedood wierden: tot nul en gener waarde verklaren.

Kort na het vertrek van het oude Opperhoofd met het gemelde Schip na het Vaderland, kwam 'er tijding uit de Rivier *Canje*, dat de Karibische Indiaanen uit de Rivier de *Corentijn* ('t zijn de Vyanden van d'*Arewakken*, met welken naam die van *Berbice* betekend worden) het Huis, 't geen wy aldaar hadden, hadden verbrand; dat ons Volk genootzaakt was geweest zich met de vlucht te borgen; dog dat ze wijders weinig schade hadden gedaan, en niemand gedood, of gevangen genomen, ter oorzaak doch dat ze in tijts door drie Indiaanen ontdekt waren. Doch ziet hier de dapperheid van deze lieden. De bezetting der onzen bestond in zeven man; welke, door de gemelde Indiaanen gewaarschouwd, de vlucht namen, en zich in het naast gelegen Dorp posteerden. De Karibischen, die het niet zo zeer op d'onzen, als wel op hunne [60] Vyanden gemunt hadden, kwamen ook met een afgrijzelijk getier op dit Dorp aanvallen: maar ziende dat deze zeven Christenen zich by d'Indiaanen hadden gevoegd, lieten ze den moed zakken, en keerden, zonder iets t'ondernemen, weder te rug, hoewel ze meer als drie-maal zo sterk waren. Op dit bericht dan stuurde de Commandant een kaart van ettelijke dagen aan de rondom leggende Indiaanen, ten einde hen het oprechten van een nieuw Huis aan te besteedden, waar toe wy de plaats zouden gaan bezichtigen. Drie dagen voor ons vertrek stuurden wy drie Christenen voor uit, om te bezorgen dat wy onderweege spijs en drank, mitsgaders bequaam Huisvesting, mochten vinden. Twee Paarden voerden vervolgens den Commandant en my derwaarts; welke, hoewel ze redelijk weg spoedden, nochtans omtrent vier uren bezig waren met ons tot aan de Waterplaats te brengen. Drie Negers waren twee uren voor uitgegaan, om gras voor de Paarden gereed te houden. Twee anderen, benevens zes Indianen om de Bagazie te dragen, hielden zich by ons. De weg was vermaakelijk bestaande in velden en bosschazien, altemaal gelijk Land, zonder eenige heuvelen of dalen. Wy moesten twee maal met de Paarden door het water; en zijnde wijders aan de Rivier *Canje* gekomen, vonden wy 'er een Vaartuig, waar mede wy gebracht wierden ter plaatse daar men oordeelde dat men het Huis behoorde op te rechten. Hier zagen wy een groote partij Indiaanen, van alle kanten derwaarts gevloeid, veele uit nieuwsgierigheid om den nieuwen Commandant te zien, en anderen om zich tot ten arbeid te laten gebruiken. 't Was 'er alles, na 's Landtswijze, wel gereguleerd, en spijs en drank genoeg. De grond verstreckte ons tot een tafel, en eenige groote groene bladeren tot tafelaken en handoeken. De Brandewijn bleef voor d'Indiaanen verborgen: maar wy hadden wel twee stoop *Kilduivel* mee genomen,²⁸⁴ om hem te beschenken. 't Is een drank, die de kracht heeft van dronken maken, en daar wy hier na af zullen spreken. Met den avond moesten 'er al ettelijken gaan slaapen: anderen waren 'er zodanig door bevangen, dat ze een groot gedeelte van de nacht met praaten en [61] ginnegabben door brachten, verhinderende my de zoetheid van de rust te genieten, enz. 's Anderendaags morgens werd 'er een accoord tusschen ons en d'Indiaanen gemaakt, behelzende, dat ze het Huis binnen vyf dagen klaar zouden leveren, rondom bezet met palissaden, en schiet gaten 'er in: op dat men in 't toekomende niet meer overrompeld mocht worden. Thans, op dat ze te yveriger tot den arbeid

284 Twee stoop Kilduivel: West-Indische rum, door de Engelsens kill devil genoemd: 'a hot, hellish and terrible liquor', aldus een bron uit 1651, geciteerd door het Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT), zie www.gtb.inl.nl; stoop: een maat voor vloeistoffen van twee 'mengelen', ongeveer 2,4 liter.

mochten weezen, wierden ze met het overschot van de *Kilduivel* beschonken; waar na onze afscheid genomen hebbende, keerden wy op dezelve manier weder terug.

XI. HOOFDSTUK.

Aankomst van een Schip uit het Vaderland. Wrok van het oude Opperhoofd tegens den Auteur. Vreemde wedervaaring van een Indiaan. Droevig ongeluk van twee Negers, enz.

Het duurde nu ene geruimen tijd eer dat 'er weder een Schip uit het Vaderland aankwam; weshalven de Tafel geweldig mager begon te worden: want onze Wijn en Brandewijn, zeer noodige dingen hier te lande tot bewaaring van de gezondheid, waren by na t'eenemaal geconsumeerd. Eindelijk kreeg men evenwel de tijding, dat 'er een aan de mond van de Rivier was gekomen. Straks wierd 'er de Bark na toe gezonden: doch wy verstonden wel haast, tot ons hertelijk leedweezen, dat het zo veel provisie niet had mee gebracht, als wy wel gaarne gezien zouden hebben, en ook wel van nooden hadden. d'Oorzaak was eensdeels om dat het zijne laading te *Hamburg* had ingenomen, en ten anderen een zekere wrok tegens de voornaamsten van de Colonie: zijnde de Capitein de geen die mijn eerste Opperhoofd had geweest, een haatdragend Man, die het aangedaane leed wel uiterlijk scheen te vergeven, doch nooit en vergat. Maar weinig dacht ik, dat ik ook onder het getal van zijne Vyanden te boek stond; gelijk my kort daar na genoegsaam kwam te blijken. Het [62] Schip zeilde ondertusschen opwaao[r]ts; en hebbende het anker voor het Fort laten vallen, kreeg ik order van den Commandant om den Capitein te gaan verwelkomen. Ik voer dan na zijn boord, en wierd met zeer minnelijke gebaerden, doch een geveinsd hert, in de kajuit genoodigd. Straks zettede men my voor gerookt vleesch, boter, kaas, en witte biskuit. Onder het eeten wierd ook de Wijn niet gespaard. Maar toen men eenige glazen met malkander had gewisseld, en dat de geveinsdheid niet langer beslooten gehouden kon worden, veranderde de vrolijkheid wel haast in een schielijk stilswijgen, een mompeling tusschen de tanden, en eindelijk in een uitbarsting van waarom ik een schoone fijne Hangmat, door den Commandant van *Ysekepe* aan my mede gegeven om ze hem, als een vriendelijk geschenk, ter hand te stellen, en een andere, vrij slechter van stof, had verwisseld. 't Was wel waar; maar ik had door zijn voorbeeld geleerd, dat die den Altaar dient 'er af moet leven.²⁸⁵ Ook had ik hem by die gelegenheid diensten gedaan, welke met geen Hangmat, al was ze ook noch veel fijnder geweest, betaald konden worden. Doch dit was maar om op den text te komen; want hebbende my vervolgens met een valsche grim lag te gemoet gevoerd, of hy niet altijd met my had geleeft gelijk of ik zijn eigen kind waar geweest, en ik hem daar op geantwoord van ja, vraagde hy my, wat my dan doch bewoogen had, om buiten zijne kennis, zodanig een Brief aan den Predikant mede te geven. Ik zei hem dat wy malkander naderhand over die zaak wel zouden spreken: dat ik gekomen was om hem uit den naam van het Opperhoofd te verwelkomen, en niet om oude koeyen uit de

285 Deze zinsnede is een vrij citaat uit het Nieuwe Testament, I Corinthië 9:13, 'Weet gij niet, dat degenen, die de heilige dingen bedienen, van het heilige eten? en die steeds bij het altaar zijn, met het altaar deelen?', Statenvertaling 1637.

sloot te haalen: dat ik ook weder na land toe moest, en in vriendschap wenschte te scheiden. Hy begreep de meening heel wel; liet een groote berkemeyer in de kajuit brengen, en dronk my toe, zonder verder van eenige swaargheid te reppen. Zo haast als ik weer voet aan Land had gezet, verhaalde ik den Commandant mijne wedervaaren; die my zei, dat hy hem beter kende als ik, en dat hy maar wenschte gelegenheid te kunnen aantreffen om hem den voet dwars te zetten, alzo hy 't al over lang aan [63] hem had verdiend. Dit smeulde zo eenige dagen, doch wierd niet uitgedoofd: want gaande met malkander op een morgen op de Plantazie, de *Mierenberg*, geheeten, wandelen, haalde hy de zaak van den Predikant weder op. Ik zei hem met korte woorden: dat ik had gedaan na conscientie; dat hy wel betoonde niet veel omgang met zodanige lieden te hebben gehad: dat de beste wel een mislag kon begaan: dat het niet redelijk was een Man, om dat hy eens beschonken was geweest, uit zijn welvaaren te willen helpen: dat men zijne passie zo veel niet moest toegeven, enz. Hy bestierf van kwaadheid, beet op de lip, en sweeg stil; doch gaf my met zijn gezich te genoegsaam te kennen, dat hy 't my gaarne betaald wilde zetten. Twee a drie dagen daar na keerden wy gezamentlijk met den Commandant weder na het Fort; van waar wy ons tot verscheidene malen aan het Schip vervoegden, om vrolijk te wezen: doch nooit ging ik er alleen, hoe minnelijk ik 'er ook toe genoodigd wierd; alzo ik van een mijner vrienden, aan wien hy dit geheim vertrouwde ter oorzaak dat hy waande eenige onlusten onder ons te weezen, wierd gewaarschouwd, dat hy my door jan hagel een kwaade part meende te laten speelen, daar hy dan kwansuis niet af geweeten zou hebben. Niet te min, hoe wel ik my onder de bescherming van het Opperhoofd veilig genoeg achte, trachte ik my echter met den ouden Commandant te verzoenen: ten welken einde ik hem daar over liet aanspreken. Hy hield zich zeer vreemd, en zei, dat, verre van my een kwaad hert toe te draagen, hy in tegendeel een van mijne beste vrienden was, en dat hy zulks in alle voorvallende gelegentheden zou betoonen. Maar tot hoe verre deze woorden gingen, bleek by verscheidene ontmoetingen, waar in hy zich nooit zo zeer kon bedwingen, of de domste mensch zou wel bemerkt hebben, dat er iets in zijn hert schulde, 't geen hy niet opentlijk dorst uiten. Ik hield my derhalven stil, en mijdde zijne tegenwoordigheid zo veel als ik kon. Ondertusschen schoot de tijd van het vertrek op de hand. Wy waren dan, gezamentlijk met de Heeren Planters, volgens gewoonte, op het Schip, 't geen nu al tot aan den mond der Rivier was afgezakt, [64] vrolijk; waar na het zelve des anderendaags in zee stak, zonder dat den ouden Commandant geduurende zijn gantsche verblijf aan *Rio de Berbice* gelegenheid had kunnen vinden om zijne wraakzucht aan my te boeten.

Kort hier na, en zo als wy ons eerst even weder aan het Fort hadden vervoegd, kwam 'er iets te gebeuren, 't geen zeer aanmerkelijk is. Zekere Indiaan, na het Bosch gegaan om hout te hakken, wierd, zo als hy met zijn werk bezig was, van achteren door een Tijger verrast, die hem met den eersten slag een tamelijk stuk vleesch uit het dikste van de dy, vlak onder de bil, weg scheurde; en hervattede den aanval, sloeg hy hem de klaauwen in de rug. Den Indiaan, door verbaastheid bevangen, liet de bijl vallen; doch denkende echter op zijne verdediging, vrong hy zich zo lang, niet tegenstaande hy door de klaauwen en tanden van dit verslinde beest aller wege gekwetst wierd, dat gy zijnen Vyand van vooren kreeg. Thans greep

hy moed; vatte, terwijl de Tijger, staande met de voorste pooten over eind, den bek in den slinker arm had gezet,²⁸⁶ met de rechter hand het mes, 't geen d'Indiaanen aan een snoer om het lijf draagen; en stiet het hem tot het hegt toe in de buik: waar na de wond met het scherp wijder opscheurende, deed hy het Beest dood ter aarde vallen. En zeker, 't was op zijn pas: want verswakt door het verlies van zijn bloed, vonden hem eenige Indiaanen, kort daar na ten zelven einde na het Bosch gegaan, niet verre van den dooden Tijger leggen, hebbende het bebloede mes nog in de hand. Dezen voelende dat 'er leven in was, brachten hem aan het Fort, daar hy door de zorg van onzen Geneesmeester tot zijne voorige gezondheid en krachten hersteld wierd. 'k Heb dien dapperen Indiaan noch langen tijd daar na gezien; draagende de lidtekenen van zijnen Vyand noch zo levendig, als of ze eerst varsch gezet waren geweest.

Naauwlijks een week na dat dit voorgevallen was, wierd ons de tijding gebracht, dat twee Negers van de Plantazie, de *Mierenberg* geheeten, bezig met het roeren van de Suiker, door ik weet niet welk een onvoorzichtigheid of ongeluk (want men kon 'er nooit het rechte bescheid af krijgen) in de ketel [65] waren gevallen. Ik wierd dan, benevens onzen Chirurgijn, derwaarts gestuurd; daar wy de gemelde negers beiden noch levendig aantroffen: doch ze waren zo deerlijk gesteld, dat ik een zo droevig schouwsel niet zonder tranen kon aanschouwen. De lighaam en vertoonden zich doorgaans als gevild; en de gaten, door de ziedende Suiker daar in gebrand, waren zo menigvuldig, dat men geen vlakke hand op een heele plaats kon zetten. De Chirurgijn bewond hen gantschen en al, om zo te spreken, in de pleisters: doch daar was geen darde verband van nooden. Zy stierven na het tweede in d'uiteerste elende; den een zo raazende, dat men hem handen en voeten moest binden; want hy scheurde en stiet alles 't geen hy kon bereiken, aan stukken. Ondertusschen scheen men 'er op de Plantazie niet veel weet van te hebben. Men at en dronk, en was 'er vrolijk. Want dewijl de Negers, volgens alle schijnbaarheden, doch moesten sterven, bekommerde men 'er zich niet mee, of ze veel of weinig pijn leeden. Zo weinig worden die arme menschen by de Christenen, die ene grooter liefdaadigheid en medelyden behoorden te hebben, geacht.

Ziet daar voor het meeste gedeelte mijne wedervaaringen tot noch toe aan *Rio de Berbice*. Tegenwoordig, dewijl 'er in eenigen tijd niets van belang kwam voor te vallen, zal ik den lezer gaan onderhouden met hem eenige byzonderheden voor te stellen, wegens de gelegenheid van het Land, de manier van leven der Indiaanen, d'Aard-en Boomgewassen, het Gedierte, Gevogelte, Visch, en wat daar verder van afhangt, en eenige nieuwsgierigheid omtrent een opmerkenden lezer verdient.

286 Slinker arm: linkerarm.

XII. HOOFDSTUK.

Gelegenheid van het Land. Beschrijving van een zekere soort Indiaanen, Warouwen geheeten. Gewilligheid der Indiaanen voor de Christenen. Andere aanmerkelijke byzonderheden noopende d'Indiaansche Mannen en Vrouwen, enz.

Wat de gelegenheid van het Land belangd, het is doorgaans boschachtig; en staat het Geboomte op verscheidene plaatsen naauwlijks ene halfmijl van de Zee, langs de welke het land zich Zuid en Noord heen steekt. Het voorste land loop met de vloed onder, doch niet zeer ver. Hooger op rijst het allengskens opwaarts, en is het overstromen van het water niet onderworpen. De Christenen vangen omtrent de Zeekant veele Harten: doch d'Indiaanen willen 'er de moeite niet toe doen, behelpen zich met een Krabbetje. Aan de kant van het Bosch onthoud zich een zeker soort van Indiaanen, *Warouwen* geheeten. Deze woonen daar veel veiliger, als iemand in de Rivier: want het is onmogelijk by hunne huizen te komen, ter oorzaak van de wegen, die gemaakt zijn van dikke sparren, staande over eind, tien a elf voet hoog van de grond, en in zulk een vreemde schikking, dat 'er geen mensch ter werelt zo wel by dag over kan loopen, als zy by nacht doen. d'Andere Indiaanen van wat Natie zy mogen wezen, schroomen 'er ook voor: want die 'er af tuimelt, valt met de naakte huid in de doornen, daar de Bosschen vol af zijn. Deze wegen strekken zich kort en lang, tot dat ze aan hooger land komen, 't geen zandig is, en daar d'eene of d'andere spruit langs heen loopt, om zoet water te hebben. Zy gaan nooit met de *Arewakken* ten krijg, en worden evenwel door de Karibischen, indien zy ze betrappen, 't geen echter zelden gebeurt, doodgeslagen. Hunne spraak [67] verscheelt omtrent zo veel van malkander, als het Walsch en Fransch; komende de *Waraouen d'Arewakken* wel verstaan, doch d'*Arewakken* de *Warouwen* niet volkomen. Zy bemoeien zich met zaayen noch maayen, en geneeren zich niet als met Visschen en jaagen voor de Christenen. Als 't tijd is, dat de *Jarouw* ('t is een Visch van gedaante omtrent als kloeke Voorn, zeven a acht duim lang, doch niet zo blank) gevangen moet worden, gaan zy 'er de Christenen af verwittigen, en stellen de vergader plaats voor de Vaartuigen. Thans vervoegen zich die van het Fort en de Plantazien herwaarts, om de Vischvangst by te woonen; welke geschied met een stuk van een Korf, ten dien einde bereid, waar mede de *Warouwen* de kreeken of spruiten, die van boven komen, toestoppen. De gemelde Visch word 'er in zulk een overvloed gevangen, dat de Christenen te naauwer nood bekwaamelijk kunnen inzouten, en, na dat 'er het ingewand uitgenomen en het het hoofd afgesneden is, op de zelve wijs als de Haring in 't zout gelegd. De betaaling voor dezen dienst geschied met bijlen, messen, en diergelijke dingen; waar voor zy weder hunne noodwendigheden van d'andere Indiaanen koopen. De Wijven van de *Warouwen* komen zo groots en prachtig niet voor den dag, als die der *Arewakken*; bestaande hunne sieraaden in koraale snoeren, kruiswijze om het lijf geslingerd: doch ze vallen wel zo blank, en de Mannen vry jaloers, en evenwel onbeschaamder, lopende meesten zonder lap voor hunne manlijkheid, welke zy met een bandtje om

het hoof tegen de buik ophaalen, en achter om het lijf vast binden. Hun postuur is, of te staan: of op de hucken te zitten, al ontmoeten ze ook zelfs een bank: want de langduurige gewoonte heeft hen deze manier van zitten zo gemakkelijk gemaakt, dat ze zich met geen andere bekreunen. Wyders zijn ze vervaarlijk luy, zo wel als d'*Arewakken*, die mede niet zullen gaan jaagen of schieten, indien zy 'er door de nood niet toe gedwongen worden. Wy hebben elders naamelijk wijdloopig van dezen gesproken, dar wy hier ter plaats noch eenige byzonderheden zullen byvoegen.

Niet tegenstaande hunne overgroote luiheid, zijn ze echter [68] zeer gewillig voor de Christenen, die hen sturen werwaarts zy begeeren, en hen veelerhande diensten laten verrichten. Als wy een Brief na *Rio de Tamerary*, of *Ysekepe* lieten brengen, was het loon een Mes, 't geen in het Vaderland anderhalve stuyver kost. Zy zijn noch vies, noch lekker, en eeten verscheidene spijzen, daar andere Natien een afweer af zouden hebben: want ik heb meer als eenmaal gezien, dat ze vuil-gebroeide Eyeren aten, die een stank van zich gaven, dat men de neus moest toe houden. Als men met hen ter jagt is geweest, krijgen ze altijd den afval van het Wild, darmen, pens, enz. 't geen ze met *atty* kookten, en voor ene byzondere lekkerny houden. Godsdienst is by hen onbekend; en word den eenen dag niet van den anderen uitgezonderd. Ook hebben zy noch Wetten, noch Politie, en weten van Overigheid noch Onderdanen. Echter is 'er een Capitein, dien de Christenen Prins noemen. Deze heeft noch wel het meeste gezag, en krijgt ten dien inzichte om de twee jaaren uit het Vaderland een roodsaaye Kleed en een Hoed, waar mede hy ook gemeenlijk aan het Fort verschijnt. Manslag geschied 'er zeer zelden: en zo een Indiaan iemant komt te dooden, kan hy voor alle straf volstaan met aan de Weduwe, of Kinderen, een Slaaf of Slavin in de plaats te geven. Het Kinder-baaren, daar by d'Europische Natien zo veel om te doen is, gaat hier zeer gemakkelijk toe. De Kraamvrouw loopt aanstondts na de verlossing na de Rivier, om zich en haar kind te wasschen; 't geen wyders, zonder dat men 'er weet van Navelbandtjes of Bakeren, door de Moeder twee a drie weeken in een hangmatje, tot dien einde gemaakt, van de rechter schouder na de flinker zyde afhangende op den rug gedragen word: na welken tijd zy het slechts in het zand neer zet, latende het daar zo lang in vroeten en kruipen, tot dat het allengskens de kracht krijgt om zich over eind te rechten, en te leeren gaan. De Kinderen weten 'er ook zo van geen huilen en krijten, als in 't Vaderland, en kruipen met meerder geduld langs de grond, daar d'onzen gemakkelijk, en wel warm toegedekt, in de wieg leggen. En niet tegenstaande deze weinige zorg omtrent de Kinderen, het ik 'er [69] nooit lammen of kreupelen gezien, uitgezondert een die een lamme hand had, mitsgaders een die mank ging, doch niemand die scheel zag. Tegens de luizen hebben ze een doodelijke vyandschap. Als de Wyven malkander die afvangen, zitten ze vier, vijf, en zes achter een; en zo meening als 'er gekreegen word, die byten ze tusschen de tanden dood; zeggende na de reden gevraagd zijnde, dat het maar betaaling is wegens dat sy hen gebeeten hebben.

'k Had hier noch een beschrijving noopende hunne manier van Oorlogen meenen by te voegen; doch overdenkende dat ik 'er op twee verscheidene plaatsen af heb gesproken, en dat ik 'er niet veel meer af zou kunnen zeggen, immers wat het weezendlijke belangt, heeft het my beter gedacht zulks achter wege te laten, en de stoffe, niet twee-maal een en de zelve zaak te verhalen, niet te verlangen.

XIII. HOOFDSTUK.

Brood der Indiaanen, en op hoedanige wyze het zelve bereid word. Beschrijving der Aard-en Boomgewassen. Verscheidene Dranken by d'Indiaanen, en zelfs ook de Christenen gebruikelijk, enz.

Na aldus de voornaamste byzonderheden van het Land en d'Inwoonders verhandeld te hebben, zullen wy nu gaan spreken van alles, 't geen het zelve tot onderhoud en gemakkelikheden van het menschelijk leven voortbrent, en voor eerst van het Brood, als het noodzaakelijkste van alle de dingen die daar toe vereischt worden.

Het Brood, waar mede men zich hier te lande behelpt, en daar men zich ook gemakkelijk mee kan behelpen, word gemaakt van ene wortel van een Boom, *Carsaay* geheeten.²⁸⁷ Deze Boom groeit gemeenlijk ter hoogte van acht, negen, en tien voeten, en is by na van blad als een Esscheboom. Als men hem plant, word de grond wat omgehakt, even [70] gelijk men doet omtrent het planten van de Suiker. Hier na werden 'er eenige stukken houts van zodanig een Boom in de grond gelegd, daar vervolgens de Boom uit voortspruit; wordende d'andere spruiten, die mede met den zelden zijn opgeschooten, doch niet zo weelig, weg gehakt. De Wortel is tamelijk hard, en het geen daar eigenlijk, gelijk wy hier boven gezegt hebben, het Brood af gemaakt word; ten welken einde de zelve, na dat 'er een vlies afgeschraapt is, op een daar toe bereide steen geraspt, en het rasp spel in een pers, omtrent vier voet lang, en zeer dicht van fijne rotting gevlochten, gedaan word. Thans gaan 'er de Wijven op zitten, en drukken het daar opleggende deksel of bord door de swaarte van hun lighaam sodanig weder, dat 'er het nat door een zekere opening onder uit loopt. Dit word in een pot gevangen, en met *atty*, of peper, gekookt: want ongekookt gegeten, of gedronken, is het een groot vergift; gelijk wy bevonden aan eenigen van onze Varkens, die het by ongeluk hadden geslorbt, en 'er aanstonds af kwamen te sterven anders is het Suiker-zoet, en aangenaam genoeg van smaak. Als het nu wel uitgeparst is, word het in een ronde yzere pan gelegd, en zachter of harder gebakken, na het gebruik 't geen zy 'er af willen maken: want tot drank moet het veel harder, en tot brandens toe, gebakken worden; tot spijs daar en tegen zachter. 't Is een goed, smaakelijk Brood; daar ik, voor my, meer af zou houden, als van de gemeene Scheeps-biskuit; en kan, als het 'er na gemaakt is, wel twee jaren goed blyven, zonder sout: maar het moeten goeden tanden zijn, die het bijten zullen.

287 *Carsaay*: cassave.

Ziet daar, hoe d'Indiaanen Brood weeten te maken. Van d'andere spijzen, als Vleesch en Visch zal in 't gevolg gehandeld worden; na dat wy alvorens van het Aard-en Boomgewas, de verscheidene Dranken, enz. gesproken zullen hebben.

Onder de veelerhander Aardgewassen, welken de milddadige natuur hier te lande doet voortkomen, vind men ook ene soort van Boontjes, die in smaakelijkheid niet voor de witte Vaderlandsche Boontjes behoeven te wijken. Zy groeyen 'er in overvloed; doch worden door de Christenen geplant, en altijd gepeld. [71]

Daar zijn ook Boontjes, die in 't wild groeyen, van grootte als hier de Pel ert-peulen, wyders ruig boven op de schel.²⁸⁸ Deze ruigte, die heel kort, en fynder is als hair, is het beste kreveldkruid, 't geen ter wereld gevonden kan worden. Men neemt 'er wat af aan de vinger; en strijkende daar mede iemand op eenig gedeelte van zijn ligchaam, veroorzaakt zulks een onverdraagelijke jeukte, die langer als een half uur blijft duuren, en zo smertelijk is, dat men geen oogenblik de hand van d'aangeraakte plaats kan houden. Doch of deze Boontjes van binnen goed zijn om te eeten, weet ik niet. Zy loopen op als Klimboomen, maar zijn veel kleiner van blad.

Artisokken, derwaarts overgevoerd, aarden 'er redelijk wel: maar dat 'er de Hollandsche Boter zo gemakkelijk te bekomen was, men zou 'er veel meer werk af maken. De Saldery komt 'er tegenwoordig ook tamelijk wel voort.

Pompoenen en komkommers, van deselve soort als in 't Vaderland, heeft men 'er het gantsche jaar door.

Postelein groeit 'er op veel plaatsen in 't wild, en is 'er ook zeer gezond.

Jammes en *Petaddes*, Inlandsche Aardgewassen, zijn 'er in groote menigte, witten en rooden. Zy zijn meelachtig, en, gekookt als Bietwortelen, smaakelijk om als een Salade te eeten, voornamentlijk vermengd met groente, als Postelein, Mostertbladeren, enz. Deze *Jammes* en *Petaddes* worden, geraspt zijnde, van d'Indiaanen veeltijds onder de Oriane vermengd. Men maakt 'er ook drank af. Zy groeyen gelijk de Komkommers; doch de bladen zijn veel kleiner.

Wat de Druif belangt, die groeyt 'er uitstekend. Wy hadden een Wijngaard achter het Fort, in onzen Hof, die drie-maal 's jaars rijpe Druiven droeg.

Suikerreid wast 'er weelig, en in groote meenigte; kan drie jaaren achter malkander vrucht hebben; doch is op vierde [jaar] onbequaam, als komende heel sober op, en gevende geen nat. Het staat twaalf maanden eer het gekapt word.

De Tabak, hoewel niet tot Spijs gebruikelijk, moet hier echter ook plaats hebben. Zy groeit 'er zo veel, als 'er [72] geconsumeerd kan worden; doch is zo goed niet als die uit *Virginia* komt, zijnde swaarder om te rooken.

De Boomgewassen vallen 'er ook uitstekend goed, en sommigen van de zelfden zo smaakelijk, dat 'er de Vaderlandsche niet by vergeleeken kunnen worden. Van deze soort zijn de Water-limoenen, alzo niet geheeten om dat ze in 't water groeijen (want de Boomen staan, even als anderen, op 't Land) maar om dat ze zeer water-achtig en koel zijn; 't geen echter niet belet, dat men 'er zonder eenige bekomme-

288 Volgens Roth gaat het om de zaden van *Ormosia coccinea* die beter bekend zijn bij de Indianen van de Demerara als barakara, maar deze giftige rode zaden worden vaak verwerkt in kettingen, W.E. Roth, *Adriaan van Berkel's Travels*, 1948, p. 73.

ring zo veel af mag eten, als men wil. Zy zijn van buiten groen, doch van binnen roodachtig, gelijk appelbloessem.

d'Oranjeboomen zijn 'er ongemeen groot. Omtrent het Fort is er een dreef af, beslaande de langte van tachtig a honderd roeden, omheingd met een andere dreef van Limoenboomen, zeer vermaakelijk om onder te wandelen, zo ter oorszaak van de lommer, als om d'aangename lucht: want men heeft 'er altijd bloeisel, groene en rijpe Appelen. Zy zijn van grootte als een gemeene Appel in het Vaderland, en zo goed van smaak als van reuk. De Limoenen vallen kleinder, omtrent als een Suikerpeer, doch zeer sappig. Wy lieten 'er jaarlijks wel tien a twaalf vaten af porsen, waar af het Sap na het Vaderland ging.

De *Palmijt-boomen* vallen 'er ook uitsteekend goed. Deze Boom heeft een pit, die raauw uit de hand gegeten, zo smaakelijk is als een Noot, en gestoofd heel wel na kool sweemt. 't Hout is zeer hard, en zou mogelijk goed zijn tot eenig gebruik: doch men heeft hier te lande geen genoegzaam kennis van d'eigenschap der dingen.

De *Goejavis* is mede een aangename vrucht. Zy groeit in de *Savaanen*, of Weylanden, aan Boomtjes van twee a drie duym dik; en smaakt, gestoofd, byna als de kweepeeren. Uit de hand gegeten, is ze van gelijken smaakelijk, doch trekt een weinig. De koleur is geel, en de grootte ongevaar als die van een kleinen appel in het Vaderland.

Men vind 'er ook een soort van vrucht, *Cajouw-appelen* geheeten.²⁸⁹ Dezen groeijen aan Boomen als een gemeene Appelboom; zijn van buiten rood, en langwerpig; trekken [73] wat in 't eten; en worden goed voor den afgang gehouden.

Noch ziet men 'er een soort van Appelen, *Yet-appelen* genaamd.²⁹⁰ Zy zijn van buiten van gedaante als een Pijnappel; van groote als een gemeene Appel; en hebben, in de plaats van 't klokhuis, een seer grooten steen. Hier legt ter dikte van een rug van een kloek mes, een zekere meelachtigheid om, geel van koleur; welke d'eigenschap heeft, so men een acht of tien van deze Appelen eet, doet het ligchaam zo geel uitslaan, dat 'er ook zelfs de hembden de merktekenen af draagen. Deze vrucht groeit aan een Boom van gemeene grootte, en van blad als een Peerboom.

De Vijgen zijn 'er heel smaakelijk; van koleur als Appelbloisel; van grootte als een gemeene Peer; hangen 'er by na het gantsche jaar door aan den Boom.

Daar is ook noch een zeker klein Boomtje, omtrent als een kers, draagende een vreemd soort van Nooten, Schijtnootjes geheeten.²⁹¹ Zy groeijen in een dop, die, als ze rijp zijn swart is; zijn heel smaakelijk, by na als een Hazelnoot; doch beter, en zo hard niet. Maar ze moeten met omzichtigheid gegeten worden: want indien men 'er een zeker vlies, zittende midden in de pit, niet netjes uithaalt, veroorzaaken ze een misselijkheid, duizeling in 't hoofd en een afgrijzeliken afgang, die den lijder ieder oogenblik met de broek in de hand doet loopen. Andersints brengen ze gantsch geen letsel aan; de nieuwelingen worden 'er gemeenlijk mee bedroogen.

289 Cajouw-appelen: cashew of cajú (*Anacardium* sp.).

290 Deze beschrijving doet denken aan de vruchten van de Ité palm (*Mauritia flexuosa*), maar de beschrijving van de bladeren is dan niet correct, W.E. Roth, *Adriaan van Berkel's Travels*, 1948, p. 75.

291 Schijtnootjes: volgens Roth, *Jathropha curcas* Linn. Nog steeds worden deze nootjes in Suriname 'schijtnootjes' genoemd, *ibid.*, p. 76.

Behalven alle de gemelde Boom-gewassen, kan men 'er mede zijne lust boeten aan *Ananassen*, *Benanes*, *Bakoves*, enz. altemaal vruchten van een uitsteekende lekkernij, en die 'er overvloedig te bekomen zijn.

De *Marmelade* is insgelijks een lekkere vrucht, groeiende aan Boomen van gemeene grootte, tusschen twee schellen, by na als die van de Roomsche-boonen, doch niet zo dik, maar wel zo breed.²⁹² Deze vrucht is van buiten geel, van binnen roodachtig, en smaakt als iets 't geen gekonfijt is. [74] d'*Atty*, of Spaansche Peper, groeit aan een Boomtje als een Aalbes, dochwel zo dun van stam. Om deze Boomtjes te doen voortkomen, word het zaad gekookt, en alzo in de grond gesmeeten.

Mogelijk zou men noch eenige andere Aard- en Boomgewassen ter baan konnen brengen: doch dezen zijn wel de voornaamsten. Wat den Drank belangt, die is 'er van veelerhande soorten, maar altemaal een groot gemors.

Voor eerst dan heeft men 'er de *Beltiry*, welke gemaakt word van *Carsavybrood*, door oude Wijven gekaauid, en met een groote meeningte van hun speeksel vermengd. Deze gekaauide brokken worden met omtrent drie-maal zo veel *Carsavybrood* te weeken gelegd tot ter tijd toe dat het zich te samen tot een dikke pap hebbe gezet; waar na zy het tusschen bladeren netjes in ordre geschikt, te bewaren leggen: en als 'er nu drank af gemaakt zal werden, nemen zy 'er een hand vol uit, en mengen het met water. Onder het drinken sluit men de tanden dicht op malkander, op dat 'er de brokken voor mogen blijven.

Payewar word byna op de zelve wijze toebereid, doch moet een nacht staan, waar na het ene zerpe smaak aanneemt, die niet onaangenaam is. Voor ons wierd deze Drank door een Broodpers gegooten, daar de brokken dan in blijven leggen.

Pernouw, of *Bassia*, word insgelijks van gekaauid en ongekaauw *Carsavy-brood* gemaakt; doch het laatste moet by deze gelegenheid harder gebrand wezen, en 'er in grooter quantiteit onder vermengd worden. Deze Compost word mede door de pers gegooten, staat drie a vier dagen te werken, en brengt goede gest voort. 't Is een goede Drank, die de koleur en smaak van Bier heeft, doch zo helder niet word, en de bekwaamheid om iemand voor een stuiver of twee fraay dronken te maken.²⁹³

Commany word meest op Ysekepe gemaakt, namentlijk van kaauwsel hier te lande tot allerhande Drank gebruikt, en hard gebakken *Carsavy-brood*, ene tijd lang te beschimmelen gelegd, tot dat het allerley koleur heeft aangenomen. Dit, vermengd met verbrande *Carsavy-koeken*, en in laauw water geweekt, maakt een soort van Morgendrank, heel [75] bekwaam om zich dronken in te drinken; doch ze is wat vies van smaak.

Cassyry is een drank, gemaakt van roode *Jammes* en *Petaddes*, kaauwsel, en *Cassavy-brood*. Zy word insgelijks door de pers gedaan; staat vervolgens twee a drie dagen te gesten; heeft als dan byna de koleur en kracht van Graafsche Wijn; en is heel goed en lekker om te drinken.

292 Het gaat waarschijnlijk om waiki (G.), de ingemaakte suikerboon of *Inga* sp., ibidem.

293 De Westfries David Pietersz de Vries bijvoorbeeld vergelijkt de casari met het Haarlemse bier en de pernou met het bier uit Bremen wanneer hij in 1634 op het eiland van Cayenne aankomt voor de Amsterdamse Kamer van de WIC, zie David Pietersz de Vries, *Korte Historiael*, 1911, pp. 190, 197.

XIV. HOOFDSTUK.

Verscheidene soorten van Geboomte, welke aan Rio de Berbice gevonden worden.

Behalven de veelerhande Vruchtboomen, daar wy hier voor af hebben gesproken, zijn 'er noch verscheidene andere soorten van Geboomte, die geen vruchten draagen, doch echter hunne nutheid hebben, als de Ceder-, Katoen-, Oriane-, Krap-, en meer andere Boomen.

Cederboomen wassen 'er in overvloed, en worden, tot planken zijnde gezaagd, gebruikt om kisten van te maken. Eenigen van de zelden zijn zo dik, dat de planken de breedte van wel drie voet hebben.²⁹⁴

Noch is 'er bekwaam Hout, Yzer- of Zinkhout geheeten, ter oorzaak dat het, in 't water zijnde gelegd, door zijne swaarte te gronde gaat. 't Is zeer goed om dingen, daar geweld mee gedaan moet worden, af te maken.²⁹⁵

Letterhout, is 'er ook te vinden: doch dit groeit meest in *Ysekepe*, en kost omtrent zo veel van hakken, als het waard is.²⁹⁶

Katoen-boomen zijn 'er in meenigte hier en daar door het Land verspreid; maar staan echter meest by de Huizen der Indiaanen: hoewel zy 'er, door hunne aangeboorne luiheid, het gebruik niet af maken, 't geen 'er wel af gemaakt zou kunnen worden.

Omtrent de Huizen der Indiaanen ziet men ook een zeker [76] soort van Boomen, zo groot als een laagstaande Appelboom, en van blad als een Peer. Deze draagt het heele jaar door een vrucht, Oriane genaamd,²⁹⁷ en zo hier als in 't Vaderland voor een goede verw bekend. De bolster is van gedaante als de Kaarden, die de Droogscheerders gebruiken; met steekstels bezet; en roodachtig van kleur; doch deze steekels zijn veel slapper, als die van de gemelde Kaarden. Binnen in de bolster, daar ze zich witachtig vertoont, ziet men acht a tien bolletjes verw, kleinder als een witte erwet. Dezen worden door d'Indiaanen vergaderd, en met geraspte *Jammes* of *Petaddes*, daar onder eenige Krap-olie, vermengd; op dat ze voor de worm, die de kracht van de verw verteerd, bevrijd mogen wezen.

De Krapboomen groeyen overal in de Bosschen. De bolster, of Noot, heeft de grootte van een Karstanje. Behalven dat 'er een goede verw af bereid word, levert de Krap, gestampt in de Zon gezet, een soort van Olie, die weer goed voor de Jichtigen bevonden is: want d'aangetaste leden, voor een eijken vuur daar mede gestreeken, gevoelen in weinige oogenblikken verlichting van pijn. De Krapnooten worden ten dien einde ook wel heel gekookt, en als dan, gedroogd en gestampt, in de Zon gezet, die 'er den gemelden Olie wel uit trekt, en in grooter menigte; doch ze is zo deugdszaam en krachtig niet.

294 Cederhout werd veelal gebruikt voor de bouw, maar is door de houtkap bijna geheel uit deze streken verdwenen.

295 Misschien Syderoxylon. Er bestaan verschillende soorten tropisch hardhout of 'ijzerhout' die naar de bodem van de rivier zinken; zie W.E. Roth, *Adriaan van Berkel's Travels*, 1948, p. 78. Zie ook J. Fermin, *Nieuwe algemeene beschryving*, 1770, pp. 221-222.

296 Letterhout, *Brosimum guianense* of *Piratinera guianensis*, genoemd naar de tekening die op letters leek; zeer geliefd bij meubelmakers.

297 Oriane: *Bixa orellana*, waarvan de annatto wordt gemaakt; zie noot 245.

Daar zijn ook ettelijke soorten van Boomen, daar Gommen uitgetrokken zouden kunnen worden. Ik zelve heb 'er zeven of achterhande gehad; doch zonder te weeten, waar toe ze dienstig waren.

Gitte-gamba zou 'er overvloedig wezen, zo d'Indiaanen niet te luij waren om openingen in de Boomen te maken, en ze te verzamelen. Men zou my hier kunnen tegenwerpen, dat de Christenen 't dan behoorden te doen: maar die hebben 'er om meer als een reden geen gelegenheid toe.²⁹⁸

Ik twijfel niet, of daar zouden ook wel *Medicinalia* wezen: doch men heeft tot noch toe geen genoegsame opmerking omtrent diergelijke dingen genomen.

De holen van de Boomen hier en daar in de Bosschen leveren ook een tamelijke menigte van Honig, die door d'Indiaanen, [77] voornamentlijk de *Warouwen*, by kleine partijen zo als zy ze uit de Boomen haalen, te koop word gebracht: doch de Was is uit de natuur swart. Wy lieten 'er onze Kaarsen af maken. By wijlen word de Was ook wel alleen by rollen of schijven te koop gebracht; by welke gelegenheid d'Indiaanen zelve den Honig behouden.

Om kort te gaan, het Land zou goed en vruchtbaar wezen, indien het door andere Menschen, als Indiaanen, bewoond wierd.

XV. HOOFDSTUK.

Verscheidene soorten van Gedierte, Vogelen, en Visschen aan Rio de Berbice, benevens de vreemde eigenschappen van eenigen der zelve.

Behalven alle de dingen, welke tot het menschelijk leven noodzakelijk zijn, of er eenig nut of gemak aan by brengen, daar wy hier voor af hebben gesproken, heeft men aan Rio de Berbice ook geen gebrek aan Vee, Gevogelt, enz. waar af voorgenomen hebben in dit Hoofdstuk te handelen, zullen wy voor eerst spreken van de Dieren, die den Menschen tot spijs verstrekken, vervolgens van d'andere soorten; en zo wijders overtreeden tot de Vogelen, Visschen, Ec. En gevende den voorrang aan het Wildbraad, zal de eerste plaats bekleed worden door de Harten en Reën.²⁹⁹ Dezen zijn 'er overvloedig, doch niet altijd te schieten, ter oorzaak van hunne ongemeene schuwheid. 'k Heb 'er meenigmaal twintig a vijf-en-twintig by een gezien: maar indien ze zich boven wind bevinden, kan men ze nooit onder schoot krijgen. Veele werden in het water gevangen, daar men ze na toe drijft om ze met minder moeite te bekomen. Zy zijn zeer sterk in het swemmen, en geven den geenen, die hen trachten te krijgen, door hunne wederstand, te weten als men ze niet aanstonds dood wil hebben, dikwijls zo veel werk als vermaak. Wy hadden [78] 'er aan het Fort gemeenlijk een a twee ter weeck, en somtijds wel meer, na dat 'er zich de gelegenheid toe op deed, of wij 'er moeite toe wilden aanwenden. d'Indiaanen moeten 'er zo goede smaak niet in vinden, als de Christenen: want ik heb eens voor een Mes van twee stuivers een gantsche Ree gekocht. 't Vleesch valt wat aan de drooge kant. 't Is aanmerkelijk, dat men een Hart of Ree, zo haast als

298 *Gitte-gamba* is volgens Roth rubber (*Hevea brasiliensis*), zie W.E. Roth, *Adriaan van Berkel's Travels*, 1948, p. 79.

299 Harten en reën: het Zuid-Amerikaanse hert (*Mazama* sp.).

het gedood is, de neus moet afsnijden: andersins zou het in den tijd van twee a drie uren stinken. De afgesneeden neus geeft ook zulk een lelijke stank van zich dat men ze aanstonds moet weg werpen.

Haazen zijn 'er ook in groote meenigte,³⁰⁰ maar van een ander fatsoen als in 't Vaderland. De rug is bruin, vermengd met witte stippelen; de buik wit; en de pooten en ooren kort; zulks dat ze gantsch geen gelijk na andere Hazen hebben. De smaak is zeer delikaat, doch niet haasachtig; zijnde het Vleesch heel mals, en zo blank als Kalfsvleesch. Men broeit ze in heet water, schraapt 'er het hair af, en berid ze met de huid, 't zy dat men ze wil braaden of stoooven.

Konijnen ziet men 'er mede in overvloed;³⁰¹ doch ze zijn zo aangenaam niet als de Vaderlandsche, hoewel ze wel zo blank vallen. 't Vleesch is veel drooger, en derhalven niet zo smaakelijk. De kop alleen gelijkt iets na onze Konijnen, zo men 'er echter de ooren af uitzondert; welke, even als de pooten, heel kort zijn. 't Hair is doorgaans graauw. Zy onthouden zich mede in de Bosschen, en worden, gelijk de Haazen, door de Honden gejaagd.

Niet minder overvloedig vind men 'er de Wilde Varkens;³⁰² maar ze worden zelden op drooge of hooge landen gevangen; alzo ze zich meest omtrent de Rivier onthouden. In de Maand April hebben ze een loop, die van de *Warouwen* in acht word genomen. Hier op maken zich eneige Vaartuigen van het Fort en de Plantazien gereed, wel voorzien van zout; welke zich vervoegd hebbende ter plaatse daar de jagt zal geschieden, posteeren zich d'Indiaanen hier en daar met pijl en boog in de hand. De Varkens loopen al achter malkander, en geven aldus gelegenheid om hen te gemakkelijker [79] te kunnen treffen: doch nooit word de eerste van de Troup geschooten, maar wel de tweede of derde. Als ze gewond zijn, 't zy waar de pijn hen ook geraakt mag hebben, laten d'Indiaanen hen slechts loopen, tot dat ze door het verlies van hun bloed dood ter aarde vallen. Thans, te weeten als de gantsche bende gepasseerd, en het geschooten, op het spoor gevolgd, by de Christenen gebracht is, vallen dezen aan het werk; branden 'er het hair af; snijden 'er alle de beenen uit; en leggen het vleesch by stukken, wel gezouten, in de tonnen. 't Is een zeer goede spijs; maar nooit heb ik aangener gegeten, als van een jong varsch Varken, mitsgaders van de Haazen daar ik zo even af heb gesproken. De natuur schijnt omtrent deze Dieren op een verkeerde manier gewerkt te hebben: want daar alle anderen de navel onder de buik staat, hebben dezen die op den rug, gelijk betuigd kan worden met het Varken, 't geen levendig na *Vlissingen* wierd gezonden. Zy vallen zo kloek niet, als wel aan andere oorden; weegende de grootsten gemeenlijk omtrent sestig pond.

Uit het Vaderland zijn 'er ettelijke maalen tamme Varkens na toe gezonden, om voort te teelen, doch ze wierden zo overmatig vet, dat ze hunne Jongen niet konden opbrengen. Echter wierd hen nooit eenige kost voorgesmeeten: maar ze wisten ze uit d'omleggende Bosschen wel te haalen.

300 Haazen: zeer waarschijnlijk Agouti paca of labba in Guyana.

301 Konijnen: kleinere knaagdieren zoals de agouti (*Dasyprocta agouti*) en acouchi (*Myoprocta acouchi*).

302 Wilde varkens: er zijn twee soorten wilde varkens: de pingo (*Tayassu pecari*) en de pakira (*Tayassu tajacu*).

Koeyen loopen 'er met meenigte in 't wild. Zy zijn eertijds tam geweest, doch door verzuim der Menschen in de Bosschen geraakt, daar ze een wilden aart hebben aangenomen. Men schiet ze slechts maar onder de voet; ter oorzaak dat men ze, vermits hunne wildheid, niet en kan slachten. Nooit heb ik 'er eenig Smeer in gezien. Het Niervet is ook heel weinig. In den beginne, toen ik eerst aan *Rio de Berbice* was gekomen, werd 'er alle veertien dagen een geschooten: maar naderhand raakte het buiten gebruik. By mijn tweede Opperhoofd lieten wy 'er gemeenlijk om de drie a vier weeken een partij in een omring van paalen ten dien eynde gemaakt, drijven, van de welke wy dan de Kalven, afnamen, die wy in een stal zetteden: maar de tammen aart scheen gantsch en al verdweenen te weezen; want [80] zo haast kwamen ze niet in d'opene lucht, of ze liepen boschwaart in.

Honden vind men 'er van verscheidene soorten onder d'Indiaanen by de weg loopen, even als in 't Vaderland; worden van jongs aan op allerley slag van jagt afgerecht; en zyn by hen in groote achting. Zy weeten een Varken staande te houden, en zich met een zonderlinge behendigheid voor het slaan van de tanden te hoeden. Als een Hond achter een Wild is, weet de Jaager aan 't geluid van den Hond, van wat soort het zy: want zo verscheide als de jagt is, zo verscheiden is ook het geluid 't geen de Honden maken. Zy worden veel door Boschwormen gekweld. Dezen groejen tusschen vel en vleesch, en zijn in 't begin zeer klein; maar hebbende grootte van een lid van een vinger gekreegen, duwt men ze daar uit.

Tijgers zijn 'er tamelijk veel;³⁰³ doch men hoort zelden, dat ze de Menschen aandoen, ter oorzaak dat 'er Vee genoeg is daar ze hunne roofgierige klauwen in kunnen slaan. Evenwel is het wel gebeurd, gelijk wy 'er hier voor een exempel af ter neer gesteld hebben. Men ziet 'er van vyf a zes voet lang. Noch is 'er een soort van kleine Tijgers, Kattetijgers genaamd, mogelijk om dat ze veel grooter zijn als een kloeke Kat. Ziet daar wat eigenlijk het viervoetig Gedierte belangt. Maar zo 'er overvloed van eenig Gedierte is, 't is van Aapen; waar af men 'er, als men langs de Rivier-vaart, zulk een menigte op de takken der Boomen ziet, dat de Nieuweligen zich 'er niet genoeg over kunnen verwonderen. Men heeft 'er van veelerhande soorten, als daar zijn *Grolders*, *Ytoerybalijs*, *Lootsmannen*, *Bakkers*, *Kaboutermannetjes*, *Doodtshoofdjes*, enz.

De *Grolders* worden al zo genaamd om dat ze des avonds en 's nachts een geluid maken als iemand die grolt, of gorgelt.

d'*Ytoerybalijs* zien 'er uit als oude gerimpelde Bessen, hebbende geen hair aan het Bakkes. Dit soort is t'eenemaal lelijk, en gantsch onaangenaam voor het gezicht.³⁰⁴

De *Lootsmannen* hebben lange nette baarden onder de kin en vertoonen een zekere soort van deftigheid.³⁰⁵ [81]

303 Tijgers: hiermee worden in de Guiana's alle katachtigen bedoeld.

304 Ytoerybalijs: volgens W.E. Roth, *Adriaan van Berkel's Travels*, 1948, p. 84, is ituri de Arawakse naam voor de kwatta (Sr.) of zwarte spinaap, zie ook M-F. Patte, *La langue arawak de Guyane. Présentation historique et dictionnaires arawak-français et français-arawak*. In: Collection Didactiques, Paris: IRD Editions, 2011, p. 95. Roth gaat verder en legt uit dat het suffix -balli het Arawakse concept van 'vergelijkbaarheid' vertolkt; dit brengt ons uiteindelijk op 'een aap die op een kwatta lijkt'.

305 Lootsmannen: misschien de bisa (Sr.), baardaap of satansaap (*Chiroptes satanas*).

De *Bakkers* worden aldus geheeten om dat ze de voorste pooten gestadig op zodanig een manier beweegeen, als iemand die deeg kneed.³⁰⁶

De Kaboutermannetjes hebben mogelijk dien naam gekregen van hunne vaardige sprongen door het Geboomte. Dan ziet men ze hier, dan daar: en dat met zulk een geswindheid, dat men 'er het oog naauwlijks op kan houden.

De *Doodshooffes* zijn zeer kleine en nette Beestjes.³⁰⁷ Zy zitten gemeenlijk op grooter Aapen; welken zy als ze honger hebben, zo lang bijten, tot dat ze hen op eenige Fruitboomen brengen, daar ze te eeten konden bekomen.

Alle deze soorten van Aapen verstrekken den Indiaanen tot spijs. Wat my belangt, ik kon 'er weinig smaak in vinden, mogelijk om dat ze niet wel toebereid was. Ik heb 'er van een gegeten, geberbekot, of op d'Indiaansche manier gebranden. 't Geschied, gelijk wy elders gezegt hebben, op een houte rooster, staande omtrent twee voet hoog van de grond. Hier word de kost op gelegd, en, van boven met bladeren gedekt zijnde, met weinig vuur gaar gebranden. Maar al de Spijs, aldus toebereid, valt geweldig droog. Zo was ook en Aap, daar men slechts alvorens het hair had afgebrand; 't geen den huid vry wat afzienlijk maakte.

Schildpadden heeft men 'er te land: te water heb ik 'er nooit gezien. Zy worden in de Bosschen gevonden, en door d'Indiaanen te koop gebracht; hebben de langte, en wel verstaan de grootsten, van twaalf a vijftien duimen; en breedte en dikte na proportie. Wanneer men 'er zich tot spijs af wil bedienen, word 'er d'onderste schelp afgehakt, en alzo alles uyt gesneden. Als potazie toebereid, is 't een heel goed eeten. De bovenste en onderste schelp, voor 't vuur gebranden, is een banketje. De lever gelijkt niet kwalijk na die van een Rog, en overtreft de zelve in lekkernij.

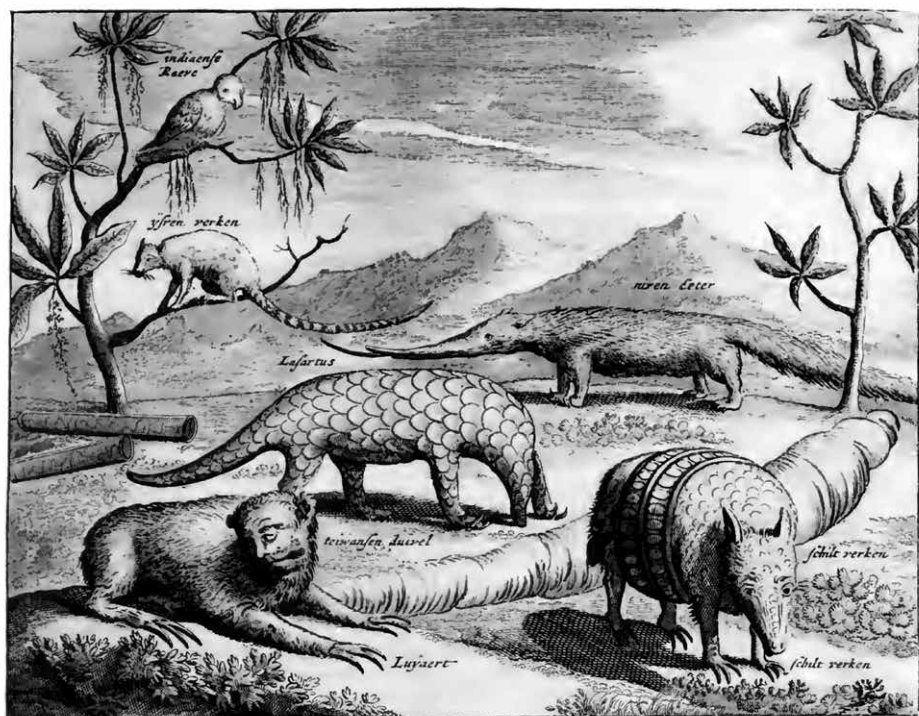
Niet minder smaakelijk van vleesch zijn de Miereneeters, een soort van Gedierte lang van lijf, met een lange hairige staart, kort van pooten, bruin van hair, en van grootte als men tot *Leiden* op d'Anatomie kan zien.³⁰⁸ Zy worden aldus geheeten, om dat ze met hunne scherpe en lange tong de Mieren uit hunne hollen weten te halen. [82]

Onder het Watergedierte ziet men 'er ook Krokodillen, doch in geen overvloed. Nooit is 'er ons meer als een leevendig te koop gebracht. Hy was in malkander gerold, omtrent drie en een halve voet lang; wierd gedood, en op tweederhande manieren toebereid; doch smaakte na visch noch vleesch. Ondertussen kan ik 'er echter dit af zeggen, dat, 't mag dan vleesch of vish wezen, het zelve zo wit als krijt, en zeer delikaat was. In alle mijne Reizen door het Land heb ik nooit meer

306 Bakkers: misschien sagoewonki (Sr.) (Sanguinus midas).

307 Doodshooffes: doodskopaapjes (Saimiri sciureus)

308 Deze miereneter was door graaf Joan Maurits van Nassau-Siegen (1604-1679), gouverneur-generaal van Nederlands Brazilië (1637-1644) aan het Anatomisch Laboratorium in Leiden geschonken, zie F. Schuyl, A Catalogue of all the cheifest Rarities in the Publick Anatomie-Hall, of the University of Leyden, Leiden: Diewertje van der Boxe, 1727, p. 6, no. 49. In de jaren 1640 was dit dier waarschijnlijk uit Brazilië meegenomen door Johan Nieuhof, zie Gedenkwaardige Brasiliaense Zee- en Lantreise, behelzende al het geen op dezelve is voorgevallen, beneffens een bondige beschrijving van gantsch Neerlants Brasil [...], Amsterdam: Voor de Weduwe van Jacob van Meurs, 1682, p. 28. Bij navraag in Leiden bleek deze miereneter niet meer te bestaan in de collectie; de meest recente miereneter werd in 1835 verkregen. Met dank aan Dennis Nieweg en Tim Huisman. Zie figuur 14, p. 138.

Figuur 14: Een miereneter. Prent in J.J. Nieuhoff, *Gedenkwaardige Brasiliaense Zee- en Lantreise* (1682).

als een Krokodil gezien. Ik schoot 'er op, doch kreeg hem niet, ter oorzaak dat de kogel op de schelpen afstuitte.

Opwaarts in de Rivier worden ook nu en dan Zeekoejen gevangen;³⁰⁹ daar ik niet veel af kan zeggen, om dat ik ze nooit en heb gezien. Evenwel heb ik van het vleesch, door d'Indiaanen toebereid, gegeten; 't geen, indien 'er op een beter manier mee te werk wierd gedaan, niet onsmakelijk zou weezen.

Het kleinder Gedierte, niet wel onder eene soort te brengen, moet hier ook plaats vinden. Onder dezen ziet men 'er een meenigte van Haagdissen, altemaal van een schoon groene koleur, welke in de Zon een glans van zich geeft, die door geene vederen van Gevogelte overtroffen word. Zy zijn zeer rad, en snel van loop.

Liguaanen zijn 'er ook zeer veel. 't Is een soort van Gedierte, wegens koleur en maaksel niet kwalijk na de Hagedissen gelijkende, doch grooter; zijnde, behalen de staart wel anderhalve voet lang. Zy leggen gemeenlijk in de dartig Eyeren, daar maar een vlies om zit. 'k Heb 'er menigmaal afgegeten, en vond ze heel smakelijk.

Sprinkhanen heb ik nooit zo groot gezien. Onder anderen zag ik 'er een by den Heer *de Graaf* in *Ysekepe*, zijnde uit curieusheid wegens d'ongemeene grootte opgezet. Ik mat hem, en bevond de langte over de vijf duim.

309 Zeekoejen: manatee (*Trichechus manatus*). Waarschijnlijk waren de zeekoeien benedenstrooms verdwenener, maar waren ze misschien hogerop in de Berbice rivier nog te vinden.

Geen minder kloeke gestalte na proportie hebben 'er ook de Mieren, zijnde meer als een halve duim lang. Zy doen voor zo veel men met gewisheid weet, geen schade. Ondertusschen gebeurt het om de zeven of acht jaaren, dat de wortel van de *Carsavy*, Tabak, en andere vruchten weg [83] gegeten word; en dit schrijft men de Mieren toe, doch echter met geen volkomene zekerheid. 'k Heb 'er genoeg zodanig een jaar beleefd; en zag onder anderen, dat een Soldaat twee uren lang voor een pijp Tabak op schildwacht stond. Om dat d'wortel van Tabak was afgegeten, en dan verdroogt.

Kakkerlakken vind men 'er niet als in der Christenen Huizen. Zy zijn bruin, en zeer plat van lijf, en derhalven bekwaam om door de reeten in kisten en kasten te kruipen; doch doen geen schade, als aan Linnen en Wolle. Zy komen meest met den avond te voorschijn, en hebben vleugelen, gelijk eenige soorten van Torren in 't Vaderland. De grootsten hebben de langte van omtrent een duim.

Spinnekoppen zijn 'er klein en groot. Ik heb 'er twee gehad, die, opgezet zijnde, meerder plaats besloegen als de palm van een hand. 't Ligchaam alleen had de groote van een halve Rijksdaalder. Zy zijn swart en ruig, en hebben tanden: doch of er vergift by is, gelijke sommige willen beweeran, weet ik niet. Immers ik heb nooit gehoord, dat ze eenige schade hebben gedaan. Men vind ze gemeenlijk in de daken der Negeren Huizen.

Padden ziet men 'er veel, en van een ongemene groote. Dezen zijn fenijnig, en worden ook met alle zorgvuldigheid vermijd.

Men heeft 'er ook Ratten; doch ze komen uit de Schepen, 't zy met swemmen, of by eenige andere gelegenheid.

Slangen zijn 'er van verscheidene soorten, en grootte. De voornaamsten zijn de Ratelslangen, aldus geheeten van de Ratel die ze achter aan de staart hebben, welke in het voortloopen een zeker gekraak maakt, gelijkende niet kwalijk na de Ratels. Deze Ratel bestaat uit ettelijke doppen; en word voor ieder jaar een dop gerekend. Ik heb 'er een met negen doppen gehad; die, zo haast als zy zich maar verroerde, een verbaarlijk gerammel maakte. Zy zijn zeer vergitig, en hunne steeken of beetan zijn niet te geneezen, dan met uitbranding, of braaken door het middel van menschendrek te eeten. d'Andere soorten van Slangen vallen zo fenijnig niet. Ik heb een Vel of Huid gezien van acht duim breed, en omtent zo veel voeten lang; waar af niet tegenstaande de grootte, de Slang echter niet fenijnig was geweest. [84] Men heeft 'er ook veele Waterslangen, voornamentlijk in de Rivier van *Canje*; doch ze doen geen kwaad, en worden van d'Indiaanen en Negeren gegeten, ook zelfs de fenijnige. Van de smaak weet ik niets te zeggen, also ik nooit nieuwsgierigheid, of liver stoutheid, genoeg gehad heb om 'er af te proeven. Onder alle mijne Reize te Water en te Land, heb ik nimmer meer ontmoeting van eenig Ongedierte gehad; hoewel de Slangen by nacht hier en daar op de wegen de koelte zoeken.

't Gevogelt is aan *Rio de Berbice* ook overvloedig, en van veelerhande soorten, als daar zijn *Hoenders*, *Kalkoenen*, *Endvogels*, *Veldhoenders*, enz. van welker ieder wy alhier afzonderlijk zullen spreken.

Hoenders heb ik 'er zeer veel aan verscheidene oorden door het Land gevonden: doch ze vallen zo groot niet, als in het Vaderland; ook niet wel zo smakelijk.

In tegendeel zijn 'er de Kalkoenen veel vetter en swaarder. Ik heb 'er van gegeten, die meer als vier-en-twintig pond kon haalen; zijnde het spek of vet op de borst wel twee vingeren dik. Ze worden by de Christenen voortgeteeld, en met *Milie*, of Turchsche Taruw,³¹⁰ die daar in overvloed groeit, gevoed.

Veldhoenders, of Perdrijzen, ziet men 'er ook by menigte; doch zijn 'er in geen groote achting: want zelden wil iemand de moeite nemen van 'er een roer op te lossen.

Men heeft 'er een soort van Vogelen, omtrent zo groot als Hoenders, boven op het lijf swart, onder de buik wit, en redelijk lang van staart. Zy worden *Pauyssen* geheeten,³¹¹ en veel geschooten, om dat ze zeer delikaat zijn. Als men 'er op uit wil gaan, moet het voor den dag geschieden, ter oorzaak dat ze heel schuuw vallen. Zy verklikken zich door hun gefluit; 't geen van den Schutter gehoord zijnde, vervoegt hy zich onder den Boom, doet de kaars uit, en verwacht den dageraad. Thans past hy de Vogel te treffen; die, al valt ze ook neder, noch een wijltje zo snel loopt, dat de Schutter haar naauwlijks kan volgen.

Wilde Duiven vallen 'er meer te schieten, als men maar de moeite wil nemen van langs de Rivier te vaaren. Ook zijn 'er tamme Duiven, die 'er redelijk wel voort teelen. [85]

Beneden in de Rivier heeft men een Vogel, van groote als een klein Hoen. Geen Schilder zou met zijn penceel geen schoonder roode koleur kunnen malen.³¹² Zy vallen wat schuw; doch, na ik geloof, niet smaakelik, alzo ze op visch aazen.

Onder de Watervogels vind men hier ook de *Endvogels* en *Watersnippen*.³¹³ Wat d'eersten belangt: men ziet 'er omtrent de zelve soort als in 't Vaderland; doch ze gaan weinig te water, enzijn ook beter van smaak. Noch word 'er een andere soort aangeteeld, hebbende groote roode neuzen op de bekken; welker weergaa ik op *Honslaardijk* heb zien loopen.³¹⁴ Zy blijven mede meestentijd uit het water, en zijn, wel toebereid, goed om te eeten. Deze soort vliegt 'er ook veel in 't wild ingezonderheid omtrent de Zeekant; alwaar wy 'er, wanneer wy 'er ons by gelegenheid bevonden, dikwils op uitgingen.

Watersnippen zijn 'er in zulk een overvloed, dat ik 'er met eene schoot in de sestig heb zien treffen.³¹⁵ doch niemand was 'er, die 'er een hand aan wilde steeken om ze te plukken. Beneden in de Rivier worden ze het meest gevonden.

Omtrent de Zeekant, in de Weylanden, ziet men een soort van Vogelen, den Oijevaars niet ongelijk, voor zo veel het postuur en de grootte belangt; maar ze zijn bonter van veeren.

310 Milie: melie, Turkse tarwe of ook Turks koren zijn benamingen voor maïs.

311 Pauyssen: powissi (Sr.) of hoco (Crax elector).

312 Hier wordt verwezen naar de rode ibis (Eudocimus ruber).

313 Endvogels: waarschijnlijk de muscuseend (Cairina moschata).

314 Honslaardijk: het paleis Honselaarsdijk is tussen 1621 en 1647 gebouwd Het monumentale bouwwerk is in 1815 gesloopt, alleen een bijgebouw en een deel van de tuin is bewaard.

315 Het neerhalen van zestig snippen lijkt zeer veel maar is misschien mogelijk met kleine hagel. Dergelijke getallen zijn ook genoteerd door Chambaut en de Vries, een Frans-Nederlandse jachtpartij op de Counamama rivier (Frans Guiana) die '33 teelingen' met één schot raakte, zie David Pietersz de Vries, *Kort Historiae*, 1911, p. 203.

't Gezicht van een ander klein Vogeltje, van glans als een goude Tor, word van d'Indiaanen gezegt niets goeds te beteekenen: doch de Christenen slaan 'er weinig geloof aan.

Papegaaijen zijn 'er in groote meenigte, en voor een kleintje te bekomen. Maar waar het by toekomt, weet ik niet: immers d'Indiaanen komen nooit met jonge Vogels ter Markt. Ouden brengen ze genoeg, en somtijds meer als men 'er begeert. Men heet ze *Stropvogels*, ter oorzaak dat ze met een strop worden gevangen; 't geen zich aldus toedraagt. Den Indiaan, wetende de Boomen daar de Papegaaijen zich meestentijd op onthouden, bekleed zich over het gantsche ligchaam met groene bladeren, gelijk ook den stok daar de strop aan hangt. Deze weet hy de Vogel met [86] een behendigheid over het hoofd te laten vallen; en trekkende den stok na zich toe, is de vangst altijd zeker. Maar men kan dit soort van Papegaaijen nooit leeren klappen. De geenen, die in het Vaderland in achting zijn, worden door d'Indiaanen gehaald als ze te water na *Rio Aarnocque* reizen, by het Eiland *Trinidad*, behoorende onder den Koning van *Spanjen*, en jong uit de nesten genomen.

Perkieten ziet men 'er mede in overvloed, van een zeer schoone groene koleur: maar ik heb ze nooit hooren klappen, en 'er ook nooit jongen afgezien. Ze schreeuwen wel luid genoeg; doch het is een recht natuurlijke taal, en die niet afgewend kan worden;

Ravens zijn 'er van tweederley soort, en overvloedig, d'Eersten hebben een blauwe borst, en geele of oranje slag veeren; d'anderen, en geele en blaauwe wieken. Men leert ze ook klappen: maar ze vallen zo mild niet van praat, als de Papegaaijen. Ze konnen niet wel opgeslooten of bewaard worden, vermits ze het houtwerk in stukken bijten.³¹⁶

Swaluwen heeft men 'er het gantsche jaar door in meenigte.

Vleermuizen (zo men deze Dieren anders onder het Gevogelte mag rekenen) zijn 'er ook zeer veel. Deze afschuwelijke Schepselen voeden zich dikwils met der menschen bloed; waar af men de meeste nood heeft, als men zich met bloote beenen in een hangmat te slapen legt: want als dan moeten de toonen last lijden, daar ze het bloed weten uit te zuigen. 't Is my zelfs een maal of twee gebeurd; zulks dat ik 'er met ondervinding af weet te spreken. Hier omtrent zijn ze zeer behendig; want hebbende voor eerst een beet gedaan, vliegen ze weg, om te zien of de geen, die gebeten is, ook wakker word: zo niet, komen ze op de toon zitten,³¹⁷ en zuigen zich dik van bloed. Aldus wierd den jongen van onze tamme Duiven door de Vleermuizen het bloed afgezoogen; waar door wy 'er een meenigte hebben dood gevonden: maar toen men wist, waar de voorttelling door verhinderd wierd, droeg men wel haast zorg voor het toekomende.

Daar zijn noch meer andere Vogelen; doch de voornaamsten genoemde zijnde, zullen wy nu van de verscheidene soorten van Visch gaan spreken. Maar hebben wy een wijdlustig [87] veld met het Gedierte en Gevogelte gehad, hier doet het zich zo breed niet mee op: en de liefhebbers van deze spijs behoeden niet herwaarts

316 Ravens: verschillende papagaaien van de familie Ara sp.; in Suriname ara genoemd.

317 Toon: teen.

te komen, om 'er hunne lust aan te boeten. Niet te min daar is iets; en dit iets moet ons alhier voor een gedeelte van onze stoffe verstrekken.

Door eerst dan heeft men 'er een soort van Visch, niet kwalijk gelijkende na de Vaderlandsche Braassem, doch blanker, omtrent als Bley. Zy is zeer smaakelijk en goed, doch wat hairig; weshalven men ze wel met omzichtigheid dient te eeten. d'Indiaanen schieten ze veeltijds met pijl en boog, en dat, 't geen te verwonderen is, ter plaats en daer de Christenen hoe naauw zy 'er ook op letten, Visch konnen zien. De naam is *Kartabak*.³¹⁸

Een andere soort is getekend even als Baars, maar zo hairig, dat ze weinig word gegeten.

Een Vischje, omtrent als klein Bley, en niet hairig, word van de Soldaten met hoeken gevangen.

Wanneer wy een maaltijd van Visch wilden aanrechten, wierd aan d'Indiaanen omtrent het Fort order gegeven om een Kreek af te stoppen; 't geen gedaan zijnde, gingen zy 'er vervolgens met het laag water in, en roerden met een zeker soor van hout, strijdende met de natuur van de Visch, tot op de grond: waar door 'er zulk een meenigte kwam boven drijven, dat wy, behoudende de smaakelijksten, gemeenlijk wel de helft aan het Volk gaven.³¹⁹

Daar zijn noch wel eenige andere soorten van Visch: maar alzo ze te slecht vallen, verdienen ze niet, dat men 'er zich mee ophoud.

Krabben, om diemedede onder de Visch te rekenen, zijn 'er overvloedig, groot, en zeer smaakelijk. Men vangt ze aan de Zeekant, ter plaats en daer de Bosschen onder loopen. Hier is de grond kleyachtig, en doorgaans vol gaten en putten, daar ze wel ter diepte van anderhalve voet met laag water met de hand uitgehaald worden. d'Indiaanen eeten ze zo als het valt: maar de Christenen kookten ze gemeenlijk half gaar; trekken 'er als dan de Visch uit, die gemakkelijk volgt; en stooven ze voorders: 't geen een delikaat eeten geeft. [88]

XVI. HOOFDSTUK.

Verscheidene soorten van Ziektens aan Rio de Berbice.

Gelijk alle Landen gemeenlijk hunne eigen soorten van Ziektens hebben, is *Rio de Berbice* hier ook niet af uitgezondert; waar en boven de Christenen ook noch die van hun Vaderland onderworpen zijn, uitgenomen mogelijk pest, daar ik nooit af heb hooren melden. Wat d'andere belangt, daar heb ik zo veele exempelen af

318 *Kartabak*: Characidae sp. of paku.

319 Het gif dat hier genoemd wordt is waarschijnlijk afkomstig van de haiari of hiarra wortel (*Lonchocarpus* sp.), wat een Arawaks woord is; zie: Richard Schomburgk Travels, 1922, p. 271; C. Moretti & P. Grenand, Les nivrés ou plantes ichthyotoxiques de la Guyane française, *Journal of Ethnopharmacology* 6, 1982, p. 143; M-F. Patte, *La langue arawak de Guyane*, 2011, p. 92; J. Farabee, *The Central Arawaks*, 1918, p. 63; J.J. Hartsinck, *Beschrijving van Guiana*, 1770, p. 79; C. Leigh, 'Capitaine Charles Leigh his voyage to Guiana and plantation there'. In: *Hakluytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes. Contayning a History of the World in Sea Voyages and Land Travells by Englishmen and others*, Samuel Purchas (ed.), Vol. 16, Glasgow: James MacLehose & Sons, 1906, p. 313. Pijlpunten werden ook in dit gif gedoopt.

gezien, dat ik 'er niet aan kon twijfelen. Evenwel is 'er somtijds eenig onderscheid in, als by voorbeeld in de Kinderpokjes, een ziekte die 'er alle de Kinderen, zo wel de Christene als d'Indiaansche, onderhevig zijn: want zo 'er iemand van boven de vyftien jaaren af aangetast word, moet hy op de zelve manier, als de Spaansch pokkigen in het Vaderland, te weeten met stooven pokdranken, *enz.* genezen werden; krijgende ondertusschen te veel eeten om te sterven, en by na te weinig om 'er het leven mee te kunnen behouden.

Persing is een soort van Ziekte, verzeld met een moeilijk afgang, daar men zich toe moet forceeren. Zy word veroorzaakt door te veel snoeijen, of het overmatig gebruik van *Graap*, zijnde een Drank van Siroop gemaakt, en hier in schadelijk, dat ze deze kwaal verwekt. Brandewijn is het kostelijkste, 't geen men daar kan hebben. Maar ik kan niet bedenken, waarom niet twee maal daags een dronk *Kildivel* aan het Volk word gegeven: want, behalven dat het buiten merkelijke schade van de Heeren Patroonen zou kunnen geschieden, zou 'er voor zo veel als deze Ziekte belangt, de gezondheid beter behouden kunnen worden.

Eern arger kwaal is de *Mebiky*,³²⁰ in 't Nederduits *Zieke* geheeten; zijnde een soort van stof of iets anders 't geen ik niet weet te noemen, heel gemeen in de Huizen der Indiaanen, zo groot als de punt van een speld. Dit zet zich [89] ergens op het vleesch, en groeit voort tot de grootte van een gemeene witte erwet. Ik liet 'er eens zeven te gelijk uit mijne voeten haalen. Zy zijn bleek en hard van schel; welke gebroken zijnde, vertoont zich van binnen een dik goed, 't geen, als het geknipt word, even eens knapt als luizen. De gaten, daar deze *Mebikys* uitgehaald werden, stopt men met asch van Tabak: en indien ze daar niet mee genezen, loopt men gevaar dat het pokgaten zullen worden; waar uit dan na verloop van tijd de pokken te voorschijn komen. Dit gebeurt hier dikwijls, zonder dat men de moeite behoeft te nemen van ze by Vrouw volk te gaan haalen. Doch men maakt hier zo veel swarigheid niet om de pokken te geneezen, als wel in 't Vaderland gedaan word: de kruiden zijn 'er groen, en by gevolg krachtiger.

Noch is er een soort van ziekte, die men de *Landziekte* noemt.³²¹ Deze word veroorzaakt door louter luiheid, en geen beweging aan het ligchaam te geven: want vermits het 'er geweldig heet is, en dat uit deze hette een vadsigheid en slaperigheid ontstaat, zijn 'er die gantsche dagen in de hangmat leggen. 't Is een zeer moeilijke kwaal, verzeld met groote pijn in 't hoofd, en swaare duizelingen, bleekheid van gelaat, en meer andere ongemakken.

XVII. HOOFDSTUK.

Gelukkige staat der Planters. Gelegenheid der Plantazien. Planting en haavening van het Suikerried, mitsgaders toebereiding van de Suiker. Vreemde soort van Boomen. Straffe der Slaaven, die weg willen loopen, *enz.*

320 Zie noot 271 bij het woord 'mebyky', in A. van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, 1695, p. 38;

321 Landziekte: een vorm van oedeem. De ziekte wordt in Noordoost-Brazilië geïdentificeerd als malaria, zie Bruno Ferreira Miranda, *Gente de Geurra: Origem, cotidiano e resistência dos soldados do exército da Companhia das Índias Ocidentais no Brasil (1630-1654)*. Proefschrift Universiteit Leiden, 2011, p. 203.

Uit alles, 't geen hier voor gezegt is, kan ten naasten by afgemeten worden, met wat gemak en ongemak men aan Rio de Berbice kan leven. Maar wy hebben tot noch toe van de Plantazien niet gesproken; en [90] daar is het dat men een Prinselijk leven voert, weinig vermengd met kommer, en in tegendeel verzeld met alle de vermaakelijkheden en wellusten, welke men hier te lande kan genieten. Indien 'er de gezelligheid, een onafscheidelijke eigenschap van de menschelijke natuur, niet aan ontbreke, men behoefde geen ander gewest te zoeken om zijne dagen in rust en vrede, met weinige zorgen, en onbekommerde nooddruft, door te brengen.

By mijnen tijd waren 'er vijf Plantazien, de Hoofdplantazie van het Fort 'er onder begreepen, welke 's Jaarlijks een schoone partij Suiker uit leverden; het voor-naamste (benevens d'*Oriane*, waar af men omtrent honderd vaten overvoert) daar hier koophandel mee gedreven word. Zy zijn altemaal gelegen aan de kant van de Rivier, doch niet even vermaakelijk, en ook niet even bekwaam om 'er af en aan te komen. De Plantazien, *den Berg* en *Mierenberg* geheeten, leggen vrij hoog; hebben-de een lustig Weyland in 't rond; en een schoone uitzicht van achteren tegen het Bosch. De twee anderen daar en tegen op plaatsen het Bosch, ten groote streek in de lengte en breedte, gekapt is, doch lager, en op kleygrond; weshalven, wanneer het wat sterk geregend heeft, de regen, welke zich derwaarts strekken, onbruikbaar zijn. Aan de *Savaanen*, of Weylanden, in tegendeel heeft men zandgrond, en dien volgens altijd gebruikelijke wegen; langs de welken men van de twee eerst genoemde Plantazien na verscheidene Dorpen in het Land kan wandelen.

De Slaaven zijn op de drooge gronden ook veel gezonder, als die op de kleygronden woonen: doch noopende de levensmiddelen, die worden zo wel op d'eenen als op d'anderen voortgeteeld. Maar de gelegentheid om Koejen te houden scheelt zeer veel: want daar ze op de Plantazien, gelegen aan Weylanden, zelve uit en inloopen, moeten ze op d'anderen door het Bosch heen gedreeven, en op de zelve wijs weder na huis gevoerd worden. Wijders leeft men 'er op een treffelijke manier; want men draagt zorg om alle dingen op de Plantazien te hebben, Hoenders, Kalkoenen, Endvogels, allerhande Groente, en wat meer tot nooddruft [91] of wellust der Menschen van nooden is. De Koejen leveren er dagelijks varsche Melk, daar ook Boter afgemaakt word: d'Indiaanen die zich voor een kleinigheid tot den dienst der Heeren Planters laten gebruiken, jaagen voor hen veelerhande smaake-lijk Wild: d'Anderen, welke zich op de naby gelegene Dorpen onthouden, voorzien hen van alles wat zy kunnen bekomen, *enz.*

Maar dewijl wy hier op het stuk van de Plantazien zijn, moeten wy niet vergeten te spreken van de toebereiding der Suiker, en wat daar verder aan behoort; een materie die bekwaam is om de nieuwsgierigheid van opmerkende Lezers te kittelen. Ziet hier dan, hoe zich van den beginne tot het einde daar mee toedraagt.

Voor eerst worden de Velden, verordend tot het Planten van 't Suikerried, omgeploegd; van onkruid gezuiverd, tot vooren, even verre van malkander, gesneden; en de Planten op zodanig een wijs in deze vooren gepoot, dat d'opperste toppen malkander raaken. De kuilen vereisschen meer aanvullende aarde des Zomers, als in de Wintertijd; op dat de doordringende hette der Zonne de wortels niet verzenge. Hoe meerder vocht het Ried nat maakt, hoe eerder het wast. Binnen tien, of ten uittersten twaalf maanden, krijgt het volkomene rijpheid. January en Augustus,

de laatste Wintermaand, zijn de bekwaamsten tot de planting; ter oorzaak dat het aardrijk, door de versche regen geweekt, de wortel te lichter laat voorschieten. 't Gerijpte Ried, ter gezette tijd afgesneden, blijft somtijds tot het volgende Jaar op 't Veld leggen.³²² Ondertusschen groeit 'er weer nieuw Ried, 't welk veeltijds te gelijk met het oude ter Molen komt. Doch indien het langer als twee Jaaren staat, verteert de zoete vochtigheid; en het Ried zelve sterft allengskens. De jonge Planten konnen hier te lande maar drie Jaaren achter malkander vrucht hebben; en moeten het vierde Jaar weder nieuwe gepoot worden. Somtijts, by brandende Zonneschijn, daar geen regen op volgt, gaat het Ried uit door de droogte; 't welk van des Winters afgebrand word, op dat 'er nieuw Ried van onder d'assche voortkome. Wanneer ook het Water de Velden te lang plas [92] zet, verdrinken by wijlen de tedere Planten. Ook werden ze wel door het onkruid, te weelig voortgezet, verstikt, waarom de grond viermaal 's Jaars gewied word, tot ter tijd dat het Ried tegens het onkruid bestandig is. Wijders snijd men het gerijpte Ried af by d'onderste knop, en van het Ried de bladeren; waar na het, in busselen gebonden, ter Molen word gebracht. Deze bestaat uit drie sterke houten Assen, met dikke ijsere hoepels beslagen; tusschen de welken het Ried geklomd word. De Assen, door de welken de zoete vocht vloeit, als ook de Bak waar in ze nederzypelt, moeten tweemaal binnen vierentwintig uren gezuiverd worden. Het Ried van achteren tusschen d'eerste Asse gesteecken, draait tot de tweede; op dat 'er d'overige vocht uitgedrukt werde. 't Gekneusde Ried dient ten voedsel der vlammen. De geperste vogt loopt door houten gooten in groote koperen ketels, waar onder de vuuren met een ongelooflijke menigte van hout gaande gehouden worden. Als ze te hard zied, giet men 'er water onder, ten einde zy te minder verteert. Ondertusschen word 'er het schuim afgeschept, 't geen eeten en drinken voor het Vee is. Thans gieten zy ze over in de tweede ketel, daar ze weder op nieuws gekookt, en door de Slaaven met een lange schuimspaan de drek 'er af geschept wort. Midlerwijl stort men, tot meerder zuivering, loog in de borrelende vocht, en zijgt ze eindelijk door doeken.³²³ De droesem, die aan de doeken blijft hangen, met water gemengd, levert een soort van drank, waar aan men zich braaf dronken kan drinken. Uit de groote Ketels vloeit de vocht in de kleine, alwaar ze ten dardemaal gekookt, en gestadig geroerd word, tot dat ze de dikte van Siroop, en eindelijk van Suiker krijgt. 't Moet onder de verborgenheden der natuur worden gerekend, dat, terwijl de Suiker in de kleine Ketels kookt, olie by druppelen gegooten dient te worden; 't geen indien het geschiedde wanneer ze in de grootte Ketels zied, zou de vocht niet tot Suiker willen stremmen. Wederom, by aldien 'er loog in de kleine Ketels gegooten wierd, gelijk in de groote waar de vocht t'eenemaal bedorven; gelijk ook wanneer het sap van een Citroen, of iets zuurs, 'er onder kwam. Als ze nu aldus haar behoorlijke [93] dikte heeft gekreegen, word ze gegooten in houten bakken, die boven breed

322 Deze observatie klopt niet met de werkelijkheid: het gekapte suikerriet moet snel naar de molen worden gebracht en worden geperst om sap met een hoog suikergehalte te verkrijgen. Misschien bleef het onderste gedeelte van de plant staan om de grond te bemesten.

323 Bij de raffinage van de suiker worden doorgaans vier of vijf ketels gebruikt. In ketel nr. 2 wordt as en gebluste kalk (calcium oxide) als loog toegevoegd. De ruwe doeken worden wel stramen genoemd. Zie: J. H. Reisig, *De Suikerraffinadeur, of volledige beschrijving van het suiker, deszelfs aankweeking, bereiding en verzending...* Dordrecht: A. Blussé en zoon, 1793.

en vierkantig zijn, maar allengskens benedenwaarts smalder toelooopen, tot op de grootte van een stuiver aan den Bodem, alwaar een gat is, 't geen zo lang met een prop toegestopt blijft, tot dat de Suiker koud en stijf is geworden. Thans, trekt men 'er de prop uit, en laat de Suiker door het gat neder zijpelen; die vervolgens in vaten gekuipt, en alzo afgescheept word.

Hier moeten wy noch eindelijk byvoegen, dat de hoepels van de Vaten gemaakt worden van het hout van een zekere soort van Boomen, *Meby* in 't Indiaansch geheeten.³²⁴ Deze schieten noch blad, noch bot, en hebben alleenlijk eenige nederwaarts hangende takken, van welk 'er diksten men zich tot het maken van de gemelde hoepels bedient.

De dunste takken hebben een ander gebruik, te weeten omtrent het straffen van de misdaden der Slaaven, en inzonderheid als men verneemt dat ze weg willen loopen; by welke gelegenheid zij 'er deerlijk mee geslagen worden, dat niet alleen het bloed by de swarte huid nederloopt, maar gantsche lappen vel 'er af gerukt worden. En indien ze, niet tegenstaande deze straf meermaalen zulks in de wil krijgen, gelijk bewijlen wel gebeurd, worden hen de zenuwen aan de hielen afgesneden, en aldus het hard loopen belet. [94]

XVIII. HOOFDSTUK.

Tyding van den Oorlog tusschen de Koningen van Vrankrijk en Engeland tegens de Vereenigde Provincie aan Rio de Berbice gebracht.³²⁵ Mutery der Soldaten tegens de Gouverneur, die in de Gevangenis word gesmeeten. Den Auteur op Brandwacht gelegd, die aldaar door een Vloot Caribischen bestookt, en genootzaakt word zijne Post te verlaten. Gevaar van in de Boeyen gesmeeten te werden, 't geen hy door list ontkomt.

Na aldus van alle de voornaamsten byzonderheden des Landts te hebben gesproken zal ik wederkeeren tot het verhaal van mijne byzondere wedervaringen, mitsgaders 't geen daar eenige betrekking toe mag hebben.

In de Maand Juny van den Jare 1673 kreegen wy tijding over *Ysekepe*, met een Scheepje aldaar uit het Vaderland aangekomen, hoe het Schip *d'Eendracht*, volgens ouder gewoonte na ons toegezonden, een Engelsch Schip, komende uit *Oost-Indiën*, had veroverd, en met het zelve na *Bergen in Noorwegen*, en van daar na *d'Elbe* was gezeild. Wy hadden in zeventien Maanden geen tijding gehad, en beelden ons derhalven in, dat het Schip, 't geen wy verwachten, verongelukt moest weesen. Maar weinig dochthen wy, dat de Koningen van *Vrankrijk* en *Engeland* zich te samen hadden verbonden, en den Oorlog tegens de *Vereenigde Provintien* verklaard. Ter zelve tijd verstonden wy ook het overgaan van zo veele Steden en

324 Meby: lianen gebruikt om de duigen van de suikervaten bijeen te houden; mibi in het Arawaks.

325 Het jaar 1672 staat bekend als het Rampjaar. Toen vielen Engeland, Frankrijk en de Duitse staatjes Munster en Keur-Keulen de Republiek aan. Toen de Orangisten het herstel van het stadhouderschap eisten, gingen de belangrijkste provincies Holland en Zeeland om. De jonge prins van Oranje (1650-1702) werd toen stadhouder Willem III. Zijn politieke tegenstanders, Johan de Witt (1625-1672) en diens broer Cornelis de Witt (1623-1672) werden door een volksmeute gelyncht. De rol van de nieuwe stadhouder hierbij was niet duidelijk. In hetzelfde jaar eisten overstromingen aan duizenden het leven. Zie ook 'Suriname, 1665-1688', in het hoofdstuk 'De Guiana's in de Nederlandse krant, 1650-1700', en daar ook de noten 33 en 34.

Forten, welke binnen weinig dagen tijds door de Vyandelijke Wapenen, als door een geweldige stroom, waren weg gesleept; weshalven wy niet en twijfelden, of het gantsche Land zou alreeds onder het jok van den overwinnaars hebben moeten [95] bukken, of immers in zo deerlijken staat zijn, dat wy 'er niets af konden verwachten: want onze Brieven waren by de vier Maanden oud. In deze bekommering wierd by den Commandant beslooten, met d'uiterste spaarzaamheid te werk te gaan, in zonderheid omtrent het Spek en Vleesch; also wy niet wisten, wanneer wy met proviand ontzet zouden worden; en dat wy 'er ook zelfs weinig hoop toe hadden. Het ransoen dan aldus, dewijl wy van de nood een deugd moesten maken, verminderd zijnde, begonden de Soldaten, vierende den toom aan hunne domme driften, te morren; tot zo verre dat zy, aangehitst door eenen *Dirk Roosekrans*, van *Vlissingen*, Konstapel, wiens naam hier tot een eeuwige schande gemeld zy, in de maand November luidtskeels uitriepen: *meerder kost, en een andere Opperhoofd*. Ik had dit mompelen al lang gehoord, en den Commandant tot verscheidene malen gewaarschouwd, dat het niet en zou lukken, en dat het Volk zodanig tegens hem was ingenomen, dat men groote reden had om voor een slecht gevolg beducht te wezen. De commandant voerde my hier op te gemoet, dat hy deed 't geen hy voor God en zijne Meesters kon verantwoorden: dat hy gaarne meer aan het Volk wilde geeven: maar dat, dewijl men alle dagen Vijand te verwachten had, en tachtig Eeters in het Fort waren, men het zelve, indien men de Proviand niet wat en rekte, zeer beswaarlijk zou kunnen verdeedigen. Inderdaad, onze gantsche Provisie bestond in vier vaten Spek, en drie vaten Vleesch: naauwelijks genoeg, zo men hen den vollen houw had gegeven, om 'er zo veel man veertien dagen af te bestaan. Toevoer was 'er niet te verwachten; en het Volk wist wel, dat 'er niet meer in het Magazijn was. Niet te min wist de gemelde *Dirk Roozekrans* hen zodanig op te hitsen, dat ze rond uit verstonden, dat 'er een andere Commandant zou aangesteld worden. 't Wierd beloofd, gelijk ook dat de Heeren Raaden hen voldoening zouden geven. Dezen vervoegden zich op een Sondag, 's morgens voor negen uren, in het Fort. Wy waren geweldig verlegen om het werk zodanig te bestieren, dat het Volk tot stilstand gebracht mocht werden. Het besluit was [96] dat d'oudste Raad hen met zachte redenen zou ondergaan: doch te vergeefs. In het woeden ging zelfs zo ver, dat eenigen van den hoop ter kamer kwamen indringen; den Commandant by het lijf greepen; en beneden in het Gevangenhuis smeeën. Deze smaad vond deernis by ons; weshalven wy verzochten, dat hy op een Plantazie, of na *Ysekepe*, verzonden mocht worden, tot ter tijd dat 'er een Schip kwam. Maar de woedende menigte was niet te verzetten. Het Opperhoofd had zich in veele dingen misgaan: en, zo hy op vrye voeten stond, mocht hy by de Vyanden overloopen: met honderd andere diergelijke praatjens. Straks wierd uit een van de Heeren Raden een nieuwe Commandant gekoozen. Deze beducht voor een zelve lot als zijn Voorzaat, daar hy de beste vriend niet af en was, gaf vol op; en aldus zagen wy ons binnen weinige dagen zonder Spek of Vleesch. Toen was 't : men kon 't wel voor een wijl met Brood en Zout harden: niet bedroeft voor den tijd; gewoonte was de tweede natuur, *enz.* Ondertusschen ging men by den gevangen Commandant af en aan; voor wien gelijk het woeste graauw maar na driften, en niet na reden, luistert, zelfs de geenen, die het meest op hem verbitterd waren geweest, weder respect begonden te

krijgen; en indien het langer geduurd had, 'k twijfel niet af hy zou hersteld zijn geworden. Ondertusschen wierd in het Raad beslooten, dat men Brandwacht aan de Zeekant zou uitzenden;³²⁶ gelijk in de laatste dagen van den gedetineerden Commandant was gedaan, te weten, sedert dat men tijding van den Oorlog had gehad. Ieder der Heeren Raaden zou zijne rang, als Hoofd, hier in hebben, en na een verblijf van veertien dagen afgelost worden. Van 't gepasseerde hield ik notulen. De tweede beurt was de mijne. Men gaf my vier Christenen, drie Negers, en vijf Indiaanen in een kleine Kanoo, daar ons gevangen Opperhoofd een Kist in had laten maken, om de Snaphaanen te bergen, of droog te houden. Wij leiden op in 't Bosch *Marepaan*, recht in 't gezicht van de Zee, omtrent een uur binnen de Rivier, dertien a veertien mijl beneden het Fort. Veertien dagen verliepen, en noch twee daar en boven, zonder dat ik afgelost [97] wierd, en echter dorst ik mijne post niet verlaten: weshalven ik resolveerde een van mijne by hebbende Christenen met een Indiaan na het Fort te zenden, om te zien, waar het aan scheelde, dat men my niet kwam aflossen. Doch het was Kerstmis, de nieuwe Commandant vrolijk; en ik, na 't scheen, vergeeten. Ondertusschen gebeurde het den volgenden nacht, omtrent ten twee uren, dat de Man, die op schildwacht stond, my wekte; zeggende, dat by een Kanoo zag. Ik terstond uit de hangmat, en zag ze ook; door dien, niet tegenstaande een nevelige lucht, de Maan zo veel lights gaf, dat men de voorwerpen van redelijk verre kon onderscheiden. Ik liet ene maal twee a drie roepen, en kreeg geen antwoord: weshalven order gaf om 'er besijden heen te schieten. Hier op wierd al mijn Volk wakker, en kwam voor den dag. Ondertusschen ging de Vyandelijke Kanoo (want het waren Indiaanen van de Rivier *Corentijn*, Vyanden van d'onzen) zachtjes te rug na haare Vloot, daar wy noch geen kennis af hadden. Ik commandeerde ieder na zijn geweer te zien, 't kruut van de pan te smijten, en versch kruid 'er op te doen; en deelde aan elk noch eenige kogelen mede. Thans in de Kanoo gevallen, en ons in order gezet, ik met noch een Zeeuw achter, en voor twee Vlaamingen, met last om my op het eerste gezicht te waarschouwen. Na omtrent een half uur vaarens, kreegen wy de *Caribischen* (aldus worden die van de *Corentijn* by ons genoemd) in 't oog, en lieten 't al wat nader gaan, om te tellen hoe sterk zy waren. d'Een telden 'er zeven-en-twintig, en d'andere acht-en-twintig; en in ieder Kanoo door malkander gerekend, zijn ten minsten vier-en-twintig Indiaanen. Dit stond ons schoon. Niet te min, gelijk my de bloohertigheid der Indiaansche natien niet onbekend was, als mede dat drie Christenen zo goed waren als dartig van de dappersten onder hen lieden, liepen wy met onze Kanoo weder na land, daar wy al onze Bagazie in namen: waar na met ons vier Christenen raad gehouden, en malkander beloofd hebbende te samen te leven en te sterven, en tot den laatsten droppel bloedts stand te houden, maakten wy ons tot tegenweer gereed. Ondertusschen lieten [98] onze Indiaanen en Negers genoegzaam blijken, dat ze geen zin dit werk hadden; en buiten twijfel, zo men hand gemeen was geraakt, zouden ze aanstonds in het water gesprongen, na Land geswommen, en in 't Bosch gelooopen hebben: want dit is by dusdanige gelegentheden hunne eenigste toevlucht. Midlerwijl wa-

326 Brandwacht: een schip als vooruitgeschoven post om de komst van vijandelijke schepen in de gaten te houden, en zo brandschatting (de afkoop van plundering) door een onverachte vijand te voorkomen.

ren wy beducht, dat de Vyandelijke Vloot ons onder faueur van 't Bosch de passagie mocht willen beletten, of betwisten. Wy waren met de Vlood midden in de Rivier gesteecken, zulks dat zy aan wederzijde van ons konden zien: doch ontmoette geen Vyand. Op deze manier geraakten wy tot aan 't einde van het lange Rak, also geheeten om dat het een Vaart van meer als een uur vereischt. Hier vond ik eenige Christenen verzeld van weinige Indiaanen, afgevaardigd om my te gaan aflossen. 'k Wilde wel eens weten, waarom men niet een twintig a vijf-en-twintig van dat soort mee stuurde, om hier en daar omtrent het ontdekken van Vyanden dienst te konnen doen: want na veertien dagen tijds zou men ieder ten hoogsten met een mes van twee stuivers hebben konnen betalen. Maar ieder zoekt om 't zeerst de gunst van de Heeren Patroonen, en, door weinige kosten in rekening te brengen, de zelve behouden. Terwijl wy hier ter plaatse een nieuwe Vloed afwachten, hadden d'anderen iets aan mijn Volk bekend te maken, 't geen ik niet mocht hooren. 'k Vatte hier eenig kwaad vermoeden uit op; en zijnde vervolgens van malkander gescheiden, riep ik den geen van mijne by-hebbende Christenen, daar ik 't meest op vertrouwde, en verzocht hem, dat hy my dit nieuws, 't mocht dan goed af kwaad wesen, wilde mede deelen. 't Bestond hier in, dat men my, zo haast als wy weder aan het Fort waren gekomen, op de zelve manier als den gedetineerden Commandant zou handelen. Ik was verheugd, dat ik wist, waar ik my na had te schicken: doch trachtende ook te weten, wie my deze part meende te speelen, vraagde ik den zelden mijnen vriend wijder, of hy my hier over ook eenige verlichting kon geven.

Figuur 15: Kaart van de stroomgebieden van de Demerara, Berbice en Corentijn door Salomon Sanders, ca. 1720.

Hy begon te grimlagchen, en zei, indien ik het kon raaden, dat hy my als dank de Man zou openbaren. d'Eerstemaal was raak: want ik wist ten naasten by, [99] wie mijne Vrienden of Vyanden waren. 't Was dan een zekere losbol, leggende op een plaats *Maikony* geheeten, aan wien ik veele Cargesoenen had gezonden, daar ik heel zelden Retouren af had gezien.³²⁷ Van alle deze gestuurde Goederen had ik een Rekening van hem, getekend met zijne eigene hand; waar over ik hem dikwijls had vermaand, dat hy zijn beleid in 't Vaderland niet en zou konnen verantwoorden, en dat ik, volgens mijne plicht, genoodzaakt was die in tijd en wijle te vertoonen. Ondertusschen gingen wy met de Vloed vast voort, en kwamen des avondts omtrent ten zeven uren weder aan het Fort. Straks vervoegde ik my by den nieuwen Commandant, om hem wegens het voorgevallene, omtrent mijne Brandwacht te verstendigen: doch zijnde deze bezig met gastereeren, en al te druk in discours om op zulke vodderijen acht te geven, nam ik die gelegenheid waar; ging stilletjes na mijne Kamer; deed mijne Kist open; kreeg 'er de Boeken uit; en gaf de zelve over aan een vertrouwd Vriend, dien ik aan het venster hier op liet passen, om zo in de zijnen te sluiten. Dit geschiedde buiten iemandts weeten, behalven dat het gezien werd van een zekere Juffrouw, welke, niet van mijne Vyanden zijnde, aanstondt by my kwam, en my zei, dat zulks, indien het Volk het gewaar wierd, zeer kwalijk genomen zou worden. Ik voerde haar te gemoet, dat ik met het Volk niets te doen en had; sloot de Kist; en vervoegde my by het geselschap: na welkers scheiden het Opperhoofd, zijnde wy nu kwansuis in vrijheid, tegen my zei, dat ik doch niet in mijne Kist zou gaan, en dat hy my waarschouwde als een vriend. Ik vraagde hem de reden. Hy onschuldigde zich met te zeggen, dat hy 'er geen reden af wist; maar dat het Volk my in de Boeijen wilde zetten. Ik gaf hem het zelve antwoord, als ik aan de Juffrouw had gedaan: doch wetende ondertusschen wel, wat my te doen stond, ging ik aantsondts by den geen, die my dit gantsche spel brouwde, en vraagde hem, wat reden hy had om het Volk tegen my op te maken. Hy ontkende het stout en stijf, en swoer, dat hy 'er nooit de minste gedachte toe had gehad. 'k Zei, dat hy met my in de Kombuis zou gaan, en dat ik 'er hem met zijne eigene hand af zou overtuigen. Hier [100] toonde ik hem de Rekening, en smeed ze in 't vuur. Zie daar, voerde ik hem al lagchende te gemoet, den appel van tweedracht. Inderdaad, het was ze ook; en hier mee verdween de gantsche stormbuy.

XIX. HOOFDSTUK.

Aenkomst van twee Schepen. Staking van den gedetineerden Commandant, en aantelling van een nieuwen. Overkomst van een nieuwen Secretaris in de plaats van den Auteur. Vertrek van de zelve. Verschijning van een Vredevuur. Ontmoeting van drie Schepen. Komst van de Auteur voor Vlissingen, enz.

327 *Maikony* is waarschijnlijk de naam van een Indiaans dorp waar de hiergenoemde 'losbol' als legger of handelaar in verblijft om te handelen. Zie bijvoorbeeld de buitenpost bij de 'Rivier Majecoene' op de kaart van S.H. Sanders. Zie Figuur 15.

Terwijl de saaken in desen staat waren, kregen wy in de Maand January van den jaare 1674 tijding van het Fort wegens d'aankomst van twee Schepen: 't geen een ongemeen blijdschap veroorzaakten, betuygd door het lossen van drie kanon schooten. Straks de groote Boot na beneden gesonden, om de rechte sekerheid te hebben. Ondertusschen kwamen de gemelde Schepen vast opwaarts en lieten het Anker voor het Fort in de grond vallen: waar op den Commandant na Boord zijnde gesonden, om de Capiteynen te verwelkomen, vervoegde ik my eerst by den Vlagman, zijnde mijn eerste Opperhoofd; en vervolgens by den andere Bevelhebber, die weeleer zijn Stuurman en Lieutenant was geweest, en nu herwaarts gekomen om de plaats van Commandant voor den tijd van een jaar waarte nemen. Ik wierd aan beide de Schepen seer minnelijk ontfangen en met de Sloep van den Vlagman weder na land gevoerd; alwaar zich ook des anderendaags de twee Capiteynen lieten vinden: waar op de Heeren Raaden ontbooden zijnde, wierd in hare Vergadering goed gevonden, dat men den gedetineerden Commandant aantondts op vrye voeten sou stellen; vervolgens den nieuwen Commandant zijne Commis- [101] sie voorgelezen; en wyders de dag in vrolijkheid doorgebracht.

Met de gemelde twee Schepen was ook een nieuwe Secretaris overgekomen: want alzo mijn tijd verstreeken was, om dat ik geen genegtheid had om in die qualiteit langer aan *Rio de Berbice* te blijven, had ik al overlang verzocht, dat de Heeren Patroonen zich van een bekwaam Persoon, om in mijne plaats te succederen, geliefden te voorzien. Dezen begon ik aanstondts t'onderrechten wegens 't geen in de bediening van zijn Ampt hadde waar te nemen; doch zonder dat ik hem echter tot noch toe zich met eenige zaken liet bemoejen: behoudende de bestiering tot aan mijn ververtrek aan my.

Ondertusschen begon zich, na omtrent drie a vier weeken tijds, de Capitein, die de Vlag had gevoerd, hebbende zijn Schip in de Rivier laten schoon maken, en eenige Suiker en Verw ingenomen, om geballast in Zee te gaan, (want hy was te kaap uitgerust, met zes-en-twintig stukken Geschut en honderd vier-en-twintig Man) tot zijn vertrek te bereiden;³²⁸ weshalven een Vergadering aangesteld zijnde, wierd (niet tegenstaande dat d'order van de Heeren Patroonen medegebracht, dat de gedetineerde Commandant als Capitein met het tweede Schip na 't Vaderland zou vertrekken) goed gevonden, day hy als Passagier met dit zou overgaan, en zijn verblijf in de Hut hebben; mitsgaders dat de Lieutenant het tweede Schip, waar op men my mijne plaats had verordend, in qualiteit van Capitein zou voeren. Dit aldus geschikt zijnde, staken zy zeven a acht dagen daar na in Zee, om op de kust van de *Barbados* te gaan kruissen.

Midlerwijl wierden wij ook bereidselen tot het vertrek van ons Schip gemaakt; en in het laatst van de Maand February de Koopmanschappen, of Cargesoenen, in handen van den nieuwen Secretaris overgeleverd hebbende, besteede ik den noch overigen tijd tot mijn vermaak, en met de Heeren Planters te gaan bezoeken, van de welken ik begiftig wierd met Honders, Endvogels, Kalkoenen, Etc. tot mijne provisie op de Reis. Den 15^{den} Maart vertrok [102] het Schip na den mond van de

328 Te kaap uitgerust: uitgerust voor de kaapvaart; particuliere ondernemers konden een kapersbrief krijgen en jacht maken op vijandelijk schepen die vervolgens als prijs naar Nederland werden opgebracht. De Republiek was toen in oorlog met Engeland en Frankrijk.

Rivier, doch ik, alzo ik noch eenige byzondere zaaken te verrichten had, niet eer als den 18^{den} wanneer ik, verzeld door het Opperhoofd, en de Heeren *Beekman* en *Heyn*, mijne voornaamste Vrienden, met een Kanoo aan Boord wierd gebracht. Den 22sten Maart,³²⁹ 's morgens met het aanbreeken van den dag, liepen wy in Zee; zijnde het Schip genaamd *d'Eendracht*, en de Capitein *Adriaen de Vyver*: en zijnde op zes a acht vademen waters gekomen, wierd het Anker in de grond gesmeeten. Hier kwam de groote Bark, of Boot, by ons aan Boord leggen, leverd ons het overige van de lading, mitsgaders noch eenige provisie voor de Reis. Thans wierd de laatste maaltijd gedaan, en het afscheid gedronken; waar na van wederzijde drie schooten zijnde gelost, van ons de laatsten, om de Vrienden te bedanken, wierd het Anker gelicht, en onder zeil gesteecken; en waren wy met den avond al buiten 't gezicht van 't land. Wij hadden doorgaans goed weêr, maar in de wind, en nu en dan voor een uur of twee vermengd met *Travanden*. 't Zijn schielijke sterke winden, die de Schepen slingeren, als of ze uit malkander gescheurd zullen worden; doch gemeenlijk niet zeer lang duuren. Maar op de hoogte van het Eiland *Barmudas* wierden wy beloopen door een sware storm, die zich van des middags ten twaalf tot des nachts omtrent ten elf uren met een afgrijselijk geweld deed gevoelen. 'k Had gedurende dien meesten tijd, alzo men op het Schip noch gaan noch staan kon, in de Kooy gelegen; doch wierd 'er des avondts omtrent acht a negen uren door den Capitein uitgehaald, die my zei, dat 'er iets te zien was, 't geen dikwils van lieden, die twintig jaaren ter Zee gevaaren hebben, nooit gezien is. 't Was een Licht, gelijk een kaars, vertoonde zich op de top der Vleugel van de groote Mast, by de Hollanders een *Vredevuur* geheeten, en van d'oude Zee-luiden gehouden voor een teken dat de storm op zijn hoogst is. Inder-daad, de wind verminderde hand over hand; en des anderendaag morgens was het weêr gansch en al bedaard: hoewel de Zee echter noch geweldig ontsteld was, en met hoge golven voort rolde. Aldus zeilden wy negen weeken en twee [103] dagen, zonder dat wy Land of Schepen hadden gezien; en mocht ik toen met *Ovidius* wel gezegt hebben:

*Quocunque aspicio, nihil est nisi pontus & æther.*³³⁰

Maar op den gemelden tweeden dag, in den achtermiddag wierd een Zeil gezien ; waar op wy aanstonds cours stelden. Een half uur daar na ontdekten wy 'er noch twee by dit eerste: weshalven wy alles klaar maakten om te staan. Wy hadden acht-en-twintig Stukken op, en vier-en-tachtig Eeters, daar onder twee Wijven; doch waren veertien voet diep gelaaden: 't geen ons niet weinig hinderlijk zou zijn geweest, indien 't 'er op aan had gekomen. 's Avonts ten negen uren kwamen wy malkander onder 't bereik van 't Kanon. Wy toonden de Prinse-Vlag; de drie anderen 't Bourgondische Kruis, of de Spaansche Vlag.³³¹ Hier op wierden de zeilen op

329 Donderdag 22 maart 1674.

330 Van Berkel citeert hier Ovidius' beschrijving van zijn verre banningsoord Tomis gelegen aan de kust van de Zwarte Zee. De tekst *quocunque aspicio nihil est, nisi Pontus et aer fluctibus hic tumidus, nubibus ille minax* luidt in vertaling: 'In welke richting ik ook kijk, er is niets anders dan zee en lucht, de een is opgezwollen met hoge golven en de ander heeft dreigende wolken', *Tristia* 1.2, pp. 23-24.

331 Prinse-Vlag: de rood-wit-blauwe vlag van de Republiek. Bourgondische Kruis: de Spaanse vlag bestond tot 1785 uit een wit veld met het Bourgondische kruis (bestaande uit twee knoestige stokken).

de wind gebragt, en de Schippers van de Spaansche Schepen aan ons boord gesonden, om hunne Passen te toonen. Zy kwamen van *Bilboa*, en gingen na *Groenland*. Doch onze Capitein, hier meer noch niet vernoegd, liet de Schepen visiteren, of 'er ook onvrije goederen in waren: maar men vond 'er niet anders als gereedschap tot de Walvischvangst. Dezen maakten ons bekend, dat wy vrede met Engeland hadden, gelijk ook dat wy 's morgens in 't gezicht van *Fero* zouden wezen. In-derdaad, wy bevonden ons, na dat wy des nachts van malkander waren gescheiden, 's anderendaags, zijnde Saturdag, in 't gezicht van de Eiland; en Zondags lagen wy 'er dicht onder met weinig wind: weshalven wy ons van deze gelegenheid bedienen, om ons Schip te krenge en schoon te maken, op dat het te beter mocht zeilen. Dien zelve avond gingen wy weder voort; en 's morgens, met het aanbreeken van den dag, zeilden wy door verscheidene Visschers, daar wy de versche zoode van Kabeljaauw af kreegen: waar tegen wy hen weder met enige klenigheden begiftigde. Dingsdags daar aan volgende kreegen wy een Franschen kaper boven wind in 't gezicht. Wy zetten 't na hem toe: doch hy terstond alle zeilen by; en smiet alles, wat boven was, overboord. [104] Ondertussen konden wy met laveren niet genoeg winnen, alzo hy te hoog, en onze laading te swaar was; waarom wy het dan, na hem een uur of anderhalf gejaagt te hebben, over staag smieten, en onze cours vervolgden. Twee of drie dagen daar na kwam ons een Vinvisch op zy, daar wy heel vermaakelijk den tijd mee sleeten. Eindelijk, na noch eenige dagen zeilens en laverens, bevonden wy ons omtrent *Texel*, alwaar wy order hadden om in te loopen: maar dewijl er vier Oorlog Schepen bezig waren met uit te komen, laveerden wy na het Eiland *Schouwe*.³³² Hier lieten wy ons Anker vallen, om bekwaam tij af te wachten. 's Anderendaags morgens maakten wy weder zeil, en kwamen omtrent den middag voor Vlissingen, alwaar wy het voor de laatstemaal in de grond smieten; hebbende aldus elf weeken min twee dagen met de Reis bezig geweest.³³³

E I N D E.

332 Mogelijk werd er geankerd bij Goederede, dat een veilige ankerplaats bood.

333 Tellend vanaf de dag dat zee werd gekozen, 22 maart, zal de aankomst in Vlissingen 31 mei of 1 juni 1674 zijn geweest.

[105]

AMERICAANSCH
VOYAGIEN,
TWEEDE DEEL:
Behelzende een
REIS na SURINAME,
Gelegen in het Noorder Deel van het
Landschap
G U I A N A.

[106] blanco

[107]

REIS na SURINAME

I. HOOFDSTUK.

Begeerte van den Auteur om nochmaels na vreemde Gewesten te gaan. Krijgt daar door een zeker voorval gelegenheid toe. Word voor Opzichter van een Plantazie in Suriname aangenomen. Steekt in Zee. Komst in de Rivier Suriname, enz.

De lust om weder na vreemde Gewesten te gaan, was niet tegenstaande d'ongemakken die men aldaar dikwijls te lijden heeft, zodanig niet uitgedoofd, of ik had zich wel weer een gelegenheid willen zien opdoen om een nieuwe Tocht t'ondernemen. Ondertusschen wil ik evenwel wel bekennen, dat *Rio de Berbice* de plaats niet en was, daar mijne genegenheid zich heen strekte. d'Eenzaamheid was 'er te groot; en zijnde al mijn leven een liefhebber van Geselschappen en Menschen geweest, had ik 'er in mijne voorgaande Reis onbezield dingen genoeg gezien om 'er geen tweede Tocht te willen waagen, hoewel 'er my meer als eenmaal gelegenheid toe te vooren kwam: Want ik had de Heeren Patroonen zo kwalijk niet gediend, of hun huis stond ten allen tijden voor my open. Midlerwijl, gelijk men meesten tijd niet en kan 't geen men wil, en dat men niet altijd machtig is zijne eigene driften op te volgen, was ik zo lang in deze verwachting, dat ik de hoop verlooren begon te geven, en mijne dingen te schikken om met ernst een andere manier van leven by der hand te gaan vatten; wanneer zich heel onverwacht een gelegenheid opdeed om mijne lust te voldoen. Zekeren Heer, die een schoone Plantazie in *Suriname* had, viel, benevens eenigen zijner Bloedverwanten, een erffenis van een vry tadelijk belang te beurt, welke, indien hy [108] zich recht wilde zien geschieden, hem noodzaakte persoonlijk in *Zeeland* over te komen. Hy ondernam de reis; maar naauwlijks had hy voeten te land gezet, of hy verstond, dat de baatzucht zo zeer in de weer was geweest, dat het scheiden en deelen zo heel gemakkelijk niet zou vallen. In der daad, gelijk ieder even zeer hardebolde,³³⁴ of immers dat 'er ongemakkelijke Menschen onder waren, wierd het werk wel haast in proces gesmee-

334 Hardebolde: van hardebol, 'stijfkop'.

ten: de toevlucht van onrechtvaardige lieden, die zich door dit middel meerder toeleggen, als hen van rechtswege toekomt. De winter, alreeds op handen toen de gemelden Heer overkwam, verliep zonder dat men noch veel gevoorderd was; weshalven niet wetende wanneer men hier een eind af te ontmoet mocht zien, en de Plantazie in *Suriname* niet konnende blijven zonder iemand die 'er het opzicht op had, begon hy na een bekwaam Persoon te vernemen: en hebbende zich ten dien einde gericht aan de Heeren Patroonen, wierd ik hem voorgedraagen, en des anderendaags morgens ontboden om dien avond met malkander over de zaak te spreken. De conditien waren zo redelijk, dat men my na weinige woorden met het Opzichterschap van de Plantazie geluk wenschte: En alzo 'er ter zelve tijd een Schip, de *Juff. Sophia* geheeten,³³⁵ voerende ettelijke Bassen, in lading lag, 't geen voor eenige Particulieren derwaarts stond te gaan, kreeg ik order om my op mijn gemak klaar te maken. Het Contract luidde van vier jaren; 't geen my een mooye tijd dunkende te weezen, maakte ik zo veele bereidselen, als of ik mijn leven in deze Colonie geeyndigt zou hebben. Inmiddels geraakte het Schip vollaaden; en de Reeders eenmaal of twee met malkander aan boord vrolijk geweest zijnde, kreeg de Schipper, *Cornelis Blom* genaamd, order om met den eersten goeden wind in Zee te steeken. Dit geschiedde op den 17 April van den jare 1680. 't Weêr was gewenscht; de wind gunstig; 't Geselschap goed (want daar waren, benevens my, noch drie Passagiers t' scheep, braave lieden, die in *Suriname* gehuisvest waren) kort om, indien de gestadige beweeging der golven ons niet had doen gedenken, dat wy ons op de Velden van *Neptunus* bevonden, wy zouden onse Reis als een stille [109] verhuizing van het eene gewest na het ander hebben kunnen aenmerken. Aldus raakten wy op de hoogte van de *Canarische Eilanden*, daar wy binnen korte dagen de *Passaad* aantreffen, gelukkig dat wy ze wat hoog namen: Want naderhand vervielen wy by mistig weêr ettelijke mijlen, daar wy groote moeite mee gehad zouden hebben om ze weder te boven te komen. Eindelijk, na dat wy negen a tien weken op Zee waren geweest, zonder eenige gedenkwaardige ontmoeting gehad te hebben, wierpen wy op den 23 Juny het anker in den mond van de Rivier *Suriname*.

II. HOOFDSTUK.

Gelegenheid van de Rivier Suriname. Visschen in de zelve. Wonderlijke eigenschap van de Visch Torpedo. Menigte van Watervallen, enz.

De Rivier is gelegen op ses, of vijf en een halve Graad, Noorder breedte van de Linie.³³⁶ In het inkomen is zy beset met Zandbanken, doch echter met hoog water drei vademen diep, en ten tijde van Springvloeden noch dieper. Haare wydte is in

335 Juffr.: afkorting van 'juffrouw', de gebruikelijke benaming in de middenklasse voor huisvrouw of echtgenote.

336 Precies zo begint ook het eerste hoofdstuk 'Van de riviere' in de Nederlandse vertaling uit 1669 van George Warren's *An Impartial Description*. De uitgever Johan ten Hoorn voegt een aantal opmerkingen toe om de tekst aan te laten sluiten bij de situatie van ná 1665, toen de kolonie Suriname door Engeland werd afgestaan.

den mond van omtrent een myl,³³⁷ welke zy doorgaans behoud tot aan de plaats daar ze zich in twee bochtige Armen verdeelt; waar af d'eene, die zich na 't Oosten strekt, de *Combuine*; en d'andere, schietende na 't Westen, *Suriname* geheten word. De Armen, waar langs zich een menigte van Plantazien heen strekt, en van welker eene men by goed weer over de *Savaanen*, of Weylanden, in een halven dag by d'andere kan komen, zyn ieder omtrent een halve myl breed, en zo diep, dat ze wel dertig myl opwaarts van de grootste Schepen bevaren kunnen worden; wyders aan wederzyde met Bosschagien bezet. Ongevaar twee myl van den mond der Rivier, vlak tegen de Rivier *Suriname* aan, heeft men een Fort, van Steen opgehaald, *Parimari*- [110] *bo* geheten, benevens een Dorp van vijftig a zestig Huizen; en wat hooger op, aan een spruit van de selve Rivier, een sterk Huis, gedurende het Gouvernement des Heeren van *Sommelsdijk* opgeworpen. Noch hooger opwaarts, aan de selve Rivier, legt de *Zandpunt* een Dorp van Christenen, bestaande uit 25 a 30 Huizen en een Kerk. Boven dit Dorp ziet men een oord, het *Joodenquartier* geheeten,³³⁸ ter oorszaak dat 'er veele Jooden woonen. Hier zyn de beste Plantazien van de gantsche Colonie. 't Was eertydts d'uiterste woonplaats : Maar de Zuster des Heeren van *Sommelsdijk* in den jaare 1684 overgekomen zynde, hebben de met haar overgekome *Labadisten* noch hooger een Plantazie aangelegt, voerende den naam van hunne Secte.³³⁹ Op de samenvloeying van de twee Armen, of Rivieren, de *Combuine* en *Suriname*, legt het *Krabbebosch*, zynde verdrongen land, 't welk geen Fort kan lyden: andersins souden 'er beide de Rivieren door verdedigd konnen worden. Maar op die van de *Combuine* en de *Cottica*, een Arm van den zelve monder der geheele Rivier, ziet men een Fort van een taamelijke sterkte. Langs desen Arm zyn ook veele Plantazien aangelegt, doch wel ter verte van 15 a 16 mylen; mitsgaders ook verscheidene langs een sekere kreek, *Piereka* geheeten, loopende uit de *Cottica* in de *Combuine*. Noch zyn 'er meerder Kreeken, daar ook Plantazien langs heen leggen, te lang om hier altemaal op te halen, en die men den Leser ook niet verstaanlijk genoeg voor oogen kan stellen.

Ziet daar de gelegenheid van de Rivier, die wyders seer vischrijk is, zynde wel voorzien met een ontallijke menigte van groote Visschen, ende oock van anderen die wel niet eetbaer, maar echter raar en siens waardig zyn, als onder anderen de *Swaart-Visch*, die soo genoemd wort van een been dat uit zyne snuyt wast, en een swaart gelijkct, ofte eerder een zaage, waar van ick gesien hebbe die wel een elle langh geweest zyn. Noch is 'er een andere aert van Visschen, *Manaty* genoemd, die langs de Rivier haer selven voedt met struycken of bladeren van dien: sy wort van

337 Myl: George Warren gebruikt het Engelse league, overeenkomend met drie zeemijl, omgerekend 5,5 kilometer. De Nederlandse vertaling van *An Impartial Description* gebruikt het woord mijl, dat hier door de uitgever Johan ten Hoorn is overgenomen. Die afstand komt overeen met de 'Hollandsche mijl', die, omgerekend, ook ongeveer 5,5 km meet.

338 Joodenquartier: de Jodensavanne, ongeveer vijftig kilometer ten zuiden van Paramaribo.

339 De Labadisten hadden van Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck toestemming gekregen om in Suriname neer te strijken. Hun suikerplantage La Providence lag zo'n zeventig kilometer ten zuiden van Paramaribo en werd veelvuldig door Indianen aangevallen. Niet lang na 1684 moest de onderneming daar worden opgegeven. Eén van de drie ongetrouwde zusters van de gouverneur, Maria van Aerssen, kwam in 1686 met de tweede expeditie van de Labadisten aan in Suriname. Ook de tweede plantage, Phedra, was geen succes. Veel Labadisten stierven aan de malaria, de overlevenden keerden terug naar Nederland.

harre jongen gesogen als een Koey, ende smaekt meer naar Vleesch als [111] naar Visch. De derde aart van Visschen sal ik hier slechts noemen; want het is sulc een vreemden slag, dat het wel de pijn waart soude zyn in 't bysonder beschreven te worden. De naem daar van is *Torpedo*, ofte in 't Engelsch Num-eel, dat is te seggen, een beroerende Aal ofte Paling, dewelcke levendig zynde, en eenig ander Schepsel aanrakende, ofte daar van aangeraackt wordende, geeft aan alle leden van de selve een sulcke doofheit en beroerte, dat sy voor een tijdt lang t'eenemaal ongevoeligh ende niet te gebruycken zyn: ende het is gelooflijck, dat verscheydene luyden verdroncken zyn, die het ongeluk gehadt hebben van in 't swemmen over de Rivier door een van dese Visschen geraekt te worden. Sy doen desgelijcks, wanneer sy maar aangetast worden met het eynde van een lange stock, of wanneer een Man de hant slaet aan een ander die soo beroert is. Hier van hebben wy d'ervarenheit gehadt, wanneer soodanig een Visch gevangen en op 't lant geworpen zynde, een Hond die daar aan snuffeld, en hem in den mond nam, schielijk ter aarde viel. Den Heer van desen Hond, dit siende, ging daar na toe, en docht hem dar van af te trekken; maar hy wierd aanstonts beroert aan alle zyne leden, sonder dat hy zyn selven eenigsins bewegen konde. Een ander man, die by hem stont, en hem van daar trekken wilde, raackt 'er also wel aan vast: en dat duyrde soo lang, tot dat desen Aal het ontsnapte: ende doen quamen sy allegaer weder tot zich selven, en konden zich roeren en beweegen als te voren.

De Plantazien leggen wel dartig mijlen opwaarts langs de Rivier; en het schijnt, dat de Colonie hare grensen niet verder en sal uytstrecken, wegens verscheydene Cataracten ofte Watervallen aan weder zyden van de selve: waar door het water van den kanten der Steenrotzen nederstortende, de passage op de rivier, de beste wegh zynde om alle behoeften naar boven te brengen, t'eenemaal onbruyckelijck gemaakt wort. Want als 'er maar een enckele Water-val ware, soo soude met der tijdt raat daar tegens gevonden worden maar nu zyn 'er elcke vijf of ses mijlen eenige, en dat soo verre opwaarts als het lant eenigsins [112] bekend is. Het gebeurde eens, dat men ontrent dese Watervallen jacht maakte op eenige Indiaanen, die van boven gekomen waren, en een Engelsche Vrouw vermoort hadden, plonderende het huys daar sy in was. Hier toe hadden sich eenige Mannen gereet gemaakt, die van alles wel voorsien waren: ende naar dat zy hunne Vaartuigen over landt opgehaalt hadden, om seven of acht van dese Water vallen voor by te komen, moesten sy ten laatsten wederom keeren, sonder yetwes uyt gerecht te hebben, door dien sy geen Indiaan ter werelt te sien kregen. Wanneer nu sommige onder haar in het wederom komen zich verstonden door dese Water vallen met hunne Vaartuigen neder te saken, wierden eenige van haar al vallende in stucken verbryst: ende de overigen quamen naauwlijks met het leeven daar van. Sodanige Water vallen zyn meest in alle Rivieren op dese kust, ende beletten dat men dit rijke landt niet ter deeg ontdekken kan.

III. HOOFDSTUK.

Van het klimaat of de getemperdheid des Landts, mitsgaders eenige bysonderheden welke daar betrekking toe hebben.

Van November tot in Julius is het hier maar matigh heet, ter oorsaacke van de wolcken die daar over het hoofd hangen, en van de overvloedige regen die als dan valt en d'aarde ververscht, zo oock van wegen de geduyrige Noord Oosten wint, die de lucht niet weynig verkoelt. d'Ander vijf maanden, wanneer 'er geen regen en valt, en men de soete schaduwe van de wolcken kooft te missen, soo is't 'er al vry heet; en dat komt niet alleen van de reflectie ofte wederstuytinge der stralen van de Son op een meest sandig aartrijk, maar ook van de Son zelve, die als dan zo naby is: ja de hitte soude qualijck te verdragen zyn, ten ware sy door de voortsz[egde] Koelte eenigsins gematigt [113] wierde. Nademael dit Lant zoo na by de Linie is, zoo zijn dag en nacht al meest even gelijk, ofte verschillen niet boven een uyr; want de Son gaat noyt vroeger ofte later op, ofte onder, als een half uyr voor, ofte een half uyre na zessen. De onveranderlijke warmte maakt, dat dit Land veel vermaekelijker is voor oude als voor jonge luyden. Want het schijnt, of het Lant haer toelacht, en hare jaren vernieuwt: want die te vooren lam, mat, en swak waren, worden hier weder jeugdig, en vol van leven. De Jonge luyden daar ten tegen verliesen hier veel van hare krachten, ende komen eerder te vervallen als in de Noordsche Landen, hoewel *Suriname* anders gezont genoeg is voor wel getemperde gezonde lichamen. De ziekten, die hier meest ommegeen, zijn koude en heete Koortzen, de *Jawes*,³⁴⁰ en het Water, 't welk men daer de *Land-siekte* noemt.³⁴¹ Het Volck was in den eersten geweldig daer mede gequelt; maer ik gelove, dat het meer toequam by de slechte huyzinge en d'ellendige kost, als by d'ongetemperheyt van het Lant. De *Jawes* is bykans een en de zelfde ziekte met de Spaansche Pokken;³⁴² ende men krijgt se maar al te licht door ommegeen met de Indiaansche Vrouwen, die 'er van natuyre mede besmet schijnen te wezen: gelijk ook deze ziekte, die ons eerst door de Spanjaarden toegebracht is, tegenwoordig in geen deel van Europa voor vreemd gehouden wort. Sy komt ook voort uyt eenig Seer, daer niet wel na gesien wort; want het Lant is die dingen van natuyre zodanig tegen, dat het ze doet veranderen in deze droevige en bykans ongeneeselijcke ziekte. Het Water, ofte de Lantziekte,

340 *Jawes* of 'yaws' in het Engels is een chronische infectie ziekte die in Afrika, Azië en Zuid Amerika rondgaat als een verkoudheid. Het kenmerkt zich door een pijnlijke aantasting van botten en kraakbeenen, en gaat gepaard met huidvlekken. H. Benjamins & J. Snelleman (red.), *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, Den Haag/Leiden: Martinus Nijhoff/ E.J. Brill, 1914-1917, opteren hier voor *Framboesia tropica* en verwijzen naar de Nederlandse vertaling van G. Warren, *Een onpartydige beschrijvinge*, 1669, p. 7.

341 Land-ziekte: zie noot 321.

342 Spaansche pokken: 'French-Pox' in, G. Warren, *An Impartial Description*, 1667, p. 4. Het verschijnsel 'Franse ziekte' werd voor het eerst beschreven na de Franse invasie van Napels, c. 1495. Het is echter waarschijnlijk dat de geslachtsziekte syphilis door Spanjaarden uit Amerika naar Europa is overgebracht, vandaar de naam 'Spaanse pokken'. Deze naam werd begrijpelijkerwijs gebruikt door Fransen en Nederlanders, beiden vijanden van Spanje. Daarom spreekt de Nederlandse vertaling van Warren, *Een onpartydige beschrijvinge*, 1669, p. 8, over "dese sieckte die ons eerst door de Spanjaerts toegebracht is". Spanjaarden spraken vanzelfsprekend over 'Franse pokken'.

is, na mijn oordeel onder het Volk gekomen van d'ongezonde en slappe kost, waer mede zich d'arme Dienstboden hebben moeten behelpen, door gebrek van goede Heeren en Meesters in dat rouwe Landt; want ik hebbe daer op gelet, dat qualijk iemandt anders deze ziekte onderhevig is geweest, als dit slag van menschen. Want d'ongezonde kost maekt niet als zwaer bloet en bedwelmd geesten, waer door de luyden geen lust tot haar zelve hebbende, maer zich versloffende, hebben ze eyndelijk niet sterkte genoeg om de quade humeuren en vochtigheden uyt te drijven, die zulke [114] melancholijcke menschen hoe langer hoe meer broeden; ende over zulks moeten zy al meest sterven en vergaan, by aldien 'er niet in 't begin van de ziekte op gelet wort.

Het Land naast den mond van de Rivier is laag, Bosachtig, en vol van *Swampen*, of verdrinkene plaatsen. Dartig mijlen hooger op is het hoog en Bergachtig, hebbende tusschen beiden groote en wijde Velden of Pleinen, die hier en dar met kleine Bosjes zoodanig bezet zijn, dat het lijkt, of het Eylandekens waren in een groene Zee. Het is een uytmuntend playzier, te zien de wonderbare en vermaekelijke werken van de Natuyre aen de kleyne Beesjes, die met kluchtige postuyren van den eenen tak op den andren springen op deze altijd groenende Boomen, aan de welken men ook noch ziet een geduyrig wassen en vallen van de Bladeren. Want zoo haast en valt 'er geen af, ofte daer komt een ander in de plaatze. Ondertusschen worden de Bomen nooit ontbloot van haer Somerlivrey. Aan zommigen zal men altijd Bloessem vinden, en met eenen Vruchten, waer van eenige noch heel onrijp, en de rest d'eene rijper zijn als d'andere. Geen van s'menschen zinnen heeft 'er meer vermaak in deze Bosschen als de reuk; want de Bomen aldaer verspreyden haren kruydigen reuk een groot stuk wegs rontom in de lucht; zulks dat de Zee-zieke luyden geweldig daer door verguikt worden.

Het is ook een wonder om sien, wat menigte van alderhande Gewormte dit heete en vochtige Lant voorteeft. Ik hebbe gezien een witte plekke, die in den eersten niet grooter was als een speldenhoofd, en die op een nieuwen zachten uyt was van een wortel van een grooten Boom binnen den tijt van twee of drie dagen groeyde tot een aert van een Somer-vogel, oft Pepel,³⁴³ met schoone zwarte ende zaffraancolour gespreikkelde vleugels. Ik heb 'er anderen gevonden, die noch niet volwassen waren, maer zoo vast aen de schorze van den Boom kleefden, als of zy daer aan gegroeit waren. Daar is noch een ander slag, genaemt de *Cemeluliege*,³⁴⁴ van wegen haren langen hals; welke ik niet weet hoe zy geteelt wort: maer wanneer zy een tijt lang geleefd heeft, soo valt zy op de aerde, schiet een wortel, ende wort verandert [115] in een Plante. Buiten twijfel zal dit eenigen ongeloofelijk schijnen: maar ik kan verzekeren, dat het alzo waar is als de menigvuldige verandering der Zywurmen.

343 Somer-vogel oft pepel: vlinder.

344 Cemelvliege: kameelhalsvlieg (Raphidioptera), behorend tot de Endopterygota, insecten die in de 'pop' een volledige gedaantewisseling ondergaan. Roth vermeldt dat men in Guyana geloofde dat zulke insecten in planten veranderden; voetnoot in W.E. Roth, *Adriaan van Berkels Travels*, 1948, p. 119.

IV. HOOFDSTUK.

Van het Voedsel.

Dit bestaat in *James*, *Plantons*, en *Cassader*, in plaats van Broot.³⁴⁵ Het eerste is een Wortel, die een tros draagt gelijk Hop. Zy wort rijp binnen den tijd van acht maanden: ende wanneer ze gekookt ofte geroost wort, is ze droog en kruymachtig. Wat de smaak belant, daar valt niet veel af te zeggen: want ik heb 'er nooit veel smaak in konnnen vinden. *Planton* is de vrucht van een Boom, die wel een jaar van doen heeft eer zy volwassen is. Zy gelijkt wel na de bast ofte schale van een Boon, maer is grooter. Daer hangen veertig ofte vyftig aan een bos: maar de Boom en draagt 'er niet meer van als een. Men plukt ze af eer zy heel rijp worden, ende kookt of roost ze. Naer mijn gevoelen is deze soort van Brood niet beter als de voorgaende. De laatste, namelijk *Cassader*, welke eygentlijk Broot genoemd kan worden, is van gelijken een Wortel zoo dik als een mans been; maer van verscheyde gedaante. Daer spruyt een Boom uyt, van de hoogte van acht voeten. De Wortel wort getrokken wanneer de Boom een jaer out is, en wort herplant met de stokken van den Boom, die men in de aarde legt. De Wortel, uytgetrokken, wort geschrapt, ende het zap daar uytgeperst, het welk een quaat venijn is. Daer na wort zy gedroogt, en gestooten, en van het meel op heete steenen ronde koeken gebakken, die een halven duym dik zijn. Het is aengenaem wanneer het nieuw bakken is; maar wanneer het een dag oudt is, zoo is 'er weynig smaeks in. Van deze *Cassader* maeken de Indiaanen verscheyde soorten van sterken Drank, waar van een seker slag, *Perrinoe* genoemd, in der daat goet is; gelijkende [116] niet qualijk na onze sterkste Maartsche Bieren,³⁴⁶ die een jaar oud zijn. Wy hebben in het Hoofdstuk, 't geen wegens de Dranken van *Rio de Berbice* handelt, gezegt hoe deze Drank gemaakt word, en zullen het derhalven hier niet herhalen.³⁴⁷

345 James: (ook jams, jammes) aardvrucht; plantons: bakbanaan of groene banaan, van *platanos* (Sp.); cassader: (ook carsaay, carsavy) maniokwortel waarvan cassavekoeken worden gemaakt.

346 Maartsche bieren: om in de zomer voldoende voorraad te hebben, brouwden Duitse bierbrouwers extra zwaar en dus houdbaarder bier. Dit bier bestond kennelijk ook in Engeland, want 'March-beer' wordt genoemd door G. Warren, *An Impartial Description*, 1667, p. 7.

347 Perrinoe: (ook pernou en pernauw) cassavedrank. Zie ook noten 254 en 289. De drank wordt meer-malen in *Amerikaansche Voyagien* genoemd: pp. 25, 31, 46, 54, 74, een reden voor uitgever Johan ten Hoorn de beschrijving over het maken van de drank zoals die bij Warren voorkomt, weg te laten. In de Nederlandse vertaling luidt dit: 'Maer wanneer men hoort hoe desen dranck gebrouwen wort/ soude eenen de lust wel vergaen daer van te drincken/ al hadde men noch so grooten dorst. Sy nemen dan van het cassander broot/ dat expres tot dien eynde heel Bruyn gebacken is/ ende doen het kauwen by oude Wyven/ en de snottrigste kinderen die 'er gevonden worden/ die spouwen het gekauwt zynde met soo veel spouwswel als sy konnen/ in een grooten wyden pot met water/ ende laten het een tydt langh soo stilletjes staen/ daer na gieten sy 't door een seef/ werpen het broot wech/ ende maecken het water gisten met een deel gekauwde Wortelen van Patatoes, daer uyt wordt dan een dranck die binnen weynigh daghen drinckbaer is'; hierna vervolgt de Nederlandse tekst nog, ook naar het Engels: 'd'Engelsche Inwoonders maken hare koel-drancken van 't sap van Zuycker-riet met water gekookt/ het welcke een aengenaem nat is/ ende voor gesont gehouden wort', G. Warren, *Een onpartydige beschrijvinge*, 1669, p. 9.

Vleesch en Visch moet haer geduyrig toegebracht worden uyt *Nieuw Engellant, Virginia*, ende andere plaatsen; hoewel de Bosschen en Rivieren genoegzaam van alles voorzien zijn: maar de gestadige regen ende Watervloeden beletten dat de Visch niet in zulk een menigte gevangen kan worden, als men ze wel zoude van doen hebben; hoewel 'er nochtans by dag zo veel te krijgen is, dat niemant, die een weynig moeite daer om doen wil, reden heeft om over gebrek te klagen. De Visschen zijn 'er heel goed van smaak: maar een, die wat lekker is, zal wel haast proeven, hoe veel beter het Vleesch in onze *Nederlanden* is, als hier ter plaatse: want de zelve soorten van Beesten, die aldaer gequeekt worden, hebben in deze heete Landen Vleesch dat heel slap is, ende geen smaak heeft, uytgezondert de Verkens, die hier veel vetter en beter van smaak zijn, als in 't Vaderland.

In een zekeren tijdt van 't Jaer worden 'er ook *Tortoises*, ofte Schild-padden, op de Zee-kust gevangen, niet van die waer van de schilden zoo kostelijk en dier zijn; maer egter wel 2 a 300 pont wegen. De Wijfkens houdt men voor best; en die hebben in 't gemeyn wel een kinneken met eyeren in haren buyk, waer van elk zoo groot is als een hennen ey, maar qualijk zoo goet. Deze eyeren leggen zy, uyt het water kruypende, in het zant, alwaer zy ze met het selve bedekken, ende laten ze zoo uytbroeyen door de hitte van de Son. Het gezouten Vleesch van de Schildt-padden kan by groot gebrek wel gegeten worden; want honger, segt men, maekt rauwe boonen zoet: maer versch zijnde, wort het van sommige zeer geprezen als een treffelijke kost; daar ik nochtans voor mijn part niet veel sin in hebbe: want hoewel de smaak zo heel onaengenaem niet en is, zo bezwaerde het my doch altijd de maeg, die anders nieuwers na de swackste is. Het en kan ook niet anders als een grof en slijmachtig voetzels geven, om dat het zoo lichtelijk verrot, ende dat het datelijk begint te stinken, wanneer men het [117] slegts twee uyren, naar dat het geslagen is, ongesouten leggin laat. Schapen kan men hier gants niet queeken, want het schijnt dat dese Beesten beter groeyen in een kout en droog, als in een heet en vochtig Lant. Ossen en Koeyen komen 'er wel voort, by namen aen de Zeekant: maar daer zijn 'er voor als noch niet soo veel, dat de Vleeschhouwers daar veel zouden te doen hebben: daar en tegen zou 'er een oneyndig getal van Verckens zijn, indien de Vledermuysen, die haer de Tepels afbyten, het niet beletteden.

V. HOOFDSTUK.

Van de Vogelen, en Dieren.

Ik geloove, dat 'er geen schoonder noch beter Vogels in de wereld gevonden worden, als in dit Gewest. Alleenlijk word 'er de Nachtegael met zijn lieflijk Keeltjen gewist; want het schijne, dat dit Landt al te rouwende wild is voor zulk een soeten gast. De Vogels, die hier zijn, maeken geen ander accoord ofte t'zamenstemmige, als waar door men verschrickt zoude kunnen worden want d'eene huilt, d'anderre schreeuwt, de derde steent ende schreyt: maer allegaer maeken zy met malkander een geluyt, of het een muzijk uyt de Helle ware. Dan wat haer aen de zoetigheyt van de stemme gebreekt, waer van men niet vet en word, dat word met andere dingen herset, die goede en treffelijk zijn voor 's menschen leven vermaak: want

d'Enden, Teelingen, Pijl staerten, Pinviërs, of wilde Duyven, Sneppen, Faizanen, Pardrijzen, enz. veel grooter ende wel zo goet zijnde als eenige in 't Vaderland, zijn hier in meenigte op alle plaatzen. De Papegayen zijn 'er gemeener als de Krayen in Nederland. En aen de Zee-kust is een zeekere Vogel wiens naam ik niet onthouden hebbe, die zoo groot is, dat, wanneer eenigen daar van by malkander, ende wat verre van ons zijn, men zoude denken, dat 'er een Compagnie Soldaten op het sant quam aantreden; want haer veders van Scharlakenverwe, die door geen kunst [118] kan nagebootst worden, geven zodanigen glants van haar, dat zy al meest de oogen van de genen verblinden die haar aanzien.³⁴⁸ Noch is 'er een andere aert van Vogelen, die deze in schoonheyt te boven gaat, hoewel zy geweldig van d'andere in groote verschilt zijnde, niet grooter als een wilde Bye of Hommel. Deze zich in de Bosschen hier en daar ommedraierende, vertoont zulk een menigte van de schoonste levenste couleuren, dat het onmogelijk is te beschrijven. Men noemt ze *Honig-Vogels*,³⁴⁹ om dat zy haer voetsel meest van de blommen haelen. Daer en boven is 'er een zeker slag van zwarte Vogels: die hangen hare nesten op het uysterste eynde van de takken der Boomen, uyt vreesse vande diefsche Apen, welke de zelve anders vernielen soudent.³⁵⁰ Ik zoude hier ietwes bygevoegt hebben van de *Fleder-muysen*; maar dewijl men als noch daar over twist, of het een Vogel ofte een Beest is, zo zal ik de beschrijvingen vandien uytstellen tot dat ik kome aan de schadelijke Dieren, denkende dat het beter te pas zal komen aldaar daar van handelen. Ondertusschen is *Suriname* soo wel met alderhande slag van Vledermuysen voorzien, dat, indien het tot lof van dit Land strekte, men zoude kunnen seggen, dat de sterren aan den Hemel eerder te tellen waren, als de verscheydene soorten van dit gedrochte. Doch ik zal het geduld van den Lezer niet langer misbruiken, maar hem daar mede geven een korte beschrijvinge van de voornaamste Dieren die my in de gedachten komen. Daer zijn den *Herten*,³⁵¹ *Hasen*,³⁵² *Konynen*,³⁵³ *Armadillas*, *Verken*,³⁵⁴ *Buffels*,³⁵⁵ *Mierenbeeren*, *Tygers*, &c. Op de Boomen onthouden zich de *Meerkatten*,³⁵⁵ *Quottoes*, *Aapen*, *Marmezetts*, *Cuscharees*, *Luyarts*, en veel andere, waer van ik de namen vergeten hebbe. De Herten zijn al meest als d'onzen in 't Vaderland. De Hasen gelijken meer een Speen-Verken, als een ander Dier dat ik gezien hebbe. Sy zijn bruyn en zacht van hair, met wit gespickelt, grooter als de Vaderlandsche Hazen, met de welke zy geen gelijkenisse hebben als alleenlijk

348 Alhoewel Roth hier naar flamingoes (*Phoenicopterus ruber*) verwijst, gaat het eerder om de rode ibis (*Eudocimus ruber*) die veel vaker voorkomt op de kust van de Guiana's, zie S. Hilty, *Birds of Venezuela* (2nd Edition), New Jersey: Princeton University Press, 2003, p. 205.

349 Honing-Vogels: honingvogel of kolibrie (*Trochilidae*).

350 Dit zijn de beroemde en zeer lawaaiige 'caciques' met gele of rode staart die hangende nesten bouwen (*Cacicus* sp.).

351 Herten: er zijn het kleine boshert of kuriaku (Sr.) (*Mazuma gouazoubira*) en het groot boshert of redidia (Sr.) (*Mazama americana*), en het Savannehert of sabanadia (Sr.) (*Odocoileus virginianus*).

352 Hazen: de inderdaad varkensachtig ogende Surinaamse haas, ook paca (Sr.), labba (G.) (*Agouti paca*).

353 Konijnen: Surinaams konijn, konkoni, aguti (S.) of agouti, agauti (*Dasyprocta leporina*).

354 Buffels: bedoeld wordt de tapir of 'boskoe', ook wel gewoon buffel genaamd, bofro (Sr.) (*Tapirus terrestris*).

355 Meerkatten: *Een Onpartydige Beschrijvinge*, 1669, p. 12, geeft 'meerkatten' voor het in *An Impartial Description*, 1667, p. 11 voorkomende woord baboon, 'baviaan' in het Nederlands. Meerkatten en bavianen komen echter in Zuid-Amerika niet voor. Hier wordt waarschijnlijk verwezen naar de brulaap (*Alouatta* sp.).

wegens de mont. Het is een uitmuntende goede kost, ende veel beter als een eenig viervoetig Dier 't geen in de Nederlanden by ons bekend is. De *Konynen* zijn rood van hair, niet van zo goede smaak, [119] ook kleynder als de Hasen, welken zy anderszins in gedaante gelijk zijn. De *Armadillaas* zijn van tweederhande soorten, d'eenen groot d'anderen wat kleynder.³⁵⁶ Van de grooten heb ik 'er gezien, die tachtig pond woegen. Zy hebben korte beenen, en drie klaauwen aan hare voeten; een hoofd gelijk de Varkens, gene tanden, en een kleine mond. Zy zijn met schelpen over als beschermd, behalven het hoofd en de buyk, daar geen spies of lancie doorsteken kan, ten ware dat juist tusschen de voegen van de schelpen haer quame te raken. Zy booren haar selven met de snuit en met de pooten in de aerd; ende het zoude een heel goede kost zijn, wanneer zy niet een strengen reuk van muscus hadden. De *Verkens* zijn van drierhande aert, waar af d'eene gelijk een Otter meest in 't water leeft.³⁵⁷ Deze worden zeer geprezen: maar ik en hebbe nooit het geluk gehad van haar te sien. De twee andere soorten worden genaamt *Pakkyra*,³⁵⁸ en *Pinko*.³⁵⁹ De eerste heeft den navel op de rugge, is graauw van couleur, en maar tamelijke goede kost. De *Pinko* is niet zo groot als onze Verkens, maar wel immers zo goet. De Buffel wort gezegt zoo groot te zijn, als een onzer Runderen van twee jaren, en alzo goede kost. Met meerder omstandigheden kan ik dit soort van Beesten niet beschrijven, want zy zyn my noit te voor gekomen, zoo lang als ik daer geleefd hebbe; en ik hebbe ook verstaan, dat zy heel zelden zoo verre naar beneden komen als daar ik woonde.

De *Mierenbeer* is van de groote van een gemeyn Verken,³⁶⁰ donker graauw van verwe, hebbende een langen ruygen staert gelijk een Vos of Eekhoorn, waer mede hy het heele lijf bedekt voor den regen. Hy heeft een kleyn hoofd; maar zijn snuit is wel een voet lang van d'oogen aen te reekenen; wijders geene tanden: zijne tong is lang en smal, en hy kan ze uytsteeken, wel ter lengte van een voet. Hy steekt ze in de nesten vande Mieren, die noodzakelijk daar op kleven moeten, en slingert ze alzo in de krop ofte maeg, hebbende geen ander voetzels als deze Beesjes. Het is een sterk Dier, voornamentlijk in de voorste deelen van 't lighaam. Hy heeft scherp klaauwen, de breedte van anderhalf duim lang, waar mede hy eenen gevaarlijk quetzen kan: [120] maar het beste is, dat hy langzaam gaat, zoo dat men hem lichtelijk kan ontgaan. Zijn vleesch is niet van het beste ofte zoetste; maar wanneer men grooten honger heeft, zo moet het al door de keel.

De *Tijgers* zijn van dreiderley slag; de eene swart, de andere gespickelt, de derde roodt.³⁶¹ De eerste soort wort gehouden voor de wreedste, maar zelden gezien op plaatzen die bewoont worden. De gespickelde, geloof ik, dat misnoemt zijn; want het zijn eer Luipaarts als Tijgers, ende doen aan de luyden de meeste schade met

356 *Armadillaas*: in de Guiana's zijn drie soorten gordeldieren of 'armadillos': het negenbands gordeldier, *Armadillo* of *kapasi* (Sr.), het kleinste van de drie (*Dasyus novemcinctus*); een grotere (*Dasyus kappleri*); en het reuzengordeldier of granman *kapasi* (Sr.) (*Priodontes maximus*).

357 *Verkens*: *Capybarra* (*Hydrochaeris hydrochaeris*).

358 *Pakkyra*: *halsbandpecari* of *pakira* (Sr.) (*Tayassu tajacu*).

359 *Pinko*: *witlippecari* of *pingo* (Sr.) (*Tayassu pecari*).

360 *Mierenbeer*: de reuzenmiereneter (*Myrmecophaga tridacta*); *tamanuwa* (Sr.).

361 Het gaat hier om de zwarte panter (*Felis yaguarondi*), de jaguar (*Panthera onca*) en de puma (*Felis concolor*).

haer Vee en Gevogelte, als Hoenderen, Ganzen, en diergelijke te vernielen. Sy zijn zo sterk, dat 'er een zal springen over een tuin van vyf of zes voeten hoogte met een Verken in de mondt. Onder anderen kwam 'er een in de bevolkte plaatzen, die doodde een Rund van twee jaren, en sleepte hem verder als een quartier uire gaens in het Bosch. Sy zullen nochtans niemand by dag aanvallen, ten ware zy heel hongerig, ofte verwont waren; en ik hebbe nooit van meer als twee ofte drie Menschen gehoord die zy zouden verscheurt hebben, t' zedert dat deze Colonie opgeregt is. Een van die was een Huysman,³⁶² een vlugge gast, die altijd gewenscht hadde dat hy eens een Tijger vinden mogte, ende hadde dikwijls daar over geklaagt, dat hy in alle sijne jachten nooit het geluk hadde gehad van een dezer Beesten aan te treffen. Een laatsten gebeurde het op een nacht, wanneer hy in zijn hamak lag met opene deuren, dat 'er een Tijger komt, vat hem aan, en draagt hem twee uren gaens in het Bosch. Hy riep te vergeefs om hulp, hoewel een Engelsche Vrouw ter naaster deure in een gesloten huis hem hoorde, en zich verstoute met een musquet uit het venster te schieten. Maar die met deze Dieren te doen gehadt hebben, weeten dat een Tijger zijn roof niet zal laten op een klein geruchte. 's Anderendaags vond men den Man, wiens hoofd en schouderen afgegeten waren. Daar wort opgelet, dat 'er niet meer zoo veel Tijgers zijn in die Gewesten, als te vooren, ten deele om dat zy zich verder van daan in de Bosschen begeven hebben, ten deele dat 'er veele van zijn gevangen geworden by de Wey-luiden.³⁶³ Een *Jan Millar*, dien men [121] my verhaalde een zeer stoutmoedig Man geweest te zijn, heeft 'er altoos niet minder als 12 of 14 met het roer ofte lancie gevelt, zijnde miraculeuzelijk van eenigen ontkomen met het leven, ende van anderen heel swaerlijk gequetst geworden. Daar zijn niet zoo veel roode Tijgers, als andere; ende deze zijn ook niet zoo wreed als de voorverhaalde.

In de Bosschen word een meenigte van *Land-Schildpadden* gevonden, maar die op de drie vierendeel na zoo groot niet zijn als aan de Zeekant.³⁶⁴ Hare schilden zijn zoo hart en sterk, dat 'er een geladen karre mag over gaan, zonder haar te breken ofte te kreuken; ende daar mede beschermen zy haar zelven, zijnde anderzints weerloos voor alle hare vyanden, behalven zijnde anderzints weerloos voor alle hare vyanden, behalven voor de Menschen, en voor de Tijgers. De Menschen begaan haar een huysbraak met een Bijl; en de Tijgers keeren haar om, en verslinden het vleesch. Sy eten al wat haar voor komt; en d'Inwoonders zijn gewent een getal van haar op te sluyten in een kot, en zich daar van te bedienen, wanneer het te pas komt; wordende het daar voor gehouden, dat het geen van de quaatste kost in de Gewesten is.

362 Een Huysman: An Impartial Description, 1667, p. 12, geeft 'huntsman' (jager); de Nederlandse vertaler heeft dat verkeerd gelezen en geeft de naam 'Huysman'. Daarom is hierboven sprake van 'Een [zekere] Huysman'.

363 Wey-luiden: een 'weidman' of 'weiman' is een jager.

364 Landschildpadden (*Chelonoidis* sp.) en zeeschildpadden (*Dermochelys coriacea*, *Chelonia mydas*, *Lepidochelys olivacea*).

Daar en boven zijn 'er *Porcupines*, die al meest met de Egels over een komen;³⁶⁵ maar zy zijn wat grooter, en over al gewapent met witte en swarte prickels, als de schachten van pennen, twee handen breed, lang en scharp als naalden, welken de Natuyr haar geleert heeft van alle kanten uit te schieten met een wonderbare gaauwheid, tegens de genen die haar zouden willen aentasten.

De *Aapen* en *Meerkatten*³⁶⁶ zijn zo wel bekend in 't Vaderland, en over al, dat men niet en hoeft haer in 't bysonder te beschrijven: dan een ding hebben de Meerkatten in dese Gewesten, waar in ik geloove dat zy van alle andere verscheyden worden, ende 't welk ik niet en kan voorby gaan om alhier gewag daar van te maken: Te weten, dat zy op een zeker uyre, zoo wel by dag als by nacht, sulc een ijsselijk geschreeuw voor hare holle keelen maken, dat den geen, die het niet gewent en is te hooren, niet lichtelijk iets vreemders en schrickelijkers kan voorkomen; wordende dit geschreeuw gehoord over twee mijlen weegs van die plaetse alwaar haar deze beesten onthouden. [122]

De *Marmazet* is een kleynaardig Diertjen,³⁶⁷ van een geele en groene couleur, veel kleynder als een Aep; en nochtans commandeert en beheerscht het alle dese Coorden-danssers, op haar enigszints rijdende, en met haar springende van den eenen boom op den anderen, haar daar en boven de sporen gevende, met haar in d'ooren te byten, niet konnende by haer of geschakelt ofte uyt de sadel geset worden.

De *Quotto* is swart in eenigerhande manieren,³⁶⁸ wat grooter als een Aep, heeft een langen steert, waar mede hy zich van den eenen tak van een Boom op den anderen swingt. Zy hebben een root bakkes, het hayr over het voorhoofd hangende, siende uyt als een oud besjen. Haar geschreeuw is schitterend en geweldig luyde.

De *Cuscary* is swart,³⁶⁹ kleynder als een Marmazet, ende alomme geschapen als een Leeuw.

Den *Luyart* is een schepsel, zoo genaamt van wege zijn domme en slordige natuyr.³⁷⁰ Hy is wat grooter als een Meerkat, en heeft een vel van alderhande kleuren; wijders zoo luy, dat geen slag noch stoot hem zal doen rasser gaan als hy gewent is: ende men kan denken, dat hy geen van de voortvarendsten zijn moet, dewijle het een dag-reysens voor hem is op een Boom te klimmen, waar van hy heel selden nederdaalt, voor dat 'er niet meer op en is, daar hy sijn voetsel zoude van hebben konnen; want dan komt hy met een groote gravitey en deftigheyt weder naar beneden, ende gaat zo weder op een anderen, alwaar hy den legen tijdt (waar van al evenwel niet veel overschiet, wanneer men de gene dien hy tot eeten

365 *Porcupines*: het gaat hier om stekelvarkens met lange, harde pennen, niet om egels. Mogelijkerwijs gaat het om een lid van het geslacht *Coendoe*, het grijpstaartstekelvarken, *gindyamaka* (Sr.) (*Coendoe prehensilis*) of het listg stekelvarken, *koni gindyamaka* (Sr.) (*Coendoe melanurus*).

366 *Apen* en *meerkatten*: de eigenlijke meerkat komt in Zuid-Amerika niet voor. Bedoeld kan zijn de brulaap, maar ook de water opossum (*Chironectes minimus*). Andere dieren die als meerkatten beschouwd kunnen worden zijn *coati* (*Nasua nasua*), *ayra* (*Eira Barbara*) of 'boshonden' (*Procyon cancrivorus*, *Speothos venaticus*).

367 *Marmazet*: *marmoset* (*Callitrichidae*).

368 *Quotto*: *kwatta* (NL), *Sranan tongo quata*; de zwarte slingeraap of bosduivel (*Ateles paniscus*).

369 *Cuscary*: Surinaamse zijdeaap of *Saguinas midas* (*Callitrichidae*); *sagoewonki* (Sr.).

370 *Luyart*: er zijn twee luiaardsoorten: de ene is grijskleurig met drie nagels aan de voorarmen (*Bradypus tridactylus*) en de kleinste heeft maar twee nagels (*Choloepus didactylus*).

en slapen bestaat rekenen wil) toebrenghet met een deuntjen te fluyten, welk gefluyt echter niet zeer aangenaam voor het gehoor is.

Men heeft 'er noch meer andere soorten van Vogelen en Gedierte, die my niet altemaal te binnen schieten. Ook ben ik verzekerd, al verbleef de naartigste Opmerker zeven jaaren lang in die Gewesten, dat hy altijd noch het een of ander Schepsel zou vinden, 't geen hy van te vooren niet gezien had, en zijne opmerking echter wel waardig ware. [123]

VI. HOOFDSTUK.

Van de Vruchten.

De Vruchten van 't Land zijn *Oranje-appelen*, *Limoenen*, *Limes*, *Pomcitrons*, *Water-en Muscadel-Meloenen*, mitsgaders sommige *Druyven*; alle de welke daar niet van natuyre, maar van buyten gebracht ende geteelt zijnde, nochtans zo goet zijn, ende zo wel dragen en voortkomen, als op eenige andere plaatzen. De Inlandsche vruchten zijn deze: *Plantons* ofte *Potatoes*, *Bonanoes*, *Semerrimars*, *Guavers*, *Pines*, ende overvloed van wilt goet, dat verplant zijnde mochte misschien niet zoo zeer te verachten zijn, als het tegenwoordig is. Van de *Plantons* hebb' ik alrede ietwes verhaalt. *Bonanoes* zijn bykants de zelve, ofte daar is altoos weynig onder scheyt onder dese twee als alleenlijk dat deze laatste wel zoo goet, ofte beter zijn als d'eerste, hoewel ik in geen van beyden sonderlingen smaak vinde. De *Semerrimars* wassen op een redelijken langen Boom: zy lijken wel Persiken, zyn van buyten wolachtig, kunnen niet gegeten worden voor dat zy aangesteken, en gerot zijn, en dan hebben zy den smaak van Marmalade ofte Queen.³⁷¹ De *Guaver* is omtrent zoo groot als een Mispel, geel, en vol saatjes.³⁷² 't Is inderdaed een van de lekkerste vruchten die gevonden kunnen worden; en wanneer ze rijp is, smaekt ze gelijk Aelbessen. Zy wast in *Savannas* of weyen.

De *Pine* of *Ananas* is wel de Prince van alle vruchten. Zy is zeer groot, zijnde in 't ronde wel acht duymen dik, ende heeft de lengte van een voet. Van buyten is zy groen en gespikkelt, van binnen geel, sappig, vol van holligheden gelijk een Honig-raet. Boven op den top heeft zy een fraay kroontje van bladeren, als of daar mede te kenne gegeven wierde de voortocht die zy voor andere vruchten heeft: ende zy heeft-ze met recht; want zy is verre de beste van de genen [124] die ik oyt gezien ofte gesmaakt hebbe. Zy wast op een kleyn bosjen ontrent vier voeten hoog. Den steel daar van komt uyt de wortel, gelijk die van de Artischokke. Het kroontjen afgesneden, en in d'aarde geplant zijnde, draagt binnen de tijd van tien maanden een nieuwe vrucht.

371 Semmerimars: G. Warren, *An Impartial Description*, 1667, p. 15 geeft 'semmerintarre'. Volgens Roth gaat het waarschijnlijk om sapodillas (*Manilkara* sp.); De smaak wordt door Warren vergeleken met marmalade gemaakt van de 'quince' (*Cydonia oblonga*); in de Nederlandse vertaling wordt hiervoor 'queen' gebruikt, misschien een verbastering van kwee.

372 Guaver: Guava (*Psidium guajava* L.); een algemeen voorkomend sort is de *Psidium guinense*.

VII. HOOFDSTUK.

Van de Waaren en Koopmanschappen van dit Landt.

De Waaren van dit landt, waar mede men Koopmanschappen drijft, zijn, *Suyker*, *Speckle-wood* ofte gespickelt Hout, *Cattoenen*, *Tabak*, verscheyde *Gummen*, en *hout om te verwen*.

Suyker word 'er een aanzienelijke quantiteit gemaakt, en wordt door den bank tien par Cento beter gehouden als die van de Barbados.

Speckle-wood is 'er ook overvloedig genoeg, en in *Engelant* eertijts verkocht geworden in gelijken prijs met de Zuyker; maar naar dat 'er een sulke menichte van overgebracht is, is het vry wat afgeslagen.

De *Cattoenen* komen hier niet zoo wel voort als in de *Barbados* en ander Eylanden, mogelijk dewijle hier al te veel regen valt, ende dat zy al te verre van de Zee leggen, van waar een sout-achtigen dauw opstijgt, die de Rupsen en andere schadelijke gewormte van de Boomen verdrijft.

Tabak groeit 'er heel wel, doch is echter zo goed niet als die uit *Virginia* komt. En ik geloof, dat 'er voor als noch niet meer geplant word, als de Colonie voor zich zelve van daen heeft: want al de werelt, Mans, Vrouwen, Kinderen zijn daar liefhebbers van een pijpen.

Met *Indigo* heeft men 't niet zonderling besocht.

Rum is een gedestilleerde vocht uyt het sap van Suykerriet, in 't gemeyn noch eens zoo sterk als Brandewijn, waarom het in Nieuw-Engelant *Kil-Divel*, ofte Duyvelsdoot genoemd word; ende wort aldaar verkocht een kanne van twee stopen tegens 12 pont Suyker.³⁷³ [125]

Molasses wort van Suyker gemaakt, ende is het geene dat 'er van afdruypt wanneer de Suyker in potten gegoten is.

De mest bekende *Gummen* by onse Drogisten zijn *Montagne* en *Gummi Semnia*. Zy zijn beyde gaar wel te krijgen; ende daar zijn 'er buyten twijffel noch andere die beter zijn, en die metter tijdt door d'ervarentheid voor den dag gebracht sullen worden.

Cassia Fistula is 'er ook in overvloed,³⁷⁴ ende daar en boven een aart van *Balsem* die van een boom afdruypt. Geen van allen word 'er beter gehouden voor de versche wonden, als even dese.

Daer en is ook geen gebrek van alderhande slag van hout om te verwen; waar mede een tamelijke Koophandel gedreven zou kunnen worden.

373 Stoop: ongeveer 2.4 liter. G. Warren (1667) noemt hier de oude gallon van ongeveer 4,6 liter. Opvallend is dat suiker als betaalmiddel en als munteenheid wordt gebruikt, zoals elders in de koloniën in Zuid-Amerika vaak ook het geval was. In 1669 was één pond ruwe suiker het equivalent van 2 stuivers; in 1679 had een pond suiker de waarde van één stuiver. Zie website van de centrale bank van Suriname: <http://www.cbvs.sr/museum/numis-infovoorz-geschiedenis%20geldwezen.htm>

374 *Cassia fistula* (Bursaceae sp.): de druppelende gom staat ook bekend als copal.

VIII. HOOFDSTUK.

Van de Bevolkinge.

Het getal der Huysgezinnen placht zich over eenigen tijd naauwlijks tot vier a vijf honderd uit te strekken: doch tegenwoordig worden 'er veel meer geteld, en onder de zelve wel drie honderd Plantazien, die geen klein profijt brengen aan hare Meesters, aangemerkt de eerijke renten die van een slecht capitaal binnen weinig jaren kunnen getrocken worden, wanneer het werck maar voorzichtig beleit wort, ende die buiten ongeval veel hooger komen zullen als die van een grooter Bevolckinge, ende van een Lant daar meer moeite gedaan wort.³⁷⁵

Den tijt om hout te kappen is tusschen April en Augustus: ten eynde van dien laat men 't leggen op de gront om droog te worden, tot in de maant van September, ende dan wort het aangesteken, ende d'assche verstrekt voor Mist. *Indiaansche Koorn* en *Zuyker-riet* worden geplant in de leegten; *Yamas* en ander voetsel op hooger-lant. Het *Koorn* groeyt [126] op een steel gelijk riet, in 't gemeyn zes ofte zeven voeten hoog: het draagt slechts twee Ayren op ieder steel, maar het graen is zoo groot als een erwte, en wort rijp in vier maanden. Men heeft er twee oogsten in een Jaar; ende het *Koorn* geeft ten minsten vyf hondert voor een. Het *Suyckerriet* is bequaam om gebroken of gesneden te worden, wanneer het ene Jaar out, en ontrent ses voeten hoog, en zo dik is als een mans arm ontrent de hant: het heeft een top als een vlagge, die afgesneden ofte gebroken, en geperst wort in een Molen. Het sap wort gekookt in kopere ketels tot een behoorlijke dikte, en daar na gegoten in houten bakken, die boven breed en vierkantig zijn, maar allensjens na beneden smaller worden tot op de grootte van een stuyver, aan de bodem, alwaar een gat is dat zoo lang toegestopt blijft met een klein houtjen, tot dat de *Suyker kout* en stijf is geworden: dan trekt men het houtjen uit, en laet de *Siroop* van de *Suyker* door het gat afsakken, die, wanneer hy ene tijt lang zo gehavent is, wort eindelijk uyt de bakken in *Oxhoofden* geslagen, en zo afgescheept word.³⁷⁶

IX. HOOFDSTUK.

Van de Negros en de Slaven.

Desen worden daar meest gebracht uyt *Guinea* in *Africa*, en verkocht als *Honden*; gelijk zy dan ook niet meer geacht worden in haar werk, waar mede zy de heele week bezig zijn, en daar zy toe gehouden worden met de grootste strafheit van de werelt, scherpelijc getuchtigd wordende over de minste fauten die zy begaan: en

375 Deze paragraaf is een goed voorbeeld van de kleine en weinige aanpassingen van de oorspronkelijke vertaalde tekst van Warren. Daar was sprake van vijftig plantages, in *Amerikaansche Voyagien* is dat geactualiseerd en op driehonderd gebracht.

376 *Oxhoofden*: een okshoofd is een vat met inhoud van ongeveer 230-240 liter. Dat is echter geen standaardmaat. Dergelijke en ook grotere vaten waren ook in gebruik om droge waren te vervoeren. Volgens gegevens uit 1770 bevatte een oxhoofd suiker toen 650-700 pond (van 494 gram); een oxhoofd bevatte toen dus 321-345 kg.

dat duurt tot Saturdays achter-middags, wanneer haer vergunt wordt haar eygen Tuinen en Plantingen waar te nemen; want zy en hebben anders niet waar van zy zouden leven kunnen, behalven dat haar Meesters haar eens ofte tweemaal 's Jaars met wat stinkende soute Visch begunstigen, [127] ofte haar wat gebrachts geven van een Koey of Paart die van haar selvne zijn komen te sterven. Haar huysvesting is een harde plank, en haar deeken haar eigen zwarte vel.

Door deze groote elende worden ze altemet bewogen, uit ene mismoedigheid, vertwijfelde dingen aan te gaan, om haar selven vry te maken; en wanneer zy vreezen gevat te mogen worden, verdoen zy haar zelven; ofte indien zy met hoop van vergiffenisse weder gebrocht worden tot hare Meesters, ende aldaar tot schrik en exempel gestraft worden, zullen zy hare stantvastigheid, ofte veel meer hare hartnekkigheid tonen, met de grootste tormenten, dier haar kunnen aangedaan worden kloekmoedig uit te staan. Het is mengelmoes van alderhande Natien, die altijt in twist en strijt met malkanderen leven, ende daarom kan 'er geen conspiratie ofte t'samensweeringe onder haar gemaakt worden, of zy wort dadelijk ontdekt door de genen die om dies wille niet genegen zijn tot de verraderye, om dat eenige van hare vyanden deel daar in hebben; hoewel zy meest allegaer verraders en bloetdorstig van natuyl zijn, ende geen Religie altoos en hebben, niet tegenstaande verscheyden onder haar Gedoopt zijn. Maar veele zijn er die het oude gevoelen hebben van *Phytagoras*, nopen de verhuysinge van de ziele van 't eene lichaam in het ander, en dat zy, wanneer zy komen te sterven, herboren zullen worden, ende wederkeerende in haar Vaderlant, zo voorts in de werelt leven sullen in een gestadige veranderinge. Dese inbeeldinge doet haar dikwijls suchten en wenschen om hare doot, dewijle zy geen hoop en hebben van hare bedroefde slavernije andersints verlost te worden.

X. HOOFDSTUK.

Van vergiftige en schadelijke Beesten, en Wormen.

Het is geloofelijk dat de vruchtbare hitte van 't Lant, ende het kleyne getal van d'Inwoonders d'oorzaak zijn van het gekriel van zoo menigerley Wormen en [128] schadelijke Beesten, waar mede de Menschen aldaar gequelt en dikwijls in gevaar geset worden. Onder de geen, die meest bekend zijn, worden deze naervolgende gerekent: *Slangen, Crocodillen, Scorpioenen, Vledermuysen, Mieren, Muskytoes, Kreuten en Kickvorschen.*

Aangaande de Slangen, is het seker, dat 'er zijn dood geslagen geworden, die dertig voet lang waren, en dik naer proportie van de lengte. Het beste is, dat 'er geen zo groot gevaar is by deze vervaerlijke Beesten; want zy en zijn gants niet venijnig, ende ook, wanneer zy geen honger hebben, geensins bitsch. Het zijn eygentlijk Water-slangen, hoewel zy ook altemet op 't Lant kome weyden. Wat zy tot haar voetsel betrappen, geschiet met een gaauwigheid, niet met rasch loopen ofte wentelen: want ik hebbe nooit gehoord, dat iemand zo zot zoude geweest zijn als zich te laten beschadigen door een ongeval, dat men zo licht ontgaan kan als dat van deze Slangen. Maar daar is een ander slag dat kleinder, ende in groote meenigte

is, daar men wel voor toezien mag; want daar zijn 'er onder die zoo venijnig zijn, dat haar niet te boven en gaat: gelijk wy daar van twee ofte drie reysen droevige ervaartheid gehad hebben, dat niet alleen de Menschen, die van haar zijn beschadigt geweest, korten tijdt daar aan gestorven zijn; maar dat het vleesch van de beenen, der geenen, die zy hebben gebeten gehadt, afgevallen is met stukken, binnen 24 uren. Daar zijn 'er, die heel schoon van gespreikkelde levende verwe zijn; maar andere deze schoone couleuren legt het doodelijkste vergif. Andere zijn 'er die zijn knoopigh en hebben hoorens aan haren steert, en slagstanden aan 't gehemelte van de bek, die twee duymen breed en lang sijn.

Daar zijn ook *Crocodillen*, maar niet zeer groot, noch in geen groote meenigte. Ik en behoeve ze niet te beschryven, want haar opgevulde vellen worden bykans in alle Apoteekers winckels ende elders gevonden.

De *Scorpioenen* zijn swart, ende gelijken wel een Kreeft. Zy schuylt meest in droog hout en Koorn. Haar prikkel is de steert; ende wien zy daar mede steecken, die zal eenige uren lang de grootste pijn van de wereld hebben; maar het [129] en raakt het leven niet. Het gemeyn genees-middel word genomen van het schepsel self: want men verbrijzelt het selve, ende legt het op de wonde.

De *Vledermuizen* sijn schadelijke creaturen voor menschen en beesten; want zy trekken haar beyde gaar het bloet af, en dat zo behendig, dat men 't niet en voelt voor dat het te laat is. Het wordt geseyt, dat verscheyde luyden zijn genootzaakt geweest hare woningen te verlaten, om het weynige bloet te behouden dat zy haar over gelaten hadden. Zy gelijken in de vlucht zoo groot te zijn als Duiven; ende, gelijk ik alreede verhaalt hebbe, zoo zijn zy d'eenige oorsaken waarom de Verkens niet in meerder getal in dat Landt konnen aangequeekt worden.

De *Mieren* zijn wel kleine schepselen, maar echter zo ontallijk, ende zo schadelijk, dat *Suriname* bykans van geen ding meer ongemaks heeft als van deze beesjes. De zandige gronden zijn boven anderen vol daar van: en de arme Luyden, die zulk landt is ten deel gevallen, ende die geen hulp van Dienstboden gehadt hebben om haar uyt te roeien, zijn gedwongen geworden haar landt te verlaten, ende beter plaatsen te zoeken.

De *Muskyta* is een sorte van Muggen, daar men 's nachts geen rust van hebben kan, zoo wort men van haar gebeten; ende daar loopen dadelijk groote puysten van op aan het vleesch. Met dit gewormte word men meest gequelt in de lage Landen en aan de Zeekant, waar de Zee over het Land op en afloopt; zoo dat de Visschers, om 's nachts te konnen slapen, het heele lijf moeten bedekken met slijk, behalven d'oogen ende den mondt.

Kreuten ende *Kik-vorssen*,³⁷⁷ het verschriksel van 't Vrouwen-volk, zijn hier, gelijk in Egipten, op alle plaatsen, zo wel in de huizen als in het veldt; ende zy maken 's avonts, naar dat 'er een regen-vlagen gevallen is, zulk een hel geluit, dat men zijn zelve qualijk hooren kan; ende zommige hebben zulk een vervaarlijken toon, dat men hen nieuwers mede vergelijken kan als met het steenen ofte gekerm van een mensch die op 't sterven leyt.

377 Kreuten: padden.

Dit is nu het alderquaadste, dat van *Suriname* kan ge- [130] segt worden: want het Landt is anders zodanigh van God gesegent, ende heeft zoo veel deugden, dat dese ongemakken niet daar by halen kunnen. Daar sijn ook vooreenige van deselve uitgevonden volkomenen ende onfeylbare remedien ende hulp-middelen; ende tot de rest zal ook metter tijt raet wezen.

XI. HOOFDSTUK.

Omstandige verhandeling van alle de voornaamste byzonderlieden, welke tot de Huishouding, Levensmanier, enz. der Indiaanen behooren.

Men zegt, dat bloohartige menschen in 't gemeyn verraders sijn. Daar sijn verscheyde Natien, die met het Volk van deze Colonie verkeerren, ende Koopmanschap drijven; maar d'eigene Inwoonderen van 't landt sijn *Charibes*, ofte *Canibalen*, die ook wel de meeste in 't getal sijn van de genen die deze Landen bewoonen; ende die hebben haar selven verspreyt meest in alle Eylanden daar omtrent, ende op het vaste land langs de Riviere van d'*Amazones* aan, tot aan die van *Oronoque*. Sy gaan heel ende al naakt, behalven dat zy, eerbaarheidshalven, een lap dragen; maar de Vrouwen die een ofte twee kinderen gehadt hebben, werpense weg. Haar vel is van Orangiegeele verwe, haar hair zwart en zonder krullen. Het zoude een gelukkig Volk sijn, ten aanzien van de dingen van deze wereld, dat zy haar eigen geluk kenden; want de Natuur heeft haar zodanig met alle noodige dingen verzien, dat zy weinig moeite behoeven om haar zelven die te nut te maken. Het Vrouw-volk is in 't gemein geil; en daar zynder onder die zoo schoon sijn van gestalte, lijf ende leden, dat, wanneer de beste ende verstadigste Beeldthouwers haar sagen, zy niet met al daar op te zeggen zouden hebben. Haar beschaamtheid, in zonderheid die van Maagden, voor vreemden, geeft tot alle andere hare volmaaktheden, die zoo [131] naakt ten toon gestelt worden, zulk een aantrekkende gratie ende aange-naamheid, dat de genen, die met haar omgaan, geen minder als Josephs Kuisheid van doen hebben, om tot geen verboden lust verwekt te worden. Sy sijn tot hier en toe zoo onnozel geweest, dat ze neffens alle andere vriendelijkheid, waar mede zy het Man-volk aanlokken, het zoetste ende puurste vermaak van kussen niet geleert en hebben; maar dewijle zy nu zoo veel niet d'Europers omme-gaan, ende van natuure geestig ende leerzaam sijn, zo is 't gelooflijk dat zy 't mettertijt wel leeren sullen. Sy hebben tweederhande huizen. Het eene voor de nacht, ende dit sijn kotten die met het dak bykants aan de grond leggen; ende het ander om 's daags daar in te sijn. Deze sijn wat hooger en wijder, om haar selven te beschermen, voor de heete stralen van de Son; ende zy sijn open aan alle kanten, ten einde de koele wind daar door zoude kunnen gaan. Haar huisraat bestaat in fraey geschilderde aarde Potten en Schotels; ende haar Tafel-linden sijn bladeren van Boomen. Hare bedden of hamakken sijn gemaakt van Katoen, vierkantige gelijk een spreide van een bedde met boorden aan elk einde, waar door de hamak in 't vierkant stijf uitgespannen word. Haar Brood en Drank komt uyt hare Cassavetuinen; de Bosschen ende Rivieren verzien haar geduurig met vleesch ende Visch. Om haar zelven op te pronken, schilderen zy haar netjes met een roode couleur *Anotta* genoemd, dat op

kleine Boompjes in schalen groeit, ende met het zap van verscheide Boomen. Sy booren haar zelve gaten door de neus, lippen ende ooren, ende hangen 'er glaze pendants, stukken van koper, ende andere beuzelingen in die zy van de Hollanders,³⁷⁸ met haren arbeid, verdienen. Den hals, d'armen, ende beenen beladen zy met Corralen, schulpen van visschen, ofte met eenige koddige dingen die zy krijgen kunnen. Sy en hebben geen andere Regeeringe ofte Wetten als die van de huis houding; ende over sulks leven heele Geslachten by malkanderen gelijk ten tijden van de oude Patriarchen;³⁷⁹ ende d'oudste van de Soonen treedt altyt in zijns Vaders plaats. Nochtans hebben zy onder haar eenige uitmuntende Mannen, welke [132] haar Capiteinen ofte Hooftluiden zijn, die haar in den Oorlogh voeren; ende dezer kloekmoedigheid wordt daar mede beproeft, dat men haar lustig met roeden geesselt; wanneer zy dat uitstaan kunnen, zonder schreeuwen, ofte eenige andere merkelyke beweginge te maken, zoo worden zy voor brave luiden gehouden, ende van d'andere geeert die minder moed daar toe hebben. De Hoofden van de Geslachten hebben ordinaris drie of vier Wijven, daar d'anderen maar eene hebben; ende men mag ze allegaer met reden eer Dienaressen als Huisvrouwen noemen: want zy moeten al zonder zodanig zijn tot hare Mans, als de minste meid onder ons is tot haren Meester ofte Vrouw. De Man zal heel zelden zijne schouderen met eenige last ofte dracht beswaren, maar hy legt ze allegaer op die van de Vrouwen; ende die dragen zulk een eerbiedigheid tot hare Mans, dat zy haar altyd aan de Tafel opwachten, ende niet eerder en eeten, als wanneer de Mans gedaan hebben. De Vrouw in de Kraam gekomen zijnde, gaat zy dadelijk haar werk doen gelijk daar te vooren.³⁸⁰ Hare Taal luit niet vreemd, maar men kan ze qualijk leeren, omdat er veel woorden in zijn die verscheide dingen beduiden, ende die men niet anders onderscheiden kan, als by de verscheide uitspraak. Wanneer 'er een Veldtocht besloten is, zoo zend den Generaal ofte opperste Capitein op alle Dorpen, ende tot alle Huisgezinnen die vergadert zullen worden, eenen stok, daar zo veel kerven in zijn, als hy haar dagen stelt om op de vergader-plaats by een te komen: van deze kerven snijden zy alle dagen een uit, tot zoo lang dat den tijd omme is, ende daar by kunnen zy alleen weten, dat den tijd verstreken is; want haar getal ofte cyferen verstrekt zich ook niet boven de twintig, om dat zy tot de rest geen namen hebben, ende beduiden ook maar deze twintig met hare vingers ende toonen, het zelve getal evenwel altemet verdubbende ofte drielvuldigende. Wat hooger gaat, daar is haar cijfer-kunst op een einde; ende dan bersten zy uit met haar *Ounsa awara*, dat is te zeggen, zoo veel als hair op ons hoofd. Sij gaan in Zee met geschilderde *Canoas* ofte Boots, die van een stuk gemaakt zijn, uit een

378 Hollanders: één van de kleine aanpassingen door uitgever Johan ten Hoorn. In de Nederlandse vertaling van George Warren's *An Impartial Description* (1667) staat 'Engelschen', zie *Een onpartydige beschrijvinge van Surinam*, 1669, p. 18.

379 Geslachten: verwante families.

380 Hier heeft de uitgever Johan ten Hoorn wederom van de Nederlandse vertaling van Warren een stuk weggelaten: "Maer de man maeckt sijn selven sieck/ ende leyt een sekeren tijt in sijn opehangen Hamack aende sijde van 't huys/ alwaer hy eenige dagen met broodt ende water van droefenis gespijst word, daer na wort hy weer afgenomen/ ende van de Mieren bepist ofte gesteken/ het welcke de gemeyne strffe is voor haer wijven/ kinderen en honden; wanneer sy iets onbehoorlijcks gedaen hebben/ ende het besluit van dese Ceremonie is een lustigen slemp", G. Warren, *Een onpartydige beschrijvinge van Surinam*, 1669, p. 19.

[133] Boom die uitgeholt is als een trog, ende die zoo groot is dat er altemet twee ofte drie last goedt kan in gevoert worden. Hare Wapens zijn Boogen met vergiftige pijlen, ende korte stokken van gespikkeld houdt.³⁸¹ Sommige dragen tot haar bescherminge Rondassen ofte Schilden, die fraai gemaakt en met figuren gesneden zijn. Sy en houden geen ordre in 't vechten, ende gaan ook op geen aanslag, 't en ware dat zy een merkelyk voordeel zagen, als by nacht. De Mans, die zy gevangen krijgen, brengen zy om 't leven, met de meeste wreedheid die bloode menschen bedenken konnen tegens hare vyanden die zy in haar gewelt hebben. De Kinderen ende Vrouwen maken zy tot slaven, ende verkoopen ze voor beuzelingen.³⁸² Sy overvielen eens de Franschen in *Suriname*, end bezochten het ook met d'Engelschen, wanneer zy eerst daar quamen; maar zy wierden van deze laatsten zodanig bejegend, dat zy alsnoch berouw hebben van hare dwaasheid. Tegenwoordig, nu de Colonie machtig is geworden, durven zy niet wederkomen, maar dragen haar althans beleefdelyk.³⁸³ Sy zijn heel wraekgierig onder haar zelve, ende sullen het leet, dat haar gedaan wordt, wreken den eenen tijd ofte den anderen; maar altyt verraderlyk, ende niet durvende haren Man onder d'oogen zien. Ik hebbe nooit konnen bemerken, dat zy eenige Religie ofte Gods-dienstigheid soudén hebben, hoewel zy altemet praten van een Capitein van de wolken; maar zy en dienen nochte hem nochte eenig ander. Van den Duivel hebben zy eenige kennis, ende noemen hem *Yarakin*;³⁸⁴ ende de Bedriegers van 't Volk, die zy *Peies* noemen, ende haar in plaats van Priesters ofte Papen verstrekken, maken haar wijs, dat zy groote gemeenschap met hem hebben. Of het inderdaad zoo is, often niet, en zoude ik niet konnen zeggen: het dient haar altyt daar toe, dat zy haar selven een aanzien maken by de rest, die haar laten voorstaan dat doodt, ziekte, ende alderhande ongelukken, onmiddellbaar van den Duivel vandaan komen. Sy hebben ook een klein vonkjen van kennis van een ander leven, alwaar vergeldinge en straffe zijn zal van goet ende van quaat in dit leven bedreven; maar zy zijn wel wijser, als [134] dat zy begeeren zouden te weten wat voor vergeldinge en straffe het zijn zal, ende op wat plaatze dezelve geschieden zal. d'Inbeeldinge die zy hebben van der *Peies* gemeenzaamheid met den Duivel, ende van de kennis die zy mogten hebben verkregen van Kruiden ende Medicijnen, maakt dat zy dezelve gebruiken als Doctoren. Maar zy en hoeven zich niet te verheffen op hare professie ofte kunst: want wanneer een van haar gehaalt wort by een ziek mensch, ende dat hy aldaar met sijne besweeringen ende tooverijen niet en kan uitrechten, en dat den Patiënt komt te sterven, zo krijgt de Doctoer van de overgeblevene vrienden den doodt tot loon voor zijne moeite, by aldien hy hem niet haast van daar maakt. Zy verbranden het doode lichaam, ende neffens het selve al het gene waar van d'overleden meester was in zijn

381 Korte stokken van gespikkelt houdt: hardhouten knuppels van letterhout of 'casse-tête', zie W.E. Roth, *An introductory study*, 1924, pp. 171-173.

382 In de Nederlandse vertaling van George Warren's *An Impartial Description* staat '...ende verkoopen se aen d'Engelsche voor beuselingen'; uitgever Johan ten Hoorn heeft 'Engelsche' weggelaten, maar niet vervangen door 'Hollanders', wat hij een paar regels hiervoor wel deed.

383 Eerdere kolonies op de Surinamerivier waren gesticht door de Engelsen Rowse en Marshall.

384 Roth schrijft: 'Yarakin is the present-day Yurokon or evil spirits of the Caribs'. Voor meer inzicht in de yurokon, geesten, en de piai, sjamanen, zie W.E. Roth, *An Inquiry into the Animism and Folk-lore of the Guiana Indians*, 1915.

leven; ende wat zy niet verbranden konnen, als ijserwerk ende diergelijken, dat zullen zy op eenigerhande manier vernielen, op dat den doode doch immers geen gebrek moge hebben van eenige dingen in 't ander leven. Indien hy ook eenige slaven ofte slavinnen gehadt heeft, die dooden ze mede, op dat zy haren Meester opwachten mogen. De Begraafnisse wordt gehouden met een Feest, met drinken, klinken, ende een kluchtig onordentlijk danssen, het welk onder haar zeer gebruikelijk is; terwijl de wyven, die den overleden naast bestaan, daar neffens zitten, ende maken een ijzelijke gehuil over het verlies van hare vrienden maegschap.³⁸⁵

Ziet daar het aanmerkelijkste noopende de zeden en gewoonten der inboorlinge: laat ons nu tot andere dingen overtreeden. [135]

XII. HOOFDSTUK.

Dood des Heeren van Sommelsdijk, Gouverneur van Suriname. Vruchteloze aanslag der Franschen op deze Colonie. Ongeluk, den Heer van Châtillon by die gelegenheid overgekomen. Vertrek des Auteurs van Suriname, en wederkomst te Middelburg.

Na den Leezer aldus een beschrijving gegeven te hebben van al het voornaamste, 't geen in de Colonie van *Suriname* aan te merken is, zal ik overtreeden tot andere zaken, welke by mijnen tijd aldaar zijn voorgevallen: want het Contract, 't geen ik met mijnen Patroon gemaakt had, ten einde gelooopen, en vervolgens vernieuwt zijnde, kan ik met een genoegsame zekerheid spreken wegens de dood des Heeren van *Sommelsdijk*, Gouverneur der Colonie, als hebbende die met eygene oogen aangezien, mitsgaders wegens een aanslag der Franschen op *Suriname*, onder het Gouvernement van de Heer *Scherphuizen*; waar mede ik deze mijne Voyagien zal sluiten.³⁸⁶

385 Uitgever Johan ten Hoorn nam een hele paragraaf van de vertaalde versie van George Warren niet over om zodoende die tekst beter aan te laten sluiten bij een nieuw stuk met wat geactualiseerde informatie. Het weggelaten stuk luidt: 'Ick hebbe dit bovenstaende met sulcken haest geschreven/ende mijn Memorie dient my soo weynich/ dat ick vergeten hebbe gehadt een sekere aanmercking daer by te voegen die denckenswaerdig is/ende die een grooter verstant vereyst als de mijne/ om reddten daer van te geven. Verhaelt ende vastgesteld hebbende dat de geduurighe warmte ende vochtigheyt van dat Landt d'oorsake is van d'onveranderlijcke groente ende het gestadig bloeyen van de planten in Surinam, het welcke waer te zijn bevonden wordt/ niet alleen in de boomen/ struyken ende gewas/ die daer van natuur groeyen; Maer oock in de gene die aldaer van buyten gebracht worden; by exempel/ de Wijnstock/ die daer ter plaetse gedurigh groen blijft/ ende twee reys 's jaers Druyven draeght; Soo is 't noghtans dat 'r een exeptie valt, ten aensien van den europische Appelboom/ de welke aldaer geplant wordende/ verlies/ niet tegenstaende d'eenparichheyt van het saysoen/ sijn blaederen/ ende blijft heel daer van ontbloot/ gelijk tot onsent/ gedurende onse winter maenden/ maer in 't voor-jaer wort hij weder groen. Dan hoe het te pas komt/ dat de hette en de vochtigheyt van dat landt niet en soude konnen in d'Appelboom te weg brengen een vergelijckinge met de rest/ ('t sy daer van natuur,gewassen/ ofte van buyten komende geplant sijn) dat en kan ick niet vatten/ naerdemael men seydt dat de geest van de wereldt ofte natuur overl verbreyt is. Maer ick moet dit overgeven aen de Virtuosi, ofte groote geesten/ om daer over met malkanderen te redenkavelen. EYNDE', G. Warren, *Een onpartydige beschrijvinge van Surinam*, 1669, p. 20

386 Zie de paragraaf 'De moord op van Sommelsdijk (19 juli 1688) en de Franse aanval (6-11 mei 1689)' in het hoofdstuk hierboven 'De Guiana's in de Nederlandse krant, 1650-1700'.

’t Was al over lang dat de Soldaten van de bezetting, welken inderdaad een al te harden en slaafachtigen arbeid wierd opgelegd, geklaagd hadden over het slecht rantsoen; welke klachten eindelijk tot zo verre uitborsten, dat ze gezamennerhand, opgemaakt door eenige Belhamels; riepen, dat ze geen hand meer aan ’t werk zouden slaan, indien ze niet beter van leeftocht voorzien wierden. Den Adjutant, die hen commandeerde, ziende dat het ernst was, beloofde na den Gouverneur te gaan, en voor hen te spreken; gelijk hy ook inderdaad deed: maar deze, in plaats van hem zacht bescheid te geven, taste na een rotting, en dreef hem met veel kwade woorden ter kamer uit. Hy keerde dan weder na het Volk, en vertelde zijn wedervaaren; waar aan geen geloof wordende geslagen, stooven ze gelijk [136] kerhand na het Huis van de Gouverneur. Midlerwijl ontmoet hen de Commandeur *Verboom*, een Man, zo zeer by al de Wereld bemint, als der Heer van *Sommelsdijk* wegens zijnde onvriendelijkheid en hardheid gehaat was. Deze vraagt terstont met minnelijke woorden na de reden van hun misnoegen en hebbende die verstaan, belooft hy hen, dat hy rijkelijker rantsoen voor hen te weeg zal brengen; met verzoek, dat zy zich voor als toen ieder na zijn huis zouden vervoegen. De Krijgsknechten gehoorzamen; doch zijnde ‘sanderendaags op de plaats van den arbeid gekomen, en vernemende geen bescheid, namen ze het besluit van zelve zich recht te doen, en met geweld te haalen ’t geen ze met ootmoedig verzoek niet konden verkrijgen. Straks elk na zijn geweer en onder een afgrijselijk gevloek gezamennerhand na het Huis van den Gouverneur, die door den Commandeur *Verboom* op dit gezicht, en de schrikkeijke dreigementen der Soldaten welke na geen redenen meer wilden luisteren, nu meer als ooit aangemaand wierd om het verzoek van de Militie in te willigen: doch in plaats van voor den storm te wijken, vliegt de Gouverneur met de sabel in de vuist ter deur uit, en op de Muitelingen aan, waar van hy ’er een den kop meende te klooven. Deze, ziende dat het op hem gemunt was, lost zijn geweer, en jaagt den Gouverneur een kogel in de dy, welke hem aanstonchts ter aarde deed storten; daar hy wijders in een oogenblik met zeven-en-veertig wonden, zonder een eenig woord te spreken, afgemaakts wierd. In deze verwoedheid kreeg ook de Commandeur *Verboom*, hoewel hem de Soldaten toeriepen dat hy zich aan kant zou maken, een kogel in den buik; waar af hy negen dagen daar na kwam te sterven. Dit geschiedden den 19 July van het Jaare 1688 dag die by veelen noch wel in geheugenis is: want de Muitelingen hier mede niet vernoegd, rukten voort; bemachtigden het Fort; verstrekten zich tot 140 a 150 man; wierpen Keuroverstens in plaats der Officiers van het Fort, op; overweldigden twee Schepen op de Rivier; voorzagen ze met behoeften uit het Magazijn; persten den Burgers, na hen ontwappend te hebben, 3500 guldens af; en vervaar- [137] digden alles tot hun vertrek, de politijke Raaden van het Land, trachtende met zachtheid de zaak weder te recht te brengen, lieten hen weten, dat de geenen, die blijven wilden, kwijt gescholden zouden worden. Veertig a vyftig lieten zich gezeggen. d’Overigen geraaken ’t Scheep; maar gaven zich, op het samenrotten van de gantsche Colonie, en beloften dat alleen de schuldigen gestraft zouden worden, over. Inderdaad, acht van de Belhamels wierden opgehangen, drie gerabraakt, en de rest ontslagen.

Negen a tien Maanden daar na, wanneer wy nu weder in openbaaren Oorlog met de Koning van Vrankrijk waren geraakt, bemachtigden eenige Fransche Oorlogschepen in *West-Indien* het Eiland *St. Christoffel*,³⁸⁷ den Engelschen toebehoorende, en meenden met *Suriname*, kort na d'aankomst des Heeren van *Scherphuizen*, nieuwen Gouverneur,³⁸⁸ even eens te handelen; waar mede het zich aldus toedroeg. Den 6 May van den Jaare 1689 wierd het Guarnisoen door den Schildwacht van *Motte-Crek*, twee mijlen benedenwaarts, gewaarschuwd, dat 'er een Fransche Konings Vloot van tien Zeilen na de Rivier wende. De Gouverneur beval derhalven aan alle de Capiteinen zich met hunne Compagnie omtrent het Fort te vervoegen. De Vyanden dreeven ondertusschen de Rivier op; lieten een Bombardeerschip, een van de tien, op het Fort schieten; en vermeesterden 's Landts Barck, 't *Wapen van Amsterdam*, op de Brandwacht gelegd. Den 7 haalden de bezettingen hunne Schepen, zes nevens twee Branders sterk, aan de wal; en verdeelden zich, 78 Man onder de Capitein *Swart*, 84 Jooden onder Capitein *Samuel Nassi*, en 69 Soldaaten onder Capitein *Lucas Codri*, op de noodige Posten, alle wel gewapend en wel gemoed, te meer dewijl de Sterktens door de goede zorg der Heeren van *Vredenburg*, Commandeur van de Colonie, byna in gewenschten Staat waren. Den 8 speelde het Fransche Bombardeerschip des nachts hevig, doch des daags slapper, op het Fort en de zes Schepen: maar de Vyandelijke Vloot bleef buiten bereik van het Hollandsch Geschut. 's Nachts daar aan zonder de Franschen Ver- [138] spieders uit; welke, ontdekt zijnde, wel haast weeken, en wegens de duisternis niet vervolgd konden worden. Den 9 vervaardigden zich de Vyanden tot het bestormen van het Fort, en wierpen, tot belemmering der Hollanders die uittoogen om hen t'ontfangen, eenige Bomben doch zonder vrucht. 's Avonds naderde het Bombardeerschip tot dicht aan 't Fort, gevolgd door d'andere Schepen. De Schildwacht gaf bericht, dat zy zich in een Halvemaan een Pistoolschoot van het Fort bevonden. 't Weer was donker. Twee van hen losten eerst; maar wierden, niet tegenstaande hun gestadig vruchteloos Bombarderen en Granaaten werpen, in twee uren met over de drie duizent Kanonschooten zodanig begroet, dat ze hunne Ankers kapten, en met de eb afzakten. De bezettingen kreegen vier a zes gekwetsten, doch van weinig belang, en des anderendaags twee van de vyf Vyandelijke Ankers, die zy zagen drijven, benevens eenige Mannen zonder hoofd, beenen, en handen, en meer andere tekenen der Frandsche schade. Den 10 keerde het Bombardeerschip, 't geen in alles 140 a 150 Bomben, meestendeel van omtrent honderd pond, na, doch niet een in, het Fort en de Schepen geworpen had, weder onder 't Fort; maar wierd door het hevig Kanonneeren wel haast te rug gedreeven. De Vyandlijke Schepen deinsden ook. Den 12 sworven de Franschen noch in 't gezicht van 't Fort; dreeven 's nachts

387 St. Christoffel: het tegenwoordig het Engelse eiland Sint Kitts. Franse en Engelse kolonisten leefden lange tijd vreedzaam naast elkaar, maar in 1666 namen de Fransen het hele eiland in. Daarna is het eiland vele malen van eigenaar veranderd. In 1689 werd het tijdens de Negenjarige Oorlog (1688-1697) weer eens door de Fransen bezet, een jaar later werd het eiland heroverd door de Engelsen. Na nog een aantal wisselingen kwam het in 1783 definitief ion Engelse handen, tot 1983. Het eiland maakt sindsdien deel uit van de Federatie Sint Kitts en Nevis.

388 Johan van Scharphuizen (?-1699) was gouverneur van 1689 tot 1696. Ook geschreven als: Van Scherpenhuizen, Van Scherphuizen.

na beneden; en staken des anderendaags, ziende dat 'er niets te verrichten viel, weder in Zee.³⁸⁹

Beklaagelijk was het ongeluk, 't geen den Heer van *Châtillon*, Zoon des Heerre van *Sommelsdijk*, by deze gelegenheid overkwam. Hy had het gebied over een Batterij, die gestadig op de Franschen speelde; en willende voor de tweede-maal zelve een stuk Kanon afsteeken, vloog het voor den tijd in brand, nam hem twee vingers van de rechter en drie van de slinker hand weg, verschroeide zijn aangezicht, en kwetste hem deerlijk.

Drie a vier weeken na dit voorval nam mijn verblijf in *Suriname* een einde; want hebbende mijn Patroon ongeveer een Maand te vooren zelve zich weder daar vervoegd,³⁹⁰ [139] ik order om my tot mijne wedertocht na het Vaderland gereed te maaken: in welke Reis gelijk my niet aanmerkelijks wedervoer, zal ik alleenlijk zegen, dat ik, na tusschen de zes en zeven weeken onder weeg te zijn geweest, den 6 Augusti van den Jaare 1689 te *Middelburg* in *Zeeland* aan Land stapte.

EINDE.

389 In het verslag van deze gebeurtenissen in de Hollandse Mercurius eindigt de desbetreffende alinea als volgt: 'yder riep van binnen met gejuych: Lang leve Orange'.

390 De zetter is hier het woord 'kreeg' vergeten.

REGISTER
DER
HOOFDSTUKKEN
Deses Boeks.

I. HOOFDSTUCK

Den Auteur word aengenomen om na Rio de Berbice te gaen. Steekt, door storm te rugh gedreven, tot verscheydene malen in Zee. Eigenschap van de Passaadwinden. Manier van de Zeeswynen of Bruin visschen te vangen. Aanmerkinge omtrent de selven. Beschryving van de Haayen, Bonitos, en vliegende Visschen. Beschryving van een Hoos. Gevaarlijkheit van de Hoozen. Hoozen van een andere soort, Pypen geheeten. Komst in de Rivier van Berbice. Pag: 1

II. Hoofdstuk. Den Auteur vaart de Rivier van Berbice op. Treed te land. Bedriegt sich door het eten van Atty. Keert weder aan boord. Word na het Fort afgevaardigd. Drank van Kaauwsel van Wyven gemaakt. Vermaakeijkheid der River van Berbice. Komst aan het Fort. Pag: 9

III. Hoofdstuk. Brieven door den Auteur na de Plantazien gesonden. Schoone Dreef van Oranje-en Limoenboomen. Komst van het Schip voor 't Fort. Aanstelling van een nieuwen Commandeur, of Opperhoofd. Vertrek van het Schip na de Plantazien. Den Auteur gaat derwaarts om te inventariseeren. Doet het selfde aan het Fort. Uitdeeling van Linnen aan de Slaven. 't Schip met sijne laading weder voor het Fort. Komst van een Engelsch Schip in de Rivier. Geschil over ene pul Ael tusschen twee Vrouwen ontstaan. Den Auteur gaat na den mond van de Rivier. Vreemde soort van pleisterhuisjes. Vertrek van het Schip. Onderneming van ene hander in de Rivier Bourum. Pag: 12

IV. Hoofdstuk. Onnozelheid der Indianen in het tellen. Langwyligheid in hun rendvoeringen. Tucht omtrent de Kinderen, Haeting van Diefstal. Godtsdienst. Beschrijving van d'Indiaansche Mannen en Vrouwen. Manier van te Trouwen, en Vrolijk wezen. Pag: 17

V. Hoofdstuk. Den Auteur krijgt order om na Ysekepe te gaan. Manier van d'overgehoudene Beentjes der afgestrovne Capiteinen te verbranden. Flauwhertigheid [141] van een Indiaanschen Capitein. Beschrijving van het Dorp Ouden Amen, mitsgaders van der Indiaanen Oorlogs Huizen. Komst van den Auteur aan een Huis der Westindische Compagnie van Zeeland. Wedertocht na Berbice. Beschrijving van een Indiaansch Dorp. Wederkomst aan het Fort. Pag: 24

VI. Hoofdstuk. Den Auteur krijgt order om ten tweedemaal na Ysekepe te gaan. Bestelling tot de Reis. Vreemde manier van Visch braaden. Komst aan het Huis in Farnerary, en vertrek van daar. Gedaante van de Duizend Been-boomen. Komst aan het Fort Ysekepe, en treffelijk onthaal aldaar. Beschrijving van het zelve. Gastery op een Plantazie. Wedertocht na het Fort Berbice. Pag: 34

VII. Hoofdstuk. Darde tocht van den Auteur na Ysekepe. Schrikkelijke manier van een Indiaan tot Capitein te maken. Komst aan het Fort Ysekepe. Geschil wegens d'aangehaalde Koopmanschappen beslecht, en accoord met den Commandant van Ysekepe geslooten. Wederkomst aan het Fort van Berbice. Pag: 45

VIII. Hoofdstuk. Komst van eenige Indiaanen, die een Krijgstocht zouden gaan ondernemen, aan het Fort. Bereidselen tot dezelve. Schrikkelijke handeling omtrent de Gevangen, enz. Pag: 49

IX. Hoofdstuk. Den Auteur doet weder een tocht na Ysekepe. Gevaar van schipbreuk. Komst aan het Fort Ysekepe. Vertrek van daar. Vreemde manier der Indiaansche Vrouwen omtrent het baaren van Tweelingen. Wederkomst aan Rio de Berbice, enz. Pag: 55

X. Hoofdstuk. Komst van een Schip uit het Vaderland. Twist tusschen 't oude Opperhoofd en den Predikant. Verbranding van een Handelhuis door de Karibische Indiaanen. Tocht van den Commandant en den Auteur derwaarts, enz. Pag: 58

XI. Hoofdstuk. Aankomst van een Schip uit het Vaderland. Wrok van het oude Opperhoofd tegens den Auteur. Vreemde wedervaaring van een Indiaan. Droevig ongeluk van twee Negers, enz. Pag: 61

XII. Hoofdstuk. Gelegenheid van het Land. Beschrijving van een zekere soort van Indiaanen, Warouwen geheeten. Gewilligheid der Indiaanen voor de Christenen. Andere aanmerkelijke byzonderheden noopende d'Indiaansche Mannen en Vrouwen, enz. Pag: 66

XIII. Hoofdstuk. Brood der Indiaanen, en op hoedanige wyze het zelve bereid word. Beschrijving der Aard- en Boomgewassen. Verscheidene Dranken by d'Indiaanen, en zelfs ook de Christenen gebruikelijk, enz. Pag: 69

XIV. Hoofdstuk. Verscheide soorte van Geboomte, welke aan Rio de Berbice gevonden worden. Pag: 75

XV. Hoofdstuk. Verscheidene soorten van Gedierte, Vogelen, Visschen aan de Rio de Berbice, benevens de vreemde eigenschappen van eenige der zelve. Pag: 77

XVI. Hoofdstuk. Verscheidene soorten van Ziektens aan Rio de Berbice. Pag: 88

XVII. Hoofdstuk. Gelukkige staat der Planters. Gelegenheid der Plantazien. Planting en haavening van het Suikerried, mitsgaders toebereiding van de Suiker. Vreemde soort van Boomen. Straffe der Slaaven, die weg willen loopen, enz. Pag: 89

XVIII. Hoofdstuk. Tyding van den Oorlog tusschen de Koningen van Vrae[n]krijk en Engeland tegens de Vereenigde Provincie aan Rio de Berbice gebracht. Mutery der Soldaten tegens den Gouverneur, die in de Gevangenis word gesmeeten. Den Auteur op Brandwacht gelegt, die aldaar door een Vloot Caribischen bestookt, en genootzaakt word zijne Post te verlaten. Gevaar van in de Boeyen gesmeeten te worden, 't geen hy door list ontkomt. Pag: 94

XIX. Hoofdstuk. Aankomst van twee Schepen. Staking van den gedetineerden Commandant, en aanstelling van een nieuwen Secretaris in de plaats van den Auteur. Vertrek van den zelve. Verschijning van een Vredevuur. Ontmoeting van drei Schepen. Komst van den Auteur voor Vlissingen, enz. Pag: 100

Register van de Hoofdstukken naar Suriname

I. HOOFDSTUK.

Begeerte van den Auteur om nochmaels na vreemde Gewesten te gaan. Krijgt daar door een zeker voorval gelegenheid toe. Word voor Opzichter van een Plantazie in Suriname aangenomen. Steekt in Zee. Komst in de Rivier Suriname, enz. Pag: 107

II. Hoofdstuk. Gelegenheid van de Rivier Suriname. Visschen in dezelve. Wonderlijke eigenschap van de Visch Torpedo. Menigte van Watervallen. Pag: 109

III. Hoofdstuk. Van het Klimaat of de getemperdheid des Landts, mitsgaders eenige bysonderheden welke daar betrekking toe hebben. Pag: 112

IV. Hoofdstuk. Van het Voedsel. Pag: 115

V. Hoofdstuk. Van de Vogelen, en Dieren. Pag: 117

VI. Hoofdstuk. Vande de Vruchten. Pag: 123

VII. Hoofdstuk. Van de Waaren en Koopmanschappen van dit Lant. Pag: 124

VIII. Hoofdstuk. Van de Bevolkinge. Pag: 125

IX. Hoofdstuk. Van de Negros en de Slaven. Pag: 126

X. Hoofdstuk. Van vergiftige en schadelijke Beesten, en Wormen. Pag: 127

XI. Hoofdstuk. Omstandinge verhandeling van alle de voornaamste bysonderheden welke tot de Huishouding, levens manier, enz. der Indianen behoorende. Pag: 130

XII. Hoofdstuk. Dood des Heeren van Sommelsdijk, Gouverneur van Suriname. Vruchteloze aanslag der Franschen op deze Colonie. Ongeluk, den Heer van Châtillon by die gelegenheid overgekomen. Vertrek des Auteurs van Suriname, en wederkomst te Middelburg. pag: 135

EYNDE.

Brief van Johannes Heinsius aan de commandant van Essequibo

Johannes Heinsius aan de Commandant van Essequibo, 31 December 1678 (kopie).

Zeeuws Archief (RAZ), Middelburg, toegang 2.1, Staten van Zeeland en Suriname, ingekomen stukken betreffende Suriname en omliggende kwartieren, 1667-1683, 2035, brief 314 [zie Gids 102].

Mijn Heer,

Het heeft eijndelinghe godt almagtigh belieft ons alhier in dese provincie van Suriname te laten arriveren op de 21 deses om deselve in qualiteijt als gouverneur te gebieden, dogh tot ons herte leetwesen hebben deselve [de kolonie Suriname] bevonden in een elendigen toestand veroorsaect door den opstant van de Indianen die diversche van onse ingesetene, soo Blancos als negros hebben vermoort als mede verscheijde suijcker molens ende kost plantagies geruineert ende verbrant; de principaelste reden, soo ons berigt wort, soude sijn fundement genomen hebben uijt de vrede gemaect tusschen de Aroacken sijn ontrent UEd: reviere onthoudende, ende de Caribisen die sijn rontom ons bevinden, waerdoor deselve als van natuijren sijnde geinclineert te oorlogen, occasie gemaect hebben om onse ingesetenen op 't lijf te vallen ende met eene barbaresse wreetheijt waer het mogel. te verdelgen, ende het lant uijt te setten als blijkt bij de confessie van een van de principaelste hoofden genaemt Anthonij Barbier voor onse comste met de doot gestraft.

De voornaemste onder ons sijn van opinie dat indien bij UEd: conde worden te wege gebraght dat gemelte Aroacken de Caribise den oorloge wederom aendeden wij alsdan van dese ruineuse oorlogh soudon connen bevrijt te worden.

Zoo is ons gantsch vriendel. versoeck dat UEd: naer sijn wijs beleijs ende directie soodanige middelen gelieft bij de handt te nemen waer door d'Aroacken den oorlogh aan de Caribisen mogen comen aen te doen.

Wijders sijn wij van UEd. op het aldersirieuze versoeckende dat UEd: ons gelieft te adsisteren ende bij te springen met 8 a 10 soldaten onder comando van een goet sergiant, ofte ten minste eenige indiaenen Aroacken de selve doende gelijden tot aen de revier Seramica die wij aldaer met 30 ofte meer goede soldaten ter selver plaetse sullen ontfangen alvooren door een courier over lant van den tijt haerer aenkomste sijnde geadverteert.

De Indianen die sij sullen comen te veroveren sullen tot buijt worden uijtgedeeft, ofte andersints sal haer voor den optoght soodanige satisfactie worden toegebraght dat sij dienaengaende in geen en deele reden sullen vinden om haer te beclagen.

Welke forces dan te samen sijnde gevoeght sullen een ander maght bij een doen comen in para kreke om soo van boven ende van onder tegen de Caribise te ageren ende haer tot eene vrede te dwingen, niet twijfelende aen een goet succes dat godt wil geven.

Nochmaels versoeckende dat UEd: bereijtwilligh^t: hiertoe gelieve te toonen UE verseeckerende dat bij aldien UE in diergelijcke occasie van eenige vijanden moght comen aengetast te worden wij UEd: wederom met alle onse maght sullen bijspringen, hiertoe ons verlatende ende UEd: spoedige antwoorde te gemoet siende, sullen verblijven

UEd: seer dienstwillige
vriend etc was geteijkent

J. Heijnsius

Paramaribo 31 xber 1678

Het verslag in de Hollandse Mercurius over de Franse aanval op Suriname, 6-12 mei 1689³⁹¹

Ettelijcke Fransse oorlogh-schepen bemachtigden in West-Indien [160] St. Cristoffel van de Engelsse en waenden/ met Suriname kort na de aankomst van den heer van Scherphuysen³⁹²/ nieuwen Gouverneur/ eveneens te handelen. Den 6 van bloeymaent [mei] wiert de besetting door den sentinel³⁹³ van Motte Crek (twee mijl benedenwaerts) gewaerschout/ dat een Fransse conings vloot van 10 zeylen na de rivier wende. Den Gouverneur belaste aen alle capiteyns op deselve/ met hare compagnien 't fort te naderen: prompt was de gehoorsamingh en 't volck/ selfs Joden/ onaengesien de sabbath/ voor nacht binnen: de vyanden dreven de rivier op / lieten een bombardier-schip/ een van de 10/ op 't fort schieten en vermeesterden 's Lants barck/ 't Wapen van Amsterdam/ op de brantwacht gelegd. Den 7 haelden de besettingen hare schepen/ 6 nevens 2 branders sterk/ aen de wal en verdeelden haer/ 78 onder capiteyn Swart/ 84 Joden onder capiteyn Samuel nassi en 69 soldaten onder capiteyn Lucas Codri/ op de nodige posten/ alle wel gewapent en wel gemoet; te meer/ wijl de stercktens door de goede sorg van de heer van Vredenburg byna in gewenschten staet waren. Den 8 speelde het Frans bombardier-schip 's nachts hevig en 'daeghs slapper op het fort en de 6 schepen; doch de vyantlijke vloot bleef buyten 't Hollants geschut. 's Nachts sonden de vyanden spions uyt/ welcke/ ontdeckt/ haest weken en wegens de duysterheyt niet vervolght konden worden. Den 9 vervaerdighden haer de Fransse tot het bestormen van 't fort en wierpen tot belemmeringh der Hollanders/ die uyttogen/ om haer te ontfangen/ eenige bomben; dan sonder vrucht. 's Avonds naderde het bombardierschip tot dicht aen 't fort nevens de schepen/ waer van twee al voorby waren. De Sentinel verwittigde/ dat sy in een halve maen een pistool-schoot van 't fort bevonden. 't Weer was doncker: twee van haer losten eerst/ sonder dat sy door iemant aen lant hadden laten weten/ waerom sy quamen; maer wierden/ onaengesien haer gestadig vruchteloos bombarderen en granaten werpen/ in twee uren met over de 3000 canon-schoten soo begroet/ dat sy niet wisten/ wat sy deden; haer anckers kapten/ en met d'eb afsakten: yder riep van binnen met gejuych: *Lang leve Orange*: De besettingen kregen 4 a 6 licht gequetsten/ en 's anderendaegs 2 van de 5

391 *Hollandse Mercurius*, Tot Haerlem bij Abraham Casteleijn, 1690 [deel 40, 1689]

392 Johan van Scharphuizen (?-1699) [ook: Van Scherpenhuizen], gouverneur van 1689-1696.

393 Sentinel: wachtpost, wacht.

vyantlijcke anckers/ die sy sagen drijven nevens mannen sonder hoofd/ beenen en handen en meer tekenen der Fransse schade. Den 10 keerde 't bombardier-schip/ dat in alles 140 a 150 bomben/ meest van 100 pont/ na (niet een in) 't fort en de schepen geworpen had/ weder onder 't fort/ hoewel 't door het sterck schieten haest draeyde. De vyantlijcke schepen deynsden oock. De meeste officiers/ in de tent van den Gouverneur/ den heer Van Scherphuysen/ by malkander/ vernamen/ dat hare schepen ettelijcke schoten van de hare van beneden de rivier geslaeckt hadden/ en bevalen/ het beloofde zeyn van 6 schoten/ twee aen twee/ te geven. Den heer de Chatillon³⁹⁴/ die het geschut van de battery beheerschte/ lade en loste vermits het afwesen van sijn volck selfs; maer in 't ten tweedemaal doen vloog het voor de tijt in/ [161] brant/ nam hem twee vingers van sijn rechter en drie van sijn lincker hant/ verschroeyde sijn aengesicht en quetste hem deerlijk. Den 11 sworven de Fransse noch in 't gesicht van 't fort/ lusteloos tot een aenval; dreven 's nachts na beneden de mont van Camuina³⁹⁵/ en/ soo haest sy vernamen 't afkomen van de 6 schepen van 't fort/ om haer by 6 daer leggende te voegen/ in zee.

394 Den heer de Chatillon: tweede zoon van Cornelis van Aerssen van Sommeldijk. Zie noot 67.

395 Camuina: Commewijne rivier.

Woordenlijst³⁹⁶

	Pagina	
Abary	25	rivier en het gelijknamige Indiaanse dorp
Adriaen de Vyver	102	kapitein van de Eendracht
Ael	15	Engels bier; ale
Aernocque, (Rio) Aarnocque	44, 86	Orinoco rivier
Allengskens	91	allengs, geleidelijk
Anotta	131	orleaan; <i>kusuwe</i> in de taal van de Kalina; ook <i>roucou</i> (<i>Bixa orellana</i>)
Appiteyt	28	trek, honger; van <i>appetit</i> (Fr.)
Aquewyyen	19	Akowaïos, Akawaio, Acawaio: Indianen wonende in de bovenlanden van het huidige Guyana; hun taal wordt tot de Caribische familie gerekend
Armadillas	118	gordeldieren; van <i>armadillo</i> (Sp.)
Atestaten	58	attestatie, bewijs; van <i>attestation</i> (Fr.)
Atty	9	Spaanse verbastering van het Arawakse <i>hatti</i> of <i>haçi</i> oftewel peper, de Goeje 2009, p. 266
Ayren	126	de kolven van de mais
Baalien	56	hozen met een emmer of <i>balie</i>
Bagazie	25	bagage
Bakeren	68	inbakeren, inwikkelen van een baby in een deken of lappen; verzorgen van een pasgeboren kind
Bakkers	80	apen die hun voorpoten veel bewegen
Bakoves	73	kleine bananen vijgbananen
Balsam	125	<i>Myroxylon</i> balsamum, etherische olie heilzaam bij kloven, eczeem en jeuk
<i>Balsamum Copeira</i>	44	een balsum van <i>Copaifera officinalis</i> of Copaiba (hars); in oud-Nederlands <i>maraan</i>
Bandeliers	20	draagriem of schouderriem voor een geweer; van <i>bandelier</i> (Fr.)
Banketje	81	feestmaal; van <i>banquet</i> (Fr.)
Barbados	101	het Antilliaanse eiland Barbados
Bark	61	driemaster; van <i>barque</i> (Fr.)

396 Achter de termen staan de pagina's aangegeven waar de termen voor het eerst voorkomen.

Barmudas	102	Bermuda eilanden of Bermuda
Bassen	108	draaibas, klein kaliber scheepsgeschut, gemonteerd op een spil
Bassia	25, 74	drank gemaakt van cassave koeken of <i>berria</i> , Hartsinck 1770, p. 25
Batterij	138	versterkte punt met geschut
Beekman	102	Samuel Beekman, de latere commandeur van Essequibo (1690-1707); een vriend van Adriaan van Berkel
Begiftig wierd	101	begiftigd: getrakteerd werd
Bekwaamelijk	67	behoorlijk
Beltiery, Beltiry	22, 74	drank van manioc, de Goeje 2009, p. 253; Hartsinck 1770, p. 24
Benanes	73	bananen
Bennetje	30	mandje
Berbekot	21	rooster van een barbecue
Bergen	94	tijdens de Derde Engelse Oorlog (1672-1674) staken schepen vaak over naar Noorwegen, om vandaar beschermd door oorlogsschepen in convooi naar Nederland te zeilen
Berkemeyer	62	drinkglas, verwant aan de bekendere <i>roemer</i>
Beuzelingen	131	snuisterijen
Bevesier	3	Beachy Head of Bevesier (Fr.): een dorp aan de Engelse zuidkust
Bezemstuiver	20	stuiver met afbeelding van de zeven pijlen die de Nederlandse gewesten symboliseerde
Bilboa	103	stad in Baskenland, Noord-Spanje
Bley	87	kolblei (<i>Blicca bjoerkna</i>)
Bleytje	31	blei of kolblei (<i>Blicca bjoerkna</i>)
Bloohertig	97	beschroomd; angstig
Bockja watilly	25	ik ben een man' in Arawaks, de Goeje 2009, p. 90
Boekmakers	vi	schrijvers, auteurs
Bokjes	9	pejoratief woord voor Indianen
Bonitos	2	de bonito behoort evenals de makreel en de tonijn tot de familie der <i>Scombridae</i>
Boschagie	30	bospartij; van <i>bossage</i> (Fr.)
Bottelier	38	hofmeester op een schip, verantwoordelijk voor de victualiën en rantsoenering daarvan
Bourgondisch Kruis	103	Bourgondisch Kruis of Spaanse vlag; een schuin geplaatst kruis van twee knoestige, gebladerde takken, soms vergeleken met gekruisde laurierstokken

Bourum	12	Pomeroon rivier
Bouteljes sek	15, 36	flessen sek wijn; van <i>bouteille</i> (Fr.) en <i>vinho secco</i> (P.) of <i>vino seco</i> (Sp.),
Brandwacht	94	in tijden van oorlog moesten tijdelijke wachtposten langs de kust met vuren of kanonschoten een waarschuwingssignaal geven bij het naderen van vijandelijke schepen
Broodtuin	22	kostgrond of tuin voor het planten van manioc
Busselen	92	bussels, bundels
Cajouw-appelen	72	cashew appels waaraan een cashew noot hangt (<i>Anacardium</i> sp.)
Canarische eilanden	109	Spaanse eilandengroep voor de noordwest-westkust van Afrika; hier werd vaak water of voedsel ingenomen
Canje	17	Canje rivier
Capitein Lucas Codri	137	Kapitein Lucas Coudri (of Caudri), in 1678 commandeur van Berbice, in 1689 in Suriname
Capitein Samuel Nassi	137	Kapitein Samuel Nassi of Nassy, zoon van David Cohen Nassi
Capitein Swart	137	Kapitein Swart
Cargesoën	17	partij handelswaar, lading; van <i>cargaison</i> (Fr.)
Caribischen	97	de Kariben, Caribische indianen
Carsaay, Carsavy	70, 82	maniocwortel waarvan cassavekoeken worden gemaakt (<i>Manihot esculenta</i>)
Carsavybrood	74	cassave koeken
Cassader	115	zie Carsaay
<i>Cassia fistula</i>	125	de Indische goudenregen (<i>Cassia fistula</i>) of trommelstokkenboom
Cassry	75	een soort casava drank; <i>casiri</i> , de Goeje 2009, p. 253; Hartsinck 1770, p. 25
Cataracten	111	watervallen
Cemelvliege	114	kameelvlieg of kameelhalsvlieg (<i>Raphidiidae</i>)
Christenen	15	aanduiding van de blanke en Europese kolonisten
Combuine	109	Commewijne rivier
Commandant	31	hoofd van een kolonie
Commandeur Verboom	136	Laurens Verboom (1654-1688), uit Zierikzee, kapitein-majoor en, commandant 'op de forten en kolonie' van Suriname
Commany	74	een soort casava drank, populair op de Essequibo rivier

Commodityen	31	grote pot
Coppename	8	Coppename rivier
Correntijn, Corentijn	8, 50	Corantijn rivier
Coriaar	32	<i>korjaal</i> (Sr.) of kano
Cornelis Blom	108	schipper van de Juffrouw Sophia
Cornelis Marinus	2	ook: Cornelis Marinusz of Marinussen; schipper van het fregat <i>Nassau</i>
Corrallen	131	(glas) kralen
Cottica	110	Cottica rivier
cs	36	<i>cum suis</i> ; met de zijnen
Cuscary	122	leeuwaapje of sapajou (<i>Sanguinus midas</i>)
Cuscharees	118	waarschijnlijk <i>kussi</i> of <i>sapajou</i>
Dackje wathia	25	ik ben ook een man' in Arawaks, de Goeje 2009, p. 90
Den Berg	24	naam van een plantage aan de Berbice rivier
Depesch	17	spoedbericht; van <i>dépêche</i> (Fr.)
Doodshoofdjes	80	doodshoofdaapjes (<i>Saimiri sciureus</i>)
Dortsche mom	43	in Dordrecht gebrouwen, krachtig en hop- vrij bier, genoemd naar de Duitse brouwer Christiaan Mumme
Dreef	13	laan
Droesem	92	bezinksel
Droogscheerders	76	degene die, na het vollen, de uitstekende pluisjes met een grote schaar afknijpt, tijdens de lakenbereiding
Duivels-eilanden	8	tegenwoordig Iles du Salut, ten noorden van de Kourou rivier (Frans Guyana)
Duizendbeenen boomen	39	mangrove (<i>Rizophora mangle</i>)
Dwarlwind	7	wervelwind
Een roer op lossen	84	er op schieten met een geweer
Een wyda dikke Payewats	29	wellicht een zetfout; het gaat dan om de ingedikte drank payewar, vervoerd in een kalebas of <i>iwida</i> , de Goeje 2009, p. 264
Egipten	129	Egypte
Elbe	94	de belangrijke Duitse havenstad Hamburg ligt aan de monding van de Elbe
Endvogel	84	eend, geteeld in dorpen
Equipagie	2	het uitrusten van schip; van aanbouw tot en met aannemen van personeel
Expresse	31	spoedbrief
Farnerary	34	Demerary rivier

Fero	103	het vulkaaneiland Pico de Ferro, onderdeel van de Azoren
Fort Nassau	13	Fort Nassau aan de Berbice
Gaauw	35	competent, bekwaam, slim
Geaffronteerd	18	beledigd; van <i>affronter</i> (Fr.)
Gebied	138	gebod, leiding
gedood	59	ongeldig gemaakt
Geproviandeerd	44	van proviand voorzien
Gijk	55	giek
Ginnegabben	61	ginnegappen, onbeschaamd lachen
Gitte-gamba	76	lokale naam van rubber (Roth*)
Goejavis	72	goyave vruchten (<i>Myrtaceae</i> sp.); zie ook Guavers
Gom of Gonje	3	Gonge; zandbank voor Foreland, Engeland
Gommen	76	gommen en harsen
Graaf	23	gefermenteerde suikersiroop
Graafsche Wijn	75	wijn uit het gebied van Graves bij Bordeaux
Graap	88	drank van siroop en water, Hartsinck 1770, p. 24
Graveel	44	gruis in de urinewegen; van <i>gravier</i> (Fr.)
Grimlagchen	98	grijnzen
Groenland	103	op deze bestemming werd wellicht gedroogde vis opgehaald, of huiden
Grolders	80	brulapen (<i>Alouatta seniculus</i>)
Grollen	27	grappen of eigenlijk 'grommende' geluiden, vandaar dat brulapen ook <i>grollers</i> werden genoemd
Guavers	123	guave, goyave guave (<i>Psidium guajava</i>)
Guilen	48	onwetend mens; een <i>guil</i> is merrie die niet gedragen heeft, Weiland 1828, p. 178
<i>Gummi semnia</i>	125	een soort gom
Hair	23	haar
Hardebolde	108	stijfkoppig verdrag vertonen, van <i>hardebol</i> : 'stijfkop'
Harig	37	vol graten
Hasen	118	hazen, hier het knaagdier <i>paca</i> , (<i>Cuniculus paca</i>)
Heer de Graaf	43	grootste particuliere plantagehouder in de kolonie Essequibo

Heer Scherpenhuizen	135	Johan van Scharphuizen (?-1699) [ook geschreven als: Van Scherpenhuizen]; Van Scherphuizen was gouverneur van 1689 tot 1696
Heer van Châtillon	135	François van Aersen, heer van Châtillon en Bernières (1669-1740), tweede zoon van Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck
Heeren Planters	15	de directeuren, boekhouders of opzichters van een plantage
Heeren Raaden	34	Leden van de Raad van de kolonie
Heet zijn	6	iets graag willen
Hegt	64	heft, schede van het mes
Hendrik Rol	42	commandant van Essequibo
Heyn	102	een vriend van Adriaan van Berkel
Holle baar	56	hoge golf
Honing-vogel	118	kolibri
Honslaardijk	85	het paleis Honselaarsdijk is tussen 1621 en 1647 gebouwd door stadhouder Frederik Hendrik; het gebouw is in 1819 gesloopt
Hoofdplantazie	90	de belangrijkste plantage bij Fort Nassau
Hovaardig	20	trots
Hucken	46	hurken
In de asch brouwen	34	in de soep laten lopen
Indiaasche koorn	125	maïs (<i>Zea mais</i>)
Indigo	124	indigo als kleurstof (<i>Indigofera</i> sp.)
James	115	jams, jammes: aardvruchten
Jammes	71	jams, aardvruchten, zoals ook napi, kassave, pataten en tajer.
Jan Hagel	2	aanduiding voor het gewoone volk (doorgaans militairen)
Jan Millar	120	Jan Millar, een Engelse jager
Jarouw	67	vis die lijkt op een 'kloeke voorn', Hypostomus, Doras, of Erythrinus
Jawes	113	chronische tropische ziekte; in de <i>Amerikaansche Voyagien</i> ook 'Spaansche Pokken' genoemd, in <i>Een onpartydige Beschrijvinge</i> , p. 8, 'Fransche Pocken', evenals in het origineel, <i>An Impartial Description</i> , p. 4, 'French-Pox'
Joeling	23	feest
Joodenkwartier	110	Jodensavanne; in George Warren's, <i>An Impartial Description</i> (1667) 'Toorarica' genoemd

Josephs Kuisheid	131	een verwijzing naar de geheelonthouding van Josef, de man van Maria
Juff[rouw] Sophia	108	schip, vermoedelijk genoemd naar de echtgenote van de schipper
Kaarden	76	behandelen van ruwe katoen en wol
Kaboutermannetjes	80	kleine snelle aapjes
Kakkebaretje	26	pejoratieve bijnaam van een Indiaanse kapitein, in vertaling 'Poephod'
Kalebas	11	verzamelnaam voor een groot aantal aan elkaar verwante gewassen, zoals pompoen
Kandeel	56	traditionele kraamdrank, kraamanijs, bereid van oa. eieren en brandewijn
Kano	14	smalle boot met een peddel; zie Coriaar
Karsy	21	cassave; manioc wortel; zie ook Carsaay
Kartabak	87	Characidae, <i>Tetragonopterus latu</i> , vgl. Schomburgk 1841, p. 241; ook bekend als <i>paku</i> : soort vissen die hoofdzakelijk zich ophouden in de omgeving van watervallen
Karvaane	36	karavaan
Kattetijgers	80	kattetijgers (<i>Leopardus</i> sp.)
Kerven	36	korven
Ketelwacht	3	ketel- of brandwacht; zie Brandtwacht
Keuroverstens	136	officieren die door de soldaten worden gekozen
Kift	96	nijd
Kilduivel	60	West-Indische rum; van <i>kill devil</i> (Eng.); in het Frans verbasterd tot <i>guildive</i>
Kinneken	116	vat, tonnetje
Klappen	86	praten
Klipsteen	42	rotsen; klippen
Knoopigh	128	'knotty' uit George Warren, <i>An Impartial Description</i> , p. 21, is in de Nederlandse editie, <i>Een onpartydige Beschrijvinge</i> , p. 17, vertaald met knoopigh; men moet denken aan 'knobbelig'
Kondschap	10, 51	bericht, boodschap; tijding, rekenschap
Konstapel	6	konstapel; kanonier
Konynen	118	boskonijn (Sr.); agoeti's of aguti, (<i>Dasyprocta</i>)
Koopmanschappen	iii	handelswaren
Kooy	30	bed, slaappleats
Koraal	19	(glas) kraal
Korlen	5	korrels

Koxswil	52	om wille van de kok; om op te eten; voedsel
Kraamvrouw	56	vrouw met voldragen vrucht
Krabbebosh	110	Krabbebos, de strategisch belangrijke land- tong tussen de Commewijne en de Suriname rivier; in 1734 werd daar een begin gemaakt met de bouw van fort Nieuw Amsterdam
Krap-boom	76	van de noten van de karab-boom (<i>Carapa guianensis</i>) wordt de medicinale krap-olie getrokken, Hartsinck 1770, p, 76
Kreb	33	kribbe, het nest
Krengen	103	het scheeftrekken van een schip om de scheepshuid te kunnen kalefateren
Kreuten	128	padden
Krevelkruid	71	kriebelkruid
Krijgshuis	38	onderkomen voor Indiaanse krijgers'
Kwansuis, Kwansijs	vi, 27	kwansuis: schijnbaar, veinzend
Kweek	11	een hoeveelheid groente, hier de mand waarin een en ander wordt opgeborgen
Labadisten	110	Nederlandse piëtistische sekte met Jean de Labadie (1610-1674) als inspirator
Labber koeltje	2	flauwe wind
Landziekte	13	oorspronkelijk: moe zijn van de zee -dit kwam voor bij onbevaren matrozen of sol- daten; hieruit een algemen landerigheid of luiheid
Letterhout	75	hardhout (<i>Brosimum guianense</i>) gebruikt in de meubelmakerij; vanwege de ruime beschikbaarheid werd Suriname door de Engelsen ook wel Specklewood Country of 'Letterhoutland' genoemd
Liguaanen	82	leguanen
Limes	123	limoen, groene citroen, lemmetje (Sr.)
Linie	109	evenaar
Loog	92	hier: ongebluste kalk, gebruikt bij het proces van suikerraffinage
Lootsmannen	80	piloten; apen met lange baarden
Losbol	99	iemand die er maar op los leeft, onverant- woordelijk persoon
Loulouw	40	vis die lijkt op kabeljauw; Piratinga? (Roth); Siluridae of <i>lau-lau</i> ; vgl. Schomburgk 1841, p. 193 of wellicht <i>Pimelodidae</i> sp. of Piraiba (P.)

Louwkiddy	37	antenne meervallen (<i>Pimelodidae</i>) of ook wel <i>laukidi</i> in het Arawaks, zie Schomburgk 1841, p. 177
Lust mee boeten	51	lust mee botvieren
Luyart	122	de tweevingerige luiaard (<i>Megalonychidae</i>) en de drievingerige luiaard, <i>Bradypodidae</i>
M. de Feer	24	Matthijs de Feer; opzichter van <i>Den Berg</i>
Maartsche bieren	116	om later in het jaar voldoende voorraad te hebben, werd in Duitsland, Engeland, enz. in de maand maart extra sterk bier gebrouwen dat daardoor langer houdbaar was; in George Warren, <i>An Impartial Description</i> , p. 7: 'March-Beer'
Maikony	99	Mahaikony rivier
Malen	85	schilderen
Manaty	110	zeekoe of lamantijnen (<i>Trichechidae</i>); van <i>manatee</i> (Sp.)
Mangel	43	gebrek
Mannekole	31	palmboom, waarschijnlijk podon (Sr.) (<i>Euterpe oleracea</i>)
Manslag	68	doodslag
Maquary	46	hier gehouden voor een <i>toorts</i> ; eigenlijk betekent het woord <i>zweep</i> , Roth 1924, pp. 845-848; de Goeje 2009, p. 161
Maraan	44	hars van de hoepelhout boom (<i>Copaifera guyanensis/officinalis</i>)
Maraan, marepaan	44, 96	Nederlandse lokale naam voor de <i>Copaifera</i> sp.; de Kleine en de Grote Marepaan, zand- en moddergrond aan de Berbice bij post St. Andries, begroeid met mangrove
Markaay	19	post stroomopwaarts aan de Berbice, ook wel de Accawaai Poort. Het Markaay gebergte grenst aan de rechter bovenloop van de Essequibo rivier en is tevens de bron van de Demerara rivier, zie kaart Rapkin 1851
Marmezerts, Marmazet	118, 122	kleine apen; eekhoornaapje of saimiri (<i>Saimir sciurus</i>)
Mars	9	het platvorm in de mast boven de ra van het onderzeil en onder het marszeil
Meby	93	lianen die dienen als hoepels voor vaten suikerriet; <i>mibi</i> in Arawaks, de Goeje 2009, p. 198
Mebyky	38	Arawakse naam voor de zandvlooien, de Goeje 2009, p. 263

Meerkatten	118	Meerkatten of water opossum (<i>Chironectes minimus</i>); andere dieren die ook als meerkatten beschouwd kunnen worden zijn coati (<i>Nasua nasua</i>), ayra (<i>Eira barbara</i>) of 'boshonden' (<i>Procyon cancrivorus</i> , <i>Speothos venaticus</i>).
Midlerwyl	11	middelerwyl, inmiddels, ondertussen
Mierenbeer	118, 119	miereneter of tamandua (<i>Myrmecophaga tridactyla</i>)
Mierenberg	49	Plantage Mierenberg
Mijlen	51	de Nederlandse mijl was 5,5 km
Milie	84	milli (Sp.); in Nederlands <i>Turkse tarwe</i> : maïs (<i>Zea mays</i>), een oorspronkelijk Amerikaanse plant, door de Spanjaarden meegenomen naar Europa
Miskettery	48	vuur van musketten
Mist	125	mest
Mitsgaders	iii	bovendien, als ook, ook
Montagne	125	<i>gomme de montagne</i> , een soort berg gom
Motte-crek	137	Motkreek, van de eerdere Engelse benaming <i>Mud Creek</i>
Musketten	42	voorlader met lontslot; van <i>mousquet</i> (Fr.)
Musschieten, Muskytoes	14, 128	musketen
Naby	38	naam gegeven aan een Indiaanse dorp dicht bij Fort Nassau
Natgieriger	15	van <i>natgierig</i> : dorstig
Nooddrust	30	levensbehoeften, benodigde etenswaar
Noodwendigheden	50	behoeften
Num-eel	111	de torpedo of sidderaal; voor het eerst beschreven door Aphra Behn, <i>Oroonoko: or the Royal Slave. A true History</i> , London: Will. Canning 1688
Ommegang	113	gemeenschap
Onder schoot krijgen	77	op de korrel krijgen
Onpasselijk	21	term voor vrouwen die hun regels hebben
Ontsteken	14	ontkurkt
Oppelhoofd	12	opperhoofd of commandant van een kolonie
Oranje-appelen	123	sinasappelen
Orewebbe	20	ketting van in plakjes gesneden schelpdieren of <i>quiripia</i> , zie Gassón 2000; vgl. halsketting in het Arawaks <i>th-üyédi</i> , de Goeje 2009, p. 293
Oriane	18	orliaan, anatto, roucou, kusuwe: <i>Bixa orellana</i>

Ouden Amen	28	Indiaanse dorp; wellicht afgeleid van <i>aam</i> , en betekent dan ‘Het Oude Vat’
Ounsa awara	132	‘heel veel’ in het Caribisch
Oxhoofden	126	een okshoofd is een vat met inhoud van ongeveer 230-240 liter
Paap	133	priester; ook spotnaam voor een katholiek; afgeleid van <i>papa</i> of paus
Pagaaien	41	roeien
Pagale, Pagaal	19, 29	<i>pagara</i> of vierkant gevlochten opbergdoos, Davy 2007, p. 158
Pakkyra	119	pakira (<i>Tayassu tayacu</i>)
Palmyt, Palmijt-boomen	9, 72	palmbomen waarvan de jonge toppen en pitten worden gegeten
Pan	97	de pan van het geweer om het kruit op te leggen
Parimaribo	109	de hoofdplaats Paramaribo van de kolonie Suriname
Passaad	109	passaatwinden
Patronen	1	patroons van een patroonschap en daarmee eigenaar van een kolonie
Pauyssen	84	powissi of hocco; gewone of gekuifde hokko, een zwarte vogel behorende tot de hokko-hoenders, (<i>Crax elector</i>)
Payewa, Payewar	22, 38, 74	manioc drank, de Goeje 2009, p. 253; Hartsinck 1770, p. 24
Peies	133	<i>piai</i> in Kalina ; ook wel sjamaan of medicijnman; in Arawaks <i>cemici</i> , de Goeje 2009, p. 39
Pepel	114	vlinder; van <i>papilio</i> (Lat.)
Peperpot	22	traditioneel gerecht met tal van gepeperde ingrediënten, hier op basis van manioc; <i>kasiripo</i> in Kalina
Pernou	25, 31, 74	cassave drank; door de kolonisten gebruikte naam voor <i>bassia</i> , vgl. Hartsinck 1770, p. 25
Perrinoe	115	zie Pernou
Persing	88	ziekte gepaard gaat met zeer slechte stoelgang
Petaddes	71	patatten of zoete aardappels, <i>switi pataten</i> (Sr.)
Piereka	110	Piereka rivier
Pines	123	pinas, ananas
Pinko	119	pingo (Sr.) of peccari (<i>Tayassu pecari</i>)
Plantazien	10	plantages
Plantons	115	bakbanaan of groene banaan; van <i>platanos</i> (Sp.)

Pleisterhuisje	16	tijdelijk bouwsel om de nacht door te brengen
Pomcitrons	123	citroen
Porcupines	121	stekelvarkens (<i>Coendou prehensilis</i>)
Pottazie	10	gerecht of soep, van <i>potage</i> (Fr.)
Prinse vlag	103	Prinsenvlag, sinds 1572 met de kleuren oranje-blanje-bleu; in 1630 werd het oranje vervangen door rood
Puitaal	37	geen familie van de aal; de puitaal (<i>Zoarces viviparus</i>), ook magaal of moeraal genoemd
Quereman	41	soort vis; <i>mugil</i> (sp.); zie ook Biet (1664:422) <i>coñeréman</i> of anders <i>kwériman</i> , de Goeje 2009, p. 300
Quottoes	118	kwatta (<i>Atelus paniscus</i>)
Rad	82	rap, agile
Ravens	86	raaf (Sr.); <i>Ara sp.</i>
Resolveerden	45	besloten
Restantie	38	restant
Rijksdaalder	20	<i>real de ocho</i> , met een waarde van de rekenmu- nt rijksdaalder
Rio de Berbice	iii	Berbice rivier
Roede	72	de Rijnlandse roede meet, omgerekend, ruim 3,75 m; als oppervlaktemaat is de Rijnlandse roede ca. 14,19m ²
Roodsaaye klee	68	kledingstuk van roodgeverfde <i>saaï</i> , een licht gekeperde wollen stof
Roomsche-boonen	74	snijbonen
Ruigte	71	wild gewas, wild groeiende planten, maar ook behaardheid
Savaanen	90	savannes
Scheeps-biskuit	70	ook bekend als ‘tweebak’ wat ranzig werd gevonden, zoals in het tweede couplet van ‘Te kap’re n varen’, zie van Duyse 1903, p. 853
Scheppers	36	roeiers
Schielijke	102	plotselinge, onverwachte
Schildtwacht	97	ook <i>sentinel</i>
Schouwe	104	het Zeeuwse eiland Schouwen met de veilige ankerplaats bij Goederede
Seeswijnen	4	bruinvis of zeevarken (<i>Phocoena phocoena</i>)
Segrein	5	hard korrelig leer van roggen- of haaien huid; van <i>chagrin</i> (Fr)
Semerrimars	123	onbekend; misschien <i>sapote</i>
Slofheid	vi	luiheid

Snaphanen	96	geweren, vuurwapens waarbij het kruit wordt aangestoken met een lont
Snoeijen	88	snaaien, snoepen
Snorken	27	opscheppen
Somerlivrey	114	zomerkleed
Somer-vogel	114	vlinder
Sommelsdijk	110	Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck, gouverneur van Suriname (1683-1688), kocht op 21 mei 1683 voor 86.666 gulden een derde deel van de Sociëteit van Suriname
Spaanse pokken	88	syfilis
Speckle-wood	124	spikkelhout, letterhout
Spinnekoppen	83	spinnen
St. Christoffel	137	het Antilliaanse St. Christophe (Fr.) of Saint Kitts (Eng.)
Steen	44	(kiezel) steen als steengruis of graveel
Stoop	60	één stoop = 2 potten, ongeveer 2,4 liter
Stout en stijf ontkennen	99	bij hoog en laag ontkennen
Stropvogels	85	vogels, veelal papegaien, die met een strop worden gevangen
Stukken van achten	3	Spaanse munten van acht realen, de peso (Sp.) of Spaanse matten
Suramkeka	8	Saramacca rivier
Suriname	8	Suriname rivier
Swaart-visch	110	zwaardvis
Swampen	114	moerassen; zwampen (Sr.); in Warren (1667), p. 5, 'swanyes', evenals in <i>Een onpartydige Beschrijvinge</i> (1669), p. 8
Tafel-linden	131	tafellinnen
Tannerary	30	Tamerary, Demerara rivier
Ter deeg	112	terdege, degelijk, uitgebreid
Texel	104	de veilige ankerplaats bij Texel
Tijding	96	bericht, boodschap, nieuws
Tijgers	80	in de Amerika's: puma of jaguar
Tomenaq	30	Indiaanse kapitein
Toonen	86	tenen
Tormenten	54	martelingen; helse pijnen
Torn	27	toorn, furie
Torpedo	111	torpedo of sidderrog (<i>Torpedinidae</i>)
Tortoises	116	landschildpadden
Travanden	102	stormen; van <i>travado</i> (P.)

Trinidad	86	het eiland Trinidad
Troup	79	troep; roedel van dieren
Turf trappen	23	het fijnstampen van het opgebaggerde veen
Vaek	13	slaap; vgl. <i>Klaas Vaak</i>
Van Peere	1	Zeeuwse koopmans familie; Abraham van Pere was de eerste patroon van Berbice in 1627
Van Ree	1	Van Rhee; naam van een Zeeuwse koopmans familie
Velden of pleinen	114	in Warren 1667, p. 5: 'plain Fields of a vast Extent'; in <i>Een onpartydige Beschrijvinge</i> , p. 8: 'Velden ofte Pleinen'
Verguikt	114	verfrist
Verpozing	54	pauze
Verstendigen	99	op de hoogte brengen
Verwittigen	67	op de hoogte brengen
Vierende den toom	95	de teugel vieren, laten gaan
Vinvisch	104	baleinwalvissen (<i>Baleanopteridae</i>)
Virginia	72	Engelse kolonie in Noord-Amerika
Vodderij	38	een zekere hoeveelheid of zootje
Voor af schicken	28	vooruit sturen
Voorland	3	het Voorland: de hoge Engelse kust bij Dungeness, Engeland
Voorttelling	86	het fokken, teelt
Voyagien	iii	reizen; van <i>voyage</i> (Fr.)
Vredevuur	102	<i>Corpo Santo</i> of het Sint-Elmusvuur, door zeelui gezien als een teken van bescherming door Santo Elmo (Sint Erasmus), patroonheilige van de zeelui
Vroedwif	55	vroedvrouw
Wammen	7	buiken; wam wordt zowel voor mensen als dieren gebruikt.
Warouen	66	Warao Indianen
Water- en muscadell	123	meloenen; watermeloen (groen) en muscaatmeloenen (geel/oranje)
Wederbaaringen	57	wederwaardigheden
West-Indien	137	de Europese kolonies in het Caribisch gebied
Wijders	90	verders, verder
Windbuil	17	blaaskaak, druktemaker
Woeronje	49	Indiaans dorp op een dag gaans van Naby; zie ook de kaart van de Wironie in Hartsinck 1770, p. 281 waar een redoute is

Wynbraauwen	21	wenkbrauwen
Yamas	125	james, jams: aardvruchten
Yarakin	133	<i>yolokan</i> in het Karibisch, de geest van de orkaan
Yet-appelen	73	fruit van de moriche palm (<i>Mauritia flexuosa</i>)
Yetwes	112	ietwat
Ysekepe	24	Essequebo rivier; naam van de Nederlandse vestiging aan de Essequibo, in het bijzonder het fort Kyckoveral
Ytoeriës	22	brulapen, zie Patte 2011, p. 95 (<i>Alouatta seniculus</i>)
Ytoerybalijs	80	apen als oude bessen en kaal gezicht; waarschijnlijk de <i>kwatta</i>
Zandpunt	110	Zandpunt lag niet ver van de latere plantage La Simplicité, niet ver van de verdwenen Engelse hoofdplaats Torarica
Zeilree	16	zeilklaar, klaar voor vertrek
Zied	92	kookt
Zieken	38	zandvlo (<i>Tungiasis</i> sp.), van <i>chique</i> (Fr.); vgl. <i>jigger</i> (Eng.) en <i>sika</i> (Sr.)
Zinkhout	75	hout dat zinkt
Zoo, Zoode	37, 103	zoo of zooi : (grote) hoeveelheid
Zywurmen	115	zijderupsen

Eng. = Engels

Fr. = Frans

G. = Guyanees

P. = Portugees

Sp. = Spaans

Sr. = Surinaams

Lat. = Latijn

Bronnen en bibliografie

Archiefbronnen

Nationaal Archief

(Oude) West Indische Compagnie: NL-HaNA_1.05.01.01 Resoluties Kamer van Zeeland, pp. 28-32, 41

West Indische Compagnie: NL-HaNA_1.05.01.02_1025

Archief Rademacher: NL-HaNA_1.10.69_614_Berbice

Regionaal Archief Leiden

NL-LdnRAL_501A

NL-LdnRAL_1004

Zeeuws Archief

NL-MdgZA 2035.1

NL-MdgZA_MS_182. Stapels, G., van, Journael van onse viiasij begonnen in den iarre 1629 den 24 iannevaries met het schiep den iager en iacht denortsterre nar de amsones en andre kûsten godt verlen ons behoûden rese, 35 folios, Zeeuws Archief, Middelburg, c. 1630

NL-MdgZA_ 995 DTB Scherpenisse

Gids 102, Staten van Zeeland en Suriname, nr. 314, Johannes Heinsius aan de commandant van Essequibo, brief gedateerd 31 december 1678.

Stadsarchief Amsterdam

NL-AsdSAA_231_294G; 231_2

Gemeente Archief Vlissingen

NL-VsGA_357_531

NL-VsGA_387_5673

Universiteit van Amsterdam

Bijzondere Collecties, *Hollandse Mercurius*, deel 39 (1688), Haarlem 1689

Bijzondere Collecties, *Hollandse Mercurius*, deel 40 (1689), Haarlem 1690

British Library

Williams Byam Journal of Guiana, Mss No. 3662, ff. 27-37

Kaarten

Kaart van British Guiana met gravures van J. Rapkin, London: J. & F. Tallis, 1851

Bibliografie

Koninklijke Bibliotheek

Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1922-1923, No. 5, Koloniaal Verslag, II, Suriname

Handelingen der Staten-Generaal, Bijlagen 1923-1924, No. 5, Koloniaal Verslag, II, Suriname

Sumatra Post

La Gazette d'Amsterdam

Oprechte Haerlemsche Courant

Amsterdamsche Courant

Boeken, artikelen en rapporten

Anoniem

1667 *Waerachtich Verhael van de heerlijke overwinning van Pirmeriba [...]*, 's Gravenhage: Johannes Rammazeyn

1676 *Een vertoogh van de considerable colonie, by de Staten van Hollandt uitgeset op de vaste kust van America [...]*, Den Haag: Jacob Scheltus

Balée, W.

1989 The Culture of Amazonian Forests, *Advances in Economic Botany* 7:1-21

Beeckman, I.

1989 *Journal tenu par Isaac Beeckman de 1604 à 1634, publication avec une introduction et des notes par C. de Waard*, IVième Supplément, La Haye: Martinus Nijhoff [1953]

Bel, M., van den & L. Hulsman

2013 Une colonie néerlandaise sur l'Approuague au début de la deuxième moitié du XVIIIe siècle, *Bulletin de la société d'histoire de la Guadeloupe* 164:5-15

Benjamin, A.

1998 Fort Nasau and the van Wallenburg Thesis: A Re-evaluation of the Evidence, *Archaeology and Anthropology* 12:8-21

Benjamins, H.D., J.F. Snelleman (eds.)

- 1914-7 *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*, Den Haag/Leiden: Martinus Nijhoff/E.J. Brill

Berkel, A., van

- 1695 *Amerikaansche Voyagien, Behelzende een Reis na Rio de Berbice, Gelegen op het vaste Land van Guiana, Aan de Wilde-Kust van America, Mitsgaders een andere na de Colonie van Suriname, Gelegen in het Noorder Deel van het gemelde Landschap Guiana [...]*, Amsterdam: Johan ten Hoorn
- 1948 *Adriaan van Berkel's Travels in South America between the Berbice and Essequibo Rivers and in Surinam 1670-1689*, Translated and Edited by Walter Edmund Roth (1925), The Guiana Edition 2 (3rd Impression) of reprints and original works dealing with all phases of life in British Guiana, Edited by Vincent Roth, Georgetown: The Daily Chronicle

Biet, A.

- 1664 *Voyage de la France Equinoxiale en l'Isle de Cayenne, entrepris par les françois en l'année MDCLII*, Paris: François Clouzier

Bolingbroke, H.

- 1807 *A Voyage to the Demerary, containing a statistical account of the Settlements there, and of those of the Essequibo, the Berbice, and other contiguous Rivers of Guyana*, Norwich: Richard Philips

Bontekoe, W.Y.

- 1646 *Journal ofte Gedenckwaerdige beschrijvinghe vande Oost-Indische Reyse van Willem Ysbrantsz. Bontekoe van Hoorn*, Hoorn: Jan Jansz. Deutel

Boomert, A.

- 1984 The Arawak Indians of Trinidad and Coastal Guiana, ca. 1500-1650, *Journal of Caribbean History* 19:123-188
- 2002 Amerindian-European Encounters on and around Tobago (1498-ca.1810), *Antropológica* 97-98:71-207

Bos, G.

- 1998 *Some recoveries in Guiana Indian ethnohistory*, Proefschrift Vrije Universiteit van Amsterdam, Amsterdam: VU University Press

Bosman, L.

- 1994 *Nieuw Amsterdam in Berbice (Guyana): de planning en bouw van een koloniale stad, 1764-1800*, Hilversum: Verloren

Brett, W.H.

- 1851 *Indian Missions in Guiana*, London: George Bell

Brinton, D. G.

- 1871 *The Arawack Language of Guiana in its Linguistic and Ethnological Relations*, Philadelphia: McCalla & Stavely Printers

Bruijn, J.R., F.S. Gaastra, I. Schöffers

- 1979 Vol II: Outbound voyages from the Netherlands to Asia and the Cape (1595-1794) (met medewerking van E. S. van Eyck van Heslinga, *Dutch-Asiatic Shipping in the 17th and 18th centuries*, Den Haag: Martinus Nijhoff

Butt-Colson, A.J.

- 2009 *Land. Its occupation, management, use and conceptualization: the case of the Akawaio and Arekuna of the Upper Mazaruni District, Guyana*. Panborough: Last Refuge

Buve, R.

- 1962 *De positie van de indianen in de Surinaamse plantagekolonie gedurende de 17^e en de 18^e eeuw*, ms
- 1966 Gouverneur Johannes Heinsius. De rol van Van Aerssen's voorganger in de Surinaamse Indianenoorlog, 1678-1680. *Nieuwe West-Indische Gids* 45 (1966), pp. 14-26

Cameron, A. J. McR

- 2007 *The Berbice Uprising 1763*, Georgetown: Caribbean Press

Carrico, C.

- 2011 Akawaio-European relations during the Dutch colonial Era in Guyana, *From Historical paths to the cultural processes between Brazil and Guyana*, Reginaldo Gomes & Ifill Melissa (Orgs.), Boa Vista: EdUFRR

Cats, J.

- 1828 *Dichterlijke Werken*, 2 Vols., Amsterdam: Gebroeders Diederichs

Colenbrander, H.T.

- 1911 *Korte Historiael ende Journaels Aenteykeninge van verscheyden Voyagiens in de Vier Deelen des Werelds-ronde, als Europa, Africa, Asia, ende Amerika gedaen door David Pietersz. De Vries*. In: *Werken van de Linschoten Vereniging* 3, Den Haag: Martinus Nijhoff

Condamine, C.M. de la

- 1778 *Relation abrégée d'un voyage fait dans l'intérieur de l'Amérique méridionale, depuis la Côte de la Mer du Sud, jusqu'aux Côtes du Brésil & de la Guyane, en descendant la Rivière des Amazones [...]*, Maestricht: Jean-Edme Dufour & Philippe Roux

Dalton, H.G.

- 1855 *The History of British Guiana comprising a General Description of the Colony*, 2 Vols., London: Longman, Brown, Green & Longmans

Davy, D.

- 2007 *Vannerie et vanniers. Approche ethnologique d'une activité artisanale en Guyane française*, Proefschrift Universiteit van Orléans, ms

Donselaar, J. van,

- 1993 De boeken van Warren (1667, 1669), Van Berkel (1695) en Herlein (1718) en hun onderlinge betrekkingen, *OSO Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch gebied* 12(1):87-94

Duyse, F., van

- 1903 *Het oud Nederlandsche lied*, Den Haag: Martinus Nijhoff

Edmundson, G.

- 1901 The Dutch in Western Guiana, *The English Historical Review* 16(64):640-675

Engelbrecht, E.A.

- 1973 *De vroedschap van Rotterdam 1572-1795*, Rotterdam: Gemeentelijke Archiefdienst,

Farabee, W.C.

- 1918 The Central Arawaks. In: *University Museum, Anthropological Publications* 9, Philadelphia: University of Pennsylvania

Fermin, P.

- 1769 *Description générale, historique géographique et physique de la colonie de Surinam*, 2 Vols., Amsterdam: E. van Harreveld
- 1770 *Nieuwe algemeene beschryving van de colonie van Suriname. Behelzende al het merkwaardige van dezelve, met betrekkinge tot de historie, aardryks- en natuurkunde*, Harlingen: V. van der Plaats jr.

Ferreira, B.R. Miranda

- 2011 *Gente de Geurra: Origem, cotidiano e resistência dos soldados do exército da Companhia das Índias Ocidentais no Brasil (1630-1654)*, Dissertatie Universiteit van Leiden

Forest, R. de.

- 1914 *A Walloon Family in America. Lockwood de Forest and his Forbears 1500-1848. Together with A Voyage to Guiana being the Journal of Jesse de Forest And his Colonists 1623-1625*, 2 Vols., Boston/New York: Houghton Mifflin Company

Fritz, S.

- 1922 *Journal of the Travels and Labours of Father Samuel Fritz in the River of the Amazons between 1686 and 1723*, Translated from the Evora Ms and edited by the Rev. Dr. George Edmundson. In: Works issued by The Hakluyt Society, Second Series 51, London

Gassón, R.A.

- 2000 Quirípiá and Mostacillas: The Evolution of Shell Beads as a Medium of Exchange in Northern South America, *Ethnohistory* 47(3-4):581-609

Gelder, R. van

- 1997 *Het Oost-Indisch avontuur. Duitsers in dienst van de VOC, 1600-1800*, Nijmegen: Uitgeverij SUN.

Goeje, C., de

- 2009 *The Arawak Language*, Cambridge: Cambridge University Press [1928]

Goslinga, C.

- 1971 *The Dutch in the Caribbean and on the Wild-Coast (1580-1680)*, Groningen: Van Gorcum
- 1985 *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas 1680-1791*, Assen: Van Gorcum

Grenand, P.

- 2006 Que sont devenus les Amérindiens de l'Approuague? Réflexions autour d'une histoire peu documentée, *L'histoire de la Guyane, depuis les civilisations amérindiennes*, Serge Mam Lam Fouck & Jacqueline Zonzon (eds.), pp. 105-126, Matoury: Editions Ibis Rouge

Grol, G.J.

- 1934-42 *De grondpolitiek in het West-Indische domein der Generaliteit*, 's-Gravenhage: Algemene Landsdrukkerij

Harlow, V.

- 1925 *Colonising expeditions to the West-Indies and Guiana, 1623-1667*. In: Works of The Hakluyt Society, Second Series 56, London

Harris, C.A., J.A.J. de Villiers

- 1911 *Storm van 's Gravesande, The Rise of British Guiana*, Vol. 1. In: Works issued by The Hakluyt Society, Second Series 26, London

Hartsinck, J.J.

- 1770 *Beschrijving van Guiana, of de Wilde Kust, in Zuid-America [...]*, Amsterdam: Gerrit Tieleburg

Herlein, J.D.

- 1718 *Beschryvinge van de Volks-Plantinge Suriname [...]*, Leeuwarden: Meindert Injema

Heijer, H. den

- 1994 *De geschiedenis van de WIC*, Zutphen: Walburg Pers

Hilty, S.L.

- 2003 *Birds of Venezuela* (2nd Edition), New Jersey: Princeton University Press

- Hoff, B.J.
- 1995 Language contact, war, and Amerindian historical tradition: The special case of the Island Carib, *Wolves from the Sea: Readings in the Anthropology of the Native Caribbean*, Neil L. Whitehead (ed), pp. 37-59. In: Caribbean Series 14, Leiden: KITLV Press
- Hulsman, L.A.H.C.
- 2009 *Nederlands Amazonia. Handel met indianen tussen 1580 en 1680*, Proefschrift Universiteit van Amsterdam, ms.
- 2011 Routes of the Guianas: a voyage from Suriname to the Rio Branco in 1718, *Dos Caminhos históricos aos processos culturais entre Brasil e Guyana*, Reginaldo Gomes de Oliveira & Melissa Ifill (eds.), pp. 45-66, Boa Vista: EDUFFR
- Im Thurn, E.F.
- 1883 *Among the Indians of Guiana, Being sketches chiefly anthropologic from the interior of British Guiana*, London: Kegan Paul, Trench & Co
- Jameson, F.
- 1907 *Voyages of Samuel de Champlain 1604-1618*. In: Original Narratives of Early American History 4, New York: Charles Scribner's Sons
- Kappler, A.
- 1854 *Zes Jaren in Suriname. Schetsen en tafereelen uit het maatschappelijke en militaire leven in deze kolonie*, 2 Vols., Utrecht: W.F. Dannenfelser
- Kars, M.
- 2009 Policing and Transgressing Borders: Soldiers, Slave Rebels, and the Early Modern Atlantic, *New West Indian Guide* 83:191-217
- 2013 'Wij beleven hier droevige tyden': Europeanen, indianen en Afrikanen in de Berbice slavenopstand, 1763-1764, *Geweld in de West: een militaire geschiedenis van de Nederlandse Atlantische wereld, 1600-1800*, Victor Enthoven, Henk den Heijer, Han Jordaan (red.), pp. 183-216. In: Caribbean Series 33, Leiden: Brill
- Knappert, L.
- 1926 De Labadisten in Suriname, *West Indische Gids* 8:193-218
- Knuttel, J.A.N.
- 1913 Adriaan van Berkel, Amerikaanse Voyagien behelzende een reis na Rio de Berbice [...], *Proza uit de 17^e eeuw*, Verzameld en toegelicht door door J. Knuttel, Redacteur van het 'Woordenboek der Nederlandse taal', met reproducties van Titelbladen en Titelprenten, Amsterdam: S. L. van Looy
- Korten, H.
- 2011 'Boeckeniers zijn gaeuw in het schieten': *Jan ten Hoorns uitgave 'Americaensche zee-roovers'*, Master Thesis University of Amsterdam, ms (<http://dare.uva.nl/document/221204>)

Kouwenberg, S.

- 2009 The invisible hand in Creole Genesis. Reanalysis in the Formation of Berbice Dutch, *Complex processes in New Languages*, Enoch O. Aboh & Norvan Smith (eds), pp. 115-158. In: Creole Language Library 35, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company

Langen, J.C. van

- 2004 *De Britse overname van de Nederlandse koloniën Demerary, Essequibo en Berbice (Guyana); van economische overvleugeling naar politieke overheersing (1740-1814)*, Master scriptie Universiteit van Amsterdam

Leigh, C.

- 1906 Capitaine Charles Leigh his voyage to Guiana and plantation there. In: *Hakuytus Posthumus or Purchas His Pilgrimes. Contayning a History of the World in Sea Voyages and Lande Travells by Englishmen and others*, Samuel Purchas (ed.), Vol. 16, pp. 309-323, Glasgow: James MacLehose & Sons

Léry, J., de

- 1578 *Histoire d'un voyage faict en la terre de Bréil, autrement dite Amerique [...]*, La Rochelle: Antoine Chuppin
- 2008 *Histoire d'un voyage faict en la terre de Bréil, autrement dite Amerique [...]*, édité par Frank Lestringant, Paris: Librairie Générale Française [1992]

Meiden, P. van der

- 2008 *Betwist bestuur. Een eeuw strijd om de macht in Suriname 1651-1753*, Amsterdam: De Bataafsche Leeuw [1987]

Moreau, J.P.

- 1992 *Les Petits-Antilles de Christophe Colomb à Richelieu (1493-1635)*, Paris: Editions Karthala

Moretti, C., P. Grenand

- 1982 Les nivrés ou plantes ichtyotoxiques de la Guyane française, *Journal of Ethnopharmacology* 6:139-160

Nardeux, A.

- 2001 L'expédition aventureuse en Guyane de trois gentilhommes normands et de leurs vingt-six compagnons (1626-1630), *Les Normands et l'outre-mer, Annales de Normandie*, Jean Paul Hervieux, Gilles Désiré dit Gosset & Eric Barré (eds.), pp. 299-304, Caen

Nassy, D.

- 1788 *Geschiedenis der Kolonie van Suriname*, (re-edition by S. Emmering, Amsterdam 1974)

Nederlands gedenkboek

- 1751 *Nederlandsch gedenkboek of Europische Mercurius, vol LXII, eerste deel van 't jaar 1751*, 's Gravenhage: Frederic Hendric Scheurleer

Netscher, P.M.

- 1888 *Geschiedenis van de Koloniën Essequibo, Demerary en Berbice, van de vestiging tot op onze tijd*, Den Haag: Martinus Nijhoff
- 1929 *History of the Colonies Essequibo, Demerary and Berbice from the Dutch Establishment to the present day*, Translated by W.E. Roth, Georgetown: The Daily Chronicle

Nieuhof, J.J.

- 1682 *Gedenkweerdige Brasiliaense Zee- en Lantreise, behelzende al het geen op dezelve is voorgevallen, beneffens een bondige beschrijving van gantsch Neerlants Brasil [...]*, Amsterdam: Voor de Weduwe van Jacob van Meurs

Oest, E.W. van der

- 2003 The Forgotten Colonies of Essequibo and Demerara, 1700-1814, *Riches from Atlantic Commerce: Dutch Transatlantic Trade and Shipping, 1585-1817*, Johannes Postma & Victor Enthoven (eds.), pp. 343-346, Leiden: Brill

Oostindie, G.J.

- 2012 'British Capital, Industry and Perseverance' versus Dutch 'Old School'? The Dutch Atlantic and the Takeover of Berbice, Demerara and Essequibo, 1750-1815, *Low Countries Historical Review* 127(4):28-55

Oppenheim, S.

- 1907 An Early Jewish Colony in Western Guiana, 1665-1666, and its relation to the Jews in Surinam, Cayenne, and Tobago, *Publications of the American Jewish Historical Society* XVI:95-186

Oudeschans Dentz, F.

- 1918 Suriname vóór de verovering door Abraham Crijnssen, *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap* 39:173-213
- 1938 *Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck*, Amsterdam: van Kampen

Paesie, R.

- 2010 De 'Societeyt ter Navigatie op Essequibo en annexe Rivieren'. Op- en ondergang van een Zeeuwse rederij. In: *Alle streken van het kompas [...]*, Maurits Ebben, Henk den Heijer & Joost Schokkenbroek (eds.), pp. 295-318, Zutphen: Walburg Pers

Patte, M-F.

- 2011 *La langue arawak de Guyane. Présentation historique et dictionnaires arawak-français et français-arawak*. In: Collection Didactiques, Paris: IRD Editions

Pelsert, F.

- 1647 *Ongeluckige voyagie, van't schip Batavia nae de Oost-Indien [...]. Vytgevaren onder den E. Francoys Pelsert*, Amsterdam: J. Jansz

Penard, F.P., A.P. Penard

- 1907-8 *De menschetende Aanbidders der Zonneslang*, 2 delen, Paramaribo: H.B. Heyde

Pistorius, T.

- 1763 *Korte en zakelijke beschrijvinge van de Colonie van Suriname*, Amsterdam: Theodorus Craijenschoot

Renselaar, H.C. van

- 1966 Oude Kaarten van Suriname, *West Indische Gids* 45(1):2-13

Rocheft, C. de

- 1658 *Histoire naturelle et morale des îles Antilles de l'Amérique* [...], Rotterdam: Arnould Leers

Rodway, J., T. Watt

- 1888 *Chronological History of the Discovery and Settlement of Guiana, 1493-1668*, Georgetown: Royal Gazette Office

Roos, D.

- 1992 *Zeeuwen en de Westindische Compagnie (1621-1674)*, Hulst: van Geyt Productions
- 1996 *Nederlandse forten in Guyana*, Vlissingen: Stichting Menno van Coehoorn

Roth, W.E.

- 1915 *An Inquiry into the Animism and Folk-lore of the Guiana Indians*, Extract from the Thirtieth Annual Report of the Bureau of American Ethnology, Washington DC: Government Printing Office
- 1924 *An introductory study of the Arts, Crafts, and Customs of the Guiana Indians*. In: Thirty Eighth annual report of the Bureau of American Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution 1916-1917, Washington DC: United States Government Printing Office
- 1948 *Adriaan van Berkel's Travels in South America between the Berbice and Essequibo rivers and in Surinam, 1670-1689*. Georgetown, British Guyana: Daily Chronicle Ltd.

Santos-Granero, F.

- 2009 *Vital Enemies: Slavery, Predation, and the American Political Economy of Life*, Austin: University of Texas Press

Schneider, M. en J. Hemels

- 1979 *De Nederlandse Krant 1618-1978. Van 'nieuwstydinghe' tot dagblad*. Baarn: Het Wereldvenster

Schomburgk, R.H.

- 1841 *The Fish of Guiana, Part I*. In: Ichthyology, Vol. III, The Naturalist's Library 32, edited by Sir William Jardine, Edinburgh: W. H. Lizars
- 1922 *Richard Schomburgk's Travels in British Guiana, 1840-1844*, translated and edited, with Geographical and General Indices, and Route Maps by Walter E. Roth, Daily Chronicle, Georgetown

Schuyf, F.

- 1727 *A Catalogue of all the cheifest Rarities in the Publick Anatomie-Hall, of the University of Leyden*, Leiden: Diewertje van der Boxe

Sijpesteijn, C.A. van

- 1854 *Beschrijving van Suriname, Historisch-, Geographisch- en Statistisch Overzigt, uit officiële bronnen bijeengebragt*, Den Haag: De Gebroeders van Cleef

Sluiter, E.

- 1948 Dutch-Spanish Rivalry in the Caribbean Area, 1594-1609, *The Hispanic American Historical Review* 28(2):165-196

Staden, H.

- 1557 *Warhaftige Historia und beschreibung eyner Landschafft der Wilden Nacketen, Grimmigen Menschfresser-Leuthen in der Newenwelt America gelegen*, Marburg: Kolb

Staehelin, F.

- 1915 *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice im achtzehnten Jahrhundert: eine Missionsgeschichte hauptsächlich in Auszügen aus Briefen und Originalberichten*, Teil II, Herrnhut

Steward, J.

- 1948 *Culture Areas of the Tropical Forests*, Handbook of South-American Indians, edited by Julian Steward, Volume 3, pp. 883-899. In: Bulletin Bureau of American Ethnology 143, Smithsonian Institution, Washington DC: United States Government Printing Office

Stoett, F.A.

- 1923-4 *Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden*, Zutphen: W.J. Thieme & Cie

Thévet, A.

- 1575 *La Cosmographie universelle d'André Thevet, cosmographe du roy; illustrée de diverses & incogneués de noz anciens & modernes*, 2 Vols., Paris: Chez Guillaume Chandièrre

Thompson, A.O.

- 2002 *Unprofitable servants: crown slaves in Berbice, Guyana, 1803-1831*, Barbados: University of the West Indies Press

Verhoeven, G. en S. van der Veen

- 2011 *De Hollandse Mercurius. Een Haarlems jaarboek uit de zeventiende eeuw.*
Haarlem: Bubb Kuyper Veilingen

Vries, D. Pietersz de

- 1911 *Korte Historiael ende Journaels Aenteykeninge van verscheyden Voyagiens in de Vier Deelen des Werelds-ronde, als Europa, Africa, Asia, ende Amerika gedaen door David Pietersz de Vries*, bezorgd door H. J. Colenbrander. Werken van de Linschoten-Vereeniging 3, Den Haag: Martinus Nijhoff

Wallenburg, M. van

- 1995a Sites of Fortifications and Administrative Headquarters of Early Dutch Colonists on the Berbice River, *Archaeology and Anthropology* 10:1-18
1995b Het reisverhaal van Geleijn van Stapels: een Zeeuwse schipper op de Wilde Kust, 1629-1630, *Zeeuws Tijdschrift* 1995(1):9-14

Warren, G.

- 1667 *An Impartial Description of Surinam upon the Continent of Guiana in America. With a History of several strange Beasts, Birds, Fishes, Serpents, Insects, and Customs of that Colony, &c. Worthy of Perusal of all, from the Experience of George Warren Gent.*, London: Printed by William Godbid for Nathaniel Brooke at the Angel in Gresham-Colledge, in the second yard from Bishopsgate-street
1669 *Een onpartydige beschrijvinge van Surinam, gelegen op het vaste landt van Guiana in Africa: mitsgaders een verhael van alle vreemde beesten, vogels, vijschen, slangen ende wormen [...]*, Amsterdam: Pieter Arentsz.

Weiland, P.

- 1828 *Beknopt Nederduitsch Taalkundig Woordenboek, E-K*, Dordrecht: Blussé & van Braam

Whitehead, N.L.

- 1988 *Lords of the Tiger Spirit: A History of the Caribs in Colonial Venezuela and Guyana 1498-1820*, PhD Dissertation University of Oxford (1984). In: KITLV Caribbean Series 1, Dordrecht: Foris Publishers
1995 Ethnic plurality and cultural continuity in the native Caribbean: Remarks and uncertainties as to data and theory, *Wolves from the Sea: Readings in the Anthropology of the Native Caribbean*, Neil. L. Whitehead (ed), pp. 91-111. In: Caribbean Series 14, Leiden: KITLV Press

Whitehead, N.L., M. Harbsmeier (eds.)

- 2008 *Hans Staden's True History: An Account of Cannibal Captivity in Brazil*, Durham: Duke University Press

Williamson, J. A.

- 1923 *English colonies in Guiana and on the Amazon, 1604-1668*, Oxford: Clarendon Press

Wilson, J. of Wansteed

- 1625 *The Relation of Master John of Wansteed in Essex, one of the last ten that returned into England from Wiapoco in Guiana 1606*. In: Purchas His Pilgrimes: In Five Bookes: The First, Contayning the Voyages ... Made by Ancient Kings, ..., Others, to and thorow the Remoter Parts of the Knowne World, etc., Part 4, Chapter 14, pp. 1260-1265, London: W. Stansby for H. Fetherstone

Wolbers, J.

- 1861 *Geschiedenis van Suriname*, Amsterdam: De Hoogh (heruitgave van S. Emmering, Amsterdam 1970)

Yzerman, J.W.

- 1911 Twee reizen van Paramaribo, een naar de Parima in 1718 en een naar de Boven-Corantijn in 1720, *Tijdschrift Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap* 28:648-661

Kaarten en illustraties

1.	Kaart van het gebied tussen de Berbice en Demerara met de reizen van Adriaan van Berkel, naar de kaart van Vincent Roth, in Walter E. Roth, <i>Adriaan van Berkel's Travels in South America between the Berbice and Essequibo rivers and in Surinam, 1670-1689</i> (1948, p. xi).	8
2.	Een driemast-galjoot op een woelige zee. Penschildering door Cornelisz van der Salm (1660-1720), ca. 1675 (met dank aan het Maritiem Museum Rotterdam, inv.nr. P1223).	21
3.	Het Oudezijds Heerenlogement in Amsterdam. Prent door onbekende maker, 1664 (Stadsarchief Amsterdam, Beeldbank nr. 010097002396).	36
4.	Titelpagina van Walter E. Roth's <i>Adriaan van Berkel's Travels in South America between the Berbice and Essequibo rivers and in Surinam, 1670-1689</i> (1948).	41
5.	Titelpagina van George Warren's <i>An Impartial Description of Guiana</i> (1667).	43
6.	Pagina van het doopregister van de Hooglandse kerk in Leiden met de naam van 'Adriaen', gedoopt op 17 november 1647 (Ldn_RAL_1004_235, f.108).	50
7.	Kaart van de Guiana's (M. van den Bel).	54
8.	Kaart van het stroomgebied van de Berbice, ca. 1625 (British Library, Londen, MS Sloane 179B, f. 27).	57
9.	Kaart van het gebied tussen de Corantijn en de Essequibo (M. van den Bel).	65
10.	'Le prisonier est tué en la place publique.' Prent in André Thévet's <i>Cosmographie Universelle</i> uit 1575, Deel II, f. 945v, met afbeelding van het executeren van een gevangene.	71
11.	Titelprint door Casper Luijken in Adriaan van Berkel's <i>Amerikaansche Voyagien</i> .	78
12.	'Wonderlyke Manier hoe een Indiaan tot Capityn gemaakt werd'. Prent in Adriaan van Berkel's <i>Amerikaansche Voyagien</i> , na pagina 46.	111
13.	'Schrikkelijke Handeling omtrent de gevangenen die in de Krygstogt gevangne werden'. Prent in Adriaan van Berkel's <i>Amerikaansche Voyagien</i> , na pagina 52. (deze prent is waarschijnlijk ontleend aan de prent in André Thévet's <i>Cosmographia Universelle</i> , zie hierboven figuur nr. 6).	117
14.	Een miereneter. Prent in J.J. Nieuhoff, <i>Gedenkweerdige Brasiliaense Zee- en Lantreise</i> (1682, p. 27).	136
15.	Kaart van de stroomgebieden van de Demerara, Berbice en Corentijn door Salomon Sanders, ca. 1720 (Nationaal Archief, Den Haag, HaNA_4.VELH_576A).	147

DE REIZEN VAN ADRIAAN VAN BERKEL NAAR GUIANA

Dit boek is de heruitgave van de reisverslagen van Adriaan van Berkel, oorspronkelijk gepubliceerd in 1695 door uitgever Johan ten Hoorn in Amsterdam. Het eerste deel beschrijft de avonturen van Adriaan van Berkel in Berbice, het oostelijk deel van het huidige Guyana; het tweede deel geeft een beschrijving van Suriname, de van oorsprong Engelse kolonie die in 1667 in Nederlandse handen was gekomen.

Deze geannoteerde uitgave van Martijn van den Bel, Lodewijk Hulsman en Lodewijk Wagenaar bevat een uitgebreide inleiding die de reizen van Van Berkel in de historische context plaatst. Welke schrijvers werden geciteerd in de oorspronkelijke uitgave? Archiefonderzoek werpt nieuw licht op de toenmalige positie van Berbice en de identiteit van de jongeman die in 1670 vanuit Leiden als secretaris afreisde naar Berbice? Zijn vierjarige verblijf en boeiende ontmoeting met de indianen wordt deskundig toegelicht door de twee auteurs, kenners van de lokale inheemse geschiedenis.

In Nederland was er in 1695 weinig bekend over de koloniën in de Guiana's, het gebied tussen Brazilië en Venezuela. Lodewijk Wagenaar, voormalig conservator van het Amsterdam Museum, biedt in zijn analyse van de krantenberichten uit de periode 1667-1695 een onverwachte hoeveelheid interessante informatie. Zo sluit de berichtgeving over gewapende strijd met indianen bijvoorbeeld mooi aan bij het verslag van Van Berkel.

Maar hoe zat het eigenlijk met die tweede reis van Adriaan van Berkel, naar Suriname? Het was al eerder bekend dat de landsbeschrijving van Suriname was overgepend van de Nederlandse vertaling van een boekje uit 1667, geschreven door de Engelsman George Warren. Tot voor kort werd aangenomen dat het verhaal over de moord op gouverneur Cornelis van Aerssen in 1688 een oorspronkelijk getuigenverslag was. Uit nieuw onderzoek blijkt echter dat die zogenaamde actuele verslaggeving door de uitgever was overgeschreven van berichten uit de *Oprechte Haerlemse Courant*. Die tweede reis was dus van begin tot eind een verzinsel!

Sidestone Press

ISBN: 978-90-8890-269-7

9 789088 902697 >